KÁDÁR JÁNOS
sírba zárt titkai

...ahogy én tudom...

SOMOGYI IMRE

Ajánlás egy csodálatos, drága asszonynak!

Ajánlom e könyvet egy drága, csodálatos asszonynak, feleségemnek, akivel ötvenöt évet éltünk együtt nagyon boldogan, aki mellettem volt az élet viharaiban is. Ő tanár ember volt, harminchat esztendőn keresztül a gyermek-újságok írója, szerkesztője, akinek váratlanul, megdöbbentő hirtelenséggel megállt az embereket–gyermekeket nagyon szerető szíve, akin már a legkiválóbb orvosok sem udtak segíteni.

Halála pillanatában is mosolyogva beszélgetett és mondta: „Édesapám ezt a könyvet kétszer is elolvastam, igaz és szép minden szava. Adjátok ki, hogy az emberek elolvasván megismerhessék az igazi Kádárt. Tudod a Kádár is ezt kérte tőled halála előtt, ott voltam melletted és hallottam kérését, talán még végrendelkezéseként is."

Megpróbáltam utolsó kérésüknek eleget tenni. Talán sikerült. Kérem döntse el a kedves Olvasó.

Ők pedig nyugodjanak békében, abban a másik világban.

A szerző

X 87021

KÁDÁR JÁNOS
sírba zárt titkai

„Mondja el az embereknek, ha módjában áll."

SOMOGYI IMRE

Amit e könyvben leírtam, elmondtam,
javarészt attól az embertől kaptam,
akiről ez az írás szól.

SZTE Egyetemi Könyvtár
J000688252

ISBN: 978-963-502-892-4

X 87061

Előszó

„Lehet, hogy szembe fordult velem a világ? De miért?" *Ez volt utolsó kérdő mondata és elment.*

Egy emberről készülök írni. Életéről, gondolkodásáról, munkájáról. Arról, akit sokan elítélnek, akinek nevét, emlékét is igyekeznek elfeledtetni, elhallgatni, mintha nem is lett volna. Arról az emberről, akit nagyon sokan szerettek, akit ma is emlegetnek.

Nem akarok mást, és többet annál, mint hogy személyes ismereteim és konkrét tapasztalataim alapján a minden fekete, vagy fehér, torz ábrázolás helyett, lehetőleg árnyalt és hiteles képet rajzoljak arról az emberről, aki e korszak arculatát, alakítását, formálását mindenképpen befolyásolta.

Úgy gondolom, hogy minden időszak eseményeinek lehetőségeinek megítéléséhez és megértéséhez az adott korszak meghatározó vezető személyét is ismerni kell. Így lehet igazabb, tisztább a múlt.

Tudjuk, hogy a politikus pályafutása is gyakran véletlenszerű, de fontos tényező az adott vezető tulajdonsága, egyéni magatartása. Személyisége meghatározó, döntő lehet abban, hogy a történelmi folyamatok, események hogyan alakulnak, miként mennek végbe.

A megítélés egyik, talán fontos mércéje lehet az is, amikor az idő és az adott helyzet elhatározásra, döntésre szorítja, kényszeríti őt. Amikor az adott lehetőségeket és körülményeket is figyelembe véve, rosszul, vagy jól cselekszik. A történelmi idő, lehet az egyetlen mérleg, amelyen keresztül a

vezető tevékenysége mérhető, hogy egy nagyon nehéz bonyolult és kritikus helyzetben, időben, született elhatározásai, döntései mennyire voltak helytállók, elfogadhatók.

Amikor a politikust a legnehezebb helyzetben, elhatározásra, cselekvésre kényszeríti az ország sorsa, akkor dől el, hogy milyen felelőssége van, önmagával és a néppel az országgal szemben. Az ilyen helyzetek, körülmények a történelem ritka pillanatai.

A minősítés történelmi kritériuma végül is csak az lehet: akadályozta-e, vagy jól szolgálta-e az adott kor fejlődését, az ország, a nép érdekeit?

Igyekszem Kádár Jánosról „sine ira et studió", harag és részrehajlás, elfogultság és indulat nélkül leírni azt és úgy, amit, és ahogy én tudom.

Kádár János emberi és politikai gondolkodásának, tevékenységének társadalmi, történelmi korának értékelése és megítélése a társadalom tudósoknak, történészeknek, azok egész nemzedékének kollektív munkája lehet.

I.

A valóságnál semmi sem fontosabb.
Vagy talán mégis, az Igazság.

Mindenkinek személyes joga, és ha van lehetősége is, leírhatja, elmondhatja mind azt amit tud, amit látott, amit tapasztalt élete, munkája során, de úgy gondolom senkinek nem szabad azt hinnie, hogy csak ő tudhatja egyedül mi az igazság.

Ha az ember azt hinné, hogy az igazság csak az lehet, amit ő tud, amit ő leír, feltétlenül tegye fel magának azt a kérdést: Ki vagyok én, honnan veszem a bátorságot, hogy csak a magam igazságát fogadjam el egyedülinek, mások véleményeivel, igazságaival szemben?

Ha valakiről írnak, és nélküle írnak, a legkevesebb ami az írótól mindenképpen elvárható, hogy az általa ismert tényeket írja.

„Audiatur et altera pars", hallgatassék meg a másik fél is, mondja a latin közmondás.

Az emberiség története során már többen elmondták, leírták amit egyedüli igazságnak hittek, de valamikor később a múló időben kiderült, hogy az igazság az más, mert utólag még előkerült egy újabb ismeret is. Egyébként az igazság akkor is igaz, ha valaki elfelejti, nem szereti, vagy tagadja azt. Igaz a mondás: amíg az igazság kiderül, addig a hazugság többször is bejárja a világot.

Ma úgy tűnik, mintha egyesek elveszítenék az igazság beismerésére való képességüket, vagy tényleg nem

ismerik a tényeket. Ők igazságnak azt tartják, ami éppen a pillanatban szépen és jól hangzik, ami szerintük aktuális. Pedig az igazsággal csak egy baj van! Nem tud alkalmazkodni a különböző érdekek, szándékok javára. Nem lehet őt sem megvásárolni, sem megvesztegetni, hogy más legyen.

Az igazság léte maradandóbb, mint a hazugságé. Az igazság a valóság testvére, a hazugság a demagógiáé. A zavaros, hazug politikával szembe is, csak az őszinteség a tisztesség lehet a győztes. Az igazság mindenesetre, olyan erkölcsi eszme, ami miatt annak aki vállalja, soha nem kell szégyenkezni. Az igazság nem a hatalom, a tekintély, hanem az idő gyermeke.

Az igazság legyőzhetetlen erőt ad annak, aki őt képviseli.

Persze az igazságot nehéz megtalálni, de még nehezebb megírni, kimondani. Ha hiányzik az ismeret, akkor kevés a bátorság, ha pedig megvan a bátorság, kell hozzá az ismeret is.

Az igazság nem válik sekélyessé attól sem, ha azt a felszínes, felületes gondolkozású emberek is vallják.

Nem biztos, hogy azoknak van igazuk, akik mindig és sokat beszélnek. Lehet, hogy azoknak lenne igazuk, akik hallgatnak, akik nem vagy keveset beszélnek. Talán jobb hinni azoknak, akik keresik az igazságot, mint azoknak, akik azt állítják magukról, hogy azt ők már régen megtalálták. A némaságnak is hatalmas súlya van.

Az igazságnak csak egyetlen szándéka lehet és semmi más. Ez pedig az, hogy a valóság dolgait hozzáférhetővé tegye. Aki pontosan jól akarja megírni az igazságot, annak tisztán, egyértelműen kell kifejezni gondolatait. Az igazság nem találgatásokon, feltételezéseken, hanem tényeken alapul.

Aztán az igazság harcias dolog is. Nemcsak a hazugság ellen küzd, hanem azok ellen is, akik Őt letagadják, akik ellentétét a hazugságot terjesztik. Az igazság nem szereti, ha visszaélnek vele. Nem a szándékot, az elképzelést, hanem a valóságot fejezi ki. Az egy igazság pedig az, ha a valóság tükröződik vissza az ember fejében. Az igazságot helyesen nevezik az idő és nem a hatalom gyermekének. Az igazságot nem lehet sem megfelezni, sem összeadni. Két féligazságból nem lesz egy egész.

Ha az igazságot akarjuk tudni, vissza kell térni a mellébeszélés nélküli valóságba.

Kant Immanuel német filozófus (1724–1804) mondotta: *„Ha az igazság elpusztul, akkor már nincs értéke annak, hogy emberek éljenek a földön."*

Bertold Brecht szerint: *„aki nem ismeri az igazságot tökfilkó csupán, de aki ismeri és hazugságnak kiáltja ki az gonosztevő."*

Nem szándékozom Kádár Jánosról életrajzot írni, nem is tudnám egész életútját elmondani. Csupán életem és munkám során adta lehetőségem alapján mondok el néhány történetet arról, hogy milyennek ismertem meg őt. Miként gondolkodott, milyen volt akkor, ha a világban vagy szűkebb hazánkban jobb, vagy rosszabb idők jártak.

Arról akarok szólni, hogy találkozásaink, személyes kötetlen beszélgetéseink során, milyennek ismertem őt, szóval miről beszélgettünk, pontosabban miről beszélt ő.

Semmi nem kényszerít arra, hogy túlozzak, de arra sem, hogy megismert emberi értékeit tagadjam. Nincs szükségem arra, hogy ami történt, és amiről tudok, azt meghamisítsam, vagy elhallgassam. Nem az a célom, hogy olyannak ismerjék meg Őt, amilyennek szeretnék, hanem az, hogy olyannak lássák amilyen volt.

SZTE Egyetemi Könyvtár SZEGED

A ma már történelmileg is Kádár-korszaknak nevezett időszakról, és Kádár János személyéről, alapos tudományosnak mondható írásmunka eddig még nem került napvilágra. Az elmúlt időkben megjelent írásokban, interjúkban – néhány kivétellel – elsősorban Kádárról próbálnak írni, meglepően sok bizonytalansággal.

Ezekben az írásokban, sok a legenda, az önigazolás, az ideológiai és politikai szempont, a fikció és a valóság keresése, a gyűlölködő indulat. A politikai szándékkal fogalmazó író, persze előbb-utóbb lelepleződik, még akkor is, ha az olvasó számára igyekszik érdekes, izgalmas gondolatokat fogalmazni, aztán hiteltelenné válik.

Ezekben az írásokban sok a hipotetikus, az olyan megfogalmazás: elképzelhető, lehetséges, valószínű, feltételezhető, állítólag stb., ami azt jelzi az olvasónak, hogy hiányzik a pontos ismeret, az alaposság, a kiegyensúlyozottság, gyakran a tárgyilagosság is.

Élete során csak egyetlen alkalommal engedte meg, akkor is nagy unszolásra, hogy róla, életéről írjanak. Ezt legjobban az az író tudja, akinek nagy nehezen végül is engedte, hogy 1982-ben, könyvet írjon róla: *„Arcképvázlat történelmi háttérrel"* címmel. Az írót Gyurkó Lászlónak hívják.

Emlékszem, amikor egy elismert, kiváló magyar szobrászművész szerette volna őt megörökíteni az utókor számára, Kádár elnézést kért és udvariasan elhárította a kérést.

„Nem szeretem a személyem körüli propagandát."– ezt mondta Robert Maxwellnek is, aki a Világ Vezetői (Leaders of the World) sorozat keretében szerette volna életrajzát megjelentetni. *„Engem soha nem érdekelt a rang, bizonyos értelemben a népszerűség sem. Bárki aki azt*

gondolja magáról, hogy történelmet csinál ostoba ember. Mindenkinek el kell végezni azt, ami a saját feladata. Ha ez a történelem része lesz, hát legyen."

Többször elgondolkodtam, hogy miért nem engedett magáról írni, miért hárította el a kérést, annyi sok próbálkozás ellenére is. Én magam is, többször próbáltam őt meggyőzni, hogy engedjen a kérésnek. Azt is kértem tőle, hogy írja meg önéletrajzát. De nem ment, nem sikerült. Hogy miért nem engedett, azt azzal indokolta, hogy *„nincs nekem időm, hogy ezzel foglalkozzak. Inkább dolgozok, mint az emlékeimet írjam. Az egész életem nekem olyanképpen alakult, hogy ha mindent le akarnák írni, az, nagyon sok, annyi időm pedig nekem nincs, talán soha nem is lesz. Amíg dolgozni tudok, addig nem akarok az emlékeimmel foglalkozni."*

Mondtam neki, de az ember életét és tetteit sokféleképpen ítélik meg akkor is, ha ő maga nem írja le. Erre már van példa bőven a történelemben.

„Ez igaz – mondja – de erről nem az ember tehet. De talán egyszer még hátha lesz időm és egészségem, hogy leírjam."

Nem mondta, de bizonyos szavaiból arra is lehetett következtetni, hogy kitörölhetetlenül élt benne a személyi kultusz időszakának szörnyű tanulsága. Annak még árnyéka sem vetődhessen fel személyével kapcsolatban. Ő igazán tudta, hogy azokban az időkben keletkezett sebeket sok ember családja még ma is hordozza. Úgy gondolom, hogy elzárkózásának ez is lehetett egyik oka.

Kádár ismerte az életrajz műfajának, felhasználásának sokféle lehetőségét. Tapasztalta, hogy az gyakran a személyiségek hierarchiájának, karizmatikusságának legitimációjához vezetett és kialakult, megszületett a mindentudó személyiség, a „vezér" kultusza. Ő ezt

semmiképpen nem akarta, mindenképpen el akarta kerülni. Tudta, hogy a hatalom, az emberi jellem nagy próbatétele.

1989 márciusában, nem sokkal a halála előtt, utolsó beszélgetésen válaszolt egy újságírónak, Kanyó Andrásnak. E találkozás előzménye, hogy ebben az időszakban – Kádár már beteg volt – különböző, gyakran egymásnak ellentmondó vélemények, írások jelentek meg róla a sajtóban, találgatások az egymás közti beszélgetéseken. Láttuk, hogy egészsége, állapota állandóan rosszabbodik, napról napra romlik. Szerettük volna, hogy még életében, amíg a betegség nem lesz teljesen úrrá rajta, a róla szóló a vele kapcsolatos történeteket személyesen mondaná el az emberek, a nyilvánosság számára.

Nagyon nehezen sikerült rávenni őt erre a beszélgetésre. Végre ezt mondta: *„interjút nem tudok adni, de a beszélgetést vállalom."* Akkor már tudtuk, hogy nagyon későn van, láttuk, hogy nagyon beteg. Ő maga mondta néhány nap múlva, 1989. április 12-én a Központi Bizottság ülésén felszólalásában: *„Nagyon beteg vagyok. Az a bajom, hogy bár tudom mit akarok mondani, de nem tudom magam jól kifejezni. Pedig azt akarom, hogy ezekre a kérdésekre félreérthetetlen, egyértelmű választ adjak."*

Sajnos sem az utolsó sajtóbeszélgetés, sem a KB ülésén elmondottak már nem tudtak pontos és részletes választ adni fontos kérdésekre. Valószínű ezért is olvasható egyes írásokban, nyilatkozatokban, hogy Kádárnak *„olyan titkai voltak, amelyeket tudatában, vagy páncélszekrényében őrzött"*.

Nem sokkal halála után, megjelent az egyik politikai napilapban, egy hosszabb írás, amelynek fő mondanivalója az volt, (talán a címe is) hogy Kádár magával

vitte titkait a sírjába, „földbe zárta titkait". Ugyancsak ebben az ismert napilapban jelent meg *„Kádárizmus a legnagyobb csontváz a hazai történelem szekrényében. Kádárizmus a nagy tabu."* (2002. Augusztus)

Azt gondolom a múlt politikája, közelebbről Kádár személye, azért is vállhatott, nemcsak a sajtó, hanem a nagypolitika napi témájává is, mert Kádár János halála történelmileg egybe esett Magyarország társadalmi rendszerének változásával. Az épülő szocializmusból átmentünk, az épülő kapitalizmusba.

Shakespeare gondolatai jutnak az eszembe:

„A rossz, amit az ember tesz túléli őt,
A jó gyakorta sírba száll vele"

Kádár egyik munkatársa Aczél György, hagyatékában (én nem ismerem, nem olvastam) állítólag azt mondja, hogy *„voltak dolgok, amiről Kádár senkinek soha nem beszélt, neki sem, amik a mai napig tabuk."* Amiről nem szabad beszélni, amit nem szabad említeni. Vajon mik voltak ezek a tabuk, Kádár tabui?

Vajon milyen titkokat vihetett Kádár magával a sírjába?

Nos, ez a kérdésfeltevés olyan, amit bármikor elő lehet venni, amit újra és újra lehet kérdezni, amire valójában már semmilyen igaz választ nem lehet adni, mert nincs. De ha van is, nem kötelező elfogadni.

Bizonyára sok mindent „magával vitt" ami egy életen át vele történt, mind ahogy mindenki magával visz valamit, amikor eltávozik az élők sorából. Ő sok mindent élt meg, több lehet az is amit „magával vitt." Ezt ma már igazán senki nem tudhatja. Talán a felesége Mária asszony jobban tudhatná, de rövid időn belül

utána ment férjének. Követte őt a halálba is, ahogy egész életében.

Mondják, Kádár magával vitte a Rajk-per, az 1956-os események nagy „titkait". Állítják, hogy Rajk László és Nagy Imre tragédiájáról senkivel nem beszélt, ez egyedül az ő titka volt.

Ez nem így van, ez az állítás téves.

Hiszen ezekkel kapcsolatos véleményét már korábban is közzé tette ország világ előtt. A korai dokumentumokban most is olvasható megismerhető, hogy akkor hogyan ítélte meg a személyeket, a helyzetet és mit mondott azokról.

Az 1956-os eseményekről végig az volt a véleménye: *„Kezdődött, mint békés diáktüntetés, felkelés lett belőle és ellenforradalomba torkollott."*

Állítom, mert tudom, hogy ezt az álláspontját haláláig nem változtatta meg. Novemberben, hajnali rádióbeszédében tömegmegmozdulásnak nevezte 1956-ot. A *„felkelés"* szót is akkor ő mondta ki először.

II.

Ott voltam barátaimmal együtt a Petőfi körnek nevezett összejöveteleken, vitákon több alkalommal is. Ezek résztvevői általában értelmiségi, egyetemi fiatalok voltak. A köröknek az volt a céljuk, hogy jó lehetőséget biztosítsanak fontos kérdések megismerésére, megvitatására, amelyek az ifjúság egy részét foglalkoztatták. Ebből a célból indította útjára ezeket a köröket az akkori ifjúsági szövetség, a DISZ budapesti szervezete.

Az összejöveteleken sok ismert tudós, szakember fejtette ki az általa művelt dolgokról a véleményét. Az oktatás állapotáról, a gazdaságról, a tájékoztatásról, a sajtóról. A körök kezdetben céljuknak megfelelően működtek, új ismeretekkel, információkkal gazdagították a résztvevőket, érvek ellenérvek meghallgatásával, demokratikus vitával.

Később a körök összejövetelein – a politikai-gazdasági helyzetből adódóan is – erősödtek a kritikai vélemények, megjelentek az indulatok, majd megjelentek olyan személyek is, akik tudatosan felrúgták a demokratikus vitát. Ez utóbbiak közbekiabálásokkal, lehurrogással zavarták azt, akinek más véleménye volt, mint az övék. Szóval a kezdeti okos viták helyett, a Petőfi körben egyre inkább a szélsőség lett úrrá.

Különösen érzékelhető volt a nagy fordulat a filozófiai, de még jobban az 56. június 7-én tartott sajtó és

tájékoztatás vitáján. Ekkor már egy kulturált, demokratikus véleménycsere helyett zűrzavar és indulatok voltak.

Közeledett október.

Az 1956-os eseményeket, október 23-án délután, a Bem téren, alapvetően baloldali, meghatározóan szocialista eszmék és célok vezették. Az események kezdetén tényleges szerepet, azok játszottak, akik Rákosi és Gerő diktatúra hatalmával álltak szembe, a törvénytelenségek megszüntetéséért, egy más egy jobb szocialista rendszerért.

Mi a *„fényes szelek"* ifjúsága, személyes életünkben annyira nem éreztük, a nagy bajt, hiszen fiatalok voltunk, a jobb jövőt álmodó, szerelmes fiatalok. De láttuk, tudtuk, hogy szüleink élete a háború befejezése után egy évtizeddel, ismét tele van félelemmel, gondokkal, gyakran szenvedéssel. Azt akartuk, hogy ez ne legyen, ez megszűnjön. Ezért lázadtunk, keltünk fel a korlátlan sanyargató, önkényeskedő hatalom ellen.

Nem akartunk sem felkelést, sem forradalmat, sem ellenforradalmat. Sokakkal együtt, magam is, azért vonultunk tüntetni a Bem szoborhoz, a Parlamenthez, hogy a magyar nép megszabaduljon a sztálini–rákosi önkénytől.

Az utcán egymásba karolva, fegyelmezetten mentünk, még arra is figyeltünk, hogy a villamos közlekedését ne akadályozzuk – énekeltünk és jelszavakat kiabáltunk.

Mi fiatalok nem akartunk zűrzavart, az embereket megfélemlíteni, sem pusztítani. Békés tüntetést, jelzést akartunk adni, hogy baj van! Hogy nekünk, szüleinknek és gyermekeinknek is nyugodtabb, jobb legyen a sorsunk, az életünk.

A mi tüntetésünk, felvonulásunk nemzeti demokratikus, szocialista célokért indult, a Rákosi diktatúra, a törvénytelenségek ellen.

Ez történelmi tény, és ez akkor is így van, ha sokan különböző okok miatt elfelejtik vagy tagadják.

Már ezen a napon, órákon belül érezhető, látható volt azonban, hogy a megmozdulás jellege, célja jelentősen változott.

Az eseményekbe fegyveres csoportok kapcsolódtak be és gyorsan megjelentek azok nem kívánatos hordalékai, az atrocitások, a retrográd politikai nézetek és szándékok is.

A szociáldemokrata Kéthly Anna is – látva a fordulatot – arra figyelmeztetett, hogy az események a forradalmi baloldali eszmék tartalmát és célját veszély fenyegeti.

Az 1956-os eseményeket én is végigéltem Budapesten családommal, és két gyermekemmel együtt. 26 éves fiatalember voltam. Ott voltunk október 23-án, azon a keddi napon délután 3 órakor, a Bem József téren, barátainkkal együtt. Együtt a lelkes egyetemista fiatalokkal.

A Bem-téri, tüntetésen azt hiszem tanúi voltunk a lyukas zászló születésének is. Ezen a téren volt, egy katonai laktanya, ami később a második kerületi pártbizottság, majd a rendszerváltozás után a Magyar Demokrata Fórum pártháza volt.

A laktanya tetejéről, a padlás felől katonák bontották le a cserepeket. A keletkezett lyukon kidugták az akkori címeres magyar nemzeti színű zászlót. A tüntetők közül valakik azt kiabálták a katonáknak, hogy *„égessétek ki, vágjátok ki a címert."* A katonák a zászlót visszahúzták a tetőlyukon, majd kis idő múlva kidugták a címer nélküli lyukas zászlót. Kivágták belőle a címert.

Azt hiszem itt és ekkor keletkezett, a lyukas zászló, amely ma már a történelmi zászlóink egyike.

Bár az 1956-os tüntetések, felvonulások, zászlaja nem a lyukas zászló, hanem a Kossuth címeres, nemzeti zászló volt.

Kossuth címeres zászló volt a kezünkben, a Bem téren és a Parlament előtt is. Ez a zászló volt az 56-os politikai tüntetések, események igazi szimbóluma.

A Bem-téren, mellettem állt feleségem, aki észrevette, hogy az épülettető bontása közben cserepek csúsznak le az utcára. Hangosan mondta, te jó Isten, vigyázzanak, nehogy a cserép valakinek a fejére essen. Mire egy mellettünk álló bőrdzsekis férfi azt mondta a feleségemnek: *„ha magának valami nem tetszik, menjen haza."*

Akkor nem tudtuk, ki volt ez az ember, de éreztük, hogy nem közénk való.

Ezen a napon 1956. október 23., kedden, délután Budapesten, a Bem József-szobornál még melegen sütött a nap, nagyon szép kora őszi idő volt.

Amikor ezt a történetet egyik alkalommal, elmeséltem Kádárnak, figyelmesen végighallgatott, és azt mondta: Ezt ő így nem ismerte, nem tudta, erről eddig senki nem beszélt neki.

A Bem térről, az akkori Kossuth-hídon (ami a második világháború, Budapest ostroma után, 1946-ban, átmeneti, fél-állandó hídnak készült el, és ezt a hidat az *„élet hídjának"* is nevezték) vonultunk át a Parlament épülete elé a Kossuth térre.

A téren összegyűlt emberek várták, hogy ki és miről fog beszélni. Elterjedt a hír, hogy Nagy Imre lesz a szónok.

Hosszabb várakozás után, este hat óra körül megjelent Nagy Imre és *„kedves elvtársak"*, megszólítással

köszöntötte a jelenlévőket. Ezt követően zajos fütty-koncert nyomta el szavait. Bizonyos csoportok, így tiltakoztak a megszólítás ellen, kiabálván, hogy nem vagyunk mi elvtársak. A szónok meglepődve elhallgatott és csak kérésre és bíztatásra vállalta, hogy elmondja beszédét.

Miután meghallgattuk – már amennyire lehetett a hangos zajtól – Nagy Imre beszédét, még a téren maradtunk egy ideig, ismerőseinkkel, barátainkkal beszélgettünk.

Közben teherautókkal, emberek érkeztek a térre, akik azt kiabálták: gyertek a rádióhoz, a Sztálin-szoborhoz, és közben újságokat gyújtottak, égettek a kocsikon.

Mivel beszélgető csoportunk közvetlen közelében állt, egy Csepel típusú teherautó, a lángoló újságpapír fényénél, látható volt, hogy két ember hadonászva kézifegyvert mutatott, magasra emelve.

Mivel a téren maradt emberek közül, senki nem szállt fel a teherautókra és a kettes villamos sem tudott tőlük közlekedni, elhajtottak a Parlament elől.

Feleségem testvéröccse aki akkor 16 éves, a Rákóczi Ferenc középiskola tanulója volt a következőket mondta el.

„Az iskolánál megjelent egy Csepel típusú teherautó. Mondták nekünk, hogy szálljunk fel a kocsira. Akkor még nem tudtuk, hogy miért és hova visznek bennünket. A gépkocsi a Magyar Rádió előtt megállt, mondták, hogy szálljunk le. Ekkor már többen is voltak a rádió kapubejáratánál. Mondták, hogy kiabáljunk. Azt kellett kiabálni, hogy foglaljuk el a rádiót.

A rádió kapubejáratánál két fiatal kiskatona állt őrségben.

Ahogy kiabáltunk, előttünk a tömegből valakik lőni kezdték a rádió épületét. Meglepődtünk, megijedtünk, erre nem számítottunk, erről nem volt szó. Néhány barátommal együtt otthagytuk a tömeget, elindultunk haza, nem akartuk, hogy nekünk valami bajunk legyen, ekkor már hallatszott a lövöldözés.

Otthon elmondtam nővéremnek, anyámnak és sógoromnak (édesapám 3 évvel előtte meghalt), hogy hol voltam, mi történt velem. Mondták nem kellett volna odamenni, de mondtam, hogy nem tudtam, hogy hova visznek bennünket."

Igaza volt fiatal sógoromnak, mert valóban elkezdték lőni a rádiót, és a bejárati kapunál szolgálatot teljesítő fegyvertelen kiskatonákat lelőtték. A fiatal katonafiúknak néhány nap múlva telt volna le a szolgálati idejük és hazatérhettek volna családjuk körébe.

Mi, akik korábban különböző összejöveteleken, a Petőfi körben is, keményen bíráltuk a Rákosi rendszer súlyos hibáit, majd 23-án délután tüntetni az utcára mentünk, nem voltunk a fegyveres felkelés hívei, még csak szimpatizánsai sem.

Tudtuk, hogy a fegyveres harc teljesen esélytelen, súlyos anyagi és személyi áldozatokkal, pusztulással járhat, létezik a túlerő és érvényes a Jaltai megállapodás is. Tehát látható volt, hogy ez az út téves, járhatatlan. Diktatúrát nem lehet, egy másik diktatúrával megdönteni.

Az 56-os felkelés, napokon belül súlyos tragédiává vált, emberek életébe is került mégis lehetetlen összehasonlítással mérni azzal, ha az USA és Szovjetunió, a világ legerősebb katonai szereplői, hazánk földjén összecsaptak volna. Ennek akkor beláthatatlan következményei lehettek volna, nem csak Magyarországra,

hanem a világra nézve is. Ezt akkor mindkét nagyhatalom pontosan látta és számolt vele.

Még Karl Marx szerint sem a barikádokon, hanem az emberi agyakban és szívekben dőlnek el a forradalmak, végső eredményüket illetően.

Meggyőződésünk volt, hogy téves eszmét, ideológiát, politikát kell legyőzni és nem egymást. Tudtuk, hogy a fanatizmust a téves ideológiát, fegyverekkel nem lehet legyőzni. Erre példa lehet a mai világunkban, életünkben, hogy a legmodernebb katonai technikával sem lehet a fanatizmust, a terrorizmust gyorsan legyőzni, megsemmisíteni. A háborúk még inkább a fanatizmusnak, a gyűlöletnek további erősítéséhez vezethetnek. Nincs és valószínű soha nem is lesz annyi titokszolga, rendőr és katona, hogy ez ellen a világ csak háborúkkal tudjon védekezni.

Mi is lassan elhagytuk a Parlament terét, és hazafelé indultunk.

Ember legyen a két talpán, aki akkor meg tudta számolni, vagy becsülni, hogy milyen létszámú ember volt akkor a parlament előtt a téren. Hallottam, olvastam már százezreket, tízezreket, nem lehet tudni mi a valós szám. Annyi biztos, hogy jó pár ezren voltunk. Nem értettük, hogy Nagy Imre akkor, miért fenn az egyik erkélyen és miért nem a kapubejárat lépcsőjéről beszélt. Félni akkor nem kellett senkinek, mert a tüntetés viszonylag elég nyugodt, ahogy szokták mondani, csendes, békés volt.

Az a tömeg, amely akkor a téren összejött, alapvetően, zömében fiatalok, egyetemisták, az akkor létező ifjúsági szervezet, a DISZ fiataljaiból állt. Önekik eszükbe se jutott, hogy a Parlamentet, az épületet elfoglalják, az Ország házába bemenjenek. Azt akarták tudni, a szónoktól hallani, hogy mi lesz ezután, hogy mi, mitől és hogyan lesz jobb mint eddig volt. Békésen mentek

haza gyalog, buszon, villamoson a gyűlés után is, és várták hogy talán másképpen lesz holnap.

Meggyőződtem, hogy az a tömeg, amelyik a Parlament előtt volt más volt, nem voltak azonosak azokkal, akik még ezen az estén el akarták foglalni a Magyar Rádiót, akik letaszították a Sztálin szobrot, vagy fegyvert fogtak a kezükbe.

Még mielőtt haza indultunk Váczi Miklós és Bolyos József barátaimmal, átmentünk a Akadémia utcába. A térhez közel, alig pár méterre volt a párt az MDP központ székháza. Úgy döntöttünk, hogy bemegyünk. Meg akartuk tudni, hogy a vezetés most mit csinál, mire készül, kik vannak a házban, hogy mi fog történni Nagy Imre szónoklata után. Szándékunk nem valósulhatott meg, mert a kapuőrség nem engedett be bennünket az épületbe. Hiába mutattuk nekik, fényképes igazolványunkat, az nem jogosított bennünket a házba való belépésre.

Ebben az időpontba, ebben az órában a tüntetésnek, felkelésnek még nem voltak emberi áldozatai, csak néhány órával később kezdődött a Rádió ostroma, ami fordulópontnak számított ezen a napon.

Hazaérve, hallottuk nyolc órakor a rádióban, Gerő Ernő beszédét, aki akkor az MDP első titkára volt, Rákosi utódja. Nem ismerte, nem fogta fel, hogy mennyire zavaros és feszült a helyzet. Gerő többek között *„csőcseléknek"* nevezte – ostobán – a Parlament előtt tüntetőket. Fogalma sem volt, hogy mi történt ezen a napon Budapesten. Tájékozatlan volt, hiszen e nap reggelén érkezett haza Jugoszláviából egyhetes ott tartózkodása után. Gerő szavaival olajat öntött az égő tűzre.

Október végén, talán 30-án megkaptuk, Kopácsi Sándor a budapesti rendőrfőkapitány megbízólevelét, a Nemzetőrség parancsnokának aláírásával.

Mivel közel, néhány száz méterre laktam a Széna tértől, egyik barátommal odamentünk, hogy lássuk, mi történik ott.

Két géppisztolyos fiatalemberrel találkoztunk. Felszólítottak bennünket, hogy igazoljuk magunkat. Elővettük nemzetőri megbízólevelünket és mutattuk nekik, ők belenéztek és a következőket mondták: Vegyük tudomásul, hogy mi ezeket az igazolványokat nem ismerjük, nem fogadjuk el. Közölték velünk, hogy sürgősen tűnjünk el.

A Széna térről a 61-es és 59-es villamosok vonalán, eljutottunk a Maros utcába, a tizenkettedik kerületi Rendőrkapitányságra. Az épületben már senkit nem találtunk. Velünk lévő Váczi Miklós nevű barátunk, mint nemzetőr vállalta, hogy a kapitányságon marad és fogadja a telefonokat, vagy azokat akik személyesen keresik fel a rendőrséget. Ő megbízatása alapján több alkalommal is részt vett azokon a tanácskozásokon, eligazításokon, a felkelők által elfoglalt Külügyminisztériumban, ahol a Széna téri Szabó bácsi a megbeszéléseket tartotta.

Felmentünk a második kerületi Rendőrkapitányságra, a Bimbó utcába. Az épületből egy hangos csoport fegyvereket és egyéb tárgyakat pakolt a kapu előtt álló teherautóra.

A Mechwart térre mentünk, ahol több csoportba emberek gyülekeztek. Bementünk a dombon levő épületbe ahol, akkor a második kerületi Pártbizottság volt. Rövid idő alatt, az épület előtt már egy bizonyos tömeg gyűlt össze. Eléggé hangosak voltak, kiabáltak közöttük néhány bőrdzsekis ember fegyverrel a kezükbe. Mikor az épület előtti lépcsőn lejöttünk, amennyire lehetett beszélni próbáltunk velük, kérdeztük tőlük,

hogy mit akarnak? Többen nem tudták. Két idősebb férfi válaszolt: az épületet el kell foglalni. Közben odajött egy 50 év körüli Horthy katonaruhát viselő ember és hangosan szólt, hogy a beszélgetést hagyják abba és induljanak fel a lépcsőn az épület elfoglalására. Neki mondtuk, hogy mi nemzetőrök vagyunk fegyver nélkül, de fogalma sem volt hogy mit mondunk, nem érdekelte őt.

Láttuk, hogy a téren jókora tömeg van. A Statisztikai Hivatal tetejéről két ember próbálta lefeszíteni a vasból készült csillagot. A Mártírok úti MSZBT (Magyar-Szovjet Baráti Társaság) irodájából az ablakon át, dobálták ki az utcára a könyveket, és néhány ember azt kiabálta, hogy gyújtsátok meg, égessétek el őket. Heine Heinrich német költő (1797–1856) szavai jutnak eszembe: *„Azok akik könyvek égetésével kezdik, emberek égetésével fejezik be."*

Most nem akarom tovább folytatni a látottak, a történtek leírását. Most nem erről szándékozom írni. A közelben lévő lakásomba mentem, ahol családom, feleségem és két kis gyermekem volt. Féltettem őket, tudni akartam mi van velük. Közben fiatal, diák alig 16 éves sógorom, egy aknabecsapódás szilánkjaitól a nyakán és a vállán megsérült, akit a mentők a sportkórházba szállítottak.

III.

Október utolsó napjaiban a Köztársaság téri vérengzés után Budapesten terjedt a hír, hogy az ellenforradalmárok a párttagok tömeges kivégzésére készülnek a Vérmezőn. Ezeket a híreket én is hallottam, kibővítve azzal, hogy már állítják össze a kivégzendők névlistáját. Sem akkor sem később nem tudtam meg, hogy igaz volt e, az akkor már széles körben elterjedt híresztelés. Hála az Istennek, országunknak pedig nagy szerencséje, hogy a szörnyű tragédia nem következett be, hiszen túl sok volt az is, ami az események alatt és utána történt. Egyébként jellemző volt a számtalan különböző hírek terjesztése szavakban sőt az újságokban és a rádióban is.

Végül is akkor mi, akik a Bem térre, a Parlament elé, október 23-án délután tüntetni mentünk, felkeltünk a Rákosi rendszer ellen, úgy ítéltük meg, hogy érdemes volt, mert győztünk békés felvonulásunkkal. Hiszen, már ezen az estén megalakult az új kormány Nagy Imre kabinetje. Véglegesen megszűnt a Rákosi Gerő rendszer okozta félelem, érvényesülni fog – gondoltuk és jól gondoltuk – a törvényesség az országban.

Reménykedtünk. Az akkori reményünket két alapvető körülmény is befolyásolta. Sajnos megjelentek a főváros különböző helyein, az utcán bizonyos fegyveres csoportok és elkezdődött a szörnyűség. Másik körülmény volt az amikor az új kabinet többszöri fel-

hívása ellenére sem szűntek meg a fegyveres atrocitások, pusztítások. Elkezdődtek a gyilkolások a lincselések. Megjelentek Budapest utcáin a szovjet tankok és folytatódott a fegyveres harc. Ezekben a napokban sem magyar katona, sem magyar rendőr nem harcolt, nem is lehetett látni őket az utcán. Hiába volt Nagy Imre felhívása a világhoz a kabinet nevében, bejelentését sem a keleti sem a nyugati országok nem vették, nem vehették figyelembe. A szovjetek akkor már nem létezőnek tartották Nagy Imre kormányát, a nyugati hatalmak pedig nem vállalták a fegyveres beavatkozást. A fegyveres harcok végül is csak akkor értek véget, szüntek meg, amikor Kádár János vezetésével megalakult a munkás–paraszt kormány, amely felhívással fordult az ország népéhez és határozottan elítélte a Rákosi–Gerő féle diktatúrát, biztosította az országot, hogy az többet már nem térhet vissza.

Lassan véget értek a fegyveres harcok és elkezdődött az ország konszolidációja, kezdetét vette a diktatúra utáni Kádár korszak, amely több mint három évtizeden át, tartott küzdelmeivel, sikereivel és sikertelenségeivel együtt. Mi felkelők ezt, így ítéltük meg, ezért nekünk érdemes volt békés szándékkal felkelni, tüntetni, mert megtörtént a rendszerváltozás. Nagyon nehéz és bonyolult körülmények között elkezdődött a történelmi fordulat, az a politika amely gyökeres változásokat hozott a Rákosi diktatúra helyett a társadalom, a magyar nép életében.

Reménykedtünk, hittünk abba, hogy a sztálini időszak, a Rákosi rendszer soha többé nem tér vissza Magyarországra. Hitünk, reményünk valóra vált. Aztán lassan eljutottunk közép-Európa *„legvidámabb"* országába.

Végül is bár sok-sok veszteséggel és pusztítással, de győzött az 1956. Októberi felkelés, tüntetés a Rákosi önkénnyel, törvénytelenséggel szemben. Megszűnt a Rákosi féle diktatórikus rendszer és elkezdődhetett egy olyan rendszer, amely Kádár János vezetésével megindíthatta az országot a fejlődés útján, több mint három évtizeden keresztül működhetett, és ezt Kádár korszaknak nevezték.

Mi akkor úgy ítéltük meg, hogy nekünk akkor érdemes volt a Rákosi rendszer ellen felvonulni, felkelni, tüntetni, megtörtént a rendszerváltozás. Nagyon nehéz helyzetben, bonyolult körülmények közepette, elkezdődött egy történelmi fordulat, elkezdődött egy olyan időszak, egy olyan politika, amely Magyarország történetében hatalmas változásokat hozott. A Rákosi rendszer megszűnt és elkezdődött a Kádár korszak.

Mi akkor reménykedtünk, hittük, hogy lesz változás és reményeink valóra váltak. Tényleg megtörtént 1956-ban a rendszerváltás. Egy új korszak kezdődött el hazánkban. Hitünk, reményünk valóra vált. Érdemes volt fellázadni, tüntetni, békésen felkelni, hogy egy új és jobb időszak részesei lehessünk.

Erről a tragikus időszakról most csak annyit szólnék, hogy az eltelt fél évszázad alatt olvasható leírásoknak, emlékezéseknek gyakran egymástól teljesen ellentmondó, eltérő változatai is vannak. Ki miként élte meg vagy ki miként hallotta, olvasta a róla szóló elbeszéléseket. Ezért is lehet, egymástól teljesen eltérő, vagy egymásnak teljesen ellentmondó történetekről, eseményekről hallani. Sajnos az elmúlt években megszülettek a sosem létezett eseményekről szóló történetek is, és keverednek a tényleges valósággal.

Most, amit elmondani akarok, nem erről, nem a további eseményekről, hanem arról szól, hogy Kádár

ennek az időszaknak, vagy más nagy eseményeknek, történéseknek titkait valóban magával vitte-e sírjába, vagy nem?

Földbe zárt titkok-e ezek?

Ez a gyakran feltett kérdés lényegében arról szól, hogy amíg élt, vajon elmondta-e valakiknek, vagy valakinek, hogy ő akkor mit tett, és hogy miért tette azt, amit tett?

Elmondta-e Kádár, hogy milyen volt a kapcsolata Rajk Lászlóval, és miért került sor 1949-ben a Rajk perre és kivégzésére?

Elmondta-e, Ő miért, hogyan került Rákosi börtönébe?

Elmondta-e Kádár, szerinte miért került sor 1956-ban a szovjet katonák bevonulására Budapestre?

Elmondta-e, hogy 1956. november 1-én, csütörtökön, késő délután, miért hagyta el a Parlamentet, és utána mi történt?

Elmondta-e Kádár, hogy miért szakított 56-ban Nagy Imrével és miért kellett szerinte Nagy Imrének meghalnia?

Elmondta-e Kádár a magyar reformról, a *„magyar szocializmusról"* álláspontját, gondjait?

Elmondta-e az 1968-as prágai bevonulással kapcsolatban álláspontját, töprengéseit?

Szóval elmondta-e Kádár János „titkait", vagy magával vitte azokat, a sírjába?

Igen elmondta! És ahogy ő nekem sokszor elmondta, úgy írtam le az olvasónak.

Ezekről a kérdésekről a párttestületekben, a nyilvánosság előtt is, többször beszélt.

Nekem pedig abban a szerencsében volt részem, hogy ezekről a kérdésekről – és persze másokról is – Kádár Jánossal sok-sok éven át, és számtalan alkalommal beszélgettünk négyszemközt. Nagyon részletesen és vissza-visszatérően elmondta gondolatait az előző sorskérdésekről, és akkor is, ma is úgy éreztem és érzem, a legbelsőbb *„titkait"* is megosztotta velem.

IV.

1980 elején, Budapest negyedik kerületében dolgoztam, már több mint, tíz éve. Újpest munkáséletű kerület volt. Ahogy Komjáth Aladár „Újpest" című versében írta, neki a munka adott rangot. *„A dolgozók városa voltál Újpest, s az is maradtál. Újpestnek nem a műemlékek, a munka adott rangot."* Szerettem az ottani embereket, időseket és fiatalokat. Jó érzés volt köztük, velük élni és dolgozni.

De, Újpestnek más is adott történelmi emléket. Felejthetetlen élményem marad, hogy e városban, megismerhettem és őszinte kapcsolatot, barátságot köthettem, azokkal a hősökkel, emberekkel, akik az 1944. márciusi fasiszta megszállás után, fegyverrel és fegyver nélkül, életük árán is, vállalták a nemzeti ellenállást. Vállalták a város védelmét, megmentését a pusztítástól. Újpesti partizánoknak, ellenállóknak nevezték őket. Emlékmű őrzi bátor, elszánt tetteiket.

Jó érzés volt az akkor még élő Földes Lászlóval az ellenállás vezetőjével, parancsnokával gyakran találkozni, beszélgetni a múltról, az akkori jelenről. Harcostársaival, Andrásfi Gyulával, aki később a város polgármestere is volt, Lakatos Bélával, Tóth Lajossal, Szabó Piroskával, Vészi Bélával, Kovács Gyulával és még sok Újpesti ellenállóval. Tapasztalt felkészült, művelt emberek voltak és a munkások által jól ismert „Bandi" bácsival, aki bátran segítette őket feleségével

együtt. Hős ellenállók, elszánt emberek voltak ők, ahogy Földes László mondta 1945. január 10-én, Bán Tibor harcban elesett társuk, temetésén. *„Tettünk egyetmást szeretett városunkért."*

No de most nem Újpestről, annak hős harcosairól akarok írni, hiszen ezt megírta Földes Mihály író *„Virradat a város peremén"* című könyvében 1975,-ben.

Kádár 1980. februárban arra kért, hogy keressem fel őt, mert szeretne velem beszélni. Elmondta, hogy mivel közeledik a párt XII. kongresszusa, és ott személyi változásokra is sor kerülhet, szeretné ha elvállalnám, hogy javasolhassanak a Központi Ellenőrző Bizottság titkárának. Amikor ezt kérdezte tőlem, kérdésére azt válaszoltam, hogy több féle feladatot is el tudnék magamnak képzelni, de ezt nem. Mondtam, hogy több személyt is tudok javasolni, aki alkalmas lenne-e a tisztségre, és gondolom el is vállalná.

Javaslataimra, azt mondta: *„Látja, azért szeretném, ha elvállalná, mert nem akarja elvállalni. Nem szeretném, ha önként jelentkező végezné ezt a munkát."* Erre válaszoltam azt, hogy ha ezt tudom, akkor önként jelentkeztem volna.

Én őt személyesen 1962-től ismertem közvetlenül. Ez időtől kezdve találkoztam vele gyakrabban. Mindig volt olyan gondolat, amelyről tudtunk beszélgetni. Emlékszem, volt egy olyan napunk, amikor háromszor is találkoztunk össze, akkor mondta viccesen, ha ma mégegyszer találkozunk, akkor valamelyikünk fizet a másiknak. Ezen a napon este megint találkoztunk, együtt voltunk. Ha jól emlékszem ez 1964-ben volt egy tavaszi napon. De nem kellett egyikünknek sem fizetni, mert valahol egy olyan helyen voltunk vendégségben, ahol nem is kellett, nem is lehetett fizetni.

Szóval a kérésnek eleget téve elfogadtam azt, és a kongresszuson titkosan ellenszavazat nélkül megválasztottak erre a munkára. Így lettem az MSZMP Központi Ellenőrző Bizottságának (KEB) titkára, tíz éven át.

Munkahelyemen, a „fehérházban" (ma az országgyűlési képviselők irodaháza), tíz év alatt, dolgozószobámban gyakran volt vendégem Kádár János.

Hetenként kétszer, vagy többször is meglátogatott.

Általában a délelőtti munkáját befejezve, a délutáni elfoglaltsága kezdete előtt, két óra tájban jött, jól ismert kopogtatásával jelezte érkezését. Nem várt invitálásra, hiszen titkárnőmtől tudta már, hogy a szobámban vagyok.

Kint mindig megkérdezte munkatársamat, hogy ki van nálam, nem zavar-e? Ha számára ismeretlen ember volt nálam, akkor nem mindig jött be, visszament szobájába, azt az üzenetet hagyva, „itt jártam." Ez az üzenet azt jelentette, hogy nem valamit megbeszélni, csak beszélgetni akart velem.

Amikor belépett szobám ajtaján, íróasztalomtól felállva mentem feléje, és mindig kézfogással köszöntöttük egymást. Ezt követően a szokásos helyen, az ülőkanapé bal szélén foglalt helyet, soha nem ült középre, vagy jobb oldalra. Én vele szemben, a fotelba ültem le. Ha zakóban jött hozzám, az üdvözlés után és is felvettem a kabátomat. De ilyenkor megjegyezte, mondta, hogy *„ne vegye fel, inkább én is leteszem, ha megengedi."* Az íróasztalomnál ingben szoktam dolgozni, így könnyebben, jobban ment a munka.

Ezek a találkozások általában félórányi ideig tartottak, ha fontosabb dologról esett szó, akkor hosszabb ideig.

Ilyenkor általában arról beszélt, hogy most mivel foglalkozik, mit fejezett be és mire készül. Ezek általában itthoni, vagy nemzetközi ügyekről, dolgokról szóltak.

Beszélgetésünk közben munkatársnőm, egy kicsinyke poharat, félig sem töltve, konyakkal kínált bennünket, koccintásra. Kádár néha viccesen mondta *„előbb dolgozunk, azután iszunk."* Egyébként a gyűszűnyi mennyiségű itallal való koccintás szerepe, ahogy ő mondta, *„jelkép a találkozásra"*. Beszélgetésünk közben elszívtunk egy cigarettát, amit mindig ő szeretett magának meggyújtani, mindig gyufával. Mint a legtöbb dohányos ő is azért küzdött, hogy minél kevesebb legyen az elszívott cigaretták száma.

Ő nekem, azt mondta többször, *„azért jön hozzám, mert itt tud egy kicsit pihenni"*. Azt is mondta, hogy azért jön ide, mert *„a KEB a párt önálló szerve. A Központi Bizottságot is, a KEB-et is, a párt kongresszusa választja meg. A két szerv között, nincs alá-fölérendelt viszony"*.

Ezekre én nem válaszoltam, mert e kérdésnek akkor nem volt jelentősége, egyébként valójában ez így volt. A Központi Ellenőrző Bizottság elnöke és titkára felszólalási, tanácskozási joggal, állandó résztvevői voltak a Központi Bizottság üléseinek. A Központi Bizottság első titkára, vagy titkárai csak akkor vettek részt a KEB ülésén, ha a tanácskozásra meghívást kaptak. Ha a két testület, közös együttes, ülést tartott, akkor a jelenlévőknek egyformán, szavazati, döntési joguk volt.

A KEB a pártkongresszuson titkos szavazással választott, ellenőrző testület volt, amely aztán ugyancsak a kongresszuson elfogadott szabályzat alapján végezte tevékenységét. Általában kéthavonta tartotta teljes ülését és hozott határozatairól tájékoztatta a párttagságot, de közérdeklődésre számot tartó témában a nyilvánosságot is. Ezeken a plénumokon több személy

pártfegyelmi ügyét is tárgyalta a testület. Születtek az ülésen határozatok, amelyek érvényben lévő pártbüntetéseket szüntettek meg, voltak, akiknek büntetését jóváhagyta.

Voltak a KEB-nek olyan politikai állásfoglalásai, amelyekkel fontos kérdésekre hívta fel a KB vezetőinek a figyelmét. Többek között az 1989 május 18-án elfogadott állásfoglalása a párt helyzetéről.

Elmondhatom, hogy Kádár a KEB munkájába, a konkrét ügyekbe, tíz év alatt egyetlen alkalommal sem avatkozott, vagy szólt bele. Amikor kellett tájékoztattuk őt. Szigorúan, komolyan vette a KEB önállóságát.

Ezzel kapcsolatban elmondok két történetet:

1982 december elején levelet kaptam az egyik keletmagyarországi megye székhelyéről, egy börtönben lévő, volt párttag feleségétől. Megírta férje kérését – férje a börtönből ezt nem tehette meg –, hogy kéri a KEB vezetését, a KEB részéről hallgassák meg őt, szeretné elmondani, hogy súlyos igazságtalanság történt vele. A férjet igaztalanul leváltották a vállalatigazgatói beosztásából, és kizárták a pártból is.

A büntetés-végrehajtási ügyek az állami, a bírói–ügyészi szervek kizárólagos hatáskörébe tartoztak, amit most is, mint mindig, szigorúan kívántuk betartani.

Az elítélt, a börtönbe kerülő személy nem maradhatott a párt tagja, ez az MSZMP-ben előírás volt. Ugyanakkor, mint volt páttagot, akit fegyelmi határozattal kizártak a pártból, kérésére jogunk és kötelességünk volt meghallgatni.

Kértem az Országos Büntetés-végrehajtás parancsnokát, tegye lehetővé, hogy ezt az embert a börtönben, munkatársaim és a KEB választott tagjai meghallgathassák, találkozhassanak vele úgy, hogy a börtön vezetése részéről senki se legyen jelen, ne vegyen részt a megbeszélésen.

Miután ez rendben megtörtént, a meghallgatásról pontos feljegyzés készült. Az elmondottak leírásából alapvetően más történet jelent meg, mint a pártfegyelmi alapját képező bírósági indoklásból.

A volt pártaggal folytatott beszélgetésről készült írásos feljegyzést elküldtem a Legfőbb Ügyésznek, hogy lássa, megismerje, és ha szükségesnek látja, kivizsgálja azt.

Bizonyos idő után a Legfőbb Ügyész keresett telefonon és tudatta velem: az érintett személyt tegnap kiengedték a börtönből. Ez az idő karácsony előtt volt két nappal.

Amikor utólag tájékoztattam Kádárt a történtekről, kifejezte egyetértését intézkedésünkről, és nagyon hangsúlyosan mondta: *„A törvényességre vigyázni kell nagyon, nem szabad előfordulni, hogy ártatlan embert meghurcoljanak, nem szabad előfordulni ilyen, vagy hasonló esetnek."* Kádár azt mondta, szóvá teszi ezt az illetékeseknek, hogy jobban szigorúan ügyeljenek a törvények betartására.

A börtönből kiszabadult embert sem Kádár, sem én személyesen nem ismertük, de együtt örültünk, hogy ártatlansága kiderült és a karácsonyt családjával együtt otthon ünnepelhette.

Ugyancsak utólagos tájékoztatást kapott Kádár, a KEB testületének azokról a határozatairól, amelyeket előzetesen hosszantartó alapos vizsgálatok alapján, 1988 tavaszán hoztunk, amely ügyek aztán a *„négyek kizárása"* néven váltak híressé, a sajtóban így szóltak róla több alkalommal is.

Bizonyíthatom, hogy Kádár nem szólt bele ezekbe a döntésekbe sem. Természetesen a döntésünkről, első-

ként tájékoztattuk Kádárt, majd a sajtóban tájékoztattuk a nyilvánosságot is.

Az akkor felelősségre vont személyek között voltak olyan párttagok, akiknek a döntés előtt a KEB azt ajánlotta, javasolta, ha nem tudják valamiért – netán nem akarják – a pártba belépéskor önként vállalt kötelességeiket betartani, tovább vállalni, a pártból ki lehet lépni, a pártot el lehet hagyni büntetés nélkül is. Ezt az érvényes, szerintem akkor korszerű elvet és gyakorlatot, a párttagok és nem párttagok is ismerték. Ez nyilvános volt.

Ezzel a lehetőséggel az „egyszerű" pártagok közül a nyolcvanas évek második felében többen éltek, de „prominens" személy egy sem választotta.

Ezt követően felelős, körültekintő vita után, az eltérő véleményeket is nyugodtan kifejezve, többségi szavazással döntött a testület, külön-külön minden személy esetében egyenként, a pártbüntetésről.

A KEB szigorúan vigyázott arra, hogy a lehető legemberségesebb, legkörültekintőbb legyen a vizsgálat, a megbeszélés, a tárgyalás stílusa. Bennünk volt a költő, József Attila még 1926-ban írt egyik nemes gondolata, hogy *„Érted haragszom, nem ellened"*. Mégis mindig tudtuk, hogy ha valaki elmarasztalást, pártbüntetést kap, az neki nagyon fáj, sőt elkeseredést is kiválthat.

Ismertük azt is, hogy az emberi gondolkodásnak, akaratnak, cselekedetnek az önként vállalt erkölcsi törvényeken kívül lehet más késztetője is. Például a haszon, a kapzsiság, vagy a minden áron való érvényesülés is. Tudtuk azt is, hogy ha a gyűlölködés jelen van valahol, ott eleve nem lehet szó igazságtételről. Emlékezetünkben tartottuk azt, amikor a Rákosi időszakban a KEB előtörténetében, szabálytalanul, igazságtalanul kizárták az MDP soraiból Rajk Lászlót, Nagy Imrét és több más személyt. Ilyen soha ne történhessen meg többé.

A legjobb szándékunk ellenére sem vagyok biztos abban, hogy minden esetben megtaláltuk volna a számonkérés, a felelősségre vonás legtökéletesebb módját, mértékét, a tökéletes igazságot. Azt azonban tudom, hogy olyan embert nem büntettünk meg, aki ártatlan volt, aki nem szegte volna meg a párt szervezeti-működési szabályzatát.

A felelősségre vont személynek érthetően mindig azaz érdeke, hogy tisztázza, megvédje magát, nem szívesen ismeri el a hibáját. Emberek vagyunk. Nekünk az volt a feladatunk tisztázzuk az igazságot, és hibázás esetén, a párttagot jó szóval, bizonyítékokkal meggyőzzük, lássa be, hogy hibázott, ismerje el felelősségét, fogadja el büntetését. Ez legtöbbször megtörtént, vagy kiderült hogy nem hibás, és felmentést kapott.

Mégis az itt végzett több mint egy évtizedes munkámra gondolva – amit igyekeztem nagy körültekintéssel végezni – nem bántam meg, hogy e bizony, nagyon felelős feladatot vállaltam, mert tudom, hogy sok embertársamon tudtam segíteni, mindenek előtt abban, hogy időben megelőzzük a nagyobb, súlyosabb bajokat.

Ebben a felfogásunkban Kádár messzemenőkig egyetértő társunk volt.

V.

Kádár Jánossal történt találkozásainkon legtöbbször a napi munkánkkal kapcsolatos dolgokról esett szó. Tájékoztatott külföldi vendégeivel, politikusokkal történt találkozásairól. Olyan kérdésekről beszéltünk, amelyek őt akkor foglalkoztatták. Gyakran esett szó az otthoni életünkről, a családunkról, a hétvégi pihenőprogramokról.

Leggyakrabban kerültek szóba azok a gondok, problémák, amelyek az embereket az országban vagy a világban foglalkoztatták.

Jó hangulatú, kötetlen, közvetlen beszélgetések voltak ezek, alkalmasak arra, hogy gondolatainkat, véleményünket, elképzeléseinket elmondjuk egymásnak.

Nem vettem komolyan, az olyan *„panaszait"*, hogy otthon, amikor ő bemegy a konyhába, és ott akar valamit csinálni, rövid időn belül megjelenik az asszony, hogy megnézze, mit csinál, és ilyenkor legtöbbször azt mondja, hogy *„azt nem úgy kell, ehhez te nem értesz, ne csináld."*

Erre mondtam én: hogy ez nálunk is így van, és gondolom a legtöbb családban, mert az asszonyok jobban ismerik és értik a konyhai életet.

Ilyenkor szóba kerültek a gyermekkori élmények, a régi ételek is, többek között a hagymás dödöllegánica, a krumplis töpörtyűs tócsni, a kemencébe sült langalló tejfölösen. Olyan jóízűen beszélgettünk ezekről az ételekről, hogy szinte megkívántuk őket. Azt mondta, mostanában minden ételnek egyforma íze van.

Egyik napon késő délelőtt bekopogott szobámba és kérdezte tőlem, hogy mivel foglalkozom. Mondom, egy előadást kell tartanom, és arra készülök.

Sürgős munka? – kérdezte.

Mondom nem sürgős, de meg kellene csinálni.

Azért jöttem most, mert lenne egy javaslatom, mondta: meg kellene látogatni B.J. barátunkat. B.J. akkor már hosszabb ideje beteg volt, sajnos már nem is gyógyult meg.

Mondtam, ez jó gondolat benne vagyok, mikor?

Mondta, hogy most.

Baj van, tud valamit?

Nincs baj, csak most van időm, és biztos jól esik neki, ha meglátogatjuk.

Beszálltunk a kocsijába és elmentünk. A beteg felesége már a ház kapujában várt bennünket, mivel nem akartunk nagy meglepetést okozni, így amikor elindultunk odaszóltak neki, telefonon.

A beteg nagyon megörült a látogatásnak, mi is jó éreztük magunkat. A régmúltról, a fiatalkor eseményeiről beszélgettünk, és megint szóba kerültek a régi jó egyszerű ételek is.

A ház asszonya, nem vett részt a beszélgetésen, ő az elején a konyhában volt, míg aztán egyszer csak megjelent és – láss csodát – egy tányér krumplis töpörtyűs tócsnit tett elénk az asztalra. Jól esett az étel, amit egy pohár borral öntöttünk le, majd elköszöntünk a betegtől és feleségétől.

Gyógyulást kívántunk a betegnek, de kívánságunk, mint korábban mondtam, sajnos már nem teljesült.

Az egyik nagy *„titokról"*, Aczél Györggyel való kapcsolatáról, amiről sokféle legenda, találgatás van forgalomban, a következőt tudom tőle.

1980-ban történt, hogy egyik látogatásakor éppen napi postámmal foglalkoztam, a hozzám érkezett leveleket olvastam. Az egyik levélben melyet Pécsről kaptam egy édesanyától, aki három gyermek nevelése mellett egy üzemben dolgozott, többek között azt írta, megkér engem, *„ha találkozom Kádár Jánossal, mondjam meg neki, hogy félti őt Aczél György befolyásától."*

A levélíró valószínű nem tartozhatott az Acéllal szimpatizálók közé.

Kezébe adtam a levelet Kádárnak, hogy olvassa el. Miután elolvasta mondtam neki, hogy Aczéllal való kapcsolatát többen is szóvá teszik, beszélnek róla.

Nézett rám és miután meghallgatta, amit mondtam, halkan és nyugodtan a következőket, mondta:

„Maga jól tudja, hogy Aczél nekem nem barátom. A két feleség között alakult ki szorosabb kapcsolat, amikor mindketten a börtönben voltunk. Aczélt én keményen bírálom, ha kell. Aczél nekem nem barátom." – mondta ismételten, nyomatékkal.

Szinte restelltem, magyarázkodásnak tűnő szavait, hiszen nekem egyértelmű véleményem volt, hogy az ember barátját maga választhatja meg, és ahhoz sok köze nem lehet másoknak. Egyébként is, ha munkáról, vagy más fontos dologról van szó, akkor a megoldás alapja nem a barátság, hanem a meggyőződés, a bizalom és a felkészültség.

E gondolatomat el is mondtam neki, hozzátéve, hogy én is tiltakoznék, ha valaki meg akarná szabni nekem, hogy ki legyen a barátom.

Én nagyon jól tudtam, hogy közte és Aczél között nincs és nem is volt baráti kapcsolat, csak munkatársi.

Aczél bennfentes sem volt, hiszen fontos dolgokba másnál jobban Ő sem volt beavatott. A nem közvetlen, külső szemlélőben azért keletkezett ez az érzés, több mozzanatból összerakott kép, benyomás, mert Aczél szeretett Kádár környezetében mutatkozni a nyilvánosság előtt.

Személyes tapasztalatom alapján is mondhatom, hogy Aczélnak különleges érzéke volt ahhoz, hogy felismerje, Kádárnak valóban nem olyan barátja, akivel szabadsága idején, vagy szabad idejében gyakran együtt lehetett volna. Kádár ezt az időt feleségével együtt töltötte el.

Kádár a legszigorúbb kritikusa volt Aczélnak, ezt én magam is többször tapasztaltam. Aczél György művelt, felkészült ember volt, jó előadó, jó propagandista. Kádárnak segítőkész munkatársa. De nem kis hibája volt, időnként a mérhetetlen szubjektivizmusa, a rögtönzés és a szertelenség. Ezt Kádár tudta róla, ezért többször bírálta őt.

A történelmi párhuzamosság az volt, ahogy Kádár mondta: *„egy időben ültünk Rákosi börtönében és a két feleség között akkor jött létre szoros kapcsolat."*

Aczél Györgyöt jól ismertem, évtizedeken át kapcsolatban voltam vele. Ismertem gondolkodását, munkamódszerét is. Ha elő is fordult közöttünk a munka során nézeteltérés, azt mindig korrekt módon tudtuk tisztázni, rendezni.

Megemlítek egy esetet, ami talán arra lehet példa, hogy bizonyos nem kívánatos tulajdonságát mennyire nem tudta néha legyőzni.

Az 1975-ös országgyűlési és képviselőválasztás idején, említettem már, hogy a főváros negyedik kerületében dolgoztam. Az egyik képviselő választási körzetben,

már az előző két választási ciklusban is, az egyik kórház igazgató főorvosa volt az országgyűlési képviselő. Aktív ember volt, jól végezte munkáját, ismerték őt és szerették. Aczél kitalálta, javasolta, hogy jó lenne, ha helyébe Benjamin László költőt jelölnék képviselőnek.

Benjamint én személyesen is régóta ismertem, tehetséges költőnek tartottam. Nem véletlen tüntették ki, két alkalommal is Kossuth díjjal. Versei ismertek, népszerűek voltak.

Jelölésével kapcsolatban, alapos beszélgetést folytattunk egymás között. Sok szó esett az irodalomról, költészetről, a munkánkról. Szerettem az irodalmat, ismertem az akkori írókat, költőket, hiszen az ötvenes évek első felében magam is irodalommal foglalkoztam.

Többek között hosszasan beszélgettünk Zelk Zoltánról, az ugyancsak kétszeres Kossuth díjas költőről, akit Benjamin a barátjának mondott, nekem pedig személyes ismerősöm volt. Zelk a személyes líra, a személyes költészet művelője volt elsősorban. Az ötvenes évek elején az ötödik kerületben, a Ságvári tér 1. számú épületben dolgoztunk. Én az iskoláskorú gyermekek számára kiadványokat szerkesztettem, Zelk a mellettem lévő helyiségben a „Kisdobos" című színes gyermekújságot csinálta, annak főszerkesztője volt. Talán még ma is sokan emlékeznek arra a kedves kis színes újságra, a Kisdobosra, amely a gyermekek között rendkívül népszerű volt. Ennek a nagyszerű, kiváló gyermeklapnak a szerkesztésében, volt Zelk segítőtársa Tamási Áron, Szabó Ferenc, Weörös Sándor, Pilinszky János, Nagy László és még sok-sok, kiváló költő és irodalmár.

Visszatérve a Benjaminnal folytatott beszélgetésünkre, mondta nekem, hogy nem tudja érdemes-e, neki a

választáson elindulnia, mert neki 1956-ból van egy bizonyos „bűne" Benjamin az ötvenes évek közepén érzett morális felelőséget, önvádat, az eszme tévedhetetlenségében való vállalása miatt, a Számadás című költeményében. Aztán megadja önmagának is a választ a fegyelmezett lírai versében, az *„Így vagyunk..."*-ban:

„Megtagadván, ami vétek, hordozom terhét az egésznek" – mondja. *„Az eszmét kell, ha körömmel, kikaparni a sárból és felmutatni tisztán a világnak."*

Szóval a „bűnt" felejtsük el, mondtam neki, de, ha a választási találkozásokon e dolog felmerülne mondjuk meg, csak is az igazat. Láttam, hogy véleményemet megnyugvással fogadta. A téma azonban többet nem vetődött fel sehol sem.

Benjamin mondta: *„nekem nem volt szándékomban, eszemben sem jutott ilyen dologba belevágni"*, de Aczél György javasolta neki, kérte őt, hogy jelöltesse magát képviselőnek. Mondtam neki, tudok róla, erről Aczéllal beszéltem. Mondtam, nyugodtan induljunk neki a feladatnak, én mindenben segítem, hogy az emberek a jelölés során jobban megismerjék. Ne ígérjen semmit, csak azt, hogy ezután is szép és jó verseket fog írni. Szóval Benjámin László vállalta, hogy a képviselő igazgató főorvos mellett, kettős jelöléssel, elindul a választáson. Megismertettem őt a másik jelölttel is, akivel együtt jól érezték magukat.

Amikor a választásra sor került, a választópolgárok többsége úgy döntött, hogy az orvosra szavaz. Úgy érezték, hogy az orvosra jobban szükségük lehet, mint a költőre. Benjamin minimális számú eredménnyel lemaradt. Ő ebből nem csinált gondot, teljesen megértette mi történt. Mondta, az emberek egy része már volt beteg, a másik része pedig lehet.

Mondtam, jó a következtetés, a beteg ember inkább elvan vers nélkül, mint orvos nélkül. A költő szép verseket anapestusokat, dísztichonokat, jambusokat és trocheusokat tud írni, de recepteket nem. Az orvos pedig, szép verseket nem tud alkotni. Bár azt hiszem, mind a jó zenének, a szép versnek is lehet közérzetjavító hatása.

Szóval Benjamin megnyugodva, őszintén megköszönte a segítséget és mondotta, hogy közben sok ismeretet, tapasztalatot is kapott az emberektől. A nagy vállalkozás után Benjamin Lászlóval még többször találkoztunk, és jó nagyokat beszélgettünk.

VI.

A választások után, amikor a párt Politikai Bizottsága, áttekintette és értékelte a választások eredményét, tanulságait az ülésen megszólalt Aczél, aki a PB tagja volt, meggondolatlanul azt mondta, Benjamin a választásokon azért nem győzött, mert Somogyi Imre nem támogatta őt.

Aczélnak ezt a véleményét Kádártól ismertem meg, ő mondta nekem viccesen, hogy *„Aczél rossznak minősítette a maga választási munkáját, de a PB ezt meg sem hallotta."*

Én ennek semmi jelentőséget, fontosságot nem tulajdonítottam, számomra ez nem volt ügy.

Történt egyszer, néhány év elteltével, hogy a Balatonon egyszerre töltöttük szabadságunkat, pihenésünket, ahol sokat és sok mindenről beszélgettünk Aczéllal. Panaszkodott nekem, hogy a szovjet ideológus kollégája Szuszlov, aki akkor az SZKP titkára volt, haragszik rá. Elmondta, hogy Moszkvában neki volt vele egy komoly vitája és akkor ő nem értett egyet Szuszlov ideológiai nézeteivel, a szocialista társadalom építésének különböző szakaszainak megítélésével.

Nem tudom, valójában Szuszlov ezért haragudott-e Aczélra, de azt tudom, mert személyesen is tapasztaltam, hogy Aczélt egyes szovjet, vezetők nem kedvelték, nem nézték jó szemmel, a magyar párt vezetésében. Tudom, mert egyik szovjet, vezető barátom,

nálam is akarta Aczélt kritizálni. Mondtam neki, hogy ne felejtsd el, hogy az MSZMP és az SZKP külön-külön önálló párt, te az SZKP én az MSZMP tagja vagyok. Ily módon nem jó, ha beleszólunk a másik párt belső ügyeibe, különösen a személyi ügyekbe.

Szóval nyugtattam Aczélt, hogy nem kell komolyan venni Szuszlov haragját, ha ilyen lenne, és közben mondtam neki, hogy nekem is lenne rá okom, hogy valamiért valakire haragudjak, de nem teszem, mert nem lenne semmi értelme.

Kíváncsian kérdezte tőlem, hogy kire, és miért lenne okom haragudni? Mondtam neki, hogy rád, mert a Politikai Bizottság ülésén olyat mondtál rólam, amit te is tudsz, hogy nem igaz. Meglepődött, hogy én ezt tudom, mégpedig évek óta, csak arra volt kíváncsi, hogy kitől tudom.

Szóval akkor, azon a beszélgetésen ezt korrektül rendeztük egymás közt és el is felejtettük. Az érdekesség az, hogy nemsokára egy összejövetelen éppen Kádárral beszélgettünk, amikor Aczél odajön hozzánk, jobb kezével vállon ölel és hallgatja, miről beszélgetünk. Kádár szemembe nézett és azt hiszem ugyanarra gondolt, amire én.

Aczél féltékeny ember volt, különösen arra a területre, ami beosztásánál fogva hozzá tartozott. Nem szerette, nehezen viselte el, ha valaki az ő tudta nélkül írókkal, művészekkel, költőkkel találkozott, beszélgetett. Számomra teljesen érthetetlen, elfogadhatatlan volt ez a magatartás.

Egyik alkalommal a szobámban, egy jó ízű beszélgetést folytattunk Lehotka Gábor orgona- és zeneművészszel. Találkozásunk végén meg is állapodtunk abban, hogy legalább negyedévenként találkozunk és folytatjuk beszélgetésünket. Említettem neki, hogy nem sokkal

találkozásunk előtt, örömmel hallgattam meg nagyszerű orgonakoncertjét a budavári Mátyás templomban a feleségemmel. Gratuláltam neki, amit ő örömmel fogadott.

Mivel én többször is találkoztam, beszélgettem értelmiségi emberekkel, érdekes, hogy Aczél, utólag mindig megtudta és mondta, ő is szívesen részt vett volna beszélgetéseinken. Mondtam neki, ez nem olyan találkozás, beszélgetés volt.

Aczél emléke bennem úgy maradt meg, hogy ő egy elkötelezett baloldali gondolkodású, felkészült, művelt tehetséges ember volt. Fontosnak tartotta, hogy találkozásaira, előadásaira mindig jól felkészüljön. De az általánosnál mindig jobban kíváncsi volt arra, hogy nélküle, jelenléte, részvétele nélkül vajon miről volt szó a beszélgetéseken. Arra gondolok, hogy ez a kíváncsisága – amiről talán nem is tehetett, nem vagyunk egyformák – sok felesleges nyugtalanságot is okozhatott neki.

Aczél többször is emlékezik Kádárra. Egyik véleménye az volt, hogy Kádár egy pragmatikus államférfi, rendkívül okos ember volt. Nem az ideológia érdekelte őt, jobb életet akart az embereknek. A szocializmus elképzelése az volt, az emberek élete, az ország sorsa mindig jobb legyen.

Sajnos Aczél György is korán elment.

Egy másik alkalommal, mondtam Kádárnak, hogy kaptam egy olyan levelet, amelyben egy asszony azt írja, hogy János-nap alkalmából misét rendelt érte a plébános úrtól a templomban.

A levélíró azt kérte tőlem, ha találkozom vele, ezt mondjam meg neki.

Megmutattam neki ezt a levelet, miután elolvasta, kétszer is, látszott rajta, hogy elérzékenyült. Azt kérte

tőlem, ha e levélre válaszolok, az ő nevében is köszönjem meg a hölgy figyelmes törődését.

Megköszöntem.

Kádár tisztelte a vallásos embereket, meggyőződése volt, hogy mindenki szabadon lelkiismerete szerint választhatja meg, hogy miben-kiben hisz. Vallásában hitében soha senkit meg nem sértett volna. *„Én is hivő ember vagyok, az a hitem és meggyőződésem, hogy az emberiségnek, minden embernek joga van az életben boldogulni, csak a feltételeket, körülményeket kell ehhez megteremteni"* – mondotta nekem.

Kádár idejében lehetett templomba járni, imádkozni, templomot építeni. Nem tudta, de nem is érdekelte, hogy ki melyik valláshoz tartozott, nem tett különbséget katolikus, református vagy zsidó származás miatt. E kérdés számára nem volt téma, ilyesmivel nem foglalkozott.

Elégedettséggel beszélt az 1956 utáni egyházpolitikáról, a Vatikánnal és a magyar egyházakkal történt megállapodásokról. Valójában, ez az egyházpolitika történelmi mércével is, a nemzetközi összehasonlítás tükrében is sikeresnek bizonyult. A kor lehetőségei között érvényesült a lelkiismeret és vallásszabadság.

Eszembe jut, amikor Apám hirtelen elhunyt, mert jött egy agyvérzés és elvitte őt. Talán soha nem volt beteg, fizikailag, szellemileg stabil ember volt. A háború alatt elvitték őt katonának. Híradós volt. Szerencsére viszonylag rövid idő után hazaengedték. Négy gyermeke volt, el kellett őket tartani. Így megúszta a Don kanyart, az iszonyú tragédiát. Később az agyvérzést már nem, ott temettük el Őt, ahol született, a Káli medencében, Salföld nevű kisközségben. Apámat a falusi katolikus lelkész és a falu lakói kísérték el utolsó útjára, a temetőbe. A pap a jelenlévőkkel együtt imádkozott Apámért, hogy tiszta lélekkel kerüljön az Úr elé és nyugodjék örök békességben. Miután ezt elmondtam Kádárnak, kifejezte őszinte részvétét, és azt mondta *„a halottat, tisztességgel, méltósággal kell eltemetni."*

Beszélgetéseink során, négy alkalommal láttam Kádár szemében könnycseppeket. Amikor édesanyjáról és testvéröccse haláláról beszélt, amikor kétszer is elolvasta azt a levelet, amelyben egy asszony arra kért engem, hogy ha találkozom vele, mondjam meg Kádár Jánosnak, hogy névnapjára misét rendelt a helyi plébános úrtól, amikor a váratlanul korán elhunyt Komócsin Zoltánról beszélgettünk, akit ő gondolatában utódjának jelölt ha ő nyugdíjba megy. Amikor láttam könnyfátyolos szemeit, nem szóltam hozzá addig amíg ő újra meg nem szólalt. Íróasztalomhoz mentem és úgy tettem mintha keresnék valamit.

Negyedik alkalommal, akkor, amikor az olimpián a magyar sportolók 234 pontos eredményt értek el és a magyar himnuszt játszotta a zenekar Moszkvában. Megvallom akkor vele együtt én is könnyeztem.

Én ötvenhét éve élek Budán, mégis ha megyek, hazamegyek a Káli medencébe, szülőfalumba Salföldre. Ott voltam gyerek, ott voltam fiatalember. Ott vannak a legelők, a rétek, a dombok, az erdők, amelyeket számtalanszor bejártam. Ott van szülőházam, ott nyugszanak szüleim, apám és anyám a kis falusi csendes temetőben.

Kádár ismerte családunkat. Személyesen ismerte anyámat, feleségemet, gyermekeinket, és fiatalabbik öcsémet is. Tudta, hogy szüleim vallásos hívő emberek voltak. Nem voltak fanatikusak, mindig tudták csodák pedig nincsenek, dolgozni kell sokat, csak úgy lehet élni

E Egyetemi Kö

és négy gyermeket felnevelni. Minket is vallásos szellemben neveltek. Így lettem én is elsőáldozó, bérmálkozó, templomjáró, bűneimet meggyónó fiatalember.

Emlékszem egyik alkalommal gyónáskor elmondtam a lelkészünknek, hogy az egyik bácsitól, ha jól emlékezem Aranyásnak – nem aranyásónak – hívták, a kertjéből ahol rengeteg gyümölcs volt, glottgatyába gyűrt trikómban, kajszibarackot loptunk egyik barátommal. Nekünk nem volt ilyen gyümölcsünk ott meg a fa alja is tele volt és elrohadt.

Szóval a tisztelendő atya, miután a lopást elmondtam és megbántam, azt mondta, ez nem olyan súlyos bűn, ez bocsánatos, ezért mondjak el egy miatyánkot.

Közbe halkan megkérdezte tőlem, hogy az ő kertjéből nem szedtünk-e gyümölcsöt. Ugyanis neki is volt egy kis kertje, ahol gyakran segítettünk dolgozni.

Mondtam nem, az ő kertjéből nem szedtünk. Arra gondoltam ha tőle loptunk volna lehet, hogy nem csak egy miatyánkot kellett volna elimádkozni. Mellesleg az ő kertjéből tényleg nem loptunk.

Eszembe jut, amikor ministráns voltam, alig másfél vagy kettő decis, formás, helyes kis üvegkancsóból kellett, önteni a tisztelendő kezében tartott kehelybe, a bort. Nem akartam az összeset, a kehelybe önteni, gondoltuk társammal, hogy a szent mise után, mi is megkóstoljuk a finom nedűt. De az atya azt súgta a fülembe: öntsd bele mind. Beleöntöttem így nekünk nem maradt a szent mise utánra, nem tudtuk megízlelni a finom bort.

Gyakran beszélgettünk Kádárral a gyerekkori fiatalkori, dolgainkról, ő is sok mindent elmesélt.

Meséltem neki, hogy amikor már, lassan a második világháború végéhez közeledtünk, 1944. decemberében

falunkban a kisbíró dobolással, hirdette ki, hogy a leventéknek Németországba kell menniük Ekkor már én is ilyen levente voltam. Tapolcán a járásunk központjában kellett vonatvagonba szállnunk, hogy indulunk nyugatra. A vonat indulása előtt néhány perccel légitámadás érte a pályaudvart, valószínű szovjet repülőgépekről. A Balaton túlsó, déli partján Somogyban már szovjetek voltak.

A ránk ügyelő német katonák elmenekültek, eltűntek valahova a bombázás elöl. Ezeket a perceket kihasználva barátommal együtt, otthagytuk a vagont és megszöktünk az elszállítás elől. Kerülő utakon, földeken, legelőkön keresztül igyekeztünk vissza szülőfalunkba. Nem akartunk a gépkocsik által használt utakon menni, és német katonákkal találkozni. Az éjszakát egy gabonaőrlő malom istállójában töltöttük el.

Soha nem felejtem el, hogy az egyik legelő gödrében, három középkorú férfit találtunk, agyonlőve. Nem ismertük őket. Utólag azt hallottuk, hogy ők a Balaton felvidéki dombokról, éjszakánként fényjelzéseket adtak le Ábrahámhegyről, Badacsonyból, a tó déli részén lévő szovjeteknek, azért lőtték agyon őket. Ki tudja mi lehetett a valóság?

A falunkba visszaérve el kellett bújnunk olyan helyre, ahol nem tudhatták hol vagyunk, hiszen azt mondták szökevények vagyunk. Néhány barátunkat az állomáson történt légitámadás után elszállítottak, akik közül volt aki a háború után hazakerült, volt aki sohasem.

Szóval, mint szökevények a falu mellett közel lévő erdő szélén rendezkedtünk be, nagyanyám pinceszerű helyiségébe a háború végéig.

Mivel a néhány hetes ottlétünk már nagyon unalmas volt, mászkálni kezdtünk az erdő szélén. Összeta-

lálkoztunk két német katonával, akik azt hitték rólunk, hogy ifjú partizánok vagyunk, de ezt a találkozást simán megúsztuk.

Amikor 1945 március 27-én, kedden délelőtt jöttek a szovjet katonák – a németek már elmenekültek –, találkoztunk velük. Nekik is gyanúsak voltunk, ők meg azt hitték, hogy itt maradt ifjú németek vagyunk, számukra veszélyesek.

Szóval nem voltunk mi se partizánok, se németek, fiatal 15 éves magyar gyerekek voltunk, akiket végül is nem tudtak elszállítani a vonattal és élve megúsztuk valahogy, a háború utolsó napjait, talán az Isten is segített bennünket ebben.

Amikor ezeket a történeteket elmeséltem Kádárnak, ő is sokat beszélt kora fiatal életéről, annak körülményeiről.

Beszélgetéseink során gyakran tért vissza gyermekkorára, a kapoly-i életéhez, szívesen beszélt az akkori életéről. Gyakran emlékezett édesanyjára, akit nagyon szeretett. Azt mondta egy nagyon egyszerű írni, olvasni alig tudó, cselédből lett segédmunkás volt és sok mindent vállalt az ő neveléséért. *„Nekem Ő csodálatos asszony volt."*

Apjának hiányát, anyjának féltő szeretetét, a nevelőszülők odaadó törődése csak részben tudta pótolni. Helyzete már fiatal korában elmélyítette benne a meditáló hajlamot, a gondolkodó, érdeklődő szellemet. A befelé fordulás helyett ez az időszak a tények, eszmék és jelenségek észrevételének és átgondolásának igényét váltotta ki benne – ahogy beszélgetéseinken ez többször szóba került.

Sokszor említette Jenő nevű öccsét, aki 1948. májusában zászlót akart elhelyezni lakásuk erkélyén, de a háborúban megrongálódott erkély leszakadt és öccse

meghalt. Ő éppen akkor hosszabb ideig Moszkvában volt iskolán, és öccse halálát csak akkor tudta meg, amikor hazajött.

Amikor szóvá tette Rákosinak, hogy miért nem szóltak neki, miért nem értesítették öccse haláláról, azt a cinikus választ kapta, hogy nem akarták őt kint megzavarni. *„Nem is az öcsém miatt szóltam én, hiszen rajta már úgysem tudtam volna segíteni, hanem anyám miatt, mert ő egyedül maradt, még vigasztalni sem tudtam őt."*

Gyakran visszatért emlékeiben a kapolyi fiatalkori életéhez. Szeretettel és hálával beszélt Sándor bácsiról, *„aki nevelőapám volt Somogyban"*. Az ott szerzett gyermekkori emlékek örökké megmaradtak életében. Ahogy mondta: *„Én, Kapolyon tanultam meg, hogy a legnehezebb sors is elviselhető, ha az ember érzi, hogy szeretik."*

1965-ben mondta Kapolyon: *„nem itt születtem, de kicsi koromban ebbe a faluba kerültem és életem első éveit itt töltöttem. Ebben a határban néztem körül, mint gyermek. Amikor öt-hat éves voltam és kimentem a határba, vizet hordtam, kötelet terítettem az aratóknak. Itt nevelkedtem Kapolyon, nekem ez a hazai földem."*

Jóízűen beszélt azokról, a gyermekkori csínytevésekről is, amelyeket társaival együtt követtek el. Mesélte nekem, hogy egyik nyáron, néhány napos barátjával együtt jöttek hazafelé a határból, a gabonaaratásból.

A faluba vezető másik úton láttak egy fiút, aki libáit terelte a levágott gabonatarlóra.

– Azt mondja nekem, a társam: Te Jancsi kiálts oda annak a fiúnak!
– Miért kiáltsak, hiszen nem is ismerem?
– Hát azért, mondja, mert nem ismered.

– Mit kiáltsak oda neki?
– Kiáltsd neki, hogy te hülye vagy.
– Mondom én ilyet nem, akarok neki mondani.
– Persze mert gyáva vagy.
– Nem vagyok gyáva, de még a nevét sem tudom.
– Jóskának hívják.

Rosszul esett nekem, hogy néhány napos barátom azt hiszi rólam, hogy gyáva vagyok. Örültem, hogy vele lehetek, nem akartam őt elveszíteni. Még egyszer megkérdeztem, hogy mi a neve és mit kiáltsak neki.

– Kiáltsd neki, Jóska te hülye vagy.

Jobb kezemet tölcsérszerűen, a szám elé tettem és kiáltottam:

– Jóska te hülye vagy!

A fiú nem válaszolt semmit, csak ment a libái után.

Pár nap múlva, mivel égetett a nap, hiszen kánikula volt, barátommal a kukoricás szélébe menekültünk az árnyékba. Ültünk a szélében a földön és valamiről beszélgettünk. Egyszer csak a hátam mögül valaki botjával a fejemre vágott.

Kádár mutatta a fejét, talán még most is meglátszik.

– Szóval visszakaptam, amiért kiabáltam, ebből is tanultam.

Sok vele történt, gyermekkori emlékét mesélte el, többször is.

Egyszer arról mesélt, hogy kisgyermek korában, álmában gyakran és sokat repült. Ha valahova gyorsan akart eljutni, vagy olyan emberrel, netán állattal találkozott, akitől, vagy amitől félt, vagy kergették őt, mert meg akarták fogni, akkor így kerülte el velük a találkozást, úgy menekült előlük, hogy a földről felszállt és repült. Álmában átrepülte az erdőket, hegyeket, tavakat, és ott szállt le, ahol éppen akart.

Azt mondta, nem tudja, hogy az ilyen álmok mivel függnek össze, és lehet, hogy ilyen álmai nemcsak neki, hanem másoknak is lehetett. Úgy látszik a gyermek fantáziája végtelen.

VII.

Szívesen beszélt azokról az évekről, amelyeket fiatal korában töltött egy gyárban, Budapesten, ahol írógép műszerész szakmát tanult. Jó emlékei voltak a gyár tulajdonosáról, tisztelte őt, mert egy gondoskodó becsületes ember volt.

Szakmájában csak rövid időre tudott elhelyezkedni, a két világháború között, többnyire alkalmi munkából élt.

Később, a Kaszab féle esernyőgyárban dolgozott. Itt a munka során ismerkedett meg Szántó Judittal, aki József Attila élettársa volt, és az ő segítségével találkozott József Attilával, akinek költészetét megszerette. József Attilát nagyon tehetséges költőnek tartotta, és gyakran idézte fel élete során a költő verseit.

Magas érzéssel beszélt róla és említette Bartók Bélát, aki azt mondta József Attilának: *„Te az vagy a magyar költészetnek, mint én a magyar zenének."*

Mondtam Kádárnak, én is nagyon szeretem József Attila verseit, melyek tényleg csodálatosak. Nagyon megmaradt bennem az a szép gondolata is amit egyik alkalommal előadásában fogalmazott meg. *„Nem szükséges, hogy én írjak verset, de úgy látszik szükséges, hogy vers írassék, különben meggörbülne a világ gyémánttengelye."* Ez a gondolata azt hiszem általános érvényű, nem csak a versírásra vonatkozik.

Különösen csodálatosak versei, amikor Major Tamás mondta József Attilát. Egyik alkalommal, a

Hazám, A város peremén, majd a Dunánál című verseket mondta, ki tudja már hányadszor, mellette voltam és láttam, hogy remegett a keze, jobb kezével az asztal szélét fogta. Kérdeztem tőle, csak nem izgul?

„De igen, mondta, mindig, amikor József Attilát mondok feszült, vagyok. Miatta izgulok, nem miattam."

„Igen Major kiváló művészember volt, korábban gyakran találkoztunk, sokat beszélgettünk" – mondta Kádár.

Ifjú koromban a kedvenc költőm Ady Endre volt, talán azért is, mert először az ő verseit kaptam ajándékba. Adynak is csodálatos versei vannak. Ady költői *„szimbolizmusa"* volt az érettségi tételem is, de sajnos nem hagyták végigmondani mindazt, amit szerettem volna, kevés volt az idő rám. A tétel olyan volt számomra, amiről órákig tudtam volna beszélni versei alapján.

Költői szimbolizmusa Adynak a leggazdagabb – mondta Kádár.

József Attila lírájának értékének nagysága, a húszadik századi magyar irodalomban, talán csak Ady Endrével vethető össze. De köztük is megvan az eltérés. Míg Adynál a megújítás, a forrongás, József Attilánál a betetőzés, az összefogás a meghatározó. De mindkettő mondanivalójának az erős társadalmi közéleti gondolata, szólama a meghatározó líra.

Ady magyarság verseiben megtaláljuk a szenvedélyes tagadást és igenlést, a hitet és hitetlenséget egyaránt. Verseiben szinte *„magyarság mítoszt"* teremt. A szimbolista Ady lírájában az érzések, a gondolatok, a sejtések különleges képekben, új nyugtalan erőket sejtető költői világba jelennek meg, mint az *„Illés szekerén"*, *„A fekete zongora"* a *„Jó csönd herceg előtt"* című verseiben. Istenes verseiben még az Úr-ral is perleke-

dik, csupán azért, hogy segítségül hívja népéért és önmagáért küzdő harcaihoz.

Ady szimbolizmusa, verseinek belső művészi formája, olyan irodalmi irányzat, amely a valóságot jelképekkel ábrázolja, felhasználva a népi költészet és a misztikus vallási irodalom hagyományait is.

József Attilánál a mítoszok helyett az objektív valóság törvényei jelennek meg, az emberi lét küzdelmeivel az *„Eszmélet"*, vagy a *„Dunánál"*, vagy az *„Ódában"*. József Attila eljut az emberi lét alapkérdéseihez, mint például az *„Eszmélet"* című versében is.

Szóval akkor sokat beszélgettünk Kádárral, József Attiláról és Ady Endréről. Először meg voltam lepődve, hogy Kádár mennyire ismeri őket, verseiket, aztán már tudtam. Ismerte szerette az irodalmat, a költészetet, amikor ideje volt rá nagyon sokat olvasott, ez volt egyik kikapcsolódása, pihenése. Mondta a jó könyv nemcsak pihentet, okít is. Lakása polcain is ott voltak ezerszámra a magyar és világirodalom klasszikusainak művei.

„Úgy alakult az életem, hogy a pihentető kikapcsolódás és többségében a művelődés is, számomra elsősorban az olvasással valósulhatott meg."

Azt mondta akkor nekem Kádár: *„Kár, hogy a harmincas évek elején 1933-ban József Attila versei, költői munkája igazságtalan, szektás bírálatot kapott. Ebben benne voltak a mi szektás gondolkodású elvtársaink és benne voltak az akkori írók-költők érdekei, konfliktusai is. József Attilának nem csak betegségével, hanem elvtársaival, írótársaival is meg kellett küzdenie. Nem csoda, hogy ezt már nem bírta elviselni. Magára maradt. Sajnos az emberiség története nem csak a sikerek, hanem az emberi gyengeségek, gyarlóságok, konfliktusok története is. Amikor nehéz megtalálni a*

kivezető utat, a megoldást, a kilátástalanság, a reménytelenség legyőzi az életet."

1936-ban, amikor Kádár találkozott József Attilával a Korong utcai lakásán, arra így emlékszik vissza az 1957-ben megjelent József Attila emlékkönyvben: *„Reám, aki személyesen ismertem őt, művein kívül hatással volt kristálytiszta jelleme, szeretetreméltósága, egyszerűségében nagy, lenyűgöző embersége is."*

Kádár gyakran beszélt, feleségéről, Mária asszonyról. Nagyon szerette a feleségét, ahogy ő mondta: *„Sok mindent kibírt, elviselt értem. Elviselte a börtönben töltött éveket is, pedig sok megpróbáltatásnak volt kitéve."*

Feleségét kiköltöztették Cserje utcai lakásukból és felszólították, hogy tagadja meg férjét. Nem tette. Halálukig együtt éltek, egymást nyugtatva, biztatva, segítve, egymással nagyon törődve.

Ismertem a feleségét, többször találkoztam, beszélgettem vele. A Tájékoztatási Hivatalnál dolgozott. Kádár szerette volna, ha a felesége időben elmegy nyugdíjba, de erre nem sikerült őt rávennie. Férjének azt mondta, *„akkor megyek nyugdíjba, ha te is jössz."*

Kádár megígérte, hogy megírja felesége nyugdíjazási kérelmét.

Egyik alkalommal jókedvűen jelezte nekem, hogy sikerült feleségét meggyőzni a nyugdíjba menetelről: *„Megírtam a kérelmét."*

Felesége Kádárt nagyon szerette és féltette. Nagyon elkeseredett, amikor a férje súlyos beteg lett. Halála után gyorsan, 3 év múlva követte öt. Nem tudta elviselni férje elvesztését és a róla szóló igazságtalanságokat. Életének 80. évében, március 30-án elhunyt. Őt nem a gyógyíthatatlan betegség vitte el. Nem tudott együtt élni azokkal a vádakkal, hazugságokkal, ame-

lyeket férje halálát követően, megélnie kellett. Ahogy mondta: *„ezt a szörnyűséget, igazságtalanságot már nem bírom elviselni. Ez már sok megdöbbentő, elviselhetetlen."* A Fiumei úti temetőben, férje mellé helyezték el örök nyugalomra. Sok ezren kisérték el utolsó utjára Kádár Jánosnét, Tamáska Máriát, *„Mária nénit."*.

Üres maradt a Cserje utcai lakás, ahol fél évszázadig éltek, laktak, kivéve azt a három esztendőt, amit Kádárnak a börtönbe kellett eltöltenie.

Haláluk után, kis idő múltán az emberek azt hallották, olvashatták, hogy a lakásukban mennyire egyszerű, régi bútorok, tárgyak voltak. Akik ezt álpuritánságnak hirdették, nem gondoltak arra, hogy Kádáréknak ez volt jó, Ők ezt szerették, és ez nem álpuritánság volt.

Kádárék *„álpuritánságát"* hirdető *„tudós, kutató"* urak nem tudják, vagy nem akarják tudni, hogy a hazánkba látogató magas államférfiak – volt belőlük sok – gyakran jelentős, nagyon értékes, drága ajándékokat hoztak és adtak át Kádár János részére.

Kádár ezeket a tárgyakat, soha nem sajátította ki a maga részére, nem vitte haza az otthonába a Cserje utcába, hanem leadta, és munkatársai a munkahelyen egy külön szobában tárolták azokat. Ezek az ajándéktárgyak végül is sok milliós értéket jelentettek. A rendszerváltás időszakában ezek a tárgyak sajnos eltűntek, széthordták őket, magyarul mondva ellopták azokat.

Remélem egyszer még az is kiderül, hogy hova lettek, hol vannak, kinek, kiknek a vagyonát gyarapítják a drága tárgyak.

Az *„álpuritánsággal"* vádoló urak pedig nem baj ha ezt is tudják, amikor Kádárékat becsmérlik.

Mindenki tudja, hogy a Kádár család hagyatéka, nem összegyűjtött, felhalmozott vagyonból állt. Ő az

országnak, az embereknek akart jobb gazdagabb életet teremteni.

Be kell vallanom, hogy a lakás egyszerű tárgyait én is *„gyarapítottam."* Amikor Afrikába jártam, Tanzániából hoztam mindkettőjüknek, egy-egy ébenfából faragott járóbotot. Akkor azt mondtam Kádárnak, nem azért hoztam, hogy ezzel járjanak – hiszen még nem volt rá szükségük –, de később valamikor jó lesz. Ez a fekete bot még ma is megvan. Férje halála után, felesége Mária asszony visszaadta Kádár botját mondván *„sajnos már Neki nem kell, legjobb helye magánál lesz. Visszaadom, köszönöm, köszönjük."*

Egy idő után már olyan véleményeket is lehetett hallani, hogy *„szerénységükkel, egyszerűségükkel, vagy tudatos puritánságukkal, építették saját kultuszukat."* Azt hiszem az ilyen vélekedés abszurd, értelmetlen spekuláció, rosszindulatú. Vannak, úgy látszik dolgok, amelyeket az ember hiába próbál újra meg újra megérteni, nem sikerül, lehetetlen, mert érthetetlenek, butaságok, ostobaságok.

Aztán arról is lehetett hallani, hogy a feleségnek, Kádárnénak maradi, rossz ízlése volt az öltözködésben. Úgy gondolom, nagyon sokan tudják, mert látták, hogy Kádárné a korának és az adott alkalomnak megfelelően, kulturáltan öltözött. Igaz, nem hordott miniszoknyát és tűsarkú cipőt.

Ismertem jól, hol és hogyan laktak, hiszen jártam náluk. Többször elmondták, hogy megszokták ezt a helyet, szeretnek itt lakni. Amikor Kádár börtönben volt, elvették tőlük a lakást. Kiszabadulása után, feleségével együtt az volt a kérésük, hogy a volt lakásukba térhessenek vissza.

Egyik alkalommal amikor a Cserje utcában meglátogattam őket, nagyon meleg volt, ezért kiültünk a kertbe az egyik fa alá.

Beszélgetésünk közben két tyúk kezdte kapirgálni lábaim körül a füvet. Mondom Kádárnak, úgy látszik átjöttek a szomszédból a tyúkok.

Mondja, nem, ezek idetartoznak a feleségemé, Máriáé. Elmondta, hogy Burger Róbert a bábolnai gazdaság igazgatója – maga ismeri őt – meggyőzte a feleségemet, hogy hoznak öt tyúkot, olyanokat amelyek friss tojásokat tojnak. Én nem szóltam bele az üzletbe, de mire a tyúkok ideértek, öt helyett már tízen voltak. Elég lett volna öt is bőven. Mindig van friss tojás, nem kell érte a boltba menni. Aztán nem kell őket számolni sem, mert rájuk nézek és látom, hogy tíz, megvannak. Ha megöregszenek elviszik őket.

Nem tudom, akkor nem is gondolkodtam rajta, hogy találkozásainkon Kádárral miért volt annyira egyszerű és őszinte a kapcsolatunk. Én tíz év alatt összesen, körülbelül tíz alkalommal voltam az ő dolgozószobájában. Ebből két alkalommal, a 70-ik, és a 75-ik születésnapján kerestem fel és köszöntöttem őt.

Emlékszem akkor köszöntésemre a válasza az alábbi volt:

„Köszönöm figyelmességét, jókívánságait. De hogy az ember megszületik, világra jön az nem a saját érdeme, arról Ő nem tehet. De az, hogy életében miként él, mit csinál, milyen a viszonya embertársaihoz, arról már maga is tehet, amiért személyesen is felelős."

Aztán asztalhoz ültünk és elmesélte kerek évfordulós születésnapjait.

„Negyvenedik születésnapomon börtönben voltam. Az őrök cigarettával kínáltak, de nem fogadtam el. Ez 1952-ben volt. Ötvenedik születésnapomon az ország és én nem ezzel törődtem, hiszen 1956 után voltunk, sok bajunk, dolgunk volt. Hatvanadik születésnapomon 1972-ben köszöntöttek,

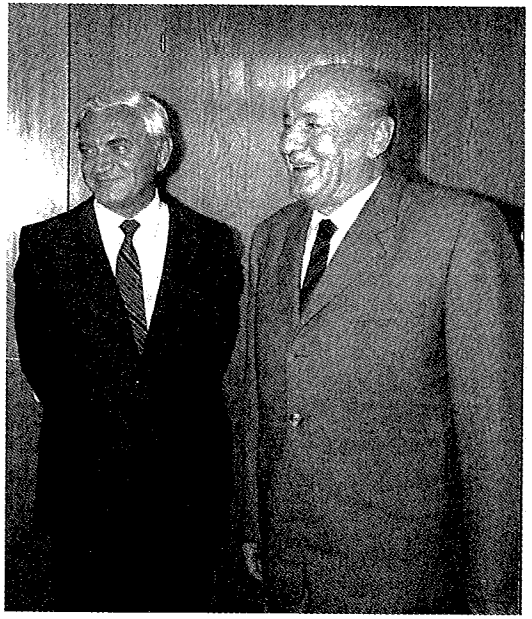

Kádár Jánost szobájában köszönti 75. születésnapján a szerző, Somogyi Imre

de akkor sem ez volt a fontos". Hetvenedik születésnapján 1982-ben a következőket mondta: *„Hetven éves vagyok, ez nem lehet kétséges, hiszen hivatalos papírom is van róla. Magam is csodálkozom, hogy megértem ezt az időt, a hetven évet, mindazzal együtt, amin az én korosztályomnak keresztül kellett mennie."*

Kádár hetvenhetedik születésnapján már beteg volt, akkor elmaradt a közös köszöntés. Meglátogattam őt. Nyolcvanadik születésnapját már nem élte meg. 77 éves korában meghalt.

Amikor a 60. születésnapján a Központi Bizottság kitüntette őt, akkor a következő szavakkal mondott köszönetet a figyelmességért: *„Az illendőség szerint is*

szólnom kell, bár nem nagyon egyszerű ilyenkor beszélni. Meg szeretném mondani, először azt, hogy az életkörülményeim nekem olyanok voltak, hogy a családban, ahol nevelkedtem, nem volt szokás sem a házassági évfordulót, sem a születésnapot, sem névnapot ünnepelni. Meg szeretném jegyezni, hogy helyes az, ha megünneplik a családi élet nagyobb eseményeit. De nekem ebben nem volt részem, ezt én nem szokhattam meg, csak mostanában kezdek hozzászokni. Ezt azért is mondom, hogy értsék meg és fogadják el, hogy engem feszélyez ez az évforduló, ez az összejövetel és zavarban is vagyok. A születésnapi megemlékezés, mint családi esemény, helyes és jó dolog, hagyományai vannak a mi népünk körében. Sajnálom, hogy ebben nekem korábban nem volt részem abban a körben amikor az ember felnő, fizikailag és lelkileg is felépül. Ezt én hiányosságnak érzem, de ezen már én nem tudok segíteni.

Más dolog az, amikor egy ilyen családi esemény, mint a születésnap, közüggyé, politikává alakul át. Ezzel kapcsolatban én úgy vagyok, hogy az eszemmel értem és tulajdonképpen helyesnek is tartom bizonyos esetekben az ízlés megfelelő határáig, egy tisztán személyes ügyből, közügyet csinálni, mondjuk egy születésnapból. Két feltétellel helyeslem ezt én és értem az eszemmel, azzal hogy az ízlés megfelelő határáig és akkor, ha nem énrólam van szó, akkor nagyon helyeslem. Ha rólam van szó, akkor megerősítem amit már mondtam, hogy engem feszélyez, zavarba hoz.

Köszönöm a figyelmességüket."

Valamikor a hatvanas évek végén, vagy a hetvenes évek elején, Kádár egyik beszélgetésünk során a következőket mondja nekem:

„Már mondtam a Komócsinnak meg a Pulainak is, hogy valamit nem jól csináltak az ifjúsági mozgalomban. Nem neveltek elég nőt a pártmozgalomnak. Ott kevés nő."

Kérdeztem tőle, mit válaszoltak erre Komócsinék?

„Az ifjúsági mozgalomban sok lány van, tanulók és munkáslányok. Fiatal korukban talán kevesebb a gondjuk, szívesen élnek a fiatalok egymás között, hiszen együtt vannak lányok és fiúk, gyakran ott választanak maguknak párt is. De ezekből a fiatal lányokból nemsokára feleségek, édesanyák lesznek, megváltozik a helyzetük a családban. Ha dolgoznak a munkahelyen is helyt kell állniuk, bizonyítaniuk kell jobban mint a férfiaknak. Aztán esetleg tanulniuk is kell, és rájuk szakad zömében az otthon, a családban a házimunka is. Szóval nehezebb az életük, nem tudnak már úgy mozogni, mint fiatalabb korukban.

Azt gondolom többségüknél a teher a fő oka annak, hogy később elmaradnak a mozgalomtól."

Igen értem amit mond, valószínű ilyen okai lehetnek a későbbi elmaradásoknak – mondtam. Szóval a lányokból felnőttek lesznek, sok-sok gonddal és egyszerre nem tudnak annyi mindent vállalni, csinálni. Én azt mondom, hogy a felnőtt nők, édesanyák, feleségek, és dolgozók is, inkább a családot kell, hogy válasszák mint a mozgalmat, ha már együtt nem megy.

VIII.

Valamikor kialakult bennem az a felfogás, hogy olyan személyeket, akik beosztásuknál fogva nagyon felelős munkakörben dolgoznak, és sok minden függhet döntéseiktől, nem szabad dicsérgetni, nehogy jobbnak higgyék a helyzetet, mint amilyen. Szóval amolyan kritikus magatartás alakult ki bennem.

Mondtam a véleményemet, ha valami nem tetszett, megelőzvén, hogy nagyobb baj legyen belőle. De ezt a kritikus véleményt, mindig tényekkel támasztottam alá.

Az igazság az, hogy Kádárnál nem, vagy alig volt szükség az ilyen magatartásra. Ő olyan ember volt, akinek mindig azon járt az esze, hogyan lehetne a jónál is jobbat létrehozni. Ehhez igényelte, kérte a hozzáértő emberek véleményét is, olyan gondolkodó volt, aki mindig az ország előbbre jutásának a tényleges lehetőségét kereste.

Egy ismert, *„az átkosban"* nagyon magas tisztséget viselő politikus, aki rendszerváltás után már több alkalommal is próbálkozott jó karriert elérni – igaz eddig nem sikerült neki – egyik rádióbeszélgetésében többek között a következőket mondta: *„Kádár nem tudta elviselni, ha nem neki volt igaza. Ha érvekkel nem tudott győzni, akkor erőszakkal próbálkozott."*

Mivel ezeket a kijelentéseket én is hallottam, találkozásunkkor megkérdeztem tőle: *„hogy mondhatsz ilyet, hiszen tudod nagyon jól, hogy ez nem igaz, ez hazugság."* Volt vezetőtársam azt válaszolta: *„Tudom én is, hogy ez nem igaz. Kádár nem volt ilyen, de most ilyen a viselet, így az embert jobban elfogadják."* Arra gondoltam, hogy az illető nem értette, vagy félreértette, József Attila 1936-ban írt, *„Két hexameter"* című két soros gondolatát.

„Miért legyek én tisztességes? Kiterítenek úgyis!
Miért ne legyek tisztességes? Kiterítenek úgyis!"

A költő játszva a szavakkal, a gondolatokkal, azt mondja, akkor inkább leszek én tisztességes.

Mondom neki: Te nem félsz Istentől? Te nem Paulus vagy. Aki nem emlékszik jól a múltra, ne várja, hogy jól emlékezzenek őrá. Jaj annak, aki hazugnak tartja az igazat, és igaznak mondja azt, ami nem az. Ha nem emlékezünk jól a múltra, akik utánunk lesznek sem emlékeznek ránk.

Ők azok, akik a damaszkuszi úton közlekedve a felvillanó fényt és megjelenő jó Istent látván, megfordultak és kicserélték *„meggyőződésüket"* és önmagukat. Megváltoztak, mások lettek. Ők azok, akik félreértették Pál (Paulus) bibliai történetét. Az ember elgondolkozik, hogy mennyire különleges érthetetlen utat járnak be egy ember életéről, munkájáról megszületett gondolatok, minősítések. Akik akkor vele együtt hittek abban, amit csináltak, még életének végén is, azok közül most valamiért az ellenkező véleményt fogalmazzák meg.

Én elfogadom, ha valaki alapos megfontolások esetleg tévedése felismerése, vagy bizonyos érdeke miatt megváltoztathatja korábbi *„meggyőződését"* hitét, de úgy nem lehet, nem szabad megtérni, hogy hirtelen másokra, akikkel éveken, évtizedeken át egy utat jár-

tam – mert akkor lehet, hogy ez volt nekem a jó – tüzet, vizet szórjak, olyan dolgokat mondjak ami nem is igaz. Hazugságokon keresztül nem lehet átlényegülni, megtérni. Ez a magatartás nem lehet az igazságosság megtalálásának útja, ez nem a megtérés, később rájöttem, a másság útja. Ez csak valami más lehet, ez nem emberhez méltó magatartás.

Nem lehet tisztességes ember az, aki mindent elkövet, hogy beszennyezze, bemocskolja azokat az évtizedeket, amelyben eszmélhetett, nevelkedett, tanult. Azt mondják, ezekről az emberekről, hogy hiányzik náluk a rend, a tiszta fej. Ők azok, akik semmibe veszik, megtagadják szüleik múltját és apjuk, anyjuk munkáséletű évtizedeit, ha érdekük úgy kívánja.

De hát van fény és van árnyék is. Ha nem lenne a fény nem lenne az árnyék sem.

Tudom az érdek képes egyes emberekkel minden szerepet eljátszatni, de felfogásom szerint soha nem lehet olyan nyomorult idő, hogy az ember ne lehetne becsületes. Ha indulatból, vagy érdekből a becsülettől eltérsz, akkor nem vagy igaz, tiszteletre érdemes ember. Az igazságot sem ököllel, sem vérrel nem lehet kioltani, agyonverni.

Thomas Mann 1937-ben *„Utószó"* című írásában mondja: *„az érdek az, ha valaki változás esetén, kiváltságában, vagy hasznában fél hogy megrövidül. Ezért a legaljasabb gonosztevő eszközökkel is igyekszik azt elkerülni. Bár tisztába van azzal, hogy ezt sokáig nem teheti, de legalább ezt rövid időre is elérje."*

Kádár valóban nem akart az ország ura lenni, hanem minden idegszálával a szolgája volt. Ismerte és vallotta azt a deáki mondást: *„A hatalom csak eszköz, a végcél a népek boldogítása."*

Törvény volt Kádár számára, hogy nem kijelenteni, kinyilatkozni kell, hanem úgy kell dolgozni, hogy az emberek szándékunkat, céljainkat megismerjék, elfogadják, magukévá tegyék, és így legyenek részesei megvalósításának. *„Ha az emberek véleményét, javaslatait meghallgattam, akkor azt elfogadtam, vagy ha nem tudom elfogadni, mert nem lehet, akkor meg kell győzni őket arról, hogy lehet jobb megoldás is. A lehetőségeket kell felismerni, figyelembe venni, és annak megfelelően kell dönteni és cselekedni"*, – mondta.

Egyik beszélgetésünk alkalmával elmondta, délelőtt itt járt nála a Magyar Tudományos Akadémia elnöke, Szentágotai János és tájékoztatta őt, hogy felkérésre az Akadémia szakbizottságai megtárgyalták a bős–nagymarosi erőmű építésével kapcsolatos helyzetet, hogy felépíthető-e az erőmű? Mi szól mellette és ellene?

Az állásfoglalás lényege az volt, hogy a beruházást magyar részről is vállalni lehet, és az erőművet fel kell építeni.

Kádár kérte az Akadémia elnökét, hogy állásfoglalásukat, véleményüket írásban is juttassák el a kormány részére. Ez nem sokkal később megtörtént.

Kádár humorosan még azt is elmondta, hogy találkozásukon az is kiderült, hogy egyikük sem fiatalabb a másiknál, hiszen mindketten 1912-ben születtek.

Miután a vízlépcső-rendszer környezeti és gazdasági hatását a legkorszerűbb tudományos módszerekkel vizsgálták és tanulmányozták, készült el az a terv, melyet a Minisztertanács 1985 augusztusában hagyott jóvá.

Ez a terv akkor messzemenően figyelembe vette a Duna vízének szennyezettségi és biológiai állapotát, a létesítményből adódó területfejlesztési hatásokat, a térség eltartó képességének megőrzését és növelését.

A terv értékelte a Duna mellékfolyóinak és mellékágainak biológiai helyzetét, jövőjét, a Dunakanyar táji és esztétikai értékeit, valamint a Kis-Alföld alatt lévő vízvagyon védelmét. (Megemlítem, hogy a nagymarosi vízlépcső építésének a helyét 1942-ben, Horthy kormányzásának idején, a Magyar Királyi Vízerő Hivatal jelölte ki.)

Valójában az ezt követő időben kezdődött el a bős–nagymarosi építkezés, amelynek megítélésében a nyolcvanas évek végén egymásnak teljesen ellentmondó szándékok és vélemények kerültek a közvélemény elé, az ügy tudományos szintről a politika mocsarába süllyedt. Emlékezetes, hogy a rendszerváltozás előtti politikai kampány egyik leghangosabb napi politikai témája volt a nagymarosi duzzasztómű építése. Ellene tiltakoztak, tüntettek a környezetvédők és egyes politikai pártok, csoportok. A zavaros politika elsodorta Nagymarost, akkor elveszítettünk 160 megawatt energiát.

A vita a mai napig sem zárult le megnyugtatóan. Tulajdonképpen ott vagyunk – de lehet, hogy hátrébb – ahonnan elindultunk, de azóta sok víz és pénz elfolyt a Dunán.

A Dunát és vizét, a fél Európán átvonuló fenséges folyót, minden kor embere igyekezett felhasználni a maga javára. Itta a vízét, hajózott a hátán, ahogy nemzedékeken át gazdagodott az ember ismerete tapasztalata, úgy tudta egyre nagyobb sikerrel kihasználni a folyó adta lehetőségeket, befolyásolni a vén Duna viselkedését.

A krónika már a frank vezérből lett, Római császár, Nagy Károly nagyszabású próbálkozását is megörökítette. Belekezdett például a Dunát a Majnával, ezáltal a Rajnával is összekötő csatorna medrének kivájásába.

Ebben az időben még hiányosak voltak a mérnöki ismeretek.

Körülbelül 200 éve fogtak hozzá a Duna szabályozásához, német földön. A kanyarulatok tucatjait metszették keresztül.

A Pallas Nagy Lexikon 1893-ban írt szócikkéből idézek néhány gondolatot:

„A Duna az Ausztriából magával hozott nagy mennyiségű hordalékkal küszködik, zátonyokat és szigeteket alkot, szüntelenül kanyarog. A Csallóköz jobb oldalán a folyó nagy vízbősége dacára is, helyenként annyira elsekélyesedik, hogy csak állandó kotrással lehet a hajóutat fenntartani. Néha százával vesztegelnek a fennakadt hajók, kedvezőbb vízállást várva, hogy odébb mehessenek. E bajon kicsinyes eszközökkel nem lehet segíteni, az ily félmunka fönntartása lassanként többet emészt föl, mint amennyibe a gyökeres javítás kerül."

Írta a nagylexikon szócikke 1893-ban.

Így akkor, a 19 millió koronáért elvégzett *„gyökeres javítással"* és szabályozással létrehozták a főmedret.

Azóta sem történt sok változás, csak a vita maradt meg mára, továbblépés nem történt.

Nem hiszem, hogy tévednék, ha azt mondom, hogy a politikai kavalkádban hozzá nem értésükkel nagyon súlyos kárt okoztak országunknak, gazdaságilag, politikailag, erkölcsileg és nem utolsósorban a természetgazdálkodásnak egyaránt. Nem kellene-e most megkérdezni utólag, ha akkor nem történt meg, hogy milyen felelősséggel tartoznak azok, akik ezt kezdeményezték, és akik ezt feltétel nélkül elfogadták végrehajtották, csupán azért, hogy pozíciójukat megtartsák, megvédjék. Ez egy zavaros túlpolitizált egyoldalú lépés volt, inkorrekt a szerződő másik féllel szemben is. Ez az akció a természetvédőkről is olyan minősítést

adott, amit talán soha nem fognak kiheverni. Lejáratták, ezt a valójában fontos civil mozgalmat, talán országhatáron túl is. Az építés leállításának, az elvégzett munkák szanálásával, több ezer ember, szellemi és fizikai munkájának eredménye ment veszendőbe.

A magyar félnek szerződésszegés miatt több milliárd forint kártérítést kellett fizetni.

IX.

Magyarország történelmében – ma már bizonyítható tény – a hatvanas-hetvenes években egy új korszak kezdődött el. Ezek az évek egy korábbi időszak lezárását és egy új folyamat kezdetét jelentették, mind a magyar belpolitikában és gazdaságban, mind a nemzetközi kapcsolatokban.

A Kádári politika a 60-as évektől, a sok sok gond és ellentmondás ellenére is, a magyar társadalom életében sikeres változásokat, fellendülést hozott. A változások, a fejlődés nemzetközileg is érdeklődést váltott ki. Figyeltek rá, hiszen a közép, kelet európai országok között, egyedül álló, egyedi történet volt.

Kádár és kortársai, követői az ország geopolitikai kényszerhelyzete miatt is, keserves kínok és gyötrődések közepette képviselték az ország a nép ügyét. Kádár számára a sztálinizmus szörnyű bűneinek megismerése majd Rákosi önkényének felismerése, tapasztalatai és az 1956-os tragédia története teljesen egyértelművé, megváltoztathatatlan álláspontjává tette, hogy abban a feszült világban, gúzsba kötve is, mindenek előtt, a haza, az ország népének érdekét kell szolgálnia, minden egyes lépésével, itthon és az egymással szemben álló világgal, keleten és nyugaton egyaránt.

Többen ezt az időszakot Magyarország modernizációs korszakváltásának is nevezik. Természetesen sokan – elsősorban politikusok – a sosemvolt *„kommu-*

nizmus" részének és a kádári *„puhadiktatúra"* részének tartják.

Bizonyított tény, hogy Kádár János következetes harcosa volt, és minden lehetőséget felhasznált arra, hogy a Kelet-Nyugati kapcsolatok jól alakuljanak és erősödjenek. Mivel a világ ekkor kétpólusú volt, és hazánk ekkor a Szovjet övezethez tartozott, ebből adódóan természetesen csak korlátozott mozgáslehetősége volt.

Ma már az is ismert történelmi tény, hogy az 1968-as magyar reformot, az új gazdaságirányítási rendszer bevezetését értetlenül, gyanakvással fogadták a KGST országok, különösen a szovjet vezetés. Nem győztük magyarázni, hogy mi a reformunk lényege, mi a célja, miért jó ez, és miért kell ezt csinálni.

1969. május havában Kádár a Szovjetunió Kommunista Pártja központi vezetőségének, L. I. Brezsnyevnek írt és küldött egy nagyon fontos levelet. Ebben Kádár többek között azt írta:

„A kétoldalú magyar–szovjet kapcsolatban is, de még inkább a nemzetközi problémák, a szocialista országok között felmerülő kérdések megítélésében olyan lényegbevágó eltérést látunk, mind a tartalomban, mind a módszerek vonatkozásában az Önök és a mi állásfoglalásaink között, amelyek bennünket nyugtalanítanak.

Nálunk olyan benyomás alakult ki, hogy a mi elvi politikai állásfoglalásainkkal, módszerekre ajánlott javaslatainkkal szemben, meg nem értés, fenntartás, sőt bizalmatlanság jelentkezik az Önök részéről."

Ugyanakkor az eltérő vélemények és módszerek kérdésében nem győznek meg bennünket arról, hogy az Önök magatartása lenne a helyes."

Ez egy nagyon kemény és nyílt levél.

Ezt a levelet különösen időszerűvé tette az 1968. január elején hazánkban bevezetett gazdasági reform megítélésében tapasztalható erősödő gyanakvás.

Aktualitását pedig a Csehszlovák helyzetről kialakított és eltérő magyar álláspont adta.

Emlékszem, hogy Kádár, még a nyolcvanas évek elején is úgy jött haza Moszkvából, arról beszélt nekem, hogy az új gazdasági reform volt a tárgyalásainak egyik fő témája. Beszélgetésünkön örömmel mondta el, úgy érzi sikerült meggyőzni a szovjet vezetőket, Brezsnyevet is, aki akkor a Szovjetunió elsőszámú vezetője volt.

Amikor 1981. augusztus végén hazaérkezett Jaltából, kérdeztem tőle, hogyan töltötte a szabadságát, tudott-e pihenni.

„– Pihenni? Lehet ott pihenni?"

Hosszasan mesélte nekem Brezsnyevvel és a többi vezetővel folytatott beszélgetéseit és bár kissé kétkedve, de valamennyire is megnyugvással mondta, hogy:

„Brezsnyev érti – legalábbis azt mondta, hogy érti – a mi reformunkat és a nyugati országokkal folytatott kapcsolatainkat. Minden időmet azzal töltöttem, hogy magyarázzam neki, hogy a reform, amit mi csinálunk, jó és szükséges lépés. Úgy tűnt, hogy sikerült eloszlatnom benne a kétkedést."

Ekkor én azt mondtam neki, hogy isten ments, hogy le akarnám becsülni az ott végzett agitációs felvilágosító munkáját, de Moszkvában nagyon sok vezető van, akiket még meg kellene győzni, mert sok akadályt okozhatnak.

Úgy emlékszem, ez idő tájt született is egy olyan elhatározás, hogy a magyar állami és gazdasági vezetők, a szovjet partnereikkel való találkozásukon igyekezzenek megmagyarázni és elfogadtatni a magyar reform céljait és szükségességét.

Ismeretes, hogy 1968. január elsejétől bevezetett új gazdasági mechanizmus lényege az volt, hogy a gazdaság irányításában megszünik, lecsökken a központi utasításos rendszer, a termelő vállalatok számára az állam nem ír elő kötelező tervmutatókat. A vállalatok saját maguk dolgozzák ki terveiket, az állami szabályozók és a piaci ismereteik alapján. Az állam, mint tulajdonos, közgazdasági eszközökkel, megfelelő hitelpolitikával és egyéb eszközökkel igyekszik szabályozni a vállalatok működését. Ez a mechanizmus az addigi és a többi szocialista ország gyakorlatától is teljesen eltérő, új megoldást jelentett.

Az 1968-as magyar reform példa nélküli nagy vállalkozás volt az ország további fejlődése céljából, melyet az ország legkiválóbb szakemberei készítettek elő éveken keresztül.

Magyarország a reform kidolgozásával és bevezetésével ismét elment a KGST kötöttségeinek végső határáig, nem véletlen fogadták gyanakvással, türelmetlenséggel a közösség országai.

Megemlítem, a ma élők közül talán még sokan emlékeznek arra, hogy a 68-as esztendő – négy évtizeddel ezelőtt – több tekintetben is egy különös, mondhatnánk, a második világháború utáni történelmi év volt.

1968-ban, Párizsban kitört a diáklázadás, felkelés, amelyhez csatlakoztak a munkások is. Lázadás volt a kapitalizmus ellen, a tüntetések elterjedtek a nyugateurópai országokra is. Ezt a széleskörű mozgalmat úgy is nevezték, hogy a „fiatalok lázadása apáik ellen."

1968-ban gyilkolták meg Martin Luther Kinget, Robert Kennedyt. Zajlott a vietnami háború, pályára állították az Apolló 8 űrhajót, és 1968-ban volt a *„Prágai tavasz."*

1968-ban volt a mexikói olimpia, ahol a kíváló magyar sportolók tíz aranyérmet szereztek USA, a Szovjetunió és Japán után a negyedik helyen végeztek. Gyönyörű eredmény volt '68. októberében.

Magyarországon elindult a *„gazdasági mechanizmus"* a reform.

Magyarország az 1968-as időtől kezdve, a keleteurópai térség egyik vezető reform országa volt, a legújítóbb és legmegbízhatóbb szellemű ország. Politikusok, közgazdászok, szakemberek, fiatalok és idősek összetartó országa volt, mert tudták, hogy a feladat óriási és teljesen újszerű, de elkerülhetetlenül fontos, ezért meg kell oldani.

A magyar reform, a magyar modell kidolgozásában és bevezetésében maradandó szerepe volt Fock Jenő akkori miniszterelnöknek és Nyers Rezsőnek, aki akkor a Központi Bizottság titkára volt, és természetesen irányításukkal nagyon sok kiváló magyar szakembernek.

Gyakran tűnt már úgy, hogy szövetségeseink értik, elfogadják, tudomásul veszik reformunkat, de újra és újra előjöttek a kétkedések. Ha a magyar reformmal kapcsolatban a nyilvánosság előtt megjelent egy tanulmány, vagy egy újságcikk, jöttek az újabb és újabb kérdések, kétkedések, újra és újra magyarázkodni kellett.

A bizalmatlanságban nemegyszer az volt a mérvadó, hogy az írást ki jegyezte.

Szóval, aki akkor élt jól tudja, hogy állandó és nagy volt a külső szorítás és ebből adódóan a belső bizonytalanság. Tudom, mert nekem többször beszélt róla, hogy ezt a helyzetet Kádár János nagyon megkínlódta. Neki nem csak a reformot, hanem egyes magyar vezetőket is meg kellett védenie.

X.

Ismeretes, hogy ebben az időben, 1968-ban a *„csehszlovák események"*, majd az augusztus 20. prágai bevonulás nem segítette, ellenkezőleg nagyon nehezítette a magyar reform bevezetésével összefüggő gondjainkat.

Kádár eltökélt szándéka volt, hogy mindenképpen el kell kerülni, hogy a *„csehszlovák események"* miatt katonai alakulatok vonuljanak be Prágába.

Ő már megélt egy katonai beavatkozást 1956-ban és nagyon jól tudta, hogy mivel jár és mennyire súlyosak az országra a következményei, és tudta, hogy ennek most is súlyos hatása lenne ránk.

Nem sajnálta az időt, fáradságot, még az *„összejátszás"* vádját is vállalta, amikor több alkalommal is találkozott és tárgyalt a prágai vezetőkkel.

Egy alkalommal, Alexander Dubček budapesti látogatásakor magam is, véletlen, személyes részese voltam egy Kádár–Dubček beszélgetésnek.

1968 júniusában egy jelentős rendezvényen, a MÉMOSZ székházban, az egyik teremben beszélgettem Kádárral, amikor megérkezett Dubček a rendezvényre. Szívélyesen üdvözölték egymást és szinte azonnal a csehszlovák eseményekre került a szó.

Miután Kádár bemutatott Dubčeknek, én magukra akartam hagyni őket, de Kádár kért, hogy ne menjek el, maradjak. Így végighallgattam a beszélgetésüket.

Kádár javaslataival bíztatta, kérlelte Dubčeket: *„Tudom, hogy bonyolult, nehéz a helyzetük, de legyenek óvatosak, türelmesebbek, körültekintőbbek, el kell kerülni, hogy a szovjetek katonai erővel avatkozzanak be. Ezt mindenképpen el kell kerülni! Nem szabad, hogy megismétlődjön a budapesti 1956. Ebben mi maguknak segíteni akarunk, amit lehet, megteszünk."*

Láttam, hogy Dubček, mélyen elgondolkodva hallgatta, figyelte Kádár szavait, tanácsait, de reagálásában érezhető, érthető volt, hogy nagyon nehéz helyzetben van. Ő maga sem hitte, hogy Kádár tanácsait otthon el tudja fogadtatni.

Jólesően köszönte Kádár bátorítását, javaslatait.

Erről a budapesti találkozásról mondta Dubček némi meghatódottsággal, amikor elköszönt Kádártól: *„ nem csak én, hanem az egész csehszlovák küldöttség elégedett látogatásunk eredményeivel.*

Jó tárgyalni a magyar vezetőkkel, mert megértjük egymást. Örömmel tölt el bennünket, hogy a magyar elvtársak és személyesen Kádár János elvtárs, akit én évek óta ismerek, jóindulatú megértéssel követik a Csehszlovák eseményeket."

Amikor 1968 március 23-án Drezdában összejöttek a csehszlovák helyzet megvitatására a csehszlovák, lengyel, bolgár, szovjet, NDK és a magyar pártok vezetői, Brezsnyev nagyon keményen ítélte el a csehszlovák vezetők addigi intézkedéseit. A lengyel pártvezető Gomulka már ellenforradalmi jelenségeknek ítélte meg a prágai helyzetet. A jelenlévők közül egyedül Kádár János volt az, aki kiállt Dubček mellett, hangsúlyozta, hogy *„Prágában bár vannak nyugtalanító jelenségek, de ellenforradalomról szó sincs."*

Amikor 1968. május 8-ra Brezsnyev összehívta Moszkvába a pártok vezetőit, a prágai helyzetet már

ellenforradalomnak minősítette. Moszkvában ismét Kádár volt az egyedüli, aki kiállt Dubček mellett mondván: *„Prágában nincs ellenforradalom."*

Kádár ameddig bírta azt az álláspontot képviselte, hogy a csehszlovák problémákat nem lehet és nem szabad erőszak alkalmazásával rendezni. Nincs szükség idegen katonai beavatkozásra, mert az csak tovább rontaná, nehezítené a helyzetet.

Kádár e határozott és egyértelmű véleményével ismét egyedül maradt és éles támadások érték e kiállása miatt.

Ne feledjük, hogy 1968-at írunk, amikor a magyar reform bevezetése miatt egyébként is gyanús szemekkel néznek a magyar vezetésre, konkrétan Kádár Jánosra.

Ki tudja, hogyan alakult volna Magyarország sorsa, ha akkor – egyedül a magyar vezetés – nem vállalja a többiek által eldöntött lépést, a bevonulást. De, végül az utolsó pillanatban született döntés alapján, a magyar katonák is bevonultak a szomszédos Csehszlovákiába. Kádár többször találkozott és tárgyalt Dubčekkel és más prágai vezetőkkel, legkésőbb, 1968 augusztus 17-én is Révkomáromban.

Kádár jó véleménnyel volt Dubčekről. Felelős, felkészült államférfinak tartotta őt. Szerény, rokonszenves embernek.

Dubček elismeréssel, tisztelettel volt Kádár iránt, igényelte véleményét, javaslatait, kérte segítségét.

A kölcsönös szimpátia mellett, alapvető kérdés volt a szükséges reformok megvalósítása iránti közös felismerés, szövetség.

Kádár ezekről a nehéz döntésekről, az akkor róla alkotott és vele szemben álló véleményekről többször is beszélt nekem, amikor vissza-visszatért erre az időszakra.

Amikor Kádárral, a *„csehszlovák eseményekről"* beszélgettünk, többször is, mindig azt mondta, hogy bár *„megakadályozni nem lehetett"*, végül is megnyugvással konstatálta, hogy *„hála istennek, nem lett belőle olyan tragédia, mint nálunk, 1956-ban."*

A magyar vezetés az utolsó pillanatban döntött arról, hogy mint a Varsói Szerződés tagja részt kell vállalnia a katonai bevonulásban.

Kádár erről azt mondta:

„Sajnos nem lehetett nekünk sem az akcióból kimaradni, mert akkor a magyar reformfolyamatokat veszélyeztettük volna és ennek folytatása alapvető érdekünk volt.

Elvileg lehetséges lett volna, mondhattuk volna, hogy mi nem veszünk részt a katonai beavatkozásban.

Mit jelentett volna ez? Megmondom őszintén, mivel a szituációt, a körülményeket, meg a szovjet embereket is jól ismerjük, még kiszámíthatatlanabb lépésekre szánták volna el magukat."

Kádár János többszöri próbálkozásai nem jártak sikerrel. Nem tudta megakadályozni, hogy a Varsói Szerződés országainak vezetői a katonai beavatkozásról lemondjanak. Dubček tudta, hogy Kádár ezért mindent elkövetett, megtett, amit tudott, de szándéka nem járt sikerrel.

A küzdelmet Kádár nem adta fel, elhatározta, hogy tájékoztatja Dubčeket az elhatározott bevonulásról és annak időpontjáról. *„Azt kértem Dubčektől, hogy a bevonuláskor ne tanúsítsanak fegyveres katonai ellenállást, a katonák maradjanak bent a laktanyában, ne találkozzanak a fegyveresen bevonuló katonákkal. Úgy gondoltam, így elkerülhető lesz a fegyveres összeütközés, 1956-os magyar tragédia megismétlődése. Szerencsére Dubčekék, elfogadták kérésemet, nem szerveztek, illetve leállították a katonai ellenál-*

lást" – mondta el nekem részletesen az akkori küzdelmét Kádár.

Rainer M. János történész azt írja, mondja Kádár Jánosról: *„Kádár elfogadta 1956-ot, de rövidesen túllép rajta. Kádár igazi fordulata Rainer szerint 1968-ban következik be, amikor – Csehszlovákia ügyében– ugyanúgy viselkedik, mint Rákosi tette volna".*

Lehet, hogy Rainer nem ismeri a történelmet? Talán azért is követi el a valóság meghamisítását? Ez nem tisztességes, ezt nem szabad tenni. Rákosi amit Kádár tett, azt biztos nem tette volna.

Kádár János nem volt Rákosi, csak Rákosi börtönében volt évekig. 1968-ban pedig életét is kockáztatta amikor elárulta a háborút és megmentette a békét. A világban nagyon ritkán történik meg ilyen vállalkozás.

A bevonuló országok politikai, katonai vezetői ezt nem tudták, arra számítottak, hogy komoly fegyveres ellenállással találkoznak. Nem ismerték, nem tudhatták, hogy Kádár miben egyezett meg Dubčekkel. A bevonuláson kényszerűen résztvevő magyar katonai egységek, katonák, egyetlen golyót se lőttek ki fegyverükből, hiszen nem is volt náluk támadó fegyver.

Mondom Kádárnak, ezeket a nehéz küzdelmeit a világ nem ismeri, nem is lehetett erről beszélni, hiszen akkor *„árulás"* lett volna. Mivel az események így történtek, utána a világ, Európa könnyebben nyugodott meg, bár a történtek így is sok problémát okoztak.

„Ez sajnos igaz, de elkerültük azt a szörnyű tragédiát ami nálunk 56-ban történt. Igaza van, hogy engemet akkor egyes országok vezetői cinkosnak, árulónak neveztek, csak azért is, mert az események előtt én többször találkoztam Dubčekkel. Ezt maga is tudja."

Kádár Jánosnak ezt a bátor, hősies, személyére nézve súlyosan veszélyes, kockázatos elszántságát, tettét a világ a mai napig nem ismeri. Nekem 1983. augusztusában, az események 15. évfordulója alkalmából mondta el, amikor erről beszélgettünk.

Gondolkozzunk csak el, mi lett volna, ha...? De a történelem ilyen kérdésfeltevést nem ismer. Én ezt a *„titkát"* most mondom el 25 év után először. Felhatalmazásom van Kádár Jánostól: *„mondja el az embereknek, ha módjában áll"*. Elmodtam rövöden.

Kádárnak, a beavatkozás elleni erőfeszítéseit, próbálkozásait elismerték a CSKP 1968. augusztus 22-én Prágában megtartott, 14. rendkívüli kongresszus, tanácskozáson is.

XI.

Illik tudni, nem szabad elfelejteni, hogy a huszadik század második felében a szocialista társadalom építése során a legtöbb, az országok és népek sorsát jelentősen érintő, befolyásoló döntések a világnak ezen a táján nem a határokon belül, hanem azon kívül születtek meg. Ettől a történelmi helyzettől próbált eltérni a magyar, Kádári vezetés annyira, amennyire veszélyes konfliktusok nélkül lehetséges volt. Persze jelentős eltérések nem igazán lehettek, mert nem volt rá nagyobb lehetőség, nem volt rá engedély. A próbálkozások pedig nem mindig sikerülhettek.

Eszembe jut, hogy a mai életünk is produkál ilyen *„érdekeink miatti"* részvételi szituációkat, 40 évvel a prágai bevonulás után. És mindezeket nagyhatalmi nyomással és érdekekből. Akkor számunkra a Szovjetunió volt a legnagyobb hatalom.

A nemzeti akarat, gyakran, vagy mindig a nagyhatalmi akaratba ütközik. Működik a kényszerpálya. Hazánk, Magyarország a Föld csodálatos táján, de úgy látszik, huzatos helyén fekszik.

Magyarország, kis ország, ahogy Ady Endre mondta: *„komp-ország"*, egyik partról a másikra sodródik.

Megbízhatatlannak, gyávának nevezik azokat a szövetségeseket ma is, akik ellenkeznek, vagy kivonják magukat, az erősebbek érdekének megvalósítása alól.

Ehhez az időszakhoz kapcsolódik az általam átélt alábbi élmény.

1968. augusztusának első felében (még egyszer: Csehszlovákiába a bevonulás augusztus 20-án történt) rendezték meg Szófiában, a Világifjúsági Találkozót, amelyen én is részt vettem. A magyar ifjúság négyszáz tagú delegációja, amelyben az ifjúság minden rétege, minden megye és Budapest ifjúsága – egyetemisták, középiskolások, paraszt és munkás, értelmiségi, művész fiatalok voltak képviselve – a béke és barátság erősítése a világban – őszinte szándékával indult a találkozóra.

A találkozó egyik fő és időszerű kérdése a csehszlovák helyzet volt – ezzel a világban akkor sokan és sokat foglalkoztak.

Mi azt az álláspontot képviseltük a rendezvényeken, a gyűléseken, a beszélgetéseken, és ez meggyőződésünk is volt, hogy a helyzetet nem szabad erőszakkal megoldani.

Mielőtt Budapestről autóbuszokkal, Jugoszlávián keresztül elindultunk Szófiába, Kádár János és Komócsin Zoltán – aki akkor a KB nemzetközi kérdésekkel foglalkozó titkára volt – azt kérték tőlünk, hogy bátran, nyugodtan képviseljük a magyar kormány álláspontját a csehszlovák kérdésben.

Ennek igyekeztünk eleget tenni, hiszen a kérés találkozott a személyes meggyőződésünkkel is.

Történt, hogy a fesztivál egyik estéjén, egy baráti vacsorára jöttünk össze, a prágai, a szófiai, a moszkvai, és a magyar küldöttség vezetői, a szófiai Vitosán egy erdei vendégházban.

Vitosa a szófiai medencében fekvő, kétezer méter magasságú hegy, hegyvonulat, amely 20 km hosszú és 18 km széles.

Csodálatos látványként magasodik Szófia fölé. Nemzeti Park, nyáron a turisták, télen a síelők igen kedvelt helye.

Szóval, a vacsorára eljöttek velünk, többek között, Nyikolajeva Tyereskova, a világ első űrhajósnője és Alekszej Leonov űrhajós, aki 1965. március 18–19-én az űrhajó kabinjából először lépett ki a világűrbe. A szovjetek részéről ott volt továbbá Vaszilij Petrovics Trusin, moszkvai ifjúsági vezető. Mindhármojukat én már évek óta ismertem, személyesen többször is találkoztunk, hol Moszkvában, hol Budapesten.

A vacsorán a jelenlévők – ki tudja miért – engem kértek fel, hogy mondjak egy tósztot, pohárköszöntőt, a baráti találkozásunkra.

Amikor a pohárköszöntő során a csehszlovák helyzetről kezdtem beszélni a régi ismerős prágai barátaimnak, Alexej Leonov hirtelen felállt és azt mondta:

Imre barátom és a többiek elnézését kérem. Imre ne haragudj, hogy megzavarom a beszédedet, de most szeretnék én is valamit mondani. Amiről Imre barátom szívből beszélt, az az én szívemből is jött, mert vele teljesen egyetértek. Csak azt akarom mondani, nektek és csehszlovák barátainknak, hiszem, hogy tudjátok: *„Tiétek a szívünk, de ha kell a fegyverünk is."*

Leonov még egyszer elnézést kért, és visszaült a mellettem lévő székre.

Hosszúra nyúlt a beszélgetésünk, a „baráti vacsoránk", egészen késő éjszakáig tartott. Egy szép felejthetetlen nyári éjszakát töltöttünk el együtt, kellemes baráti hangulatban. Az este folyamán, mi férfiak gondoskodtunk arról, hogy Tyereskova, a hölgy, időben térjen vissza szálláshelyére.

Tyereskovával a világ első űrhajósnőjével – a szerző 1966-ban

Mint mondottam a vacsoránk, beszélgetésünk késő éjszakáig tartott. Közben a szálláshelyünkön, Leonovot már reggel korán keresték, mert 8 órakor, egy vidéki városba kellett volna indulnia, ahol programot szerveztek neki.

Mivel a vacsorára az én szálláshelyemen volt a gyülekező és onnan indultunk el, ott is keresték, de senki nem tudta hol vagyunk. A szervezők ugyanis előzetesen nem jelentették be konkrétan, hogy hova megyünk.

A magyar küldöttségből egyedül egy ember, Hofi Géza barátunk tudta, hogy hova mentünk ezen az estén. De ő is csak annyit, hogy fent vagyunk valahol a Vitosán.

Ezen az estén ugyanis, a nagyon tehetséges fiatal művész, Hofi, aki a magyar küldöttség tagja volt azt kérte, hogy a fellépésein túl, ő is kapjon valami felelős

konkrét feladatot. Így lett ezen az estén Hofi a magyar küldöttség szállásközpontjának a *„felelős portása"*.

Ahogy ő akkor mondta: *„bízzatok bennem, nem fogok a hatalommal visszaélni."*

Hofi, aki akkor már az egész ország által szeretett művész ember, zseniális, kivételes, rendkívüli szellemi tehetség volt. Sajnos nagyon korán végleg elment közülünk, itt hagyott bennünket.

Leonov pedig időben megérkezett programjára, mert gépkocsi helyett helikopterrel utazott Várnába. Este a szófiai Nagyszínházban találkoztunk és Leonov jó hangulatban, mondta, *„jelentem a feladatot végrehajtottam, a program nagyon jól sikerült."*

Amikor Leonovval való találkozásunkról esett szó, Kádár azt kérdezte tőlem: Maga jól ismeri az űrhajósokat, nem tudja hogy valójában mi történt Gagarinnal? Kádár személyesen ismerte Gagarint, többször találkozott vele (Jurij Gagarin a világ első űrhajósa, aki 1961. április 12-én a Vosztok 1 nevű űrhajóval megkerülte a földet, 1968. március 27-én tragikus repülőbaleset áldozata lett.) Mondtam Kádárnak, hogy ezt én is megkérdeztem Leonovtól, vagy talán nem is kérdeztem, hanem mondtam: Miért nem vigyáztatok Gagarinra? Miért engedtétek őt meghalni? Leonov azt válaszolta, illetve kérdezte tőlem: *„Te el tudnád viselni, hogy többet ne engedjenek írni és olvasni? Gagarin is ember volt a repülés volt az élete. Neki ezt megtiltani embertelen dolog lett volna. Fiatal szimpatikus ember volt és kitűnő repülő."*

A szerzőnek dedikált fénykép – Leonov űrhajós

Leonov kérdésére, véleményezésére az volt a válaszom, amit mondasz azt értem és elfogadom, de ezen a napon talán ezt a repülést nem kellett volna engedni.

Gagarin tragédiájáról, több eltérő elbeszélést is hallottam, de igazán nem tudom melyik a valós. Többször találkoztam a mosolygós, kedves, jóképű Gagarinnal. Egyik alkalommal, jó kedvvel mutatta meg űrhajóját és felajánlotta, hogy üljek be hajójába, arra a helyre ahol ő ült, amikor a kozmoszban járt. Utolsó találkozásunkkor néhány kedves gondolattal dedikálta nekem, színes mosolygós fényképét, amit ma is tisztelettel őrzök.

Jurij Gagarin
Ember a világűrben először,
1961. április 12-én

Kádár kérdésére elmondott gondolataim után a következőket mondta: *„Sajnálatos Gagarin halála, tragédiája. Nagyszerű, szimpatikus fiatalember volt, az emberiség történetében az első, aki űrhajójával sikeresen szállt fel a világűrbe és szerencsésen ért földet. Most meg egy földi repülés közben történt a halála. Szerencsére tragikus halálával nincs vége az űrkutatásnak, nincs vége a világnak. Úgy tudom most volt 34 éves."*

Igen március 9-én született Klusinóba, ma Gagarinnak hívják szülőhelyét.

Visszakanyarodva az 1968-as *„csehszlovák eseményekre"*. Kádár a beszélgetéseinken többször is megismételte, hogy hiába próbálta elérni, hogy a katonai beavatkozást elkerüljük, szándéka ennek ellenére nem valósult meg. *„Hála istennek, nem lett belőle olyan tragédia, mint nálunk 1956-ban"* – mondta ismételten Kádár.

XII.

Kádár a Nyugat-Európával való korrekt kapcsolatokat, már régen nem tartotta ideológiai kérdésnek, hanem fontos és elkerülhetetlen európai ügynek, Magyarország érdekének.

Négyszemközt mondott szavaiból is kitűnt, hogy meggyőződéses híve volt a népek és kormányok békés együttműködésének, együttélésének. Magyarország és a magyar nép fontos érdekét látta abban, hogy hazánkat közelebb vigye a nyugati fejlett országokhoz. Ezért kerülhetett sor arra is, hogy Magyarország 1982-ben beléphetett az IMF-be és a Világbank tagjai közé.

Ezeknek a fontos kezdeményezéseknek, reformlépéseknek Kádár nemcsak bíztató támogatója volt, hanem oltalmazója, védelmezője is.

Meg kell mondani, hogy e fontos lépés előkészítésében és megvalósulásában Kádár elhatározása mellett, jelentős, meghatározó szerepe volt Fock Jenőnek, aki – 1967. és 1975. között – az ország miniszterelnöke volt, – sajnos már meghalt. 2001. július 10-én az óbudai temetőbe temettük el. Fock Jenőnek hosszú elnöksége alatt, talán az volt a legnagyobb bűne, amikor egyik alkalommal a kormány árintézkedésekről döntött és nyilatkozatában ezzel kapcsolatban, azt mondta, hogy az intézkedések egyenlege *„nullszaldó"*. Ez volt az a szó, ami kiváltotta a morgást. A kormány pénztárát tekintve igaza volt, de nem volt valós az egyes családok pénztárcáját tekint-

ve. Hiszen az ilyen intézkedések nem egyformán érintik a családokat. Szegény Fock Jenő, aki közel tíz évig volt az ország miniszterelnöke kapott is a *„nullszaldóért"* kemény bírálatot.

Ezekben az ügyekben, fontos szerepe volt Fekete Jánosnak, aki akkor a MNB alelnöke volt, nemzetközileg is ismert és elismert szakember – ő szerencsénkre még közöttünk van.

Magyarország, a hatvanas-hetvenes években, elindult egy sajátos úton, amelyet úgy is szoktak hívni, hogy a *„magyar modell"*. Az ezt megelőző és követő években, mondják történészek és kutatók is, hogy a magyar társadalom a huszadik századi *„aranykorát élte"*. Persze ebben az értékelésben is, mint sok minden másban, ugyancsak megoszlanak a vélemények.

A magyar gazdaság történetében a nyolcvanas évek elejéig, imponálóan biztos növekedés figyelhető meg. Külkereskedelmi árfolyamon számolva hazánk utolérte, a világgazdaság állapotát, a vásárlóerő paritása, azonossága alapján pedig megközelítette a világ átlag kétszeresét. Ez a hatvanas évek kezdetéhez viszonyítva, a kádári korszak gazdasága sikertörténetének mondható. Magyarországon elkezdődött a modernizáció, a gazdaság és a társadalom korszerűsítése. Tudjuk, hogy soha nem volt gazdaságilag, komoly befolyásoló tényező, de jelentősége az utóbbi években még korábbi helyéhez képest is jelentősen csökkent.

A magyar gazdaság a világ összes termékének külkereskedelmi csereértéken számolva a nyolcvanas évek elején 0,2 százalékot ért el, most 0,16% körül van.

Kétségtelen, hogy a 60-as években a fogyasztói árszint növekedése az évi 1%-ot sem érte el. Ez alacsonyabb volt, mint a fejlett piacgazdaságokban, ahol évi 2–6% között volt az infláció.

1965–70 között a munkások és alkalmazottak reáljövedelme átlagosan 30–32%-kal, az egy keresőre jutó reálbér mintegy 17%-kal emelkedett.

Azoknak a *„szürke"* hetvenes éveknek végére pedig, a reálbér elérte azt a szintet, ahol most tartunk.

Lényegesen magasabb volt a lakosság életében az állami gondoskodás (lakás, oktatás, egészségügy, üdülés, közműszolgáltatás stb.) mint az öngondoskodás. Az állam akkor sok minden szolgáltatást átvállalt a lakosságtól.

A paraszti jövedelmek az átlagosnál is gyorsabban nőttek. Ugyancsak nagymértékben nőttek a társadalmi juttatások. Gyorsan növekedtek a nyugdíjak és a családi pótlék.

Bevezetésre került a gyermekgondozási segély.

A pénzbeli, társadalmi juttatások összege 5 év alatt 42%-kal növekedett.

1966–70 között 320 ezer lakás épült fel és mintegy egymillió ember költözött új otthonba.

Felépült, tovább épült a Metro – mi lenne ma, ha ez nem lenne? 1961-ben felépült a Széchényi-hegyi televízió nagyadó.

Az 1960-as évektől iszonyatos nagyságrendben, óriási mértékben épült fejlődött az ország fővárosa Budapest. A jelentős mértékű lakásokkal együtt épültek az iskolák, óvodák, bölcsődék és kulturális intézmények. Nagyszabású szállodaépítési program valósult meg. Megépült az Intercontinentál, az Átrium Hyatt, a Hilton, a Termál. Felépült a Fővárosi Nagycirkusz, a János-hegyi Libegő. Új uszodák épültek, Újpesten, Kőbányán, elkészült a Komjádi. Megújult a Nyugati és

a Déli pályaudvar. Átépültek, megújultak a közlekedési csomópontok, többek között a mai Nyugati tér, a Moszkva tér, a Kálvin tér, a Ferenciek tere. Megépült a BAH csomópont, Újpestet Palotával összekötő vasúti átjáró. Korszerűsítették az Árpád hidat, átépül a Szentendrei, a Váci, a Kerepesi, az Alkotás út és a Hungária körút, megújult, a Fogaskerekű Vasút, a csepeli, a gödöllői HÉV. Elkészült a Metro első, második és harmadik szakasza, eljutott a Metro Újpestre is. Elkészült a Milleneumi Földalatti Vasút rekonstrukciója is, új szerelvények indultak és a kis földalatti a Városligettől eljutott a Mexikói útig. Új motorvonatok közlekedtek a HÉV vonalakon, most már a Margit híd és a Batthányi tér között is. Megépült a főváros közelében a Forma-1 – Hungaroring.

Megújult a János-hegyi Libegő is, újjáépült a háború alatt megsemmisült Budavári Sikló is. Átépültek a legfontosabb utak a fővárosban, az Árpád út, a Soroksári út, a Kerepesi út, a Bajcsy-Zsilinszky körút, hatsávos lett, az Árpád híd. Aluljárók készültek, a Blaha Lujza téren, a Ferenciek terén, a Baross téren, a Ferenc körúton, a Nyugati téren. Jelentős részben elkészült a Budai Vár rekonstrukciója, felépült a Budapesti Kongresszusi Központ. Korszerűsödött, megújult a Fővárosi Nagycirkusz, és a Vidám Park is. Új kórházak épültek a Dél-Pesti a Jahn Ferenc, a Határőr úti diagnosztikai központ. Korszerűsítették a Fiumei úti, Központi Baleseti Sebészetet, Kútvölgyi úti Kórházat. Felépült a Budapesti Sportcsarnok és jelentősen fejlődtek a Fővárosi sportlétesítmények. Uszodák épültek az Újpesti, a Komjádi, a Kőbányai, a MAFC. Korszerűsítették a Császár és a BVSC uszodát. Játszóterek, parkok épültek szerte a fővárosban. Számtalan üzlet, ABC, bevásárló-

központ, közért épült, és új piacok, óvodák, bölcsődék és iskolák.

A hatvanas évek elejétől a budapesti ifjúsági mozgalom Budán, a Duna partján a Vár oldalában kiépítette és megnyitotta a híres Ifjúsági Parkot. A korszerű kultúrált parkban, naponta ezerszámra jártak a fiatalok és jókedvűen boldogan szórakoztak, hallgatták, énekelték a kór népszerű dalait, amelyeket a ma is híres Bergendyék és más zenekarok játszották és a híressé vált dalénekesek énekelték. A fiatalok ismerkedtek, barátkoztak, beszélgettek és táncoltak. Százezrek, generációk nőttek fel a park működése idején, sokan ma is emlegetik, nosztalgiával gondolnak vissza arra az időre.

Igaz a park vezetői az odaérkező fiataloktól elvárták, hogy tisztán, kulturáltan öltözzenek és viselkedjenek. Az alkoholmentes szórakozóhelyen a fiatalok nagyon jól érezték magukat. Sokan közülük már, édesanyák vagy édesapák tán nagyszülők is.

Mondják nagy kár volt azt a parkot megszüntetni, elvenni az ifjúságtól.

1965 júliusában Kádár János is meglátogatta a parkot, mondván, sokat hallott róla, látni is akarja. Tetszett neki, akkor mondta, hogy a fiataloknak a munka, a tanulás mellett kulturált szórakozást is kell bitosítani, nemcsak a munkájukkal, tanulásukkal kell törődni, hanem a kulturált szórakozással is.

A nívós parkot gyakran látogatták meg külföldi, hazánkba érkező fiatalok is. A parknak kitűnő „gazdája" volt Kurc Gyuri barátom, aki az ifjúság kulturális ügyeivel is hozzáértően foglalkozott. Magam is gyakran jártam oda, na nem szórakozni csak körülnézni,

beszélgetni. A park rendezésére, tisztántartására pénzünk mindig volt az ifjúság és az állam együtt összeadták.

Egyik alkalommal kértem Bergendyéktől, hogy akkor divatos és szép külföldi dalok mellett, közben miért nem játszanak magyar szövegű dalokat is. István azt felelte: akkor kifütyülnének, talán el is kergetnének bennünket. Aztán a zenekar tagjai pihenés és egy kis gondolkodás után elkezdték játszani a „Kislány a zongoránál" című kedves dalt. Sokan tudták énekelték és táncolták. A daljátszás után óriási taps és éljenzés volt a fiatalok válasza, a zenekar boldog volt örült a sikernek. Örültünk együtt a ma is kedves dalnak, különösen, ha Koós János énekli.

Hosszan lehetne még sorolni mennyire sok létesítmény épült meg a fővárosban, lakóinak ellátására, életének javítására, megkönnyebbítésére. Elkészült a Metro és az M0-s autópálya építési teve is, időben felismerve ezek fontosságát, a fővárosi közlekedés javítása érdekében.

XIII.

1970-től, miután útjára indult Willy Brandt, *„keleti politikája"*, eredményeképpen a szovjet övezethez tartozó országok, közülük is kiemelten, hazánk Magyarország, egészen közel került Nyugat-Európához.

Elvitathatatlan, hogy ezekben az években a *„szocialista táborban"*, Kádár János volt a kezdeményezője a reformpolitikának, a Nyugat-felé való nyitás politikájának, amelyek ezeket az eredményeket lehetővé tették.

A nemzeti, etnikai, vallási közösségek léte és elismerése, a nemzetközi együttműködés, az ország fejlődésének, a népek békéjének érdekében is belefért, Kádár szocializmusába, de a kizsákmányolás, a tőke, a pénz hatalma nem. Szocialista társadalomképe befogadó, sokszínű a dogmatikus felfogástól teljesen eltérő, újszerű volt.

Ez a lépés akkor, részéről egyedülálló és bátor cselekedet volt. Beszélgetéseinken rendszeresen visszatért a nyugati országokkal jól alakuló kapcsolatainkra.

„Az államok közötti diplomáciai, politikai kapcsolatok, a gazdasági kapcsolatok, fejlődése, maga után vonja a kulturális, humanitárius kapcsolatokat, azok erősítését, kiterjedését anélkül, hogy ezt bárki feltételül szabná" nyilatkozta 1977. júliusában a Frankfurter Rundschau kérdésére.

Kádárnak sikerült kialakítani személyes, korrekt, jó kapcsolatokat a nyugat-európai országok államférfiaival, politikusaival. Sokan tudják, hogy szinte baráti

jellegű kapcsolata volt a német Willy Brandttal, a svéd Olaf Palmeval, az osztrák Bruno Kreiskyvel és másokkal.

A tisztelet és bizalom köztük kölcsönös volt.

Willy Brandt mondta Kádárról:

„Az elmúlt évtizedekben volt rá jó példa, hogy valaki – az adott feltételek között – a legjobb elérésén fáradozott, aki az akkori helyzet realitásairól kialakított ismeretei alapján, a lehető legjobbat cselekedte. Kádár nevéhez nem csak az fűződik, hogy lebontotta az ellenségképet, hanem az is, hogy jelentős lendületet kapott a katonai tömbökön túlmenő európai együttműködés. Ezeknek az erőfeszítéseknek a sikere végül is elérkezett. Tette ezt olyan nemzetközi környezetben, melyben az ilyen törekvéseket nem övezte osztatlan rokonszenv megbecsülés"

Helmut Schmidt mondta:

„Kádár barátsága számomra értékes volt. A róla szerzett személyes tapasztalatom volt az, ami összekötött vele. Számomra ő megbízható partner volt, egy magyar hazafi, aki arra törekedett, hogy visszaszerezze és megőrizze népe történelmi helyét. Az ő számára mindenkor Magyarország állt a felelőssége csúcsán, és e felelősségnek politikai bölcsességgel igyekezett megfelelni. Nála minden más csak ezután következett. Évek folyamán, mindig nyíltan cseréltünk véleményt. Így szolgáltuk a kölcsönös megértést és reméltük, hogy ezzel elősegítjük az enyhülést és bizalmat Kelet és Nyugat között. Magyarországon a demokratikus átalakulást vezette be, hogy először Kádár János, majd az MSZMP kezdte megszüntetni a visszás állapotokat megreformálva az államot és a társadalmat."

„Kádár politikai éleslátásával és tapasztalataival felismerte az ország, a társadalmi béke és biztonság iránti vágyát és

sikerült társadalmi konszenzust teremtenie Magyarországon" – mondta Michel Rocard Franciaország volt miniszterelnöke.

Bruno Kreisky azt mondta róla:

„Kádár János azzal ellentétben, amit 1956-tal kapcsolatban mondtak róla, nem volt az oroszok embere. Azért küzdött, hogy egyfajta korlátozott megértés szelleme felülkerekedhessen. Sokat tett ezért!"

1971. augusztus 1-én, Helsinkiben, az európai csúcstalálkozón mondta Kádár:

„Mindenki megértheti, hogy Magyarország számára az európai népek békéje, biztonsága, barátsága és együttműködése nem pusztán szavakat jelent, hanem szilárd elveken, súlyos történelmi tapasztalatokon (Trianon) nyugvó, hosszú távú politikánkat és a magyar nép életfontosságú érdekeit fejezi ki.

Meggyőződésem, hogy a nemzetközi kapcsolatokban és az együttműködés legkülönbözőbb területein fellendülés következik be."

Kádár Jánost felkészült, korrekt embernek, vezetőnek, hiteles államférfinak, reformpolitikusnak tartották. Személyének széleskörű, nemzetközi elismertsége volt. Jelentősége volt annak a nyugati országokban, ha egy-egy vezető Magyarországra jött és Kádárral találkozott. Szívesen ültek le vele egy asztalhoz.

1985 nyarán a helsinki Európai Biztonsági és együttműködési értekezleten az *„Európai Charta"* aláírásának 10. évfordulóján, Magyarországon rendezték meg a helsinki folyamat részeként, az európai kulturális fórumot. A budapesti székhely, hazánk politikájának egyik elismerése volt.

Ezen a tanácskozáson felszólalt Kádár János, aki többek között a következőket mondta:

„A legkiválóbb gondolkodók már régen felismerték, hogy noha minden népnek megvan a maga sajátos történelmi öröksége, de boldogulni csak együtt lehet. Ezt hirdette a francia Voltaire, az angol Byron, a német Goethe, az orosz Puskin és a magyar Petőfi is. Az európai népek sorsközösségét vallotta Ady Endre is.

Az Európában élő népek sorsa, szorosan kötődik egymáshoz. A magyar nép sorsa nem választható el Európa és az egész világ népeinek sorsától." – mondotta Kádár.

Kádár nem azt akarta, hogy Európa magyar legyen, hanem azt akarta, hogy Magyarország mindinkább Európai legyen.

Kádár ezekben az években különösen gyakran találkozott a nyugati vezetőkkel.

Olaszországba, a Vatikánba látogat, találkozik a pápával.

Amikor Kádár 1977-ben VI. Pál pápával való találkozására a Vatikánba készült, Lékai János bíboros úrnak többek között, abban is kikérte véleményét, hogy miként szólítsa a pápát (Öszentségének), és milyen jelképes ajándékot adhatna át ez alkalommal, ami kifejezi a magyar nép a Vatikán és személye iránti tiszteletét. Teljes egyetértésben, abban állapodtak meg, hogy Kovács Margit Kossuth-díjas, kiváló művésznő 1959-ben készült Madonna pólyás gyerekkel 70 cm magas, égetett agyag, korongolt engobe festéssel és festőmázzal készült figuráját adja át ajándékba. A pápa örömmel fogadta a gyönyörű ajándékot, fejét Kádár vállára hajtotta és megfogta a két karját, mondván *„az ajándékot saját lakosztályomban helyezem el."*

A pápa látogatása során, egy kis városnézés feleségével, Rómában 1977-ben

Egy magyar plébános erről az ajándékozásról mondta: *„Úgy hiszem a Madonna szobor átadása a pápának, több volt Kádár részéről, mint egy szép ajándék."*

Ezen a látogatáson vált lehetővé, hogy az egykor lebontott magyar zarándokház helyett, kapjunk egy olyan kápolnát a Vatikánban, ahol egy kiállító teremben láthatja sok-sok ember naponta a magyar kultúrát.

Ez a kápolna a miénk, Magyaroké.

Kádár személyesen járt el a római pápánál és az Amerikai Egyesült Államok vezetőinél, a magyar diplomáciával együtt, hogy végre haza, Magyarországra kerüljön a magyar királyi Szent Korona. Az a korona

amelyet 1944 decemberében Kőszeg-hegyalján lévő Velencébe a Stirling villa mellett egy bunkerben rejtették el az országból menekülő Szálasiék, majd külföldre vitték és USA-ba került.

A koronát 1978 március 6-án visszakaptuk. Ott van az Országházban.

Rövid időn belül a Német Szövetségi Köztársaságban tárgyal Helmuth Schmidt kancellárral. Majd Franciaországba utazik, és Párizsban a francia vezetőkkel találkozik.

Ezt követően Magyarországra utazik a francia miniszterelnök, a német Helmuth Schmidt, Willy Brandt, és Kurt Waldheim az ENSZ főtitkára. Az USA képviselőházának elnöke parlamenti delegáció élén tárgyal Budapesten, és Magyarországra jön az USA mezőgazdasági minisztere.

1980 és 1985 között, a fejlett tőkés országokból 16 alkalommal látogatott el hazánkba, államelnök, parlamenti elnök, vagy miniszterelnök.

1988-ban a magyar katolikus egyház feje, Paskai László hercegprímás, bíboros úr, és az állami vezetés közös meghívást adtak át, II. János Pál pápának. magyarországi látogatásra hívták őt. A meghívásnak eleget téve, a pápa 1991-ben ellátogatott Magyarországra.

Hazánkból ez idő alatt tizenkétszer járt hivatalos látogatáson a kapitalista országokban az Elnöki Tanács, a Parlament, a Minisztertanács elnöke és a párt első titkára.

Szóval egymást érték a látogatások, a tárgyalások.

A nyugat-európai országok kapui mindig nyitva álltak Kádár látogatásai előtt.

De tudok abban az időben, olyan jelentős ismert nyugati vezetőről is, aki többször is próbálkozott, mert

szeretett volna hazánkba jönni, Kádárral találkozni, de Kádár nem adott lehetőséget a találkozóra. Például ilyen volt, Bettinó Craxi olasz vezető, akit már akkor egy korrupt, megbízhatatlan embernek tartott Kádár, és nem akart vele egy asztalhoz ülni.

A világ fővárosaiban Kádár szívesen látott vendég volt, Moszkvától a Vatikánig. Olyan személyiség volt, a nemzetközi politikában is, akinek véleményére odafigyelt a világ, véleménye sokat számított.

Ebben az időben a nyugati turisták is szívesen látogatták hazánkat. 1978-ban közel 17 millió külföldi állampolgár kereste fel Magyarországot, közülük 10 millió turistaként.

Jiří Gruša a PEN Club elnöke, akit 1970-ben Prágában börtönbe zártak, majd elhagyva hazáját, a következőket mondta: *„Miután megfosztottak állampolgárságomtól sokat jártam Magyarországon. Ez volt az a hely, ahol békésen találkozhattam otthoni társaimmal, barátaimmal is. Ide nyugodtan utaztam."*

Eszembe jut, amikor feleségemmel együtt, 1982-ben, Görögországban, vagy ahogy a görögök nevezik Kerkirán, Korfun néhány napot töltöttünk el, ott találkoztunk, akkor még *„nyugatnémet"* egyetemista fiatalokkal. Lelkes, jókedvű, szerelmes fiatalok, lányok és fiúk voltak. Sokat beszélgettünk és összebarátkoztunk velük.

Amikor megtudták, hogy magyarok vagyunk, büszkén jókedvűen szinte egymást túlbeszélve mondták el, hogy ők már jártak Magyarországon, és felejthetetlen élményekben volt részük Budapesten és a Balatonon.

Tudták, hogy hazánk a Varsói Szerződés tagországa és hogy ebben az országban szocializmust akarunk építeni. Azt kérték tőlünk, hogy ne csináljunk ebből a

szép országból, ebből a szocializmusból kommunizmust mert ez így szép, így jó. Azt válaszoltuk, ezeknek a kedves fiataloknak, hogy szeretnénk, hogyha Magyarország is gazdagabb lenne, és az emberek élete is boldogabb. Hívtuk őket, hogy máskor is jöjjenek el hazánkba, ha tudnak. Mondták, örömmel jönnek.

Az 1970-es évekre Magyarország először vált olyan országgá, amelyet keleti szomszédaink irigyeltek, a nyugatiak elismertek, és szívesen jöttek a *„vidám barakkba"*. A magyar társadalomnak önbizalma, hite volt, és büszke volt arra, hogy mi magyarok, eddig jutottunk súlyos évszázadok után.

Bármerre jártam a világban, Európában, Ázsiában, Amerikában, vagy Afrikában, mikor megtudták, hogy magyar vagyok – ha nem is tudtak sokat hazánkról – kedves mosollyal mondták hazánk és Kádár nevét. Olyan volt ez, mint az ötvenes években, amikor a magyar fociválogatott, az *„aranycsapat"* játékosainak nevét ismerték és emlegették a világban, Puskás, Grosics, Bozsik, Hidegkúti, Kocsis....

XIV.

Kádár János személye és politikája a XX. századi történelmünk egyik központi kérdése és valószínűleg még az lesz hosszú ideig, függetlenül attól, hogy különböző okok és szándékok alapján, ki-ki miként ítéli meg. A történelemnek megvan az igazságérzete, megvan a logikája, hogy előbb vagy később de mindent a helyére tegyen.

Mondják Kádárról, hogy keménykezű, távolságtartó, szigorú vezető volt.

Azt is írták róla, hogy saját elképzelése után ment és nem vette figyelembe mások véleményét javaslatait.

Mondják, neki nem lehetett ellentmondani, vele nem lehetett vitatkozni. Neki nem lehetett megmondani, ha valaki vele nem értett egyet.

Kádárnak soha nem volt korlátlan hatalma, ellentmondást nem tűrő stílusa, akarata. Mozgástere nagyon is korlátozott volt, az ország szilárd törvényei és a nemzetközi külpolitikai körülmények miatt is. De leginkább felfogása, meggyőződése, személyes emberi tulajdonságai miatt.

Kádár figyelmes, udvarias ember volt. Egyenrangú partnerként fogadta azt akivel beszélgetett, akivel dolga volt. A szobájából távozó vendégeit, mindig az ajtóig kísérte, amikor elköszönt tőlük. Munkatársait becsülte, segítségüket köszönte, mindenkivel figyelmes volt Kollégái, munkatársai tisztelték, szerették. A vele való talál-

kozásuk talán néha feszültnek tűnt, de nem a félelem miatt, hanem a tisztelet a figyelmesség okán. Benne harag akkor sem volt, ha valamit nem jól végeztek el. Megmondta véleményét, esetleg tanácsot is adott, ha azt látta szükség van rá. Aztán befejezte az ügyet, lezártnak tekintette. Nála a harag, ha volt is, nem tartott soká, erre nem is volt ideje, de a természete sem hagyta. Az volt a véleménye, a kívánsága is, hogy a hozzá érkező kéréseket, leveleket a lehető legrövidebb idő alatt meg kell vizsgálni, ha jogos el kell intézni és meg kell válaszolni. Szívesen vette a jó véleményeket, az okos javaslatokat, ezeket mindig meghallgatta, gondolkodott rajtuk és sokszor elfogadta őket. Nála a legnagyobb hiba, bűn az volt, ha nem a munkában, hanem az emberi jellemben csalódott. Munkatársaival szemben is jellemző volt rá a figyelmesség, a törődés az emberséges érdeklődés az őszinte kapcsolat. Tudott dicsérni, de tudott kemény is lenni, ha kellett. De ezt, az utóbbit általában csak a vezetőtársaival szemben engedte meg magának. Kádár igényes volt, önmagával és munkatársaival szemben. Mivel nagyon sokszor találkoztam, beszélgettem vele, munkával kapcsolatban és más jelleggel is mondhatom, hogy egy jó szándékú, művelt, sok-sok ismerettel és tapasztalattal megáldott ember volt. Világnézetében, erkölcsében szilárd, szerény ember volt. Segítő szándékkal közeledett az elesettek, a nélkülözők iránt, de nem tudta vagy nehezen elviselni a nagyképűséget, a szerénytelenséget. Úgy látszik az apa nélkül felnövekvő gyereket, fiatalembert ilyenné formálta az élet.

„Mert, amikor meghalt, a hivatalokban, a külképviseleteken képeket kerestünk róla. Nem találtunk. Kádár János irtózott a személye előtérbe tolásától, mindvégig szerény, egyszerű ember maradt. Ilyennek ismerte ezért is tisztelte az

ország." – mondta Nyers Rezső temetési búcsúztató beszédében.

Katona István, barátom, aki évekig Kádár legközvetlenebb munkatársa volt – sajnos a közelmúltban elhunyt – többek között így emlékezett Kádárra.

„Kádár nagyon határozott, de türelmes, rendszerető, igényes, a munkáját jól szervező másokat jól irányító, saját és mások idejét jól beosztó, a beosztottakat megbecsülő vezető volt. Óramű pontossággal élő és dolgozó ember volt. Tudta, hogy rengeteg ember igazodik hozzá ezért is tiszteletben tartotta mások idejét, de saját idejének tiszteletben tartását is megkívánta másoktól."

Aki személyesen ismerte az meggyőződhetett arról, hogy Kádár nem volt gyanakvó, indulatos, haragos személy. Mértéktartóan megfontolt, jóindulatú, altruista ember volt. Talán semmi nem állt tőle távolabb, mint a gyűlölet.

„Az ember nem akarhat, nem tehet másnak olyat, ami önmagának is fájna, ha megtörténik vele. Az ember elkövetett tévedéseit talán könnyebb beismerni, megbánnia, mint azt, amit megtehetett volna, mert meg kellett volna tennie, de nem tette meg." – mondta egyik beszélgetésünk alkalmából.

Munkatársaival törődött, amiben tudott segített.

Emlékszem, amikor egyik vezető munkatársának kamaszkorú fia eltűnt a családból és a szülei nem tudták hova lett. Amikor elindult a keresése, Kádár felhasználta hivatalos és a személyes széleskörű kapcsolatait, és a fiatalembert sikerült hazahozni Magyarországra.

Elmondok néhány példát, történetet, amelynek alapján az olvasó eldöntheti, hogy mennyire egyoldalúak ezek a róla mondott rossz tulajdonságok.

Munkám során tapasztaltam, hogy a Politikai Bizottság, vagy a KB Titkársága, esetenként olyan kérdésekben hozott határozatokat, amelyek a Kormány, vagy egyes Minisztériumok, más állami szervek hatáskörébe tartoztak. Az akkori szabályok szerint rögzítve voltak azok a döntések, amelyekben nem a Párt szervei voltak illetékesek.

Ezt először szóban, majd írásban jeleztem Kádárnak.

Megemlítek egy esetet: 1983. július 8-án géppapírra kézzel írtam egy levelet Kádár Jánosnak. Megkértem munkatársamat, hogy tegye borítékba és vigye át Kádár titkárságára. Tudtam, hogy délelőtt ő nincs a helyén. Péntek volt, és mint az Elnöki Tanács tagja annak ülésén vett részt. Tudtam, ha visszaérkezik, azonnal megkapja a levelemet. A dolog azért volt sürgős, mert a következő hétfőn a KB Titkársága nem a hatáskörébe tartozó kérdésekről határozott volna. Ezt kívántam megelőzni, megakadályozni.

Még ezen a napon, egy óra körül, a jellegzetes kopogtatás után, Kádár János lépett a szobámba, kezében a délelőtt átküldött levelemmel.

Mondja nekem – *„erről akarok magával beszélni"*.

Én mondtam neki – örülök, hogy még ma, sikerül erről beszélnünk.

A nyugodt beszélgetésünkön, megköszönte, hogy felhívtam a problémára a figyelmét, mondván, ezeket ő is érzékelte már. Abban állapodtunk meg, hogy a szükséges intézkedéseket megteszi. Levelemre saját kezűleg ráírta: *„a jelzést kezeljük folyó ügyként. Kádár 1983. július 8."* Ez a levél ma is elolvasható az archívumban.

Kádár a soron következő titkársági ülésen ismertette a neki írt levelem tartalmát és elmondta véleményét.

Amikor ezt követően, én éppen szabadságon voltam, Aczél felkereste munkatársamat és kérte, hogy a Kádárnak írt levelemet mutassa meg neki, szeretné elolvasni. Kollégám mondta neki, hogy szabadságon vagyok, kérje el tőlem, ha visszajövök. De Aczél sürgette őt, mire munkatársam, a páncélszekrényből elővette és átadta. Aczél elolvasta és visszaadta. A levél 1983. VII. 8. K. J. / 20. jelzés alatt lett iktatva. Miután szabadságomról visszajöttem munkatársam tájékoztatott az esetről. Aczélnak annyit mondtam, megvárhatta volna, amíg visszajövök. Kádárnak erről soha nem szóltam, ez kettőnk dolga volt.

E levélben többek között arról írtam, hogy egy fontos kérdésben a titkárság ne döntsön, mert nem az ő dolga, nem is hatásköre, ezért nem illetékes.

„Egyébként is az egész ügy valamilyen ok-okok miatt, eltúlzott, úgy gondolom, hogy megnyugtathatóan lehetne rendezni. Ehhez, ha igénylik a KEB részéről segítünk, úgy hiszem ezt érdemes, lenne megtenni. Meg lehetett, meg kellett volna előzni ezt a káros, szerencsétlen helyzetet. Meggyőződésem, hogy a konkrét ügy, annak hatása, ellentmondásos visszhangja, nem használ, hanem árt a pártnak, az állami intézményeknek, a környezetnek, és a vele foglalkozó személyeknek is. A tanulságokkal érdemes lesz foglalkozni, szeretném, ha meg lehetne előzni, más feleslegesen előidézett feszültségeket. Ezt a véleményemet közöltem Aczél elvtárssal is."

A levél teljes szövege ugyancsak megtalálható az archívumban.

Ha valamivel nem értettem egyet, azt szóvá tettem. 1982-ben arról váltottunk szót Kádárral, hogy bizonyos határozatokat a vezetők közül, egyesek szándékosan rosszul értelmeznek, nem megfelelően, szubjektíven képviselnek. Mondtam, hogy ebből komoly bajok lehetnek.

Miután több fontos példát is felsoroltam részére – pontosan nem is tudom miért – annyira felindultam, hogy a fotelből felálltam, az íróasztalomhoz mentem és onnét mondtam tovább véleményemet. Azt mondtam, hogy én így nem vagyok hajlandó tovább dolgozni, itt hagyom az egészet.

Harmadik beszélgető partnerünk meglepődve nézett Kádárra és rám, nem szólt egy szót sem, várta mi fog most következni.

Miután íróasztalom mellett állva, mondandómat befejeztem, Kádár nyugodtan és halkan a következőket mondta: *„Somogyi elvtárs nyugodjon meg, üljön vissza, meglátja ezután ezt másképpen, csináljuk."*

Elfogadtam a választ, visszaültem a helyemre és arra gondoltam – ezt majd meglátjuk.

Ehhez a történethez tartozik, hogy Kádár a KB Titkárság ülésén elmondta ezt a vitánkat. Rövid időn belül két KB-titkár is felkeresett szobámban. Azt kifogásolták, hogy miért terhelem én ezekkel a dolgokkal Kádárt.

– Tönkre akarom őt tenni?

Ők mindketten érintettjei voltak a vitának.

A KB-titkárokkal való vita hangosabbá fajult, állva mondtuk egymásnak, viszonylag hangosan a véleményünket.

Szobám ajtaján közben belépett Kádár.

Valószínű, hogy már kint hallotta a hangos szóváltást, mert megkérdezte, hozzám fordulva, mi történik itt, mi baj van?

– Mondtam, hogy egy megbeszélésünk volt, amit most fejeztünk be.

A két KB-titkár távozni akart, de Kádár kérte, hogy maradjanak, üljenek le, minket nem zavarnak.

Rám néztek, hogy ezután mi következik, mit fogok én mondani.

Kádár soha nem tudta meg tőlem, hogy miről folyt a vita, az volt a véleményem, hogy ez a mi dolgunk, ez tényleg nem tartozik rá.

Ugyanakkor a felvetésem is benne volt abban, hogy 1985. márciusában a Párt XIII. Kongresszusán, Kádár – többek között – az alábbiakat mondta:

„Amikor az illetékes testület döntött, meghozta határozatát az a testület minden tagjára egyformán, vonatkozik. Kötelező a többségi döntés képviselete. Ehhez egyértelműbb, fokozottabb kiállás szükséges mindenki részéről. Azt kérem ebben az irányban, haladjunk tovább, hiszen a mi fő eszközünk a döntések, határozatok, szilárd, állhatatos képviselete, a meggyőzés, az érvelés a bizalom megtartása és erősítése."

Amikor 1984-ben a Los Angeles-i olimpiai játékokon való részvételről a szovjetek úgy döntöttek, hogy bojkottálják, csatlakozott hozzájuk a többi *„testvér"* ország is, ha jól emlékszem, a sorból akkor időnként kilógó – Románia kivételével. A csatlakozás akkor talán nem is volt kötelező, de illett. Az olimpiai sportjátékokat, küzdelmeket a politika akkor eltérítette az értetlenségbe. Mondtam akkor Kádárnak, a szokásosnál indulatosabban, hogy a szovjeteknek ez a lépése ostobaság, ezért nekünk ezt nem kell követni. Az illetékesek üljenek repülőgépre, utazzanak el azonnal Moszkvába és győzzék meg őket, hogy ne hozzanak ilyen rossz döntést, vonják vissza, vagy kössék bizonyos feltételekhez, amitől mindig előre lehet lépni. Mi magyarok pedig semmiképpen ne hozzunk hasonló döntést. Kiváló sportolóinkat, akik annyira készültek az olimpiai találkozóra nem szabad ilyen helyzetbe hoznunk. Sajnos álláspontom nem talált megértésre,

senki nem vállalta, hogy a nagytestvértől eltérő módon szülessen döntés a magyar sportolók részvételéről. Meg voltam győződve, ha mi, akkor másképpen döntünk, helyesen, semmi nem történt volna, talán még a szovjetek elhatározását is befolyásolhattuk volna. Sajnos ez nem sikerült.

Kádár akkor azt mondta, hogy ő sem helyesli a szovjet döntést, de mivel úgy is van velünk szemben bőven bizalmatlanság részükről, ne szaporítsuk a gondjainkat.

Ezeket a történeteket azért említettem meg, mert ellentmond annak, amit mondtak, vagy mondanak Kádárról, hogy neki nem lehetett dolgokat szóvá tenni mondván: *„nagy fának, nagy az árnyéka."*

De hát a fa akkor is fa, ha nekem vagy valakinek nem tetszik a formája vagy az árnyéka, mert hát a hegy, akkor is hegy, ha nekem vagy valakinek nem tetszik az alakja. És a virág virág marad akkor is, ha nekem vagy másnak nem tetszik a színe vagy az illata.

Persze nem mindenki vállalta fel a vitát, többen voltak körülötte bólogatók is. Egyik alkalommal mondta nekem viccesen Kádár, magára úgy tűnik, neheztel egyik, másik titkár kollégám, tudják, hogy sokat beszélgetünk, és nem tudják hogy miről. Mondtam, tessék nekik elmondani, tőlem még nem kérdezték meg. Azt már mondták nekem, hogy nem vigyázok magára, csak mondom a gondokat, bajokat, nem kímélem, tönkre akarom tenni.

XV.

Egyszer a Központi Ellenőrző Bizottság egy párttagot kizárt a párt soraiból.

Az esetet nem azért említem meg, mert egy ember kikerült a pártból, hiszen ilyen előfordult évenként több alkalommal is, ha a párttag nem tartotta magát azokhoz a szabályokhoz, amiket belépéskor önként vállalt. Mint tudjuk az MSZMP-be – elvileg és gyakorlatilag is – önként lehetett belépni, és önként ki is lehetett lépni.

Miért említem mégis meg annak a bizonyos személynek a kizárását? Mert az esetnek ma is aktualitása van.

Jelzés érkezett a KEB-hez, hogy egy bizonyos személy, aki tagja a pártnak, ügynöki tevékenységet vállalt a III./III-as főcsoport főnökségnél, beszervezték. Beismerése és alapos vizsgálat alapján a jelzés bizonyosságot kapott.

Az illető arra hivatkozott, hogy zsarolás miatt vállalta.

A KEB kizárta őt a pártból.

Ennek az ügynek rendkívülisége és egyedisége miatt, tájékoztattuk Kádárt, aki ez alkalommal nagyon határozottan, mondhatnám felháborodva hivatkozott az érvényben lévő párthatározatra, mondván azokat szigorúan, következetesen be kell tartani.

A határozat arról szólt, hogy *„a párt tagjainak szigorúan tilos ügynöki munkát elvállalni, és a párt tagjait nem szabad ilyen feladattal megbízni."*

Ez a határozat már jóval korábban, Kádár javaslatára született és vált szigorú követelménnyé.

Munkám során tizenöt év alatt ezzel az egyetlen ilyen esettel találkoztam.

Az úgynevezett három per hármas ügynökök soraiban elég nagy számban jelentkeztek olyan személyek is, akik önként vállalták a megbízást, azzal a szándékkal, hogy minél nagyobb hasznot érjenek el. Általában azonos munkahelyeken dolgozó, tanuló, vagy sportoló, baráti körökből kerültek ki az ügynökök.

Nem értem, hogy azok a történészek, akik már hosszú évek óta foglakoznak az ügynök témával, kutatják, tanulmányozzák a papírokat, nem tudják, vagy nem akarják elmondani, az ügynökökkel kapcsolatos fontos dolgokat, az ügynökmunkával kapcsolatos történeteket.

Vagy mégiscsak kevés nem elég a papír dokumentum, az élettapasztalat hiányzik. Azt sem vették eddig észre, hogy köztük nem találtak egyetlen volt párttagot sem.

Szóval én nem értem hogyan lehetséges, hiszen megvan a volt párttagok és volt ügynökök listája és csak bele kellene ezekbe tekinteni, vagy ez eddig nem jutott eszükbe. Javaslom az uraknak ezt tegyék meg és úgy hozzák nyilvánosságra, hogy az egyszerű emberek akik nem történész kutatók – is megértsék. Higgyék el akkor kevesebb lesz a zavar, a vádaskodás, a találgatás, a gyanúsítás.

Az „ügynök" ügyek, hasonlóan Nagy Imre sorsának, szerepének kezeléséhez hasonlóan sok más kérdéssel együtt a politikai csatározások része lett. Születnek a találgatások a valótlanságok és azt használják fel gyakran egymással szemben.

A történészek pedig kutatnak, gyakran hallgatnak, vagy egymástól teljesen eltérő, gyakran ellentétes véleményeket hoznak nyilvánosságra.

Gyakran olvasom Kádárról szóló írásokban, hogy pragmatikus vezető volt.

Igen, annyiban pragmatikus ember volt, hogy nem vezették őt mindenáron az elméletek, az ideológiák.

Az ideológiáról az volt a véleménye, hogy *„az olyan tételek összessége – akár igaz, akár hamis – amelyeket osztályok, csoportok arra használnak fel, hogy mint igazságot, érzelmek alapján betáplálják az emberek lelkébe, amelyeket aztán sajátos érdekek alapján használnak fel."*

Kádár azt mondta, *„kell az ideológia, de az emberek nem ebből élnek."* Kádár az embereket általában nem világnézeti alapon ítélte meg. Nála az érték a kritérium az emberi jellem, a magatartás és cselekvés volt.

Kádár a gyakorlati élet tapasztalatai alapján, hétköznapi módon kereste a megoldásokat. Az elérendő célokat és a lehetőségeket vette számba. Ez volt a mérlegelési alapja a politikai elképzeléseinek is. Azt vallotta, hogy *„az elmélet a gyakorlatért van, ez a rendeltetése. A gyakorlat nem az elméletért van, a gyakorlat maga az élet."*

Figyelmét nem az elvont elméletre fordította, hanem a gyakorlatra, az életre, közelebbről az emberi lét és boldogulás elérésére, megteremtésére. Csak a józan, ész segít és a valóságérzék, hogy az eszmékből, ideológiákból mi valósítható meg. Különben az elméletből dogma lesz. *„Ne az eszme, ne az ember uralkodjon, hanem az ésszerűség, az igazságosság."* mondta.

Az eszme a tiszta eszme, fontos lehet az emberek számára is, de soha nem szabad engedni, hogy az eszme, uralkodóvá lehessen, a legfontosabb: a józan

ész felett. Az igazságot ugyan lehet, de bűnös dolog ha alárendelik az éppen aktuális rezsim hatalmi, politikai, ideológiai érdekeinek, céljainak.

Nyilvánosan is vallotta, *„nem azért építünk szocialista társadalmi rendszert, mert van marxizmus-leninizmus, és ezt előírja, hanem azért kell felépíteni az új társadalmat, mert az biztosíthatja az emberek jobb életét."*

Tehát nem arról van szó, hogy Kádár nem ismerte volna az ideológiát, az elméletet. Nagyon is jól ismerte, tudta azok szerepét, jelentőségét. Azt sem lehet mondani, hogy lebecsülte volna, hiszen tudjuk jól, hogy neki életében alapvető, kialakult ideológiai eszméi voltak.

XVI.

Írják és mondják róla, hogy Kádár puritán ember volt, de többen ezt álpuritánságnak tartják.

Tapasztalatom megerősíti, valójában Kádár gondolkodásában is, magatartásában is egyszerű ember volt. Frázisok nélkül beszélt, közérthetően, valószínű senkinek nem okozott gondot megérteni vajon mit is mondott, mire is gondolt.

Kádár mondanivalóját nem érezte az ember unalmasnak, szavaiból a hallgató mindig meríthetett egyet-mást. Előadásmódja közvetlen, gondolatai letisztult formában fogalmazódtak meg. Ha kellett rendkívüli aprólékossággal fejtette ki azokat.

Politikai jellegű konstrukciói mindig tökéletesen befejezettek voltak, ezáltal teljesen világossá, érthetővé tette a kiválasztott témát.

Nem frázisokat, sok eredeti gondolatot mondott. Tudott lakonikus lenni, néhány megjegyzéssel is célba talált.

Egyesek azt írják, mondják róla, hogy Kádár magányos magának való ember volt. Gondolom, ezt olyanok mondhatják, akik soha nem találkoztak vele személyesen, valójában nem is ismerték.

Tudom, hogy Kádár nem volt magányos, magának való, ellenkezőleg nagyon is társasági ember volt. Éltető eleme volt, az emberekkel való közvetlen kapcsolat. Nem kerülte, hanem szerette a jó társaságot, ahol jól

érezte magát, beszélgetett, érdeklődött, viccelt, történeteket mesélt.

Korábban ultizott is. Legtöbbször Kónyi Gyula, Kelen Béla és Molnár Ernő voltak ebben partnerei.

Amikor egyedül volt, akkor is jól érezte magát, sokat olvasott, sétált nézelődött és gondolkodott, soha nem unatkozott. Nemegyszer sakkelemzéseket végzett, sakkfeladványokat oldott meg.

Ő maga mondta nekem, nem egy alkalommal, hogy *„nem vagyok magányos, még a börtönben is találtam kapcsolatot az örökkel, akik rendesen bántak velem"*.

Nemcsak gondolkodásában, életvitelében is egyszerű volt. Nem szerette a felesleges külsőségeket, formaságokat. A díszletnek, a külsőségeknek nem tulajdonított különösebb jelentőséget. Ezeket nem vetette meg, de ha lehetett mellőzte őket. Tudta, hogy a maguk helyén ezekre is szűkség van.

Így mondta: *„Ha pihenni akarok, és időm is van rá, szépirodalmat olvasok."* Nagyra értékelte és kitüntető figyelemmel fogadta az emberi kultúra jelentős alkotásait a művészetekben és az irodalomban.

Elismeréssel adózott a tudomány kiemelkedő sikereinek. Azt mondta, hogy ezek boldogítják az emberek életét, előbbre viszik az emberiség sorsát. Szerette, és ha ideje volt, szívesen megnézte a jó filmeket is.

Írják és mondják róla, hogy keménykezű, távolságtartó ember volt.

Kádár valóban szerette a rendet, másoktól is elvárta, de nem *„úgy"* volt *„keménykezű"*, és főleg nem volt *„távolságtartó"*.

Nagyon is közvetlen ember volt. Felfogása az volt, hogy az embernek legyen öntudatos hite, meggyőződése, és amiben hisz azt bátran képviselje, cselekedje,

és hirdesse. De legyen alázatos méltósága is, hogy tudja elviselni, ha nem neki, hanem másoknak van igaza.

Kádár sohasem a maga dolgával törődött, nem foglalkozott önmagával. Valószínű nem pillantott bele a történelem tükrébe sem, nem foglalkoztatta az, hogy mit mond majd róla az utókor.

Egyszerűen tette a dolgát, vezetett.

Nem azért, mert szerette a hatalmat, hanem azért mert meg volt győződve igazáról, elveinek helyességéről. Tudta, hogy a hatalom olyan mint a víz, hol dagad, hol apad.

A közelről ismert Kádártól távol állt, számára idegen volt, mindennemű becsvágy, de ha kellett tudatosan vállalkozott a fölöttébb veszélyes kockázatokra is, mert felismerte, hogy szükség van rájuk. Nem akart másokat veszélybe sodorni, maga vállalta a legnagyobb kockázatokat.

1972-ben a hatvanadik születésnapján mondta: *„Én magamat szerencsés embernek tartom, és boldog is vagyok abban az értelemben, hogy meggyőződésem szerint éltem minden körülmények között, és olyan ügyért tudtam dolgozni és harcolni, ami nekem is, mint embernek, mindig szívügyem volt. Az eszem is, a szívem is ezt diktálta."*

Egyik alkalommal, egy mindkettőnk által jól ismert emberről beszélgettünk és filozofáltunk. Az volt a témánk hogy mennyire sokfélék az emberek. *„Hála istennek, nem vagyunk egyformák"* – mondotta Kádár. Egyik ember őrzi, védi hitét, meggyőződését, a másik minden áron védi állását, hatalmát.

Ekkor mesélte el, hogy az egyik fontos minisztérium vezetője kérte, hogy szeretne vele beszélni, aki párttisztségében a Központi Bizottság tagja is volt.

Megállapodtak egy időpontban, és Kádár meghallgatta őt. A miniszter elmondásából kitűnt, megzavarta őt, hogy kiszivárgott értesülés szerint valószínű lecserélik, felmentik őt, mert nem jól vezeti a minisztériumot. Az irányítás helyett, olyan dolgokkal van elfoglalva, amit neki nem kellene csinálnia.

Kádár a következőképen mondta el megbeszélésük lényegét:

„– Tudja Kádár elvtárs, én annyira lentről jöttem, ilyen magas beosztásba, hogy erre soha nem gondoltam volna. Én tudom, hogy ezt csak a Pártnak köszönhetem" – mondta neki az illető.

„– Én pedig azt mondtam neki, nem kellene ennyire egyoldalúan fogalmaznia, mert ez valójában nem egészen így van.

Talán helyesen az igazság az, hogy létét először is az édesanyjának köszönheti, aki világra hozta és az apjának, azoknak, akik felnevelték, tanították.

Aztán köszönheti önmagának is, hogy amikor abba a helyzetbe került, hogy lehetett tanulni akkor tanult. Főnökei pedig észrevették a képességét, elismerték munkáját és egyre komolyabb, felelősebb feladatokat kapott.

Persze a párt is segítette, hogy szándékai sikerüljenek, de nem csak az egyedül." – mondta neki Kádár.

Amikor a történetet Kádár nekem elmesélte, azonnal ráismertem, hogy kiről van szó, mielőtt megnevezte volna a minisztert. Hiszen alig kettő héttel előtte az illető nálam is járt és ugyan ezeket a gondolatokat halottam tőle.

Hála Istennek tényleg nem vagyunk egyformák! Azért van árnyék, mert van fény. Ha nem lenne fény, sosem lenne árnyék.

Kádár többször mondta, hogy ő hiszi, minden ember jót akar, de az már nem mindegy, hogy csak magának, vagy másoknak is. Ő azt vallotta, hogy az ember valójában csak akkor tud, igazán boldog lenni, ha látja, tudja a többi ember is az.

Ekkor mondta azt, ami nagyon megmaradt az emlékezetemben. *„Mi emberek, olyan sok szenvedést, bajt is okozunk magunknak és egymásnak, hogy azt rövid életünk során már nem tudjuk jóvátenni. A szándékot gyakran legyőzi a félelem is."*

Éreztem, hogy ez a bölcs gondolat nem éppen most fogalmazódott meg benne, beszélgetésünk közben. A gondolat már megvolt, csak most kellett kimondania. Idézte Shakespeare-t *„az ember néha ostobán cselekszik, s azután idővel van mit megbánnia"* – mondta.

És mennyire igaza van.

Kádár János iránt, ahogy én tudom, az emberekben nem volt rajongás, istenítés, vagy bálványozás. Azt hiszem ennél több volt: szeretet, bizalom.

Bizalom volt az iránt, akinek életeleme volt a bizalom.

Mély közvetlensége, őszintesége rendkívül megkapó volt, ezért mindenki nagyra értékelte a vele kialakult közvetlen emberi kapcsolatot. A politikai kérdésekben egyébként semleges emberek is szimpátiával viseltettek iránta.

Talán ezért is találta meg és választotta politikájában az emlékezetes történelmi, bibliai mondást:

„Aki nincs ellenünk, az velünk van."

Azt mondta: *„A bizalom olyan, hogy az ember néha megijed tőle. A szeretet is ilyen annak, akinek van lelkiismerete. A bizalom és a szeretet, olyan felelősséget ró az emberre, aminek nehéz eleget tenni, de érdemes."*

XVII.

A Kádárról megjelent: *„Ki volt Kádár?"* című könyvben (2001), egyik szerző azt írja – hivatkozva Aczél Györgyre is –, hogy Kádár haragudott az értelmiségre, gyanakvással nézte őket. E vélemények szerint, Kádár nem tudott az értelmiséggel kapcsolatot találni, ezért nem szívesen találkozott velük.

Katona István barátom, aki évekig Kádár közvetlen munkatársa volt, mondhatnám egyik jobb keze – sajnos a közelmúltban ő is elhunyt – így emlékezett vissza Kádárra.

„Értelmiségi körökben visszatérő kedvelt téma, művelt, olvasott ember volt-e Kádár János? Meglepődnének kritikusai, ha tudnák, mi minden érdekelte őt. Az értelmiségiekkel szemben vegyes érzelme, velük szembeni tartózkodó magatartása, nem eleve elrendelt, eredendő bűne, nem alkati hibája volt. Sőt tisztelte a tudást, becsülte a tudóst, respektálta környezetében az okos embereket és véleményüket. Kétségtelen tartózkodása nem a tanult embernek szólt. Abból eredt, hogy riasztotta a rögtönzésre, a cselekvést halogató töprengésre, a meddő elmélkedésre, az akarkodásra, a bizonytalankodásra való hajlam, ami az értelmiségi létnek erénye, a politikusnak hátránya, bűne, sőt hibája lehet, amivel jóvátehetetlen károkat okozhat. Egy politikust nem ahhoz kell mérni, hány verset fúj kívülről, hanem ahhoz, hogy miként felelt meg azoknak a feladatoknak, amelyek elé az adott történelmi kor kényszerítő ereje, sokszor a véletlen állította."

Tapasztalatom és a beszélgetéseinken elmondottak alapján is meggyőződéssel mondhatom, hogy az a felfogás alapvetően téves, vagy valamiért hamis. Rosszul állítja be az értelmiség és Kádár viszonyát. Kádár nem volt diplomás értelmiségi, de hihetetlen sok ismeret, tapasztalat és bölcsesség birtokosa volt.

1957-ben, többek között az alábbiakat mondja Kádár: *„Néhány nappal ezelőtt a Budapesti Orvostudományi Egyetemen jártam. Ott kellemes találkozásom volt orvosprofesszorokkal és más értelmiségi emberekkel. Elért eredményeink az értelmiség munkáját is dicsérik."*

1966. novemberében, a Párt IX. Kongresszusán, amikor Kádár az értelmiségről beszél a következőket, mondta: *„A magyar értelmiség munkájának eredménye, népünk magasabb képzettsége, kultúrája és műveltsége. Az értelmiség kiemelkedő tudományos, technikai, irodalmi és művészeti alkotásaival növelte hazánk nemzetközi hírnevét. Irodalmunk közvetlenül is hozzájárult, a tudat, az erkölcs és életforma kialakításához, a nemzeti történelmi önismeret elsajátításához."*

1981. decemberében a magyar írók közgyűlésén egyik ismert neves irodalomtörténész mondta: *„Ha Kádár Jánosról beszélnek még a sofőrök is, János bácsinak, mondják, olyanformán, ahogy valamikor, valahol a Kossuth-legendák születtek."*

Háy Gyula írta róla: *„Kádár értékelte és tisztelte az irodalmat. Mi írók is szerettük őt."* Ezt egy, olyan író mondta róla, aki 1956 után börtönben is volt.

Kiss István, Kossuth-díjas, érdemes és kiváló szobrászművész és Marton Frigyes, érdemes művész, rendező, akik számomra csodálatos, nagyszerű emberek is voltak, akikhez több évtizedes ismeretség, mondhatom őszinte barátság is fűzött, akiket az egész ország

ismert és elismert, az egyik beszélgetésünkön azt kérdezték tőlem: *„Imre mi lesz, ha Kádár már nem lesz? Mi történik utána?"* És e kérdéseikből a féltés, a szeretet csendült ki.

Kiss István barátom Kossuth-díjas szobrászművész kérdezte tőlem: Imre te közel vagy Kádárhoz, szeretnék szobrot készíteni róla, mit gondolsz megengedné?

Mondom, Pista te vagy a művész neked kellene megkérdezned tőle. Ahogy én ismerem ebbéli álláspontját megköszönné, de nem járulna hozzá. Erre van példa, Kisfaludinak nem teljesítette ezt a kérését, nem tudta őt meggyőzni.

Nekem azt mondta, hogy se életrajzot, se szobrot nem akarja, hogy készítsenek róla. Mondtam neki, nem fogadom el ezt az álláspontját, de mivel róla van szó, ez szuverin személyi kérdés, tudomásul veszem.

Garai Gábor, aki egy őszinte, nyíltszívű ember, kiváló költő, aki az Élet és Irodalom című lap főszerkesztőhelyettese, majd az Írószövetség főtitkára volt, azt mondta nekem egyik beszélgetésünk alkalmából: *„Kádár az élet egyetemein szerezte meg diplomáját, és lett olyan ember, aki nagy felelőséggel, önzetlenül dolgozik az ország a magyar nép boldogulásáért. Szívesen versbe írnám őt, de ezt tudom, nem engedné meg."*

Jánosi Lajos nemzetközileg elismert atomfizikus, Kossuth-díjas akadémikus, évtizedeken keresztül Angliában és Amerikában dolgozott. 1950-ben hazajön Magyarországra, majd a Központi Fizikai Kutatóintézet vezetője lett. A hatvanas években gyakran meglátogattam őt a csillebérci dolgozószobájában, és sok mindenről beszélgettünk. Egyik alkalommal elmondta, hogy hazajövetele előtt az USA-ban nagyon marasztalták, de ő itthon akart dolgozni. Amikor a kvantum- és

relativitáselméletekről és a valószínűségszámítás fizikai alkalmazásának problémáiról – egyik kedvelt munkájáról – beszélt, egyszer csak hirtelen felállt, a fekete táblához ment és két kézzel egyszerre írta a krétával az egymástól eltérő betűket és számokat. Két sorba, egymás alá, egyidejűleg. Én néztem és csodáltam. Ilyen is van, így is lehet? Aztán azt mondta, hogy az embernek nem kell mindent állandóan a fejébe tartani, csak a fontosabb dolgokat. Azért van a papír és a ceruza, hogy amit az ember nem akar, elfelejteni írja le, és ha kell, akkor előveszi. Kevesebb lesz a tévedés és a félreértés.

Ezt a kiváló atomfizikust, a tudomány mellett érdekelte a politika, az ország és az emberek helyzete, sorsa. Mindig nagy tisztelettel és elismeréssel beszélt nekem Kádár Jánosról, ahogy ő mondta *„a nép egyszerű, elismert vezetőjéről."*

„Ha 1956-ban Kádár János nem vállalta volna azt, amit tett, nem tudom mi történt, volna. Akkor talán én sem lennék Magyarországon." – mondta nekem.

„Kádár elvállalta a nemzet szolgálatát. Ha akkor nem Kádár áll ennek az országnak az élén, úgy ma nem a demokratizálásról, vagy liberalizálásról beszélhetne társadalmunk." – mondta egy alkalommal Straub F. Brunó, egy másik nagy tudósunk.

Az igazság az – erről Kádárral többször, és sokat beszélgettünk – Kádár becsülte és elismerte az értelmiségi emberek munkáját. Különösen közel állt a szakértelmiséghez, a műszaki, a tudományos értelmiséghez, abból kiindulva, hogy tevékeny alkotómunkájukkal közvetlenül részesei az ország gazdasági, társadalmi fejlődésének.

Becsülte és magasra értékelte az oktatás-nevelés területén dolgozó értelmiséget.

Az igazság része persze az is, hogy nem volt különösebben elragadtatva, *„általában"* az író, újságíró értelmiségtől. Közülük számtalan személyt kiváló írásukért értékelt nagyra. Kapcsolata, viszonya a humán értelmiséghez inkább személyre szóló jellegű volt.

Általában gyakorlattá vált, Kádárnak az, az álláspontja, minden tisztséget: állami, gazdasági, kulturális, tudományos tisztségeket betölthetnek a párton kívüli szakemberek is, akik alkalmasak, megfelelő szakmai ismerettel és tapasztalattal rendelkeznek.

Természetes, hogy pártfunkciót csak párttagok viselhetnek, ez a gyakorlat ma is, így működik minden pártban, csak az adott párt tagjai lehetnek az adott párt tisztségviselői!

Szívélyes jó kapcsolata volt a szellemi élet olyan kiválóságaival, mint Kodály Zoltán, Illyés Gyula, Keresztury Dezső, Németh László, Kisfaludi Strobl Zsigmond, Major Tamás, és lehetne még hosszan sorolni a kiváló neveket.

Becsülte és szinte csodálta az agrárértelmiséget, akik a magyar mezőgazdaságban, világra szóló sikereket értek el. Mert a magyar mezőgazdaság a 70-es években, a világ élvonalában volt.

XVIII.

Kádárban hihetetlen nagy népi bölcsesség halmozódott fel élete során. És ez a gondolkodása elkísérte haláláig. Államférfi és politikus, világhírű tudós, akadémikus, űrhajós és mérnökember, tanár és tanuló, öreg és fiatal, vele otthonosan és jól érezte magát.

Azt mondta, és komolyan hitte, hogy az emberekben hatalmas gigantikus alkotóerő rejlik. De bennük rejtőzik a gyengeség, a gyarlóság, a kicsinyesség, az irigység, a hatalmaskodás ördöge is. Ő ezt valóban tudhatta és érezhette, hiszen megélte, hogy az ember sorsa a madáchi értelemben vett szüntelen harc és küzdelem, a sors kihívásai ellen.

1982-ben, amikor a hetvenedik születésnapján köszöntöttük a következőket mondta: *„Hatalmasra nőtt ereje szocialista társadalmunknak, amelyben minden ember megtalálhatja a helyét. Van helyünk a világban, vannak barátaink, szövetségeseink. Legyen meg politikánk elvi szilárdsága, legyen meg a demokratikus vonása, a közmegegyezésre való törekvés minden fontos kérdésben. Legyen meg bennünk a nyitottság, és akkor nem kell félnünk a jövőtől. Amit eddig elértünk, ennek a politikának, ennek a közmegegyezésnek köszönhetjük. Erre vigyázzunk a legjobban."*

Egyik alkalommal, a nyilvánosság előtt mondta a következőket: *„Én nem gondoltam és soha nem hittem, hogy minden, amit korábban elhatároztunk, az mindig a lehető legtökéletesebb volt. Hiszen az idő során sok mindenre*

rájöttem. De nem gondolom azt sem, hogy ami volt az csak mind rossz volt. Mind, ahogy nem gondolom azt sem, hogy minden, ami a jövőben történik az csak jó és tökéletes lesz. Bizonyára követtem el hibákat is, de minden tettemet a jó szándék vezette, minden esetben, mindenek előtt, a magyar nép érdekeit tartottam elsődlegesnek."

„Mindig meggyőződésem volt és vallom most is – mondta egy másik alkalommal –, hogy az ember egyedül nem lehet sem ember, sem boldog. Ha ember akarok lenni, boldog és lélekben szabad, akkor egyedül nem lehetek az, csak társaimmal együtt."

Kapcsolódik ide, ezért néhány gondolatot elmondanék arról, hogy Kádár hogyan töltötte a szabadságát, miként pihent.

„Külföldön nem szeretek üdülni, csak itthon Magyarországon tudok jól pihenni." – mondta többször nekem.

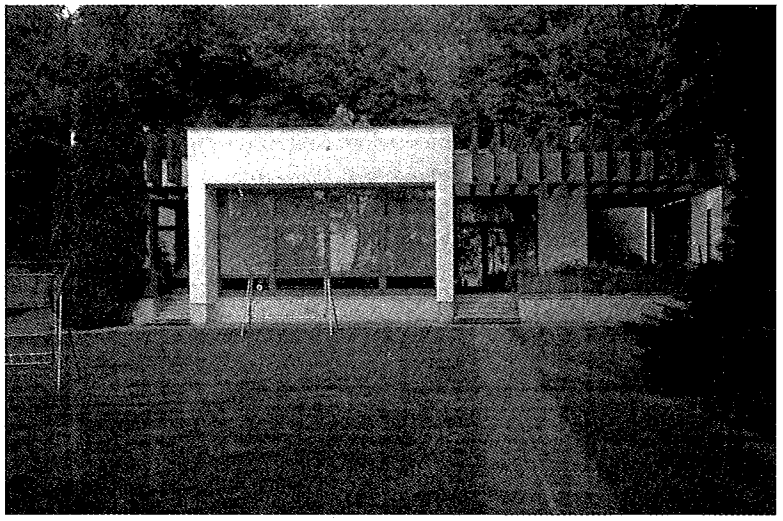

A „villa", ahol Kádárék pihentek. Balatonaligán, ahol Kádárék nyári szabadságukat töltötték. Itt szerettek, itt tudtak pihenni.

Két olyan hely volt, ahová szívesen ment feleségével együtt, ahol jól érezte magát. Nyáron a Balaton mellett Aligán, télen a Pilisi hegyekben Dobogókőn. Mindig augusztusban, ment nyári szabadságra, ezen csak akkor változtatott, ha valamiért nagyon kellett.

Télen január hónap első felében pihent.

Volt a balatonaligai üdülőben – bizonyosan ma is megvan – egy kis földszintes ház, ahol feleségével üdültek, pihenő idejüket töltötték. Jól ismertem a lakást, hiszen mintegy 15 éven át üdülő-szomszédok is voltunk. Szerény építmény volt, olyan, mint a többi épület. Nem volt benne semmi különleges, de jól lehetett benne pihenni, és ha kellett dolgozni is. Bár Kádár mindig úgy készült fel szabadságára, hogy az alatt ne kelljen dolgoznia, ezért amit lehetett előre elvégzett.

Kádárék étkezése a többi üdülővendég által is használt közös étteremben volt. Későn, általában kilenc óra körül jártak reggelizni. És a reggeli után a naponta ismétlődő programokra került sor. Először beletekintés a napi sajtóba, majd ezt követően az elmaradhatatlan csónakázás következett. 10 óra felé beültek egy csónakba és elindultak szokásos útvonalukon. Ez a vízi út Balatonaliga és a kenesei öböl között volt. Kádár evezett, felesége hangosan felolvasott neki, vagy csak beszélgettek. A kis öbölbe érve megpihentek és mintegy másfél-két órás evezés után érkeztek vissza a kiindulási helyükhöz.

Ebéd után fekvő heverés, esetleg kevés alvás, majd azt követően séta, gyaloglás következett, a móló végéig és vissza. Ezt az utat gyakran vacsora után még egyszer megtették, közösen, vagy Kádár egyedül. Találkozásnál általában előre köszönt mindenkinek, nehéz volt megelőzni. A tóparti séta közben gyakran megállt beszélgetni az ismerősökkel, a horgászokkal, viccelő-

dött a horgászatról. A gyerekeket, ha felnőtt nélkül voltak mindig megszólította, beszélgetett velük.

Mivel ő is és felesége is szerették a jó filmeket, esténként gyakran moziba mentek. Filmvetítés az étkező teremében volt, mindenki ott foglalt helyet, ahol akart. Érdekes, jó filmek voltak, sokszor a premier előtt vetítették itt a mozifilmeket.

Így telt el egy nap, illetve mindennap, a pihenése alatti időben. Fiatalabb korában gyakran úszott a Balatonban, ezt később elhagyta.

Említettem, hogy télen, Dobogókőn szerettek pihenni. Abban az épületben üdültek, amely ma az egyházé. E ház közelében volt egy szálloda, aminek az uszodájába jártak át úszni. Este egy másik üdülőbe mentek át, mert ott volt a mozi. Szerették az erdőt, ő is, felesége is. Januárban Dobogókőn általában sok hó volt, sokan jártak ide, a fővárosból is, síelni vagy szánkózni. Általában naponta két gyalogtúrát tettek, egyet délelőtt, egyet délután, de néha este vacsora után is. Szerettek a havas fák között sétálni. Amikor séta közben csúszkáló, szánkózó gyerekeket láttak, megálltak nézték őket, ha lehetett beszélgettek velük.

Kádárék nagyon szerették a gyerekeket. Kádár többször is elmondta, hogy sajnos nekik nem lehetett gyermekük, és ahogy idősebbek lettek egyre jobban érezték, – ahogy ő mondta – *„ezt a nagy veszteséget"*.

XIX.

Kádár korábban erős fizikumú ember volt. Fiatal korában sokat sportolt, futballozott, kézilabdázott. A sakkot kitűnően művelte, ahogy mondta: *„Úgy alakult az életem, hogy szinte az első iskolaéveimtől folyamatosan olvasó emberként nőttem fel. A napi kemény munka után az olvasás mellett a sakk jelentette számomra a másik pihenési lehetőséget. Tizenkét éves koromban egy vasárnap délután megnyertem a Havas utcában rendezett sakkversenyt. Akkor egy könyvet kaptam a verseny nyerteseként."*

1981-ben, amikor Moszkvában járt, találkozott és sakkpartit játszott Anatolij Karpov nagymesterrel, a sakkvilágbajnokkal.

Hogy ki volt a győztes? – az már nem lényeges.

Karpov, aki 1975-ben Bobbi Fischert a volt világbajnokot is legyőzte.

Egyik alkalommal fárasztó, másfélnapos tanácskozás volt a MEMOSZ székházban, és amikor vége lett odajött hozzám. Kérdezte, hogy nincs e kedvem elmenni vele a magyar sakkbajnokságra. A kérdés valószínű azért szólhatott nekem, mert a verseny a Tungsram (Egyesült Izzó) sportcsarnokában volt, én pedig akkor Újpesten dolgoztam. Ő figyelte és élvezte a versenyt, ott volt az ország sakkozóinak színe-java. Be kell vallanom, én csak ültem és szenvedtem mellette, mert számomra ez a játék unalmas és hosszú volt. Sajnos nem tudtam sakkozni, nem értettem hozzá.

A szövetség székházában 1973-ban egy parti, Flórián Tibor nemzetközi nagymesterrel, a magyar sakkszövetség főtitkárával. A megfigyelők Szerényi Sándor (jobbról), a szövetség elnöke és Katona István

Szóval ott tartottunk, hogy a télen, Dobogókőn jól tudtak pihenni. De 1985. január első felében, ez nem így történt.

Ahogy mondta, nagyon rosszul pihent, mert elkapta őt a megfázás.

– „Nem tudtam túrázni, sétálni, csavarogni" – mondta nekem, amikor újra dolgozott és bekopogott hozzám, január 16-án.

Láttam rajta, hogy úgy jött vissza a kéthetes szabadságáról, hogy nem pihente ki magát. Fáradtságot, nyugtalanságot éreztem rajta. Január közepe volt, és alig két hónap múlva itt lesz a XIII. Kongresszus.

Ezen gondolkodott, ez járt az eszében.

Beszélgettünk és én ekkor felvetettem neki a nyugdíjba menetelével kapcsolatos javaslatomat. E kérdésre később részletesen visszatérek.

Most egy másik nagy *„titok"*-ról szeretnék szólni, a Rajk perről, ahogyan nekem Kádár beszélt róla.

Egyik beszélgetésünk alkalmával mondtam Kádárnak, amit ő maga is jól tudott – hogy a Rajk perrel kapcsolatosan az emberek azt tudják, hogy az koncepciós per volt. Rajkot konstruált vádak alapján ítélték el és végezték ki. Viszont a mai napig is kétkedés, bizonytalanság van abban, hogy kinek és miért kellett ez a per, kik találták ki és kik a felelősek Rajk haláláért?

Említettem neki, hogy 1956. október 6-án ott voltam a feleségemmel Rajk temetésén, a Kerepesi úti temetőben. Azon gondolkodtam ott is, hogy Rajknak miért így kellett meghalnia. Fiatal koromban egy alkalommal Rajkkal személyesen is találkoztam. 1949-ben – mint népi kollégista – szobafogságot is kaptam, mert letartóztatása után a fényképét szobánk faláról nem akartuk levenni. Nem akartuk elhinni, elfogadni, mert számunkra hihetetlen volt, hogy Rajk László, aki a munkásmozgalom egyik kiemelkedő vezetője – aki a népi kollégisták körében különösen népszerű ember volt – áruló lett és ezért tartoztatták le.

Hogyan fogják megtudni, megismerni utódaink, gyermekeink, a valóságot, az igazságot? – kérdeztem.

Kádár János a szobámban, a kanapé bal szélén, megszokott helyén ülve, figyelmesen végighallgatta Rajkkal kapcsolatos gondolataimat. Amikor befejeztem mondandómat, erősen a szemembe nézve, elkezdett Rajk Lászlóról hosszasan és részletesen beszélni.

„– A Rajk per az hazug per volt. Nekem Rajk harcostársam és jó barátom is volt." – kezdte.

Rajk a fia névadójának (keresztapjának) is felkérte Kádárt. Kádár hosszasan beszélt Rajkról, a kapcsolatukról, és a perről, amelyből most csak egy-két mondatot emelek ki, említek meg, amelyek szerintem még nem, vagy nem így ismertek.

„– 1949. május 29-én este, üzenetet kaptam, hogy menjek föl Rákosi Lóránt utcai lakására. Meglepődve fogadtam az üzenetet, két ok miatt is, egyrészt, mert én azon a napon már találkoztam Rákosival, de a délutáni meghívásról ő akkor nekem nem szólt. Másrészt engem Rákosi még soha nem hívott a lakására.

Gondolkodtam, töprengtem és eleget téve az üzenetnek elmentem.

Amikor megérkeztem már ott volt Rákosi, Gerő, Farkas, Révai és Péter Gábor.

– Rákosi mondta, hogy foglaljak helyet.

Miután leültem a következőket közölte velem:

– Rajk becsapott bennünket, Rajk áruló. Ezt úgy is mondja nekem, mint belügyminiszternek.

Az volt az érzésem, hogy mielőtt ideértem ezt a témát a jelenlévők már megbeszélték, és ebben már megállapodtak.

Néztek rám és várták, hogy én mit mondok.

– Rákosi megkérdezte tőlem, hogy én tudtam-e Rajk árulásáról, mint belügyminiszter?

Kérdésére én röviden a következőt válaszoltam:

– Erről én nem tudok, ez lehetetlen, ezt nem is hiszem el.

Ezt követően, Rákosi közölte velem, hogy erről a megbeszélésről senkivel nem kell beszélnem, ezt tudjam.

Ezután én felálltam és eljöttem.

Én akkor egy olyan társaságba kaptam meghívást, ültem le, ahol az én véleményem már nem számított – mondta nekem Kádár.

Kádár az is elmondta, hogy Rajkkal kapcsolatos vádakról és azokkal kapcsolatos kételyeiről ő ezután külön is beszélt Rákosival, de Rákosi Rajk árulásáról győzködte őt.

– *„Hittem is, kételkedtem is. A barát is lehet ellenség!?"*

Mint köztudott Rajkot 1949. május 30-án, lakásán letartóztatták.

Kérte, követelte, hogy őt a párt részéről hallgassák meg, szeretne a párt vezetőivel találkozni, beszélni.

Rákosi Rajk kérésének eleget téve megbízta Farkas Mihályt és Kádár Jánost, hogy hallgassák meg Rajkot. Ezt a meghallgatást azonban már megelőzte Rajk kihallgatása Péter Gábor és Szűcs Ernő részéről, több alkalommal is, de nem tudták őt rászedni, hogy ismerje el bűnösségét.

Farkas, Kádár és Rajk találkozása – Kádár szerint – nem az ÁVH-nál, hanem a Svábhegyi villában, június 7-én este történt.

Ezt a beszélgetést a szobában felszerelt, titkos lehallgató készüléken magnóra vették.

Kádár erről akkor nem tudott, és nem tudott arról sem, hogy az ő találkozásukat már megelőzte az ÁVH-nál Rajk kihallgatása és szembesítése Szőnyivel, Cseresznyéssel és Boarovval. (Dr. Szőnyi Tibor a háború alatt Svájcban élt, letartóztatásakor a Párt káderosztályának a vezetője volt, Cseresznyés Sándor újságíró a spanyol polgárháborúban Rajk harcostársa, majd 1947-ben a Belügyminisztérium sajtófőnöke, Zsivko Boarov a budapesti jugoszláv nagykövetség sajtó attaséja volt.)

Péter Gáborék a kihallgatáson arra hivatkoztak, hogy a szembesítés során a nevezettek Rajk ellen vallottak. Többek között a *„tanuk"* azt állították, hogy Rajk az amerikai hírügynökség itteni, magyarországi főnöke.

Amikor Kádár megkérdezte Rajktól a június 7-i találkozáson, hogy *„miféle vallomásról beszélsz, amiről azt mondod, hogy az nem felel meg a valóságnak"*.

Rajk erre válaszolta Kádárnak, hogy *„arról a szembesítésről, amely nem sokkal előbb megtörtént, és amelyek ott elhangzottak velem kapcsolatban"*.

„Azok rágalmak, a valóságnak ebből semmi nem felel meg – mondta Rajk."

Erről a vádról a francia Alain Guerin *„ A CIA emberei"* eredeti címén, *„LES Gens De La CIA"* című könyvében, (aki *„A szürke tábornok"* és *„A hidegháború martalócai"* írások szerzője is) a következőket írja: Rajk László kihallgatása során elmondta, hogy a Vernet-i internáló táborban, egy Field, (Noel H. Field) nevű amerikai állampolgár, aki a közép- és kelet-európai amerikai hírszerző ügynökségnek a vezetője volt, a polgárháború után felkereste, és a következőket mondta neki: *„Washingtonból utasították, hogy beszéljen velem és segítsem nekem abban, hogy a táborból kiszabaduljak és hazajöjjek Magyarországra. Azért szeretnének engem hazajuttatni, hogy mint le nem leplezett kommunista, a párton belül, az Amerikából jövő utasítások szerint a pártot igyekezzem dezorganizálni, bomlasztani, lehetőség szerint a pártvezetést is kezembe kaparintani."*

Noel H. Field a háború után Svájcban, Genfben az Unitárius szolgálat európai igazgatója címet viselte.

Rajk bizonyítottan ettől kezdve Fielddel már többé nem találkozott, megszűnt vele a kapcsolata. Az amerikai megkeresést előzően, Rajknak már volt egy megállapodása, egy gestapós őrnaggyal, hogy Németországon keresztül jön haza. Ezt Rajk már akkor közölte Fielddel.

Tény, hogy Rajk László 1945 májusában, bajor és osztrák földön keresztül érkezett haza Magyarországra.

Bizonyított, hogy Rajkot a CIA nem tudta beszervezni, de ez az egy említett próbálkozás is elég volt ahhoz, hogy ezt Rákosi a vele szembeni vádak, közé sorolja, a többi hamis állítással együtt.

A feljegyzéseket, jelentéseket emberek írják le, a jegyzőkönyveket ellenőrzik, javítják és jóváhagyják. Előfordulhat, hogy ezek pontatlanok, vagy hamisítják, manipulálják őket. A visszaemlékezéseket is emberek mondják el, jól vagy rosszul, mindenképpen szubjektíven.

A legmegbízhatóbb forrásnak mégis azt tartom, amikor a történetet azok mondják el, akikkel megtörtént, akikről szól.

Így vagyok Kádár ezen visszaemlékezésével is. Persze ez is lehet téves, vagy pontatlan.

Van egy mondás: amíg az ember él nem mindig mondja el az igazat, amikor meghal már nem, tudja elmondani. Ezzel nem azt akarom mondani, hogy valaki hazudik, nem, ezt nem kell elkövetni. A dolgokat, történeteket titkolni, elhallgatni is lehet valamiért.

Megemlíteném, hogy a Rajk-perről fennmaradt, olvasható dokumentumok között több olyan feljegyzés, jegyzőkönyv is található, amelyek nem eredetiek, olyan másolatok vannak, amelyek hiányosak, pontatlanok, esetleg manipuláltak. Ezért hiteleségükben van helye a kétkedésnek.

Ilyen manipulált, az a jegyzőkönyv is, ami arról a magnófelvételről készült, amikor a Svábhegyi villá-

ban, Rajk kérésére, Farkas Mihály és Kádár János találkozott és beszélgetett Rajkkal.

Itt jegyzem meg, ugyancsak magnófelvételről készült az a jegyzőkönyv, amely Kádár János 1951. május 7-i, Farkas Vladimir által történt kihallgatásáról maradt fenn.

Az eredeti magnófelvételek a mai napig nem kerültek elő, de nem veszhettek el, valahol most is meg kell lenniük.

Visszatérve az eredeti kérdéshez, Kádár szerint: *„1949. június 7-én, Farkassal és vele történt beszélgetésen Rajk nem vállalta el az ellene felhozott vádakat."*

Kádár szerint, erről a találkozóról, az ott készített magnófelvételről, az írásos manipulált jegyzőkönyvet Péter Gáborék készítették és jutatták el Rákosihoz.

Rákosinak, azért volt szüksége a manipulált jegyzőkönyvre, hogy saját felelősségét csökkentve, az majd felhasználható legyen Kádárral szemben.

Kádár nekem azt mondta: a Rajk per során gyakran előjöttek bennem a kételyek, de ilyenkor sem próbáltam magammal elhitetni, hogy Rajk valóban áruló lehet.

Rajk június 22-én, a börtönvallatások és az elviselhetetlen körülmények miatt beismerő vallomást tett, elfogadta bűnösségét. *„Megdöbbentem, amikor megtudtam, hogy Rajk elismerte, elfogadta bűnösségét, elismerte a vele szembeni vádakat. Hiszen nekem az utolsó találkozásunkon is azt mondta semmi sem igaz abból, amivel őt vádolják, amit ellene vádként állítanak. Rajk nem lehet áruló, beszervezett ellenséges ügynök sem, miért ismerte most el, hogy mégis az, miért vállalta a szerepet.*

Amikor a rádió felvételen keresztül, az egész ország, sőt a világ is hallotta saját hangján, hogy bűnös, áruló, én akkor sem hittem el, mert ezt lehetetlennek tartottam, hiszen nagyon

jól ismertem őt" – mondta Kádár. Eszembe jut, hogy Mód Aladár történész, Kossuth-díjas aki régi ismerőse volt Rajk Lászlónak, akivel együtt voltak Horthy börtönében, az egyetemi diákmozgalomban, a két család jól ismerte egymást. 1969-ben Rajk kivégzésének huszadik évfordulóján a Kortárs című folyóirat 5. számában, azon gondolkodik, töpreng, hogy mi lehetett annak oka, hogy Rajk a zárkában elmondott nyugodt hangú vallomásában, elhitette velünk, hogy tényleg bűnös, mert széles tömegek előtt is milyen döntő szerepe volt beismerő vallomásának. Nem ismerjük annak okát, csak találgatni tudunk, feltételezéseket felállítani. Lehetséges, hogy Rajk 1949-ben egy hazugság jegyében feláldozva magát halt meg? Miért, vállalta a halált miért vállalta a hazugságot, miért nem kért kegyelmet?

Kádár mondta, hogy a beismerés után gúnyosan tették fel nekem a kérdést, Rákosi, Farkas és Péter is *„Na, még mindig kételkedsz Rajk bűnösségében?"*

1949. október 15-én, a Conti utcai börtön udvarán az ítéletet végrehajtották, Rajk Lászlót, Szőnyi Tiborral és Szalai Andrással együtt kivégezték.

A kivégzésen jelen kellett lenni a többi vezetővel együtt Kádárnak is, mint belügyminiszternek. Mesélte, hogy Farkas Mihály és Péter Gábor között állt, az épület egyik emeleti ablakából látta a kivégzéseket.

Kádár mondta nekem, hogy az ítéletek végrehajtásakor rosszul lett.

– Másnap hívatta őt Rákosi és szóvá tette, hogy miért olyan rosszkedvű. Talán a kivégzések hatottak rá ennyire?

Kádár elmondása szerint Farkas Mihály már tájékoztatta Rákosit a történtekről, arról is, hogy ő nehezen viselte a kivégzéseket.

Rajk László halála után egy nappal, már elkezdődött Kádár tudatos zaklatása.

Rákosi észrevette Kádár bizonytalankodását és kételyeit, és ezt nem tudta neki megbocsátani. A bizalmatlanságot pedig nála mindig a gyanú követte.

Rajk halála után nem sokkal, 1950. június 23-án Kádárt leváltották belügyminiszteri beosztásából, majd 1951. április 21-én letartóztatták. Azon év december 18-án a Legfelső Bíróság a népi demokrácia megdöntésére irányuló szervezkedés vezetése, mint Titoista imperialista kémet, Rajk László ellenforradalmi örökségének megőrzőjét, mint szovjetellenes nacionalistát, hazaárulás büntette miatt, első fokú ítéletében életfogytiglani börtönre ítélte Kádárt.

Erről az ítéletről azt mondta nekem Kádár: *„az én ügyem alapjában a Rajk ügy vágányára került."*

Ezt a körülményt Kádár 1989. április 12-én a Központi Bizottság ülésén utolsó felszólalásában, is majdnem szó szerint megemlítette.

1952. decemberében Kádár ítéletét jogerőre emelték, majd a Conti utcai ÁVH börtönbe került, szigorú körülmények között, magánzárkába.

Többször is megemlítette nekem, hogy őt nem bántalmazták, őt nem is annyira a börtön, hanem az a gondolat gyötörte, hogy őt árulónak tartják, aki elárulta elvbarátait és a mozgalmat. A börtönben emberségesen bántak vele, ahogy mondta, a börtönőrök még cigarettával is kínálták, bár ő ezt nem fogadta el.

Szerinte *„a Rajk ügy, majd utána nemsokára a Kádár ügy mozgatói egyértelműen Rákosi Mátyás és Farkas Mihály voltak."*

XX.

Rákosiról többször beszélgettünk Kádárral. Mondtam neki, hogy én személyesen két alkalommal találkoztam Rákosival. Először 1950-ben a Celldömölki nagygyűlés alkalmával, mint Nékoszista, egyszer pedig 1955 végén, egy szilveszteri összejövetelen Budapesten.

E találkozások alkalmából úgy éreztem, Rákosi egy tudatos, érdeklődő, szinte jóságos ember.

– Kérdeztem Kádártól, hogyan lehet, hogy Rákosi magát letartoztatta, és börtönbe vitte? Hiszen Ön Rákosi közeli munkatársa volt, jóba volt vele.

Kádár, kérdésemre hosszasan beszélt Rákosiról és kapcsolatukról.

„Jóban voltam vele"?

„Az ő vezetése alatt dolgoztam"!

„Személyesen, egyedül vele, kettesben alig voltam. Csak értekezleteken, összejöveteleken, rendezvényeken, mint mások.

Talán két alkalommal fordult elő, hogy úgy találkoztam, beszéltem vele, hogy ketten voltunk!

Egyik alkalom az volt, amikor kijöttem a börtönből és magához hivatott. Mentegette magát és arra hivatkozott, hogy a történteket a nemzetközi körülmények okozták.

Soha nem fordult elő, hogy vele közvetlenül, négyszemközt beszélgettünk volna fiatalkori életünkről, a családról és más emberi dolgokról, mint ahogy magával kötetlenül tudunk egymással sok mindenről beszélgetni.

De azt láttam Rákosi kapcsolata, viszonya ilyen volt a többi munkatársával is.

Rákosi senkivel nem volt jóban, talán egyedül Sztálinnal igyekezett jó kapcsolatot tartani. Sztálint keménykezű, jó vezetőnek tartotta, tisztelte és igyekezett kedvébe járni. Utánozta őt, még kultuszában is.

Rákosi a magyar vezetők közül senkivel sem volt jóban. Hatalmának megtartása érdekében volt szüksége olyan mellette dolgozó vezetőkre, akik felnéztek rá, és hűségesen teljesítették, túlteljesítették elképzeléseit. Közben senki nem tudhatta, hogy Rákosi mikor talál rá okot, amiért le lehet váltani, vagy meg lehet büntetni.

Akik legközelebb voltak hozzá Gerő, vagy Farkas, azok sem lehettek biztosak, hogy a helyzetük stabil. Ezért igyekeztek őt kiszolgálni, és kedvébe járni.

Rákosi okos, rafinált ember volt, kiszámíthatatlan és gyakran kegyetlen.

Azt soha nem tudtam meg, nem jöttem rá, hogy kegyetlensége személyiségéből, vagy csak a hatalom féltéséből adódott.

Azt hiszem mindegyik ok szerepelt nála."

Kádár azt mondta, talán szerencséje volt, amikor börtönbe zárás után kiengedték.

„– Én is járhattam volna úgy, mint Rajk, de hála isten életben maradtam."

Elmeséltem Kádárnak, hogy a háború utáni években a *„fényes szelek"* időszakában kapott nagy lehetőségek mellett és után én is megismerkedtem s Rákosi időszak bizalmatlanságával.

Alig egy esztendőt dolgoztam munkahelyemen 1952-ben, amikor egyik napról a másikra 22 éves koromban elbocsátottak és kitiltottak. Nem indokolták hogy miért, csak annyit közöltek velem, hogy *„megbízhatatlan"*

vagyok, ügyemet ki fogják vizsgálni. Munkatársaimnak megtiltották, hogy találkozzanak velem. Nagyon elkeseredett lettem, bizonytalanságba kerültem. A budapesti albérletből hazamentem szülőfalumba, szüleimhez. Azon töprengtem, gondolkodtam, hogy mi történhetett, miért vagyok megbízhatatlan, hiszen semmi olyat nem tettem, amiért ne bízhatnának bennem.

Néhány hónap elteltével kerestek és hívtak vissza volt munkahelyemre, hogy továbbra is ott dolgozzak.

Haragudtam rájuk, nagyon megsértettek, nem akartam oda visszamenni. Végül mégis visszamentem, mert szerettem a munkát és munkatársaimat is.

Akkor tudtam meg, hogy mi volt a *„bűnöm"*, mivel gyanúsítottak.

Bejelentés alapján – ahogy mondták – azzal gyanúsítottak, hogy *„jugoszláv kapcsolataim vannak"*.

Ennek a gyanúnak *„alapja"* csupán az volt, hogy több alkalommal vonaton együtt utaztam Kaposvárra, a Honvédelmi Minisztériumban dolgozó, századosi rangban lévő ismerősömmel, aki ezután Jugoszláviába disszidált.

Kádár végighallgatta a történetemet, és azt mondta:

– „Jó hogy a helyzete tisztázódott, és végül is jól fejeződött be. Sajnos abban az időben ilyen dolgok gyakran megtörténtek."

1954. július 22-én több mint 3 éves börtön után Kádárt rehabilitálták, felmentették a koncepciós vádak alól és kiengedték a börtönből.

Két esztendő múlva, Kádár rehabilitálása után, 1956. április 26-án a Politikai Bizottság zárt ülést tartott (az ülésen csak a PB-tagok vehettek részt), ahol a jelenlévők többsége azt javasolta, hogy Kádár kerüljön be a Párt vezetésébe: a Központi Bizottságba, a Politikai Bizottságba, és a KB Titkárságába.

Az ülésen Rákosi ennek határozottan ellene volt. Álláspontját azzal indokolta, hogy bár Kádár nagy tapasztalatokkal rendelkezik, jó szervező, de mivel börtönben volt, ha bekerül a vezetésbe esetleg nem kívánatos módon, cselekedhet.

Rákosi igyekezett meggyőzni, megfélemlíteni a Politikai Bizottságot Kádár személyével kapcsolatban. Megpróbálta felhasználni a korábban említett, manipulált jegyzőkönyvet, amely a Rajk meghallgatásáról szólt. De Rákosi minden erőfeszítése, kísérlete ellenére sem tudta megakadályozni Kádár bekerülését a Pártvezetésbe. A Politikai Bizottság többsége Kádár mellett volt. Az éles vitában Hegedüs András, akkori Miniszterelnök támogatta leginkább Rákosi álláspontját.

Kádár az 1956. júliusi Központi Vezetőségi ülésen, többek között a következőket mondta: *„A Rákosi időszakban történt törvénysértéseket illetően annak alanya és tárgya is voltam. Nem tagadom a Rajk ügyben engem terhelő felelősséget, különösen abban, hogy részt vállaltam Farkas Mihály mellett, egyik kihallgatásán."*

1954. július 20-án feljegyzésében azt írta: *„A Rajk ügynek reális alapja nem volt."* Rajkról szóló beszélgetésünkön meg azt mondotta: *„Rajk meggyőződéses kommunista volt, művelt, felkészült, tisztességes ember. A Rajk per hazug per volt."*

1956-ban, majd azt követő években Kádár János számára komoly gondot jelentett, hogy mindenképpen el akarta kerülni Rákosi visszatérését a magyar vezetésbe. Kevesen tudják, de ez a lehetőség éveken át nagyon reális veszély volt.

Már 1956. októbere előtt, több alkalommal is kemény bírálat érte Rákosit a párton belül. Majd sor került Rákosi leváltására és határozat született, amely-

nek alapján el kellett hagynia az országot. Ahogy Rákosi mondta, *„száműzetésbe kerültem."*

Mint tudjuk, Rákosi Mátyás 1956 nyarától a Szovjetunióban élt Moszkvában, majd Krasznodárban, feleségével együtt.

Megemlíteném, hogy Krasznodárban egy ötszobás lakásban lakott, volt külön nyaralója a tengerparton, Gelendzsikben, ahol minden évben néhány hónapot üdült.

Teljes és ingyenes ellátást, állandó orvosi kezelést, ezen kívül még jelentős összeget, havi 2000 Rubel *„zsebpénzt"* kapott. Egészsége rendben volt, esetenként alvási zavarai voltak, különösen akkor, ha személyével kapcsolatban Magyarországról rossz hírek jutottak el hozzá. Sokat olvasott és írt. Visszaemlékezéseit írta. Úgy tudom könyve nemrégen meg is jelent.

Rákosi folyamatosan kérte, sőt követelte, hogy Budapestre utazhasson, mert törvénytelennek igazságtalannak tartotta *„száműzetését"*. Állandóan készült az utazásra, mondván neki haza kell jönni, mert *„itthon várja őt a magyar nép."*

Ez a szándéka Rákosinak nem valami beteg elmeállapot volt, hanem hite, valós elhatározása, szilárd meggyőződése.

Ezt az álláspontját erősítette az is, hogy Magyarországról gyakran olyan leveleket, üzeneteket kapott, hogy itthon nagy tömegek várják hazaérkezését. Volt olyan kapcsolattartója, akitől 1960–1961-ben, másfél év alatt, több levelet is kapott.

Elhatározásában erősítette az is, hogy a moszkvai Magyar Nagykövetségtől, sőt a kezdeti időben a szovjet vezetés néhány tagjától, e szándékához segítséget kapott.

1957 tavaszán Rákosi egy meglepően hosszú levelet, mondhatnám jelentést írt, az SZKP Elnökségének. Levelében keményen bírálta, az itthoni Kádári vezetést, az újjászerveződő párt gyengeségeit, az ország társadalmi gazdasági, vezetési helyzetét. Haza kell mennem írta és mondta Rákosi. Haza kell mennem, azért is mert a tömegek otthon várnak rám! Azért is mert Kádárék otthon üldözik azokat a hithű, bátor kommunistákat, akik az én vezetésem ideje alatt nagy elszántsággal dolgoztak, küzdöttek azért, hogy a magyar népnek jobb, szebb élete jövője legyen. Őket most mellőzik, közöttük sokakat, bűnös megtévedt embernek tartanak. Ezek az emberek nem üldöztetést, büntetést, hanem elismerést, megbecsülést érdemelnének. Haza kell mennem! Otthon várnak!

Levelének célja az volt, hogy felhívja a szovjet vezetés figyelmét, hogy Kádárék rosszul vezetik az országot. Hangsúlyozta azt, hogy otthon hiányolják őt, és tömegek kérik Rákosi hazatérését.

Amikor Hruscsov elmondta Kádárnak Rákosi levelét, kritikáját Kádár rendkívül kemény határozottsággal visszautasította Rákosi vádjait, rágalmait. Rákosi kritikájának felemlítése Kádár szerint számára zsarolás is lehetett, volt is, abból a célból, hogy siettessék az októberi eseményekért felelős személyek, elsősorban Nagy Imre felelősségre vonását. Az SZKP Elnöksége Rákosi kérésére, határozatban foglalt állást, hogy Rákosi visszatérhet Magyarországra. Amikor Kádár ezt megtudta ahogy Ő mondta nekem *„közöltem Hruscsovval, hogyha ők segítik Rákosi visszatérését Budapestre, akkor én azonnal lemondok."* Ettől kezdve a szovjet vezetés tovább, nem szorgalmazta Rákosi ügyét.

Egyik alkalommal, 1960. július elején, a Moszkvai Szállodák Központi Igazgatósága például azt jelezte,

hogy Rákosi Mátyás részére Moszkvában szobát foglaltak, mert utazik haza Budapestre. A vonatjegyet is megvásárolták.

Rákosi haláláig nem mondott le arról, hogy visszatérjen Magyarországra. Nem tartotta magát felelősnek azért, ami vezetése alatt történt. Azt mondta, azok olyan hibák, amelyet bármely vezető elkövethet. Elfogultak vele szembe, hibáit felnagyítják, és most minden bajt az ő nyakába akarnak varrni. Ezért is haza kell jönnie, hogy itthon tisztázhassa magát.

Határozottan állította, hogy az ellene felhozott vádakat, Nagy Imre és Berija találta ki. *„Azok koholt vádak."*

De nem tudta szeretni az olyan embert sem, aki az ő idejében börtönbe volt csukva, s miután rehabilitálva lett bizonyára elfogult vele szemben, ezért tartja őt hibásnak és bűnösnek. Pedig hogy vezető lett itthon, abban az ő keze is benne van – mondta – *„nem akarok neveket mondani, nehogy azt mondják, hogy valakit rágalmazok"*.

Egyértelmű, hogy Rákosi, ezeket a mondatokat Kádárra értette 1960. augusztus 10-én, egy vele folytatott beszélgetés alkalmával.

Rákosi Kádárt, a szocializmus ellenségének, Nagy Imrét pedig revizionista hazaárulónak nevezte.

Rákosi soha nem ismerte el törvényesnek sem Nagy Imre, sem Kádár János kormányát.

Ugyanakkor azt is hangoztatta, hogy nagyra becsüli azt a munkát, amit az itthoni vezetők, 1956. november 4-e után végeztek, *„bár bizonyos dolgokról nekem más a véleményem."*

Rákosi határozottan szóvá tette, hogy az ő megítélése alapvető revízióra szorul, és ha nem is teljes, de

nagyon komoly változtatásokra van szükség. Felelősségét csökkentve magyarázta, hogy a törvénysértések azért történhettek meg, mert ezekben a kérdésekben, a szovjet vezetőktől, gyakran Sztálintól kapott utasításokat. Ezeket az utasításokat pedig Péter Gábor szorgalmasan végrehajtotta, gyakran túllicitálta azokat – mondta. Ide sorolta a Rajk pert is.

Rákosi azzal fenyegetőzött, ha a magyar vezetés nem teljesíti kérését, hogy hazajöhessen és tevékenységét elfogultság nélkül, tisztázzák, akkor a kínai vezetéshez, Mao Ce Tung-hoz és egyéb nemzetközi fórumokhoz fordul segítségért.

1972-ben 70 éves korában Rákosit kizárták a pártból. Már 1962 júniusában az MSZMP Központi Bizottsága határozatában kimondta, hogy *„a Rákosi klikk tagjait különleges politikai felelősség terheli a személyi kultusz meghonosodásáért, a népnek, a szocializmus ügyének okozott mérhetetlen károkért és a koncepciós perekért"*.

Rákosi Mátyás *„száműzetésbeli"* helyzetére és gondolkodására néhány mondattal azért tértem ki, hogy szándékát – a politikai szituációt – egyértelműen lássuk és megértsük. Hogy miként látta utólag saját szerepét mindabban, ami vezetésének időszakában történt. A mindenáron való hazajöveteli szándéka, nem kis gondot okozott az itthoni vezetésnek, mindenekelőtt Kádár Jánosnak. Ez a helyzet nagy hatással volt Kádár akkori cselekedeteire. Hazatérési szándékát jól ismerték a szovjet vezetők, Hruscsov és Brezsnyev is.

Amint tudjuk Rákosi hazatérésére életében már nem került sor, 1971-ben február 5-én, 17 órakor, Gorkij város kórházában, 79 éves korában meghalt. Hamvait hazaszállították Budapestre és február 16-án a Farkasréti temetőben temették el.

XXI.

A legnagyobb *„titok"*, amely Kádárral folytatott beszélgetéseink során, többször is szóba került, hogy mi történt 1956. november 1-én?

Mit csinált Ő ezen a napon?

Erről a nyilvánosság előtt tudomásom szerint részletesen nem beszélt. Sok a találgatás, a feltételezés, a tévedés.

Az a hazai és a nemzetközi nyilvánosság számára is ismert, hogy Kádár János az 1956. októberi eseményeket, úgy ítélte meg: hogy annak oka a Rákosi időszakban elkövetett súlyos törvénytelenségek, bűnök és hibák, amelyek elégedetlenséget és félelmet okoztak az országban az emberek körében.

Szerinte a törvénytelenségek ellen mindenképpen fel kellett lépni, amit ő személyesen is vállalt. Kádárnak meggyőződése volt, hogy szakítani kell mindazzal, ami a hazai és nemzetközi valóság megítélésében helytelen, elfogadhatatlan álláspontot jelentett és súlyosan téves következtetésekre, magatartásra vezetett.

A hazai társadalmi változások és a nemzetközi körülmények figyelembevételével változtatni, váltani kell. A politikát hozzá kell igazítani a megváltozott körülményekhez, az új kérdésekre, új és helyes választ kell találni.

Kádár a beszélgetéseinken többször visszatért 56. októberére és részletesen november 1-re.

Elmondása szerint: *„1956. november elsején, Nagy Imre Miniszterelnök összehívta az akkori kormány szűkebb kabinetjét, aznap két alkalommal is. A kabinet tagjai Nagy Imre szobájában jöttek össze. Az ülésen heten voltunk jelen: Erdei Ferenc, Dobi István, Tildi Zoltán, Losonczi Géza, Nagy Imre és én. Jelen volt Bognár József, aki időközben valamiért elment."*

„Az ülésen Nagy Imre elmondta, hogy kapcsolatba lépett különböző személyekkel és ennek alapján előadta, azokat a javaslatokat, amelynek figyelembevételével az országba rendet lehet teremteni."

„Nagy Imre a második kabinetülésen a következő döntéseket javasolta:

- *A szovjet csapatok azonnal vonuljanak el Magyarország területéről.*
- *A kormány mondja fel a Varsói Szerződést és lépjen ki belőle.*
- *A kormány nyilatkoztassa ki az ország semlegességét és forduljon az ENSZ Közgyűléséhez.*
- *Magyarország semlegessége védelmére kérje a négy nagyhatalom garanciáját."*

E javaslataival együtt Nagy Imre bejelentette, hogy *„átvette a Külügyminisztérium vezetését."*

Kádár mondta nekem: *„az ülés előtt nem sokkal, találkoztam Nagy Imrével, és velem akkor ezekről a javaslatokról nem beszélt."*

Kádár szerint: *„Az előterjesztett javaslatok vitája előtt, javaslatomra, a kabinet egyhangúan döntött arról, hogy a kormány nevében, a Szovjetunió budapesti nagykövetéhez Andropovhoz fordulunk és kérjük, hogy a szovjet fegyveres csapatok ne vonuljanak be Budapestre."*

A szovjet fegyveres csapatok mozgásával kapcsolatban Kádár a beszélgetéseinken elmondta, hogy: ő már

néhány nappal a kabinet ülése előtt, határozottan tiltakozott Andropovnál – a Szovjetunió akkori volt budapesti nagyköveténél –*„hogy az orosz csapatok ne vonuljanak be Budapestre. Nincs ellenforradalom, azt nem kell megállítani"* – mondta neki Kádár.

Kádár követelte Andropovtól, hogy a déli hadseregcsoport katonái azonnal térjenek vissza a mátyásföldi laktanyájukba, ahol a második világháború befejezése óta tartózkodtak. (Megjegyzés: Ekkor a győztes Szövetséges Hatalmak – USA, Anglia, Szovjetunió – megállapodása szerint, az amerikai, angol katonák a nyugati, a szovjetek Európa keleti országaiban tartózkodtak.)

A történelem végül is úgy alakult, hogy több mint négy évtizedes itt tartózkodás után 1991. június 19-én hagyták el az orosz csapatok hazánkat.

Megemlítem mert érdekes, sok-sok ismerősöm mondta, hogy Ő nem is tudta, hogy Magyarországon 1956 előtt is szovjet katonák tartózkodtak, de utána sem igen lehetett az utcán szovjet katonát látni.

Heltai György, aki 1956-ban az utolsó Nagy Imre kormány külügyminiszter-helyettese, később az USA-ban egyetemi tanár, a következőképpen emlékezik Kádárnak erre a fellépésére: Már november elseje előtti valamelyik napon, az egyik kabinetülésen, ahol Andropov is jelen volt, azt mondotta, hogy ők csak jót akarnak, csapataik azért jöttek be Budapestre, hogy leállítsák az ellenforradalmat. Erre Kádár eléggé ingerülten válaszolta neki, hogy: „itt nincs ellenforradalom, ha lesz ellenforradalom, azt a maguk csapatai váltják ki. Nekem ilyen körülmények között, csak egy lehetőségem és kötelességem lehet: lemegyek az utcára, és szembe állok velük."

Ez határozott és imponáló fellépés volt Kádár részéről.

1956. október 25-én (Gerő leváltása után) Kádár, mint a párt új első titkára és Nagy Imre, mint miniszterelnök (az Elnöki Tanács 24-én, választotta meg) még azonos módon látták és ítélték meg a helyzetet. Az volt a közös álláspontjuk, hogy a kiutat az jelentheti, hogy a felkelők követeléseinek egy részét el kell fogadni, politikai tárgyalásokat kell folytatni, és a fegyveres harcot be kell szüntetni.

Október 25-én Kádár János, mint a párt első titkára, rádióbeszédében a következőket mondta: *„Ifjúságunk egy része békés tüntetésre, céljaiban becsületes felvonulásra indult. A súlyos helyzetnek, amibe kerültünk az a jellemzője, hogy különböző elemek, csoportok keveredtek benne."*

Évtizedekkel később, a KB ülésen elmondott utolsó beszédében is a következőket mondta:

„Amikor én elmondtam a nyilatkozatot október 25-én, akkor is azt mondtam egész pontosan hogy, békés diáktüntetés, felkelés volt és nem minősítettem semmiféle ellenforradalomnak. Ezt értettem én a résztvevőkre is és a dolog egész menetére is."

Valójában az új párt az MSZMP megalakulását bejelentő rádióbeszédében november elsején az eseményeket a Rákosi önkényuralom elleni népfelkelésnek nevezte.

Beszédéből idézek néhány mondatot, amelyet 1956. november 1-én délelőtt mondott a magyar rádióban.

„Népünk dicsőséges felkelése, lerázta a nép és az ország nyakáról a Rákosi uralmat, kivívta szabadságát. Elmondhatjuk, hogy ennek a felkelésnek eszmei és szervezeti előkészítői, vezetői a ti soraitokból kerültek ki. A magyar kommunista írók, újságírók, parasztok, egyetemisták, a Petőfi kör fiatal tagjai. Munkások ezrei az első sorokban küzdöttek Rákosi öröksége ellen." Így szólt *„az ország népéhez minden becsületes hazafihoz."*

Amikor ezt elmondta, akkor már azt hitte, hogy a felkelés sikeres, eredményes volt. Nem számolt azzal, ami utána jött. Már a Köztársaság téri fegyveres támadást, a lincselést Kádár a felkelés sikertelenségeként, az ellenforradalmárok felülkerekedésének kezdeteként élte meg. Itt veszítette el, küzdőtársát, barátját Mező Imrét is.

Ugyanezen a napon, Nagy Imre ugyancsak rádióbeszédében, a következőket mondta: *„Kis számú ellenforradalmár, felbújtó, Népköztársaságunk rendje ellen fegyveres támadást, indított."*

Tehát itt még Nagy Imre fogalmazott erősebben, de alapvetően azonosan ítélték meg a helyzetet.

Ugyanezen a napon október 25-én a Szabad Európa Rádió szigorúan elítélte Nagy Imrét a statárium bevezetése miatt és azért mert egyetértett a szovjet csapatok segítségül hívásával. Nagy Imrét a magyar történelem legnagyobb árulójának nevezte.

Október 28-án a Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetősége hat főből álló elnökséget választott és az elnökségre bízta a párt irányítását. Az Elnökség elnöke Kádár János volt, tagjai Nagy Imre miniszterelnök mellett, Apró Antal, Kiss Károly, Münnich Ferenc és Szántó Zoltán.

XXII.

Visszatérve a kabinet november elsejei ülésére, és Nagy Imre meglepetésszerűen előterjesztett javaslataira, Kádár elbeszélése szerint: *„a javaslatok vitájában a hangulat feszült volt, hiszen nagyon súlyos kérdések voltak előterjesztve és ilyenek voltak a körülmények is. Az országban teljes volt az anarchia, fegyverek ropogtak Budapest utcáin."*

Azon a napon, délelőtt Nagy Imrével abban állapodtunk meg, hogy a délutáni, kabinetülésen, áttekintjük az események helyzetét, és állást foglalunk abban, hogy ő vegye kézbe, mint külügyminiszter a külügyek intézését. Nyomatékosan felkérjük a szovjet vezetést, hogy a szovjet katonák egységei, hagyják el Budapestet. Megbeszélésünkön nem volt szó se, a Varsói Szerződésről, se a semlegességről.

„A Nagy Imre által előterjesztett javaslatokkal kapcsolatban a kabinet tagjai hangsúlyozták, hogy a Kormánynak már semmiféle szervezett, irányítható rendfenntartó és védelmi ereje nincsen. A Kormány fegyverszüneti felhívására a fegyveres csoportok nem tették le a fegyvert, sőt egyre kevésbé ismerik és fogadják el Nagy Imre kormányát is. Többen szóvá tették, hogy az előterjesztett javaslatok megvalósítása illúzió."

„A kabinet ülése és vitája közben két alkalommal is sürgették Nagy Imrét, mondván a nemzetközi és a hazai sajtó tudósítói már nagyon türelmetlenek, és kérték, hogy a kormány üléséről nyilatkozzon a miniszterelnök."

Kádár a beszélgetéseinken – több alkalommal szó szerint megismételve – mondta: *„Mivel a kabinet vitájában, világossá vált, hogy a jelenlévők többsége nem tudja támogatni Nagy Imre javaslatait, mindenekelőtt nem látták ennek megvalósíthatóságát, ezért az előterjesztett javaslatokról a kabinet ülésén nem született döntés. Nagy Imre nem is tette fel javaslatait szavazásra."*

„Nagy Imre maga is nagyon feszült és nyugtalan volt, és amikor, ismételten sürgették, felállt kinyitotta az ajtót, kiment és a következő nyilatkozatot tette, a jelenlévő mintegy harminc-negyven tudósítónak, újságírónak: <Közlöm a jelenlévőkkel és a világgal, hogy a *kormány úgy döntött...*> – és elmondta a kabinetülésen előterjesztett javaslatait, *mint a kormány döntését."*

„Ezt nem lett volna szabad tennie" – mondta nagyon hangsúlyosan nekem Kádár. *„Ezen még azok is megdöbbentek, akik esetleg támogatták volna a javaslatokat."*

Kádár erre a kérdésre visszatérve többször is elmondta nekem: *„ez volt az a pillanat, amikor beláttam, hogy Nagy Imrével már nem lehet együtt dolgozni, és ekkor került sor a szakításunkra."*

Kádár elmondása szerint, erről a kabinetülésről nem készült jegyzőkönyv, hacsak utólag nem, de ő ezt soha nem látta. Megjegyezte, a kabinet üléseiről ebben az időszakban általában nem készült jegyzőkönyv.

Kádár azt mondta *„Nagy Imrével nekem, volt egy megállapodásom október 30-án. Megállapodtunk, hogy nem sodródunk tovább, a felkelőktől meg kell követelni, hogy az utcai harcokat, lincseléseket hagyják abba. Ne adjunk okot arra, hogy a szovjet katonaság beavatkozzon, mert az beláthatatlan bajokat hoz az egész országra, az egész népre.*

Tudtam, hogy ezekben a kérdésekben Nagy Imrével azonos módon gondolkodunk. Ebben a tudatban mentem el

november elsején a Kormány ülésére. Teljesen váratlanul ért, amikor az ülésen, nem a megállapodásainkat, hanem saját javaslatait adta elő."

Kádár azt is elmondta, hogy Nagy Imrével neki korábban semmi baja nem volt. 1953-ban meghirdetett programját is el tudta fogadni. Azt tartotta rossznak, hogy a parasztságot az felkészületlenül érte, különösen a szövetkezetekben dolgozó embereket zavarta meg.

„1956-ban pedig együtt dolgoztunk, küzdöttünk vele, amíg lehetett, de november elsején délután teljesen megváltozott a helyzet." Valóban, Kádár 1955 áprilisában az MDP Központi Vezetőségének ülésén, tiltakozott az ellen, hogy Nagy Imrét kizárják a párt vezetőségéből és megfosszák minden funkciójától. Ezen az ülésen, a párt tevékenysége reformálása mellett foglalt állást, Mező Imrével és Köböl Józseffel együtt. Mondta: *„Helytelen volt, Nagy Imre pártból való kizárása."* Nagy Imrét, 1956. október 13-án visszavették a Magyar Dolgozok Pártjába.

Nagy Imre és Kádár János együttműködése, kapcsolata november 1-ig a kabinet üléséig jó volt rendezett, konfliktus nélküli. Tudták mindketten, hogy sok mindent ezután másképpen kell csinálni, sok mindent elölről kell kezdeni. Október 30-án még teljes az egyetértés közöttük a párt megújításáról a többpártrendszer bevezetéséről, az MDP helyett a Magyar Szocialista Munkáspárt megalakításáról. Ahogy Kádár mondta: *„Biztam abban, hogy közös akarattal, együttműködéssel Nagy Imre miniszterelnökkel együttműködve sikerül kitalálnunk a zűrzavarból, sikerül megoldani a súlyos helyzetet."*

Október 30-án a budapesti szovjet nagykövet Andropov is azt jelenti Moszkvának, hogy a kormánnyal folytatott tárgyaláson Kádár határozottan és egyértelműen kiállt Nagy Imre mellett, közös álláspontot képviseltek.

Kádár azt mondta: Nagy Imrével nekem rendezett kapcsolatom volt, akkor is amikor 1954-ben kijöttem a börtönből. Ismertem politikai nézeteit, írásait egyetértettem a kulturális élettel, kapcsolatos nyilatkozattal is egyetértettem azzal, amelyben tiltakoztak a durva politikai beavatkozás ellen. Felléptem a személyi kultusz ellen, a törvénytelenségek ellen.

Amikor október 30-án, különböző fegyveres csoportok támadást indítottak a budapesti Köztársaság téri pártházban lévők ellen, Mező Imre a Párt budapesti Bizottságának titkára segítséget kért, többek között Nagy Imrétől, a kormánytól is. Segítség sehonnan nem érkezett. A kilátástalan helyzetben, a pusztítás elkerülése végett Mező két munkatársával, fehér zászlóval kijött a pártház kapuján, azzal a szándékkal, hogy tárgyaljon a támadókkal. A tárgyalás nem történhetett meg, mert Mezőt a kapu előtt lelőtték. Ezt a megdöbbentő tragédiát, részletesen mondta el nekem, egyik volt munkatársam, aki ott volt, jelen volt ennél az eseménynél és megmenekült, életbe maradt. Mező Imre egy rendkívül, becsületes, tisztességes, őszinte ember volt. Részt vett a spanyol polgárháborúban, a francia ellenállási mozgalomban. Határozottan szemben állt Rákosi önkényuralmi diktatúrájával, a törvénytelenségekkel szemben is. Kádárral, Köböl Józseffel együtt tiltakozott azon a Központi Vezetőségi ülésen, ahol Nagy Imre pártból való kizárása és pártfunkcióktól való megfosztása volt a téma.

Amikor október 30-án a Köztársaság téri pártházat bizonyos fegyveres csoportok ostrom alá vették, saját védekezési helyzetüket reménytelennek, kilátástalan-

nak látta, társaival együtt úgy határozott, hogy fehér zászlóval kezében kimegy az épületből, és a támadóknak bejelenti a megadást. Arra gondolt – mesélte el később nekem egy vele ott lévő munkatársa –, hogy a fegyveres támadókat meggyőzi, hogy az épület ostromát hagyják abba. Féltette az épületben benntlévő asszonyokat, anyákat, kiskatonákat, munkatársait a haláltól. Az épület kapuja előtt, amikor a házból fehér zászlóval a kezében, társaival Papp Józseffel, Asztalossal együtt kiléptek, azonnal lelőtték őket. Asztalos a helyszínen meghalt, Mezőt a kórházba érte a halál. A fegyveres támadók tovább folytatták a támadást, az épületből kijött emberek hiába tették fel a kezüket, hiába adták meg magukat, sortűzzel lemészárolták őket. Asztalost a támadók fejjel lefelé lógatva a fára akasztották fel, rugdosták, köpködték így végeztek vele. Másokat benzinnel, gyúlékony anyaggal öntöttek le és felgyújtották őket. Szóval a téren megjelent az iszonyat, a gyűlölet, a legszörnyűbb gyilkolás, pusztítás. Itt gyilkolták meg Jean Pierre Pedrazzino újságírót is, aki fényképes tudósítást akart készíteni lapjának a Párizs Matelnak.

Nem csoda, hogy ezek a szörnyűségek, kíméletlen tettek, megrendítették Kádárt. Amikor ezekről beszélgettem vele, mélyen elgondolkozva azt mondta: „Ha Nagy Imre kormánya, személyesen Nagy Imre határozottabb lett volna, felelősen lépett volna fel a fegyveres csoportokkal szemben. Ha leállította volna a Köztársaság téri vérengzést, ha a statáriumot nem csak meghirdette volna hanem be is tartatja, talán másképpen alakul a helyzet. Akkor talán nem következett volna be a szovjet hadsereg beavatkozása sem. Inkább a nyugati hatalmakhoz fordult segítségért, azt pedig mindenki tudhatta, hogy a fegyveres segítség nem lehetséges.

Joszif Broz Tito jugoszláv elnök az események alatt november 11-én elmondott, Pulai beszédében, többek között azt mondta: Nagy Imre fegyverbe szólította a népet, a szovjet hadsereg ellen és nyugathoz fordult segítségért. Tito ellenezte a szovjet fegyveres beavatkozást, de mivel nem volt más lehetőség szükségesnek tartotta. *„Nagy Imre kormánya semmit sem tett, hogy ezt megakadályozza, elkerülje. Ehelyett kiadta azt a kiáltványt, illetve nyilatkozatot, hogy megtagadja a Varsói Szerződést, kihirdette a semlegességet,"* Tito a megalakult Kádár kormányról azt mondta: *„Védenünk kell a Kádár kormányát, segítenünk, támogatnunk, hogy kilábalhasson a tragédiából, és helyre tudja állítani a rendet Magyarországon. Én ismerem ezeket az embereket, akik az új kormányban vannak, azt mondom, hogy Magyarország legfontosabb törekvéseit szolgálják."*

Többek között ez a Köztársaság téri tragikus esemény is volt az egyik legfőbb oka annak, hogy a szovjet párt elnöksége, megváltoztatta, azt az október 30-i álláspontját, amit Kádár határozottan többször kért, követelt, hogy a Magyar eseményekbe a szovjetek ne avatkozzanak be, mert az nem ellenforradalom, hanem a magyar nép, jogos felkelése, fellépése a törvénytelenségekkel szembe.

A békés tüntetésből, a felkelésből ellenforradalom lett, hiszen a szovjet pártvezetés az eseményeket határozottan hivatalosan is ellenforradalomnak minősítette már október 30-án, amikor a Köztársaság téren bekövetkezett a lincselés, a fegyveres támadás.

Kádárt mélyen megrendítette Mező Imre tragikus halála. Mezőt – aki az események alatt végig a Köztársaság téri pártházban tartózkodott munkatársaival együtt – Kádár október 29-én este meglátogatta. Mező

nem csak harcostársa, hanem régi jó barátja is volt Kádárnak.

Ez az emberi esemény is szerepet játszott Kádár november elsejei döntésében. A Nagy Imre-kormány az akkori helyzeten már nem tudott úrrá lenni, várható volt, hogy napokon belül megbukik, Nagy Imrével együtt.

A szovjetek ezekben a napokban már szintén nem bíztak Nagy Imrében. Napról-napra egyre jobban meggyőződésükké vált, hogy a helyzetet már nem tudja konszolidálni.

A Varsói Szerződésből való kilépés bejelentése pedig – az utolsó csepp volt a pohárban.

Nagy Imre sajnos nem tudta megszerezni politikájához itthon az ország támogatását, segítségét, hiába kérte, ezért támogatásért, segítségért az ENSZ-hez fordult, a nyugati négy nagyhatalomhoz: tőlük kérte az ország semlegességének védelmét. Nem számolt azzal, nem vette figyelembe a jaltai megállapodást, hogy ilyen segítséget sem az ENSZ, sem a nagyhatalmak nem tudnak adni, ez nem volt lehetséges.

Sajnos Nagy Imre október 23-a után, nem ismerte fel és nem értette meg a *„felkelés"* folyamatát, napról-napra, sodorták őt magukkal az események, valójában nem volt és nem is lehetett irányítója a helyzetnek.

Lukács György neves filozófus, esztéta kétszeres Kossuth-díjas akadémikus, aki az 1956-os Nagy Imre kormánynak népművelési minisztere is volt, egyik nyilatkozatában a következőket mondja:

„Nagy Imrének, aki az állam öregapja volt, soha nem volt világos, hogy mi az álláspontja. Nem állítom, hogy Nagy Imre ellenforradalmár lett volna, vagy a kapitalizmus híve, szóval semmi ilyesmit nem állítok róla, csak azt, hogy Nagy

Imre egyik nap ezt mondta, a másik nap azt. Soha nem volt világos, hogy mi az álláspontja,"

Nem tudom Lukács miért mond ilyen súlyos véleményt Nagy Imréről, akivel együtt voltak száműzetésben a romániai Snagovban.

Gondolom az eltelt, történelmi idő folyamán, az olvasó is észrevette, hogy Nagy Imre életéről, pályájáról is gyakran egymással teljesen ellentétes megítélések, túlzások is olvashatók, találhatók, hol balra, hol jobbra attól függően, hogy ki írja, vagy ki mondja.

Én azt látom: véleményemet sok-sok forrásból, tapasztalatból alakítottam ki, hogy Nagy Imre 11 napig tartó miniszterelnöki szerepét sokan eltúlozzák, dramatizálják és ugyancsak sokan súyos tévedésnek, hibásnak tarják.

Mindkettő – bár egymásnak ellentmondó – megítélésben meg van az igazság. Az általa és tanácsadói által kialakított elképzeléseit az akkori történelmi körülmények nem támogatták. Megvalósításukra sem hazánk, sem a világ nem volt felkészülve.

Nagy Imre személyisége nem volt a tapasztalt politikus típusa. Az akkori körülmények, történelmi események, a véletlenek sorozata alakította sorsát úgy, hogy október napjaiban ő lett a kabinet elnöke, vezetője. A történelmi pillanatban a felelősséget rá ruházta a sors.

Kádár meggyőződése szerint, akkor, azokban az órákban a szakítás jelentette a legkevesebb veszteséget, áldozatot a magyar népnek. Kádár ugyanakkor, amikor az októberi napokról, eseményekről nekem beszélt, mindig látszott rajta az a dilemma, mi volt, ami eljutatta őt, ahogy ő mondta: *„az egyetlen lehetséges döntéshez."*

Kádár elmondta, hogy a vezetés egy meghatározott csoportjával „november elsején úgy határoztunk, hogy az MDP helyett új pártot kell alapítanunk. Az új pártnak a *„Magyar Szocialista Munkáspárt"* elnevezést Szántó Zoltán javasolta és ezt fogadták el. Ekkor alakult és ez lett az új párt neve.

Kádár szerint november elsején, délután, a kabinetülés után vált el az ő útja Nagy Imréétől. *„Én nem láttam ebben a helyzetben más lehetőséget, minthogy elhagyjam a kabinet ülését és a Parlamentet."*

Arra gondolt, hogy találkozik néhány társával, hogy megtalálhassák ebben a helyzetben, mi lehetne a megoldás. Így találkozott Münnich Ferenccel, majd vele együtt – Münnich tanácsára – keresték fel a szovjet nagykövetet Andropovot.

„Sikerült is Andropovval találkozni, de ami ez után következett az már nem volt az elképzelésemben" – mondta nekem többször Kádár.

„Nagyon nehéz volt eldönteni, hogy az ember mitévő legyen. Sok idő nem volt, hiszen óráról-órára változott, romlott a helyzet. De az ember nem szívesen adja fel a reményt, különösen, ha az ország sorsáról van szó. De aztán eljött az óra."

Andropov szovjet nagykövet találkozásukon közölte Kádárral, neki nincs meghatalmazása arra, hogy a Magyarországon állomásozó szovjet katonai csapatok szerepéről, kivonulásáról tárgyaljanak, azt csak Moszkvában dönthetik el.

Arra kérte Kádárt, hogy sürgősen utazzon el Moszkvába, és ott tárgyaljanak a szovjet vezetéssel.

Kádár és Münnich ezt követően döntöttek úgy, hogy eleget tesznek Andropov kérésének, és repülőgéppel Moszkvába utaznak.

Így került Kádár november elsején (este) a Kremlbe, hogy tárgyaljon.

„Engemet a szovjetek nem loptak el és nem menekültem Moszkvába. A körülmények, a súlyos helyzet diktálta, hogy el kellett utazni Moszkvába." – mondta nekem Kádár.

„Nem azért mentem Moszkvába, hogy Nagy Imre kormányát megszüntessék, azért sem, hogy mi egy másik kormányt alakítsunk. Azért mentünk, hogy meggyőzzük a szovjet vezetést, hogy súlyos hiba volt a magyar eseményekbe történt idegen, szovjet katonai beavatkozás."

Volt helyzet, mikor Kádárnak pokolra kellett mennie és megküzdeni a nagy sárkánnyal.

1986-ban, az NBC News televíziós társaság riporterének a kérdésére Kádár a következőket mondta: *„Magyarországon akkor anarchikus viszonyok voltak, amelyben sok elem keveredett. Mi a korábbi idők, Rákosi visszatérése ellen is voltunk, a fegyveres fellépés ellen is. Olyan küzdelmet kellett indítanunk, hogy a korábban előfordult súlyos hibák ne térhessenek vissza és a rendszer szocialista, maradjon."*

XXIII.

Ma már tudjuk, hogy a nyugati világ érdeklődése, különösen segítsége, csak a propaganda szintjén létezett. A kormányoktól hivatalos, nyilvános, kézzelfogható, segítség nem érkezett. Egyrészt, más nagyobb gondjuk volt akkor – a szuezi válság –, másrészt nem akartak Magyarország miatt szembekerülni a szovjetekkel, hiszen annak beláthatatlan következményei lehettek volna.

Kádár meggyőződése volt, hogy ha nem történnek a novemberi lépések *„országunkban rövid időn belül, egy szörnyű veszteségekkel járó polgárháború tört volna ki, aminek előbb-utóbb külső katonai erők vetettek volna véget."*

Amikor Kádár november első napjaiban, 2-án és 3-án, Moszkvában a szovjet vezetőkkel, kezdetben, mint a Nagy Imre kormány minisztere próbált tárgyalni, az első pillanatban rá kellett döbbennie, hogy ez már lehetetlen, hiszen a szovjetek számára ez a kormány már nem létezett. Már október 31-én, a pártelnökség ülésén döntöttek arról, hogy a szovjet csapatokat nem vonják ki, Magyarországról és aktívan felléphetnek a rend helyreállítása érdekében. Ezt a döntést a kínai és jugoszláv vezetés is támogatta, jóváhagyta. Kádár erről a megállapodásról akkor még nem tudott.

Kádár november 2-án az SZKP Elnökségi ülésén kifejtette, azt a véleményét, hogy az eseményeket politikai tárgyalásokkal kell megoldani és nem katonai

beavatkozással. Az elnökség esti ülésén Hruscsov közölte Kádárékkal, hogy most már nincs más lehetőség mint a katonai beavatkozás és a Nagy Imre kormány leváltása, mondván, hogy Nagy Imre le fog mondani, ha Kádár vállalja az új magyar kormány megalakítását.

Erről a tárgyalásról többek között azt mondta beszélgetésünkön: *„Vannak körülmények, amikor olyat kell cselekedni, amit az adott pillanatban kevesen értenek meg, mégis meg kell tenni, abban a reményben, hogy később meg fogják érteni. Akkor én abban a helyzetben nem a saját életemet féltettem."*

Moszkvában ekkor már nem az volt a kérdés, hogy katonai beavatkozás kell-e, vagy sem. Ez a kérdés már előtte el volt döntve. A szovjet vezetés arra a következtetésre jutott, hogy a magyarországi helyzetet, politikai úton már nem lehet megoldani. Ezt az álláspontot tette magáévá Hruscsov is.

A kérdés a szovjetek részéről csak az volt, hogy ki alakítson kormányt: Rákosi Mátyás, Münnich Ferenc, vagy Kádár János.

Rákosi szívesen vállalta volna a miniszterelnökséget. Andropovnak, a Szovjetunió budapesti nagykövetének Moszkvába küldött jelentéseiből, Kádárt a szovjet vezetés úgy ismerte, hogy egyértelműen és határozottan ellene van a szovjet katonai beavatkozásnak a magyarországi eseményekbe. Ezt a véleményt, Molotov külügyminiszter képviselte és bizonyos tényekkel indokolta. A szovjet vezetés nagyobbik része, akkor még nem vagy alig ismerte a fiatal Kádárt.

Azon túl, hogy a moszkvai vezetés nem nagyon ismerte a fiatal Kádárt, a nagykövet információi is ellene szóltak annak, hogy az új magyar kormánynak Kádár

legyen az elnöke. Kádár kezdeti fellépése a moszkvai tárgyaláson a nagykövet információját lényegében alátámasztotta, a szovjet vezetés szemében. Ezért volt, az az elképzelésük, hogy Münnich Ferenc legyen az új kormány elnöke. Münnichet jól ismerték, iránta megvolt a bizalom, hiszen Moszkvában volt nagykövet.

A Nyugatról elsősorban Amerikából és bizonyos itthoni csoportok is, Nagy Imre helyére november első napjaiban Mindszenty Józsefet szerették volna az ország élére állítani, mert nem voltak megelégedve Nagy Imre intézkedéseivel, mondván nem elég határozott, nem tudja a felkelő csoportokat összefogni, irányítani. November 2-án Budapesten már utcára kerültek olyan röplapok, amelyben Nagy Imrét és kormányát a felkelő fegyveres és politikai csoportok árulással, szovjetbarát magatartással vádolták és felszólítottak, hogy a kormányt meg kell buktatni. Ugyanaznap Eisenhower amerikai elnök a magyar helyzettel foglalkozó tanácskozáson a következőket mondta:

„Magyarországon jelenleg az a baj, hogy a lázadóknak hiányzik az erőteljes vezéregyéniség. Nagy Imre csődöt mond és a felkelők is a visszavonulását, követelik. Amennyiben a magyar nép katolikus buzgalma támogatná Mindszenty lehetne a vezér."

Így tehát Nagy Imre helyett már négy személy volt jelölt: Rákosi Mátyás, Münnich Ferenc, Kádár János és Mindszenty József.

Mindszenty Józseffel, a volt bíboros, hercegprímással kapcsolatban megemlítem, hogy ez év augusztus 9-én szombaton, egy összejövetelen találkoztam egy kedves, szimpatikus hölggyel, aki odajött hozzám, bemutatkozott és mondta „én Mindszethy közeli rokona vagyok".

Beszélgettünk vele és többek közt azt mondta, unokabátyámnak nem szabad, nem kellett volna azt csinálni amit tett. Sajnos rossz informátorai és rossz tanácsadói voltak. Azután elköszöntünk egymástól, én kívántam neki nagyon jó egészséget.

Az összejövetelen Kádár János életéről tevékenységéről beszélgettek, Őrá emlékeztek.

Újhelyi Szilárd, akit Nagy Imréékkel együtt szintén Romániába vittek, ő lett október 30-án, Benke Valériát követve a Magyar Rádió vezetője, elnöke, visszaemlékezésében többek között a következőket mondja:

Elhatároztam, hogy fel kell venni a harcot a Szabad Európa Rádió uszításaival szemben, nemcsak naprólnapra, hanem óráról órára. A Szabad Európa Rádió akkor már Nagy Imre ellen is uszított, minden műsorsorozatában, és Mindszenthy József mellett foglalt állást. Rádiósorozatát Nagy Imre ellen és Mindszenthy mellett készítette el.

Ugyancsak Újhelyi Szilárd emlékezik arra, hogy október 30-án mikor Mező Imrét lelőtték a Köztársaság téren, a Parlamentben Nagy Imre előszobájában magából kikelve ordította, hogy ez tűrhetetlen helyzet: *„a miniszterelnök kommunista és kommunistákat ölnek. Ez tűrhetetlen ez ellenforradalom."*

Nagy Imre ezekben a napokban már érezte az iránta erősödő bizalmatlanságot, de nem tudta felmérni, hogy háta mögött valójában mi is történik.

„Moszkvában Münnich azt javasolta Hruscsovnak és azt kérte tőlem, hogy én vállaljam el, az új magyar kormány megalakítását. Sok idő nem volt a gondolkodásra, hiszen rendkívüli körülmények voltak." – mondta Kádár nekem.

Kádár elvállalta és november 4-re megalakította a Forradalmi Munkás Paraszt kormányt. Így történt meg

az, hogy Kádárék néhány nappal megelőzték, Mindszenty trónra lépését.

Részletesen beszélt nekem a Moszkvában történtekről.

Rákosi ezekben a napokban, Moszkvában van és készülődik haza, hogy majd ő megoldja a helyzetet. Rákosi Nagy Imrét soha nem fogadta el: revizionista, gyenge kezű és megbízhatatlan embernek tartotta. Rákosi ugyanakkor még élvezte a szovjetek bizalmát. A kérdés Kádár szerint úgy vetődött fel visszajön-e Rákosi?

Kádár nehezen, de vállalta a kormányfői szerepet.

Cicero Marcus Tullius (i.sz.e. 106–43) római író, politikus mondja: *„Nehéz időkben nem lehet olyan megoldást találni, amely ne járna kockázattal!"*

1956. november 4-én, vasárnap, kora reggel, 5 óra után néhány perccel a szolnoki rádió hullámhosszán Kádár János bejelentette az új kormány megalakulását és felhívással fordult a magyar néphez.

Többek között a következőket mondta: *„A nép és a haza érdeke az, hogy erős kormánya legyen. Olyan kormánya, amely alkalmas arra, hogy kivezesse az országot a súlyos helyzetből. Mi azért alakítottuk meg a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormányt."*

Kádárt akkor a megalakult új kormányának elismertetése mellett jobban gyötörte az a gondolat, hogy mi lesz akkor ha Rákosi és társai visszajönnek, és megpróbálják visszaszerezni a hatalmukat. Rákosi ekkor még bírta a szovjet vezetők bizalmát. Kádár akkor még nem tudhatta, hogy a szovjet vezetésben folyó személyi harc miképpen alakul, ki kit győz le.

A Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány akkor Kádár János vezetésével, nagyon kilátástalan helyzetben vállalta, a konfrontációt, vállalta a restaurációs kísérletek, elképzelések megakadályozását. Ezzel a két

alapvető, az ország sorsát meghatározó, célkitűzéssel indult el az új kormány tevékenysége.

Amikor a szolnoki rádióban elhangzott Kádár János felhívása, azt követően a budapesti Kossuth Rádióban leadták Nagy Imre felhívását, amelyben közölte a világ közvéleményével és a magyar néppel, hogy: *„csapataink harcban állnak, a kormány a helyén van"!* Amikor a felhívás elhangzott, a csapatok, a katonák a laktanyákban vagy nagyrészük már a családjuk körében voltak. Csupán néhány fegyveres csoport volt még, Budapest néhány pontján. A kormány néhány tagja pedig Nagy Imrével együtt, már a budapesti Jugoszláv Nagykövetségen volt. Nagy Imre 1956. november 4-én reggeltől a budapesti Jugoszláv Nagykövetségen kért menedéket, társaival együtt. November 22-én a követség kiadta őket a szovjeteknek, akik Romániába vitték. Így került a román párt egyik üdülőjébe, Snagovba, ahonnét 1957. április 14-én hozták haza, Budapestre.

Kádár azt mondta: *„Nekem a jugoszláv nagykövettel, Soldatic-kal olyan megállapodásom volt, november 5-én, hogy Nagy Imre a követségen maradhat, vagy visszatérhetnek otthonukba, nem fogják őt kiadni a szovjeteknek. Nem tartották be megállapodásunkat, becsaptak."*

XXIV.

Egyik alkalommal, amikor Romániában jártam, kértem bukaresti barátomat, hogy szeretném megnézni azt a helyet, azt az épületet, ahol Nagy Imréék voltak fogva tartva, Snagovba. Szó nélkül eleget tettek kérésemnek és velük együtt jártuk végig, azt az épületet, amely egy kis tó partján volt, a román párt egyik üdülője. Közben arra gondoltam, hogy ha az ember nem olyan események során kerül ide, mint Nagy Imréék, akkor a tó mellett, az üdülő kellemes pihenésre is alkalmas lenne. De az ő kényszer ott tartózkodásuk egészen más helyzet volt.

1989. június 6-án megtörtént Nagy Imre rehabilitációja. A történelem, egy különösen felzaklatott, zavaros, feszült világában, korszakában. Nem hiszem, hogy lehet minden körülményt figyelembevevő, alaposan mérlegelhető az igazságnak teljességgel megfelelő, az elkövetéssel arányos ítéletet hozni, sem a bűnösségről, sem a bűntelenségről. Ezt sajnos a történelem során hazánkban is, a világban is nagyon sokszor tapasztalhattuk.

Ilyenkor a politika, ha nem is avatkozik bele, az ítéletet hozók, kimondók szándékába, álláspontjába, de mindenképpen hatással, befolyással van az ítélet kimondására, megfogalmazására, így vagy úgy. Nem a felelős bírák esküjének föladására vagy be nem tartására gondolok, hanem az emberi szubjektum bonyolultságára. Gondoljunk csak arra, hogy mindennapi életünkben is hányszor változnak az egymástól részben vagy egészben eltérő bírósági ítélkezések.

Arra pedig nem emlékszem, arról pedig nem tudok, hogy Kádár János politikai felelősségét, határozatban mondta volna ki valamelyik bíróság vagy törvényes párt. Nem tette meg ezt az úgynevezett *„utódpárt"* sem. Csak a beszédekben, írásokban, könyvekben, filmekben mondják, használják a lejáratását, megvetését, elítélését szolgáló propagandát. Ez pedig sérti az emberek morális igazságérzetét, a valóság megismerését tagadja meg a társadalomtól. Véletlen történelmi időegybeesés, hogy Kádár János bekövetkezett halála napján, néhány órával halála után megtörtént Nagy Imre nyilvános rehabilitációja is. Kádár ezt már nem élte meg.

Azt mondtam Kádárnak 1986. októberében – amikor a Kossuth Rádió az eseményekre emlékezés céljából újra ismételte Kádár szolnoki felhívását – úgy éreztem, amikor hallgattam, hogy feszülten beszélt, remegett a hangja.

„Naná, hogy remegett. Abban a helyzetben nem hiszem, hogy volt olyan ember, aki tudhatta volna, hogy mi fog történni, hogyan fog alakulni Magyarország sorsa. Bizony feszült voltam, mindenre fel voltunk készülve, a legroszszabbra is. Napok óta nem aludtam, fáradt is voltam."

Mondtam neki, nem azt kérdezem, hogy miért vállalta, azt már tudom, de mi adott ehhez elég erőt?

Válasza: *„Akkor két dolog lehetett ez. Ha már egyszer sikerült Rákositól megszabadulnia az országnak, akkor ne engedjük meg, hogy visszatérjen a múlt, jöjjön egy újabb vihar. Másrészt úgy látszik ilyenné lettem, megedzett az élet. Tudja sok mindenen keresztül mentem, sok minden történt már velem.*

Bár akkor nem ezeken gondolkodtam, ez bennem volt."

Mondtam neki: Persze, az ember 44 évesen, fiatal korában sok mindent kibír, csak a halált nem, de azt meg igyekszik elkerülni, ha lehet.

„Így van" – mondta.

Tudja az első igazi örömöm akkor volt, amikor rá egy fél év múlva 1957. május 1-én a Hősök terén több százezer ember jött össze. Akkor éreztem, hogy az emberek a szörnyű tragédia után kezdenek lelkesedni, az embereknek kezd jó kedvük lenni. Nekem akkor ez jelentette a legtöbbet, ekkor volt az, amikor arra gondoltam, hogy érdemes volt vállalni, mert megvan az értelme.

Aztán persze újra jött a nyomás, a szorítás nyugatról is, keletről is, mindenki velünk foglalkozott.

1960 októberében Kádár János a Magyar Népköztársaság kormánya és népe nevében az Egyesült Nemzetek Szervezetének 15. közgyűlésére New Yorkba utazott. A magyar küldöttség élén az ENSZ-Palotába.

Közel másfélórás beszédet mondott a közgyűlésen. Beszédében elemezte, értékelte a világ akkori helyzetét és részletesen szólt az 1956-os magyar tragikus eseményekről, Magyarország helyzetéről.

„Az 1956-os tragikus események miatt országunkból sokan eltávoztak. Élete hánya-vetett lett sok magyar disszidensnek. Aki anyagilag boldogul is közülük az is tudja, hogy ott van az igazi helye, ahol népe él, és nincs az a kincs amely pótolhatná a hazát, a hazai kenyérnek, a Duna, Tisza vizének ízét.

A haza ügyei rendbe vannak. Jogot, emberi méltóságot, kenyeret, és csak a szülőhazában megtalálható otthont nyújt minden becsületes dolgozó embernek, és várja haza megtévedt fiát is."

Kádár beszéde végén a következőket mondta:

Engedtessék meg nekem, hogy végül egy magánjellegű megjegyzést tegyek. Engem személyemben is

sokszor támadtak e helyen. Én magyar munkásember vagyok. Világnézeti meggyőződésem miatt nem kevés üldöztetésben volt részem, de mindig meggyőződésem és lelkiismeretem szerint cselekedtem. A történelem egy nagyon súlyos órájában hű társaimmal együtt, munkásosztályomért és sokat szenvedett magyar népemért kiállva,

ott voltam, ahol lennem kellett,
azt tettem amit tennem kellett."

Kádár János szavaira taps volt a válasz, a palota kongresszusi termében...

Elmondta, mikor New Yorkba utazott, mennyire szigorú szabályokkal, korlátozták mozgási lehetőségét, *„pedig nem az USA-ba, hanem az ENSZ-be, annak közgyűlésére utaztam, megszabták, merre járhatunk, mozoghatunk."*

Mondtam ezt én is megtapasztaltam, saját bőrömön, amikor ott jártam. Amikor New Yorkban leszálltam a repülőgépről, odajött hozzám egy civil ruhás pali, mondván én vagyok az, akit ő keres? Mondtam én, én vagyok, de Ön miért keres engem, nem ismerem magát? Mondta, menjek vele be az irodába. Mentem. A szobában az íróasztalnál ücsörgött egy férfi. Azt mondja, foglaljak helyet, üljek le és mutatott az asztalával szemben lévő székre.

Köszönöm nem ülök le, mondtam, hiszen hosszú órákat utaztam, és sokat ültem a repülőgépen. De mondja, üljek le, amíg beszélgetünk. Még egyszer mondtam neki, nincs sok időm, várnak kint, állva is jó nekem. Ezt követően, amikor újra hozzám szólt már felemelte a hangját, és határozottan felszólított, hogy azonnal üljek le. Az íróasztala mellett is volt egy üres szék, hozzá közelebb, én

arra ültem le. Rám szólt, ne ide üljön, hanem oda, arra a székre, és mutatta az asztala előtt, kissé távolabb álló széket. Kissé kinyújtózkodván az alattam levő széken, észrevettem, hogy kihúzta a lába felett lévő asztal fiókját és valamit nézett. Nézte a fiókban lévő fényképemet, hogy én vagyok-e, és az alatta lévő gépelt fehér papírt. Megkérdezte, milyen célból utazom az USA-ba, és milyen városokban kívánok járni. Az általam felsorolt helységeket felírta, és aláíratta velem. Közölte azt is velem, hogy a megjelölt helyeken kívül ne utazzak máshová. Mondtam más utat, nem tervezek, nincs szándékom máshová utazni.

De ezt a kis kitérőt kihagyva, a világban később változott a helyzet, már nemcsak szidtak, néha dicsértek is bennünket. Viszonylag rövid időn belül elfogadtak bennünket, majd mi lettünk a *„csodagyerekek"*, majd jóval később a *„vidám barakk"*.

Mondtam neki: Úgy látszik az élet ilyen, hol jobb, hol meg rosszabb. Most meg itt vagyunk és újabb gondok, bajok vannak, különösen a gazdaságban, de a vezetésben is.

„Hát igen, de én remélem majd ezen is, túljutunk, meg fogjuk oldani. Jobban, okosabban kell dolgoznunk. Mindent, sok mindent másként kell csinálnunk." – mondta Kádár ezen a hosszabbra nyúlt beszélgetésünkön 1986 októberében.

Ezeket a történeteket Kádár, beszélgetéseinken többször is elmondta, mindig ugyanúgy, szinte szó szerint. Elgondolkodtam azon, hogy miért beszélt nekem erről többször is.

Eddig megjelent könyvekben, írásokban olvasható, hogy Nagy Imréről, 56-ról, a szovjetekkel történt tárgyalásról nem szokott Kádár beszélni.

Arra is hivatkoznak gyakran, hogy Aczél György, aki – ahogy tévesen mondják – Kádár bennfentes munkatársa és barátja volt, hagyatékában arra hivatkozik, hogy *„Nagy Imréről beszélni tabu téma volt Kádárral."* Aczél azt mondja, erről neki Kádár soha nem beszélt.

Elgondolkodtam, hogy akkor Kádár miért beszélt nekem erről, több alkalommal is. Arra a következtetésre jutottam, valószínű, hogy erről biztosan mással, másokkal is beszélt, de vagy nem emlékeznek erre, vagy nem mondják el. Lehet, hogy egyes kortársak emlékezete szelektív, vagy tán tudatosan, taktikusan használják emlékeiket.

Erre mondja Diderot Denis (1713–1780) francia filozófus, regény és drámaíró, hogy *„az elhanyagolt emlékezőképesség elvész."*

Beszélgetéseinken úgy tűnt nekem, hogy Kádár számára – különösen életének utolsó éveiben – óriási lelki terhet jelentett a Nagy Imre és társai sorsának alakulása.

1956. november 11-én a Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának ülésén még azt mondta: *„Nekem személyes meggyőződésem, hogy Nagy Imre, Losonczi Géza és a többi elvtársak, akik a kormány tagjai voltak, az ellenforradalomnak segíteni nem akartak."*

Ugyancsak novemberben Kádár János nyilvánosságra hozta azt a szándékát, hogy Nagy Imre ellen nem kezdeményeznek semmiféle bírósági eljárást. *„Nem teszünk bírósági feljelentést, nem kérünk bírósági eljárást Nagy Imre és társai ellen"* – mondta.

Nagyék ekkor még a jugoszláv nagykövetségen voltak. Ott tartózkodtak, amikor Kádár azt kérte Nagytól és az ott lévőktől, hogy hagyják ott a követséget, és térjenek vissza, haza a lakásukba. Voltak, akik a kérést megfogadták és hazamentek.

Kádár ekkor még nem tudta, nem tudhatta, hogy később, milyen szinte elviselhetetlen nyomás nehezedik rá és a többi vezetőtársára. A szovjetek, a kínaiak, a jugoszlávok, de valamennyi szocialista ország vezetője folyamatosan kérte, majd követelte Nagy Imre felelősségre vonását.

Ezek közül voltak akik azzal vádolták Kádárt, el akarja kerülni a felelősségre vonást. Mondták neki, hogy a Rákosi már régen megtette volna. Szóval a felelősségre vonás akkor állandó téma volt a testvérpártok találkozóin, aztán lassan itthon is.

November 1-én, 2-án Moszkvában nem a Nagy Imre volt a téma. Ott fel sem vetődött ez, csak az, hogy a szovjetek már nem ismerik el a Nagy Imre kormányt. Új kormányt kell alakítani, ez volt a fő téma. A szorítás később jött, hiszen a felelősségre vonás a szovjeteknek és a többi, Varsói Szerződésben lévő tagországoknak akkor bel- és nemzetközi politikai kérdés is volt ez.

„Higgye el nekem, akkor még azon is töprengtem, hogy lemondok. A társaim közül is többen szorítottak, hogy a felelősségre vonást a bíróságnak is el kell végezni. Tudták, ha én lemondok, azonnal jön haza Rákosi és akkor mi lesz. Végül húztuk, ameddig lehetett ezt az ügyet és végül úgy döntöttünk, hogy a bíróság állapítsa meg Nagy Imre politikai felelőségét. A Központi Bizottság ebben foglalt állást." – mondta nekem Kádár.

Nagy Imre egyik társa, akivel Nagy együtt volt, amikor már a Jugoszláv követségen tartózkodtak, a következőt mondta: *„Nagy Imre ott említette, hogy ő már november elsején, számos jelből látta, hogy az eseményeket forradalomnak kell értékelni, de voltak olyan megmozdulások is, amelyek az ellenforradalomra utaltak."*

Amikor megkérdeztem Kádártól, hogy Nagy Imrét, társaival együtt, miért kellett kivégezni, az volt a válasza: *„Én nem kívántam, nem akartam Nagy Imre halálát. Az ember megértheti egymást, ha akarja, még akkor is, ha egymásnak esküdt ellensége lenne, ha nem kételkedik, hanem bízik a másik emberben."* – mondta nekem Kádár. *„Ha a jugoszláv követség, nem adja ki Nagy Imrét a szovjeteknek, ha a követségen marad továbbra is, akkor talán sok minden máshogy alakult volna, talán Nagy Imre sorsa is."*

Kádár nekem akkor azt mondta: „Vidics jugoszláv külügyminiszter helyettes, akkor itt járt Budapesten, ismertette velem Tito üzenetét amelynek a lényege az volt, hogy Nagy Imre ismerje el a megalakult új kormányt és segítsen az ország rendjének a helyreállításában. Kádár ezt az üzenetet tudomásul vette és kérte Vidicset, hogy ezt közölje a követségen Nagy Imrével, ha ez megtörténik nem lesz felelősségre vonás sem, és nyugodtan visszatérhetnek a követségről otthonukba családjukhoz. Nagy Imre azonban visszautasította a Vidics által elmondott üzeneteket.

Vásárhelyi Miklós, Vidics közvetítő szerepéről a következőket mondta, írta: „A fordulat, a változás akkor következett be, amikor megérkezett hozzánk a követségre a jugoszláv kormány megbízottja, Vidics külügyminiszter helyettes személyében, aki előzőleg a moszkvai jugoszláv nagykövet is volt, és igen nagy szerepe volt a szovjet–jugoszláv kapcsolatok helyreállításában, megjavításában. Később volt jugoszláv külügyminiszter és a jugoszláv legfelsőbb pártvezetés tagja is.

Vidics elmondta Nagy Imrének, hogy született egy fontos megállapodás Kádárékkal is, ami azt tartalmazza, hogy a követségről nyugodtan hazamehetünk, nem lesz retorzió, felelősségre vonás az eddig történtek miatt. Az üzenetre 4 család úgy döntött, hogy a javaslatot elfogadja és hazamegy.

Vidics egy rendkívül művelt, intelligens, kulturált ember volt, mondta Vásárhelyi.

Vas Zoltán, aki szintén a követségen tartózkodott többek között azt írja: *„Kádárék a megegyezés érdekében elébe mentek Nagy Imrének a megállapodás érdekében, de Nagy Imre nem fogadta el."*

Erről mondta Kádár: *„hogy ha a próbálkozásokra, javaslatokra Nagy Imre megértően válaszol, ha felismerte volna a valós helyzetet, meggyőződésem, hogy minden másképpen történhetett volna."*

Kádár és Nagy Imre tárgyalási lehetőségeit lehetetlenné tette az is, hogy Nagy Imre nem magyar területen, hanem a jugoszláv nagykövetségen, idegen felségterületen tartózkodott. Kádárnak az, az üzenete, hogy Nagy Imre hagyja el a követséget, lehetővé tette volna azt is, hogy szabadon, magyar területen tárgyalhassanak. Valószínű azonban, hogy tárgyalási tanácskozásuk így sem jöhetett volna létre, hiszen a szovjet, jugoszláv és román megállapodás akkor már létezett, csak Kádár nem tudott még róla.

Nagy Imre és kormánya azáltal, hogy a jugoszláv nagykövetségre ment és ott menedéket keresett, tulajdonképpen lemondott a miniszterelnöki szuverinitásáról. Figyelmen kívül hagyván azt a körülményt azt valóságot, így akarta folytatni, az egyébként sem létező kormányzást, idegen felségterületen a jugoszláv követségen. Nem vette tudomásul, hogy az ő kormányzása már a valóságban nem lézetik. Sajnos társai sem hívták fel a figyelmét erre.

Nagy Imre meg volt győződve arról, hogy Kádár János megmenti őt, hacsak a szovjetek nem kényszerítik őt más megoldásra. De a szovjetvezetés a kínai és jugoszláv vezetőkkel együtt, különböző módszerekkel Kádár részére

kényszerhelyzetet teremtettek, amit Kádár nem tudott kivédeni. Ha lemondott volna beosztásáról, akkor talán, de akkor lett volna helyette más. Kádár ameddig tudott, ameddig lehetett Nagy Imre halálbüntetése ellen volt. Ezt meg kell mondani egyértelműen, meg kell mondani világosan, hogy nem Kádár ölette meg Nagy Imrét. Ami történt azért nem csak Kádár János a felelős.

Megkérdeztem Kádártól, miért nem kereste fel akkor Nagy Imrét a követségen, hogy beszéljen vele?

„Nagy Imre velem nem akart tárgyalni. A vele, mellette lévő emberek is ezt tanácsolták neki. A szovjetek pedig megfigyelték, hogy mi történik, akik így is, akkor még bizalmatlanok voltak velem szemben is. Félreértették, egyesek félremagyarázták volna a személyes találkozást. Tehát a tárgyalás vele, akkor nem volt lehetséges. Az ilyen, velem szembeni valótlan felfogásuk, előfordult később is, több esetben. Talán maga emlékezik amikor én a csehszlovák Dubčekkel találkoztam többször is, hogy a katonai beavatkozást elkerüljük a szomszédban. Akkor is azzal vádoltak meg, a szovjetek és a Varsói Szerződés országainak vezetői közül többen, hogy én Dubčekkel szimpatizálok és titokban tárgyalok. Egyébként a felvetésük akkor igaz is volt és sokat kellett ezért nekem vállalni, kiállni. Szóval azt mondom magának, sajnálom hogy Nagyék sorsa így alakult, de tehet róla ő maga is. Nem tudom még ma sem, hogy akkor mit lehetett volna tenni, hogy ne történjen meg a tragédia. Mikor róla beszélek magával – másokkal nem szoktam, erről beszélni – mindig azon gondolkozom, arra gondolok, hogy miért nem lehetett ezt a tragédiát elkerülni.

A szovjetek Nagy Imrét a tudtom nélkül elvitték, ellopták a jugoszláv követségről, ebben velem ők nem

állapodtak meg. Magam is ezt utólag tudtam meg. Ha már a jugoszlávok nem akarták őket követségükön tartani, miért nem vitték őket jugoszláviába. Én ezt a jugoszlávokkal utólag közöltem. Aztán arra is gondoltam, hogy talán jobb, hogy Nagy Imrééket Romániába vitték, hiszen mint később kiderült Titoék egyik leghatározottabb képviselői voltak annak, hogy Nagy Imrét és társait bíróság elé kell állítani. Akkor én nem gondoltam arra, hogy a felelősségre vonásnak tragikus következménye lesz. Csak később jött a kemény szorongatás, követelés Nagy Imre perbefogásáért. Szóval nehéz helyzet volt részemre, senkinek sem kívánom!"

Megkérdezem még egyszer erről már beszéltünk, Nagy Imre miért nem kapott kegyelmet?

Dobi István, aki 1952 és 1967 közötti időben a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsának elnöke volt, 1963-ban egy beszélgetésünk alkalmával mondta nekem: *„Megállapodtunk Kádárral, hogy ha Nagy Imre a bíróság ítéletét követően kegyelmet kér, akkor javaslom az Elnöki Tanácsnak, hogy kérését teljesítse, mentse fel az ítélet alól. De Nagy Imre nem fordult az Elnöki Tanácshoz, nem kért kegyelmet."*

„Azt kérdezi tőlem, hogy a súlyos ítélet után Nagy Imre miért nem kapott kegyelmet. Erre azt tudom mondani, hogy Nagy Imre nem kért kegyelmet. Azt gondolom, azt hitte, hogy az ítéletet nem hajtják végre. Ő akkor a szovjetek véleményét nem ismerte, talán arra is gondolhatott, hogy majd a szovjetek megmentik őt, hiszen évtizedek óta ismerték, évekig ott élt náluk a Szovjetunióba. Dobi valóban az igazat mondta magának.

Arra is gondolok, ha kegyelmet kér és megkapja, utána mi történik hazánkban és kapcsolatainkban. Mit

csináltak volna azok, akiknek szándéka, elképzelése nem valósult meg?

A helyzetet, akkor és a következményeit nem lehetett felmérni, felismerni. Tudja, hogy akkor már bizonyos csoportok részéről itthon is nagy volt a nyomás, más irányvételre."

Kádár azt is elmondta, hogy amikor Nagy Imréék még a jugoszláv követségen voltak a jugoszláv kormánnyal volt egy megállapodásuk, hogy a követségről Nagy Imre és a vele ott lévő, 4–5 embert, hozzátartozóikkal együtt, hazatérhetnek otthonukba. Nagy Imréék ezt az ajánlatot nem fogadták el, nem akartak visszatérni otthonukba, 4–5 fő kivételével. Valószínű attól tartottak, hogy letartoztatják őket. Ezt követően került sor november 22-én Mátyásföldre, majd Romániába szállításukra.

„Azt mondom magának, hogy sajnálom Nagy Imrét, hogy akkor így fejezte be sokat próbált életét. A szovjetek állandóan azt mondták: Nagy Imre kommunista volt, de kormánya élén eljutott az árulásig."

Kétségtelen, ha Nagy Imre akkor felismeri a helyzetet, tudomásul veszi, hogy súlyos felelősséggel vádolják, kormánya már nem létezik, nem ismerik el, ha akkor lemond és Kádár kormányát ismeri el – átadja az akkor már nem létező elnöki posztját, „hatalmát" bizonyára nagy segítséget jelentett volna az ország konszolidációjának. Biztos vagyok, hogy akkor saját életét is megmentette volna. De úgy látszik akarata, lelkiismerete mást diktált neki."

Végül is Kádár engedett a hatalmas nyomásnak, szorításnak, felvállalta Nagy Imre felelősségre vonását és ezzel halálát is.

Nagy Imrét és társait november 22-én a jugoszláv követségről, a II. Rákóczi Ferenc katonai középiskola

épületébe szállították át, ahol akkor már Szerov tábornok vezetésével a szovjet államvédelmi bizottság, a KGB Magyarországi parancsnoksága működött.

Láttam és éreztem rajta, életének utolsó szakaszába Kádár eljutott addig, hogy nagyon bánta Nagy Imréék halálát. *„Bár tudtam, hogy akkor Nagy Imre az MDP Politikai Bizottságának tagjaként, megszavazta, Rajk Lászlónak és nekem is a börtönbe vitelemet. De azt is tudtam mindig, hogy a mi ügyünk kezdeményezője nem ő volt, hanem Rákosi"* – mondta nekem Kádár.

Bár sorsukról a szörnyű ítéletet nem ő hozta, de tudta, neki talán lett volna lehetősége arra, hogy megmentse őket.

Az egy másik kérdés, hogy az akkori körülmények között, különösen a külső nyomás közepette ezt megtehette-e, vagy meg tudta volna-e, meg akarta-e tenni?

A korabeli nyugati sajtóban megjelent írások, kommentárok túlnyomó többsége a Nagy Imre pernek a kikényszerítésében fő felelősként, akkor Moszkvát jelölte meg. Írták, hogy Nagy Imre halálra ítélésében *„Kádár csakis azért egyezett bele, mert Hruscsov, rákényszerítette őt, vezetőtársaival együtt. Őket pedig a kínaiak és Moszkva szövetségesei szorították."*

Különböző, megbízható forrásokból, Szovjetunióból, Jugoszláviából és más országokból szerzett tapasztalatok alapján is meggyőződtem arról, hogy Nagy Imrének sajnos akkor is meg kellett volna halnia, ha Kádár János nincs, nem létezett volna. Akkor a helyzet, a körülmények ilyenek voltak.

Kádár azt mondta nekem erről: *„Nem akartam Nagy Imre-pert. Nagy Imre politikai felelősségét akartuk csak megállapítatni, de elviselhetetlen nyomás nehezedett ránk a Szovjetunió, Kína és a Varsói Szerződés többi tagállama részéről is. A szovjetek a történtekért, Nagy Imrét tartották felelősnek, mondván tétovázott, az események elsodorták őt. Nem időben lépett fel, hogy a súlyos eseményeknek elejét vegye. Szerintük Nagy Imre eljutott az árulásig. Többször mondták nekem: a budapesti utcákon, sok szovjet katona is meghalt, megsebesült."*

Saját tapasztalatom, amikor én 1968-ban, Novoszibirszkben, Novokuznyeckben jártam és az ottani bányászokkal találkoztam, még mindig gyakran hangzott el részükről *„Budapest, Corvin-köz."* Volt közöttük, aki a fiát, vagy apját veszítette el.

Iszak Bábel szovjet-orosz elbeszélő drámaíró (1894–1941) Lovashadsereg című drámája jutott eszembe, akinek Gadalija, a füstös szemüvegű ócskás, földigérő, zöld kabátjában a halottak között járkálva filozofál és azt mondja: *„A jó dolgokat a jó emberek csinálják. A forradalom a jó emberek dolga. De a jó emberek nem ölnek."* Hogy is van ez?

Gadalinnek e furcsa tökéletlen, vagy nagyon is tökéletes, igazán őszinte szillogizmusára a történelemnek nincs válasza. Hol van az a forradalom, amelyben minden lelket számba vesznek és első osztályú ellátásban részesítenek? Ki tud elfogadható feleletet adni a magányosan ábrándozó, kezében imakönyvvel a templomba elvonuló Gadalinnek erre a képtelen tévedésére és igazára. Bábel ott azt válaszolja és kérdezi: *„Jaj nekünk, hol van a gyengéd forradalom?"*

Karel Čapek csehszlovák író, aki rövid élete során mindig elítélte az erőszakot mondja a Keresztrefeszítés című novellájában, „A dolog úgy áll, hogy néha az emberek a jobboldalit feszítik meg, néha meg a baloldalit. A történelemben mindig így volt. Minden korszaknak más mártírjai vannak. Van olyan idő, amikor azt

vetik tömlöcbe, vagy juttatják keresztre, aki a nemzetért harcolt, máskor aztán az kerül sorra, aki azt hirdeti, hogy a szegények, a rabszolgák javáért kell verekedni.

Ha a baloldali marad felül, keresztre feszíti a jobboldalit, ha a jobb győzedelmeskedik, keresztre feszíti a bal oldalit."

Čapek az emberi életet tartotta a legdrágábbnak, szentnek.

1957. márciusában, amikor Kádár küldöttséggel Moszkvában járt, a tárgyalásokon Nagy Imre felelőssége is felmerült. Kádár szembesült vele, hogy a szovjet vezetés határozottan sürgeti Nagy Imre felelősségre vonását.

Kádár húzta-halasztotta a felelősségre vonás elindítását.

Ennek több oka is volt. Az ország belső helyzete, a nemzetközi vélemény, és különösen az, hogy Kádár abban bízott, Nagy Imre belátja tévedéseit, felismeri a helyzetet, változtat álláspontján, és főleg elismeri az új kormányt, és tudomásul veszi a kialakult helyzetet.

1957. novemberében Moszkvában a szocialista országok pártvezetőinek csúcstalálkozóján Kádárékra azonban már olyan nyomás nehezedett, aminek nem tudtak ellenállni. Voltak, akik Kádárt megvádolták, hogy becsapja őket mert valójában nem is akarja Nagy Imrét felelősségre vonni.

Nagy Imre felelősségének megállapításában, sorsában a fordulat tehát 1957. november-december táján következett be.

1957. december 29-én az MSZMP Központi Bizottsága ülésén olyan határozat született, hogy *„szabad folyást kell engedni a törvényes felelősségre vonásnak Nagy Imre ügyében."*

Amikor 1989. áprilisában egy újságíró megkérdezte Kádártól, hogy van-e valóság alapja annak a híresztelésnek, hogy Nagy Imre és társai halálra ítéléséről az MSZMP Politikai Bizottsága, netán Ön döntött, határozottan és egyértelműen a következőket válaszolta:

„Nincs. Ez minden alapot nélkülöz. A bíróság nem utasításra hozta ítéletét."

Kádár ugyanezt a választ adta nekem is, amikor még egészséges volt többször beszéltünk Nagy Imréék haláláról.

Ezt követően eltelt még 5 hónap, amikor 1958. május 27-én a Politikai Bizottság, majd június 6-án a KB ismét foglalkozott Nagy Imrével. Közben a külső szorítás mellett, erősödött a hazai nyomás is Nagy Imre elítélésével kapcsolatban. A Központi Bizottság ezen az újabb ülésen megismétli a korábbi álláspontját és meghozza most már az utolsó határozatát, azaz: *„hozzájárul a törvények szerinti eljárás lefolytatásához, Nagy Imre felelősségre vonásának szabad utat enged."*

Azzal, hogy Kádár, hozzájárult ahhoz, hogy a Központi Bizottság szabad folyást engedett Nagy Imre politikai felelősségének megállapítására, eldőlt Nagy Imre sorsa.

Kádár akkor követte el azt a hibát, amit ő utólag teljesen felismert, de az már késő volt.

Engedett a szorításnak.

Kádár nekem erről azt mondta: *„Én nem szóltam bele abba, hogy Nagy Imre milyen bírósági ítéletet kapjon. Nagy Imre pedig nem kért kegyelmet."*

Beszélgetéseinken megpróbált, de valójában nem talált magyarázatot, saját maga számára, sem a történtekre, azon kívül, amit többször is elmondott, *„Nagy Imre kommunista volt, de sajnos eljutott az árulásig. Rossz tanácsokat kapott a körülötte lévő emberektől és külföldről."*

Egy politikus, Nagy Imre meghalt, bár bizonyára jót akart, de nem volt elég ereje, lehetősége, ennek megvalósítására, s belebukott. Egy másik ember, Kádár János szintén jót akart, egy másik úton kereste a megoldást és súlyos terheket vállalt. Mondta: *„Akkor nem volt más megoldás, nem volt más lehetőség."*

Talán minden másképpen történik meg, ha akkor, azon a napon, november elsején nem térnek el útjaik. Abban biztos vagyok, hogy Kádár nem akarta, nem kívánta korábbi harcostársa Nagy Imre halálát, de nem vagyok biztos abban, hogy ha megakarta, megtudta volna őt menteni.

Kínlódott, vívódott magában és nem tudott, vagy nem akart, nem mert másképpen dönteni.

Én átnéztem 1956. november 1-től az MSZMP megalakulásának napjától – az összes pártdokumentumot. Nem találtam olyan határozatot, feljegyzést, amely Nagy Imrének az MSZMP alapító tagjának a pártból való kilépését, vagy kizárását bizonyította volna.

Kérdeztem személyesen olyan embereket, akik abban az időben a KEB tagjai voltak, mondták nem született határozat Nagy Imre párttagságáról, azzal senki nem foglalkozott. Ha lett volna kizáró döntés, emlékeznének rá.

Párttagságának megszüntetésében egyedül és kizárólag a KEB lett volna illetékes, más nem. Levonhatná az ember ezek után azt a következtetést, hogy Nagy Imre haláláig tagja volt az MSZMP-nek. De ennek ma mi lehetne az értelme, jelentősége?

Ezeket a megállapításaimat jeleztem 1989. július 16-án a Központi Bizottságnak, amikor Nagy Imre temetéséről tanácskozott és hozott határozatot.

Amikor sor került, 1989. június 16-án Nagy Imre újratemetésére, előtte a Központi Bizottság ülésén az

volt az egyik kérdés, miként legyen a temetés. Vita alakult ki arról, nehogy a temetésen provokáció történjen.

Tudtam, hogy a Központi Bizottság minden tagja Nagy Imre, eltemetésének a pártján áll, de többen attól tartottak, hogy a temetés során zavargások lesznek.

Az akkori helyzetben és körülmények között, lehetett volna ezzel számolni, de bízva a temetést szervező (TIB) bizottságában (Göncz Árpádban, Mécs Imrében, Vásárhelyi Miklósban) remélhető volt, hogy rendbontás nem történik a temetésen.

Én úgy ítéltem meg, hogy az aggályok ellenére, sem lehet vita a temetés megtartásáról. Az ülésen, azt kértem Nyers Rezsőtől, aki akkor a párt elnöke volt, és az ülést is vezette, hogy a vitát zárja le, Nagy Imrét emberhez méltó tisztességgel, méltósággal el kell temetni. Kádár szavai jutottak eszembe, amit sok-sok évvel ezelőtt Apám halálakor, temetésekor nekem mondott, *„a halottat tisztességgel, méltósággal el kell temetni."*

A Központi Bizottság akkor helyesen, bölcsen döntött.

XXV.

Amint korábban említettem volt, most térek vissza arra a beszélgetésünkre, amikor azt javasoltam Kádárnak hogy menjen nyugdíjba.

Sokfajta megítélés, *„titok"* lengi körül Kádár nyugdíjba menetelének elmaradását 1972-ben.

Már korábban említettem, hogy Kádár a téli pihenőjét, feleségével együtt általában Dobogókőn töltötte. Így volt ez 1985. január első felében is.

Két hét elteltével, január 16-án, a szokásos időpontban kopogtatott szobám ajtaján. Gondoltam sikerült jól kipihenni magát.

– Kérdeztem is, hogyan pihent?

Azt mondta, nem jól, *„rosszul, pocsékul, mert alig hogy felmentünk, két nap múlva elkapott az influenza és végigkínlódtam vele a két hetet."*

Tehát nem tudott a szokásos aktív módon pihenni, úszni, és ahogy ő mondta, *„nem tudtam csavarogni"*. Panaszkodott, fáradt volt, kissé nyugtalan is, hiszen a párt márciusi kongresszusára kellett készülni, ami sok tennivalóval járt.

Különösen hosszúra nyúlt ezen beszélgetésünk során, a fáradság apropója kapcsán is mondtam neki, hogy most 73 éves, eddig tényleg sokat dolgozott, élete során sok minden történt vele, ami nem múlik el nyomtalanul.

Most pedig egy nehezebb időszak következik, szaporodnak a gondjaink, bajaink.

Kérdeztem tőle, nem gondolkodott-e azon, hogy most a márciusi soron következő kongresszuson kérje nyugdíjba menetelét? Hogy abbahagyja, az első titkári tisztségből adódó igen aktív munkát, és továbbra, mint a párt Elnöke dolgozna.

Javasoltam Kádárnak, hogy javaslatomat gondolja meg alaposan és döntsön.

Gyorsan válaszolt:

„– Én gondolkodtam ezen többször is, maga ezt jól tudja, de most a szabadságom ideje alatt nem ezen, hanem a tennivalókon gondolkodtam." – mondta azonnal válaszként.

Mondtam neki, tudom 1972-ben nem engedték el nyugdíjba, de most más időszak van. Idősebb is lett, meg a helyzet is egészen más.

„– Most is azt mondják a titkártársaim, nem mehetek el, szükség van rám" – volt a válasz.

És azzal folytatta, hogy ezt mostanában egyedül csak én kérdeztem meg tőle.

A titkár kollégái, mind azt mondják neki, hogy ebben a munkában, ahogy ő mondta: *„életfogytiglanra vagyok ítélve."*

Tudtam, hogy titkártársai, valóban ezt mondják neki *„nélkülözhetetlen"*. Különböző meggondolásokból. Azok is azt mondták neki, akik a háta mögött időszerűnek tartották nyugalomba vonulását, de szemébe az ellenkezőjét mondták. Voltak, akik abból indultak ki, őt ismerik jól, mint főnököt, mellette tudnak dolgozni. Tőle senkinek nem kell tartani, tudható hogy kiről mit gondol, hiszen mindig őszintén szemtőlszembe mondja meg a véleményét. Néha nagyon keményen, de mindig harag nélkül.

Éreztem, hogy ezt az *„ítéletet"* saját maga is így fogadta el.

Valójában a legfőbb kérdés, akkor az utódlás volt, az hogy Kádár után ki lehet az első ember. A titkárok egymást nem tartották alkalmasnak, mást pedig nem akartak. Tehát a dolgot nem lehetett megoldani, maradt az, ami volt.

Az igazság fontos része viszont az is, hogy nélkülözhetetlenségét már Kádár maga is hitte. Elfogadta és elhitte, amit mondtak neki, hogy e munkában *„életfogytiglanra van ítélve."*

Ezen a hosszúra nyúlt beszélgetésünkön a nyugdíjazással, az utódlással kapcsolatban Kádár a következőket mondta el.

„– Amikor 1972-ben a nyugdíjkorhatárt elértem, hatvan éves voltam, május 10-én levélben fordultam a Központi Bizottsághoz, kértem járuljanak hozzá nyugdíjba menetelemhez." – mondta nekem.

A Politikai Bizottság akkor, nem támogatta kérését.

1972. május 29-én megismételte kérését, és azzal is indokolta, hogy az első titkári beosztását már 15 esztendeje tölti be. Kérte a testületet, hogy *„tekintettel 60. életévemre, valamint arra, hogy 15 esztendeje töltöm be a KB első titkári tisztséget, mentsenek fel és helyezzenek nyugállományba."*

A KB ülésen felszólalásában is indokolta ezt az elhatározását, kérését.

A lényeg az, hogy a Központi Bizottság testületi ülésén Kádár kérését elutasította, mondván szükség van rá, nélkülözhetetlen. Kádár János, mint a KB első titkára, dolgozzon tovább, mert munkájára az országnak szüksége van.

1972 után mikor betöltötte 60. életévét és nem engedték kérése ellenére, nyugdíjba menni, megváltozott munkamódszere, életrendje. Érezte, hogy a teherbírása megváltozott, orvosai javaslatára tudomásul vette, hogy a munkában óvatosabbnak kell lennie. Abba kellett hagynia azt a kialakított munkagyakorlatát, hogy este 8-ig dolgozik, és táskáját teletömve indul haza, hogy vacsora után ismét munkához lásson és hajnalig dolgozzon.

Beszélgetésünkön Kádár elmondta azt is, hogy 1972-ben azért is kérte felmentését, mert látta, hogy a vezetésben van olyan személy, akinek ezt a felelős munkát nyugodt szívvel átadhatja. Komócsin Zoltánt említette akkor nekem, aki abban az időben itthon is, nemzetközileg is ismert, elismert vezető volt. A Központi Bizottság nemzetközi kérdésekkel, külügyekkel foglalkozó titkára, akkor 49 éves volt.

Kádár együtt dolgozott vele, jól ismerte őt, felkészültségét, vezetői képességeit.

Megemlítem, hogy magam is jól ismertem Komócsint, hiszen egy időben vele együtt dolgoztam. Akkor ennél jobb elképzelést, az utódlásra nem lehetett volna kitalálni. Kádár szerette Komócsin nyíltságát, dinamizmusát. Közöttük jó, őszinte, emberi kapcsolat volt. Komócsin jó kedélyű, pozitív gondolkodású ember volt.

Eszembe jut egy kötetlen, jó hangulatú beszélgetésünk Komócsin munkaszobájában, ahol Kádár humorosan egy történetet mesélt el.

Mikor Kekkonen Urho Kaleva elnök meghívására Kádár Finnországba látogatott, a fogadó személyek között volt egy fiatal, csinos hölgy is, akinek az üdvözlő szavak után első kérdése az volt Kádárhoz : *„Hogy van a Zoli?"* Mármint Komócsin Zoli. *„Nem azt kérdezte tőlem, hogy utaztam, én hogy vagyok, hanem hogy, hogy van a Zoli?"* – mondta Kádár.

A hölgy közvetlen érdeklődésének persze az volt az előtörténete, hogy ő volt a Finn Ifjúsági Szervezet elnö-

ke, és ilyen beosztásban járt már Magyarországon, amikor Komócsin Zoltán volt a Magyar Ifjúsági Szövetség vezetője. Innen volt a személyes ismeretség.

Amikor a történetet Kádár viccesen előadta, Komócsin úgy reagált az elmondottakra, hogy *„a hölgy tényleg rendkívül csinos volt, amellett okos és intelligens is."*

Sajnos Komócsin Zoltán 1974-ben beteg lett, és rövid időn belül meghalt.

Kádár szerint is, Komócsin halála *„nagy veszteség volt."*

Amikor Kádár ezt elmondta, különösen, amikor Komócsinról beszélt láttam rajta, hogy elérzékenyült.

Könnycseppek jöttek szemébe Komócsin temetésén.

További találkozásaink alkalmával, nyugdíjba menetelét én már nem vetettem fel.

Későbbi beszélgetésünk során azonban megtudtam, hogy Kádár, a nyugdíjazással kapcsolatos javaslatomat, akkor elmondta feleségének. Úgy tudom másnak nem, nem gondolom, hogy titkártársainak elmondta volna. Amikor ezt követően nem sokkal feleségével találkoztam, és beszélgettünk, azt mondta nekem, hogy már *„én is többször győzködtem őt, hogy hagyja abba a megfeszített munkát, de ő itthon is a munkával foglalkozik."* Tudtam, Kádár még este 8 után hazaindulva is cipelte táskájában azokat a munkákat amire napközben nem volt elég az idő. Felesége mondta neki és kérte, hogy jöjjön el nyugdíjba, erre a válasz az volt *„Te nekem azt mondogatod, hogy jöjjek el nyugdíjba, jó én eljövök, ha te is eljössz."*

Kádár felesége arra biztatott, hogy ezt a javaslatomat ne felejtsem el, továbbra is győzködjem férjét, hogy itt az ideje a sok-sok munka és a sok-sok feszültség után a pihenésnek, a nyugdíjba menetelnek. Elmondta azt is hogy érvként a következőket is mondta: „Történt már veled az életedben sok minden, nem csoda, ha elfáradtál,

nyugodtabban is élhetnénk. Ne várd meg azt, hogy beteg legyél. Eljárt az idő felettünk." Mivel jól ismertem Kádár sokszor alaposan végiggondolt elképzeléseit, egyszer-kétszer még szóba hoztam ezt a témát, aztán ahogy már említettem, tovább én nem zaklattam a nyugdíjba menetellel. Ő tért vissza rá, hat év múlva erre a felvetésemre, amikor a 1988-as pártértekezlet előtti napon, közölte velem, hogy 1989-ben a következő pártkongresszuson befejezi a munkát és pihenni, nyugdíjba megy. Ezt a holnap bejelenti a pártkongresszuson. Ez a terve már nem sikerült, ezt az időt már nem élte meg.

Kádár János 1972. évi nyugdíjazási kérésével kapcsolatban, ugyancsak a mendemondák világába tartozik az az állítás, amit már a korábban említett politikai napilap leírt 2002. augusztusában.

Azt írja a lap, hogy Kádár nyugdíjba meneteli kérésének 1972-ben két oka volt. Egyik ok, hogy a vele szemben fellépő *„munkásellenzéket"* akarta ezzel a lépésével kiszorítani a hatalomból. Másik oknak azt írják, Kádár érezte, hogy elveszítette a szovjet vezetés iránta érzett bizalmát.

Nem tudom, valóban elhiszi-e valaki, hogy Kádár kérésének tényleg ez lett volna a célja és az oka. Ez a vélemény is egyike az olyan találgatásoknak, ami az akkori helyzet téves felfogásából, vagy ismeretlenségéből adódik.

A valóság az, hogy Kádárnak sem a hetvenes, sem a nyolcvanas években nem volt *„baloldali munkás ellenzéke."* Tehát nem kellett kiszorítani őket a hatalomból.

Visszatérve a pártonkívüli úgynevezett *„baloldali munkásellenzék"* teóriájára, amit egyesek a reform és Kádár iránti ellenzékként fogalmaztak meg, azt kell mondanom, hogy ilyen nem volt, nem létezett.

XXVI.

1972. november 14–15-én az MSZMP Központi Bizottsága kibővített tanácskozást tartott, ahol az új gazdasági mechanizmust a gazdálkodás konkrét rendszerét a reformról, a bevezetését (1968) követő öt esztendő alatt elért eredményekről, tapasztalatokról és a szükséges további intézkedésekről is folyt az értékelés, elemzés.

Ezen a tanácskozáson részt vettek az állami, gazdasági, kulturális és társadalmi élet legfőbb vezetői, tisztségviselői. Alapos és tartalmas vita volt ezen az ülésen.

Ott voltam én is, szót kértem a vitában. Voltak bőven tapasztalataim, hiszen Újpesten dolgoztam, ahol sok fontos üzem, nagyvállalat és kutató intézet működött. Többek között az Egyesült Izzó (Tungsram), Chinoin, Bútoripari vállalat, Bányagépgyár, Budalakk festékgyár, Duna cipőgyár, Bőripari vállalat, Hazai pamutszövőgyár, Magyar Posztóipariválallat, és még sokan. Az eltelt idő alatt sok tapasztalat gyűlt össze.

Szóval én is, mint sokan mások, elmondtam az addigi tapasztalatainkat és javaslatainkat. A reform kezdetén tapasztalható idegenkedésen már túljutottunk, de voltak dolgok amelyen menetközben volt szükséges igazítani.

Többek között ügyelni kellett arra, hogy a reformot nem szabadott célnak tekinteni, hanem a gazdálkodás hatékonyságának fontos és nélkülözhetetlen eszközeként kellett alkalmazni. A reform nem cél volt, hanem eszköz,

nem szabadott fetisizálni, a gazdaság továbbfejlesztésének, az irányításnak és végrehajtásának, fontos eszközeként kellett megvalósítani, a cél elérése érdekében.

Figyelni, csinálni, és a cél érdekében a tapasztalatok alapos elemzése alapján folyamatosan, javítani, finomítani kell.

Ezen a tanácskozáson nem volt reformellenes fellépés *„munkás ellenzék"*, mint ahogy a későbbi években ezt egyesek megfogalmazták. Valószínű azokból a véleményekből vontak le következtetést, hogy helyesen hangsúlyt kapott az a vélemény is, hogy a reformelképzelések megoldásához szükséges a feltételeket is biztosítani.

Hangsúlyt kapott a vitában az is, hogy a reform során, nem szabad, hogy az üzemekben, vállalatokban dolgozó emberek keresete, jövedelme csökkenjen, hiszen a jobb közérzet, a vállalkozás is fontos feltétele a gazdálkodás rendszerének.

Ezen az ülésen mondta Kádár:

„A gazdaságirányítási rendszert együtt dolgoztuk ki, együtt szerveztük meg, és merem állítani, nemcsak mi vagyunk a szerzői, hanem sok tízezer és százezer ember az országban. Együtt csináltuk és jól tettük, hogy megcsináltuk. Ezt az irányítási mechanizmust azonban, folyamatosan, állandóan fejleszteni, tökéletesíteni kell, mégpedig úgy, hogy a lényeget megőrizve és erősítve csináljuk tovább.

Ez a reform, egyik legnagyobb vállalkozásunk mely úgy tűnik sikerülni fog. Az új gazdasági mechanizmus, jobb, hatékonyabb eszköz, mint a régi volt."

A magyar társadalom megvitatta, megértette a reformok célját, tudta, hogy ezekre szükség van, mondható, hogy a társadalom akkor reformpárti volt.

Az valóság, hogy az 1972–1973-as években, olyan álhírek jelentek meg, egyes nyugati sajtókban, hogy Magyarország és a Szovjetunió között feszültség, bizalmi válság alakult ki, amely a gazdaságpolitikában és a külpolitikában nyilvánult meg.

Kádár ezeket a találgatásokat ismerte, de nem tulajdonított ennek különösebb jelentőséget. Máskor is volt már ilyen. Ismerte a szovjet vezetők véleményét. Kádár kapcsolata ebben az időben, alapjában jó volt a szovjet vezetéssel. Nem volt sem rosszabb, sem jobb, mint korábban.

1972 májusban a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsa Lenin-renddel tüntette ki őt, amit Brezsnyev adott át neki a Magyar Parlamentben.

A Kádár nyugdíjba meneteli kérésének valódi oka: a párt vezető szerveinek volt egy nem publikált belső határozata. Lényege az volt, hogy amikor a magas tisztséget betöltő személyek elérik a hatvanadik évüket, a nyugdíjkorhatárt, néhány soros írásban forduljanak a hatáskörileg illetékes szervhez. További munkájukról az illetékes szervnek kellett dönteni. És ezt tette meg Kádár is, hogy további beosztásáról döntsön a Központi Bizottság.

Elmondása szerint akkor komolyan gondolta, hogy felmentését kéri.

Pontosan 16 évvel később, 1988 májusában a párt országos értekezlete Kádárt felmentette beosztásából és Grósz Károlyt választotta meg főtitkárnak.

Ismeretes, hogy Kádárt a párt elnökének választották.

Olvasom Romsics Ignác nem régen megjelent *„Volt egyszer egy rendszerváltás"* című könyvét, amiben azt írja, hogy Somogyi Imre a Központi Ellenőrző Bizottság titkára, aki régi harcostársa volt Kádár Jánosnak, garanciát jelentett Kádár számára, ha netán a múlt

hibáiért utólag bűnbakot keresnének a felelősségre vonás céljából, akkor majd ő megvédi őt. Ez adott biztonságot Kádár részére a lemondásához.

Azt kell mondanom, hogy ez a gondolat nem más mint egy téves találgatás, eltévedt feltételezés, amivel én először ebben az írásban találkoztam, amiről én magam soha nem tudtam. Ez is mint sok minden más, csak spekuláció lehet.

Kádárral folytatott beszélgetéseinken soha, egyetlen alkalommal még gondolatban sem jutottunk el ahhoz, hogy ez az elképzelés, számítás szóba kerülhetett volna közöttünk. Biztos, hogy erre sem ő, sem én soha nem is gondoltunk. Kár hogy a szerző e feltételezésnek nem járt utána, nem győződött meg róla mielőtt leírta.

Ez már csak azért sem lehet igaz, mert erre Kádárnak ha még élne, akkor sem lenne szüksége. A szerző, aki általában objektív történetíró, ez esetben valószínű rossz forrásból merített, téves kútfőhöz nyúlt.

Ugyancsak téves az a történet is, hogy Kádár az 1988. évi májusi országos pártértekezlet előtti napokban kijelentette, hogy kéri beosztásából való felmentését. Ezt azért is mondhatom, mert az értekezlet előtti napon, amikor Kádárral beszélgettem, nekem a következőket mondta: *„Sokat gondolkodtam és döntöttem. Amit maga 1985. januárban javasolt nekem, hogy menjek nyugdíjba azt teljesítem. A 1990-es pártkongresszuson, kérem a felmentésemet. Sokat dolgoztam, elfáradtam csinálja más. Ezt a feleségemnek is megígértem. Ezt a szándékomat a mostani értekezleten be akarom jelenteni."*

Mondtam neki, ezzel én is egyetértek, meg kell találni a megfelelő utódot.

Amikor a májusi pártértekezlet előtt, Magyarországon járt Andrej Gromiko, az SZKP Politikai bizottság

tagja, szovjet külügyminiszter, Kádár közölte vele, hogy az 1990-ben esedékes XIV. Kongresszuson felmentését fogja kérni, addig tisztségében marad.

A pártértekezleten a tudatosan szervezett, felpörgetett, lázas hangulatban a helyzet másképpen alakult, más döntés született. Azt is bejelentették egyesek, hogy Kádár le akar mondani. Ez döntő módon hozzájárult ahhoz, hogy Kádárt a résztvevők többsége felmentette, több titkár kollégájával együtt.

A pártértekezlet előtti időben, bizonyos dolgokból lehetett érezni, látni, hogy a párt vezetésén belül, egy bizonyos csoport az apparátus néhány emberének segítségével személycserére készül a párt vezetésében. Kádár leváltását készítették elő, akik az irányítás, vezetés lehetőségét kívánták megszerezni.

Kádár ezt nem tudta, nem gondolta, különösen azt, hogy évtizedeken át, végzett fárasztó munkáját, így kell befejeznie. Kádár felmentését, leváltását titokban készítették elő. Kiderült, hogy tulajdonképpen ez volt az értekezlet fő célja. A puccsszerűnek mondható váltást Grósz Károly és társai habozás nélkül vállalták, hiszen azt az ígéretet kapta, hogy őt fogják választani, Kádár helyébe, ő lehet az új pártfőtitkár. Egyébként is azt vallotta, hogy az öreg fák értékesek, de nem hagyják, hogy a fiatalabbak felnőjenek az árnyékukban. Azt hiszem, hogy ez a gondolkodás, nem mindig igaz. A nagy fák, ha egészségesek, többet teremnek, gazdagabb a termésük, édesebb a gyümölcsük. Kádár felmentése, lemondása részemről elfogadható lett volna, persze nem ilyen galád módón, hiszen én már 1985. január 16-án javasoltam neki, kértem őt, hogy hagyja abba ezt a nehéz munkát, kérje felmentését és legyen a párt elnöke. Akkor nem tudtam őt meggyőzni javaslatommal egyedül voltam. Számomra a mostani leváltásában az volt a felháborító, ahogyan, amilyen módon ezt előkészítették és végrehajtották.

Nem akadt egyetlen olyan ember sem, aki vagy akik az érdekeltek közül, vette, vették volna a bátorságot és tisztességes emberi módon beszélt, beszéltek volna vele felmentéséről, leváltásáról. A háta mögött, tudta nélkül, elvtelen módon készítették elő és hajtották végre. Tervük megvalósításához az SZKP főtitkárát, Gorbacsovot használták fel segítségül. Igaz, hogy ehhez Gorbacsov is partnerük volt.

Az történt, hogy Grószék kérésére, Gorbacsov az értekezlet előestéjén, telefonon beszélt Kádárral. Kádár e telefonbeszélgetésből tudta meg, hogy a szervezők mire készülnek. Gorbacsov ugyanis megköszönte Kádárnak az együttműködést, mert úgy tudta, hogy másnap Kádár kéri felmentését, lemond. Gorbacsovot Grószék tájékoztatták úgy, hogy Kádár másnap lemond.

Gorbacsov telefonhívása segített abban, hogy Kádárt másnap le tudják váltani. Gorbacsov a telefonba úgy köszönt el Kádártól, hogy megköszönte az együttműködést, mondván *„Együtt voltunk eddig és együtt leszünk ezután is."*

Kádár felismerte a helyzetet, hogy vele kapcsolatban mi az elképzelés, de a rá jellemző módon, személyével nem akart sem a pártnak, sem az országnak problémát okozni.

A pártértekezlet szünetében Kádár odajött hozzám és röviden a következőt mondta: *„Ne lepődjön meg, ha a Grósz veszi át tőlem a főtitkári beosztást. Este telefonon beszéltem Gorbacsovval és megtudtam, hogy hátam mögött megállapodtak az én sorsomról. Majd később elmondom részletesen, mi történt."*

Amikor az értekezlet után Kádár a szobámban felkeresett, részletesen elmondta a történetet. Ekkor is nyugodt volt, nem a maga bajával foglalkozott, nem a vele szemben történt elvtelen eljárásról panaszkodott, hanem azt kérte tőlem, ezek után is, hogy segítsem Grószt, a munkájában.

Átadtam a munkát, a hivatalos ügyeket Grósz elvtársnak. Hivatalosan is mondhatnám, hogy maga tudjon róla. A többi az ő dolga, akkor is, ha ő tudja, hogy én ezt a megoldást nem tartom jónak, mondván, hogy *„ő sem látja tökéletes megoldásnak!"*

Grósz Károly elkötelezett, baloldali gondolkodású ember vol, de gyakran a rögtönzött gondolatok vezérelték.

Segítettem, mert amikor kinevezése után nemsokára, a Központi Bizottság ülésén, le akarták őt volt elvbarátai váltani, azt javasoltam a Központi Bizottságnak, hogy most ne váltsák le, most ne nyúljanak hozzá, hagyják dolgozni Grószt. Tudtam, hogy helyét, egy még veszélyesebb, alkalmatlanabb személy szeretné elfoglalni.

Grósz megbízatása nem tartott sokáig, mert az 1989-es XIV. Pártkongresszuson, lényegében ugyanúgy váltották le őt, mint amit ő tett, elvbarátaival együtt Kádár leváltásánál. Ezen a Kongresszuson is jelen voltak olyan túlfűtött önjelöltek a pártelnöki posztra, akik szervezkedtek, ígértek, zsaroltak, fenyegettek, de céljuk így sem sikerült. A felelős többség Nyers Rezsőt választotta meg a párt elnökének. Ez a döntés akkor, nagyon fontos volt, mert alapvetően meghatározta az MSZP további létét, megszüntette a párton belüli hatalmi harc lehetőségét.

Kádár a pártértekezlet után, mint a párt elnöke, már csak ritkán jött be a pártházba. Amikor bejött bement volt munkaszobájába, érdeklődött volt titkárnőjétől,

SZTE Egyetemi Könyvtár SZEGED

Gacsal Lujzától, van-e számára olyan feladat vagy üzenet, amiben neki intézkedni kell. Bejött hozzám is, beszélgettünk egészségéről, elmondta, mit csinál, hogyan telnek napjai. Amikor még egészséges volt láttam rajta és mondta is, hogy nehéz átállnia a korábbi megszokott munkatempóból. Mondta: *„Nem szívesen jövök be, nem akarok senkit zavarni, senkinek az útjában lenni."* Bíztattam őt, hogy ha úgy érzi, hogy be akarna jönni, akkor jöjjön nyugodtan, nem zavar senkit. *„Nem találom a helyemet otthon, pedig igyekszem lekötni magamat, sokat olvasok, most van sok időm."*

Később, ahogy betegsége egyre jobban elhatalmasodott rajta már nem jött, nem tudott jönni.

XXVII.

Az események történetek leírásával vigyázni kell, nehogy már pontatlanul kerüljenek be az ország huszadik századi történetébe. Van e nélkül is sok pontatlan állítás, tévedés. Eszembe jut, hogy az ember élete során milyen érdekes dolgokkal találkozik. És van amikor valakiről csak halála után születnek legendák, mítoszok. Egymást kizáró történetek.

A hatvanas években, azt mondták rólam, hogy Petőfi Körös 1956-os nemzetőr, Bem téri tüntető voltam. Az ötvenes évek elején, jugoszláv kapcsolataim voltak, de mégsem. Ahogy korábban írtam, tényleg voltam Petőfi Körös, voltam nemzetőr és tüntető, de nem voltam 56-os. Aztán még az is megtörtént velem, hogy (1956 előtt volt) egyik miniszterelnök megfigyelése kapcsán, a telefon beszélgetéseimet is lehallgatták. Erről persze én tehetek, mert többszöri telefonálgatásaim során, összetalálkoztam a kíváncsi *„poloskával"*, ő pedig csak végezte a dolgát, nem tett különbséget aközött, hogy ki beszél. Akkor is és most is a poloska az egész világon ezt teszi, mert neki ez a dolga.

A lehallgatásról jut eszembe a Nixon féle lehallgatási ügy, az elhíresült watergate, politikai botrány. Ennek idején éppen Amerikában jártam és láttam, hogy az újságokban, rádióban, TV-ben, még utcai elektromos hirdetésekben is ez volt a vezető hír. Felháborodva beszélt nekem erről az egyik híres amerikai világcég,

(amelynek az 1970-es években az egyik magyarországi, állami nagyvállalat, részvénytársaság a világpiacon még egyik komoly versenytársa volt, ma már ennek a cégnek a tulajdona) vezetője, akitől megkérdeztem, hogy most mit kellene Nixon elnökkel csinálni? Hogyan kellene Nixont megbüntetni? Kérdésemre meglepődött, mondván, hogy ezen még ő nem gondolkodott, de aztán a következőt mondta. Nem kell őt büntetni, csak ne legyen az Államok elnöke, aki ilyet tesz az ne legyen elnök. Majd viccesen mondta nekem, hogy ő is lehallgatott engemet és mutatott kabátja belső zsebére. Mondtam neki elkésett uram én megelőztem Önt. Jót nevettünk aztán koccintottunk és megittuk a jéggel hűtött whiskyt az Eire-tó partján. Hosszabban tartó beszélgetésünk alatt langyosabb lett a kezünkben tartott, pohárba öntött whisky. Beszélgető partnerem intésére, egy szimpatikus fekete, néger fiú, a bal hóna alatt, egy üvegedénnyel melyben jégkockák voltak, jött hozzánk. Jobb kezét az edénybe nyomta és ujjával jégkockát tett poharunkba. Rövid időre abbahagytuk beszélgetésünket, ami éppen arról szólt, hogy partnerem arról panaszkodott, kissé indulatosan, hogy itt a városban egész utcákat elleptek a négerek, betelepültek lakni, ezért a fehérek elfogynak az utcából, máshol keresnek lakást. Mondom, hiszen ő is fekete, aki most tette fekete ujjaival a jeget a poharába. Mondja igen ő is fekete, de ő más, ő a mi feketénk, a mi négerünk.

Aztán a hetvenes évek elején az angol Observer című újság, többek között azt írta rólam, hogy maoista politikus vagyok, és szembeállok, mint ellenzék Kádárék rendszerével. Aztán végül *„Kádár egyik megmentője, védelmezője"* lehettem volna, ha nem halt volna meg.

Azt mondtam kedves olvasóm, hogy az ember életében mennyi érdekes dologgal találkozik. Most, tessék már megmondani, hogy is van ez?

Utólag elgondolkodtam azon, hogy nyugdíjba menetelével kapcsolatos kezdeményezésemet, javaslatomat, akkor 1985. januárjában, miért utasította el ennyire egyértelműen.

Szinte biztos vagyok benne, hogy azért mert az utódlást akkor nem látta megoldhatónak. Legalábbis így látta a helyzetet.

Nem felelne meg az igazságnak, ha arra gondolnák, hogy a hatalomban maradás miatt, hiszen ezt a beosztást mindig szolgálatnak tekintette és ezt komolyan is gondolta.

Az meg egyszerűen képtelenség, valótlanság, lenne, ha valaki arra gondolna, hogy az anyagiak miatt, a jó fizetésért nem ment nyugdíjba. Hiszen abban az időben, nem kapott több pénzt munkájáért, mint egy jól dolgozó szakmunkás fizetésének 3–4 szeresét. Ebből a pénzből fizettek mindent, lakbért, fűtést, villanyt és azt is, ha a lakásban valami elromlott és javítani kellett.

Kádárék nem gyűjtöttek vagyont erre nem is gondoltak, eszükbe sem jutott. Nem vitte magával sírjába a vagyont, ilyen neki nem volt, számára ez nem is hiányzott, nem azért dolgozott.

Amikor egy bizonyos könyvének kiadásáért, ha jól emlékszem Franciaországból, Párizsból, jelentősebb összegű honoráriumot utaltak át részére, ahhoz kért segítséget, hogy ezt az összeget melyik óvodának vagy iskolának adományozzák.

1989. május 8-án a Központi Bizottság érdemei elismerését határozatba foglalva felmentette Kádárt a párt elnökének beosztásából és KB tagságából.

1989. májusában, 77 éves korában Kádár nyugdíjba ment, és az Országos Nyugdíjintézettől kapott értesítés szerint nyugdíját 43 ezer 90 forintban állapították meg.

Kádár az 1988. májusi országos pártértekezlet után, a párt Elnökeként már ritkábban járt be a pártszékházba. Jelentősen csökkent a munkája, és láttam rajta, hogy kedve és egészsége is romlott. Amikor bejött a házba, továbbra is rendszeresen felkeresett, elmondta hogyan telik ideje, mi történt vele, mit csinál.

Egyik alkalommal arról panaszkodott, hogy a jobb kezén az orvosok idegsorvadást fedeztek fel, mutatta a kezét, és mondta, meg kell műteni. Húzta-halasztotta a műtétet, míg végre belátta, hogy annak elvégzése elkerülhetetlen. Novemberben elvégezték a műtétet, de keze az operáció után sem jött rendbe, olyannyira nem, hogy idegzsibbadás miatt már írásra sem tudta használni.

Gondolatait ezután felesége írta papírra.

Megpróbáltam elmondani, az olvasóval megosztani Kádár Jánossal kapcsolatos néhány fontosabb, történetet. Ebben segítségemre voltak mindenekelőtt azok a gondolatok, amelyeket ő személyesen mondott el, önmagáról, a vele történtekről.

Talán meglepődik az olvasó, vagy tán nem is, hogy én egy egészen más emberről írtam le néhány epizódot, mint ahogy a közelmúlt időben, ma is hallani, vagy megjelent írásokban olvasni lehet róla. Gyakori az inszinuáció, a megtévesztő gyanúsítás, a rosszhiszemű sejtetés.

Én nem lepődök meg azon, ha olyan személyektől hallok, vagy olvasok róla, akiknek most, az lehet a dolguk, hogy kitalált valótlan történeteket mondjanak.

Dehogy lepődök meg! Ők csak mondják és írják. Azokra gondolok, és azokon lepődök meg, hiszen ilyenek is akadnak, akik éveken át vele együtt dolgoztak, ismerték személyét, nyíltságát, meggyőződését. Akik tudták róla, hogy nem önmagáért, hanem másokért dolgozik és ezért vállalta néha a lehetetlent is.

Őrájuk gondolok és arra, hogyan lehet, hogy egyeseknél az emlékezet aludni ment, vagy meghibásodott. Tán az amnézia vagy a neofita viselkedés törölte volna ki bizonyos fejekből a közelmúlt történéseit. Vagy talán megvan az ideje a hallgatásnak és megvan az ideje a beszédnek? Megvan az ideje a tiszteletnek és megvan az ideje a gyűlöletnek is?

A tisztes megérdemelt emlékezés elmarad, elfelejtődik, a „bűnbak" szerepe előre tör, megmarad, különösen, ha csak az utóbbit mondják, különösen azok, akik az új szerepet játsszák.

Az ellene mondott vádak egyik legnagyobbika a szovjetekkel való kapcsolatról szól, hogy nem szakított velük és nem vállalta a külön utas magyar politikát. Ez már az utókornak szóló történelem hamisítás. Honnan tudnák a mai fiatalok, az újabb nemzedékek, hogy akkor mi volt és miért volt, hogy akkor milyen volt a világban a kényszerhelyzet.

Távol áll tőlem, hogy ezekkel a gondolatokkal a legkevésbé is bántsam őket. Szándékom csak az lehet, hogy emlékeztessek arra, hogy valóban voltak fontos dolgok, amit ők már elfelejtettek. A felejtés és feledés helyett az emlékezetet kell használni. Méltósága van, az emberi emlékezetnek, amiként emlékezünk, olyanok vagyunk. De méltósággal emlékezni csak úgy lehet, ha a múltat olyannak mondjuk, amilyen volt.

XXVIII.

Itt megemlítek egy olyan, a társadalmi rendszer alapjairól szóló beszélgetésünket Kádárral, amit az olvasó lehet, hogy megdöbbenéssel fogad, vagy tán el sem hiszi, pedig amit elmondok az egyszerűen igaz.

Vietnamban jártam, egy nemzetközi tanácskozáson Hanoiban. Eljutottam Da-Nangba és Saigonba is. Ott mondták el és megemlíteném, hogy ez az ország az időszámítás előtt a harmadik században jött létre, de csak, ahogy ők számolják, a Dong 938-as évében nyerte el függetlenségét. A Mekong és a Vörös folyók vidéke, a trópusi monszum esők hazája ez az ország. Lakosainak száma ötvenmillió felett van. Amikor 1975-ben, véget ért, az amerikai-vietnami háború a két országrész Észak és Dél egyesült és a főváros Hanoi lett. A város a már említett Vörös folyó jobb partján fekszik, körülbelül 1 millió 200 ezer lakója van. Ezer évvel ezelőtt, a települést *„Repülő Sárkánynak"* hívták.

Nos, néhány napos ott tartózkodásom alatt, Saigonban, (ma Ho-Shi-Minh város mintegy 6 millió lakossal) néha még ropogtak a fegyverek. Amikor a Saigoni polgármester irodájában tárgyaltunk, egyszer csak, az épület közelében géppuska lövöldözést hallottunk. Látván meglepődésemet, azt mondta, nagy nyugalommal a polgármester, hogy *„nincs semmi baj ezek a mi fegyvereink"*. Mondtam neki, az rendben van, az a kérdés, kinek a kezében vannak, mert az nem mindegy.

Amikor hazaérkeztem, elmondtam Kádárnak élményeimet, azt hogy a vietnámi emberek emlékeznek a magyarok segítségére. Külön is hangsúlyozzák a magyar ifjúság, a KISZ által 1965-ben Budapesten kezdeményezett *„Veled vagyunk Vietnám"* mozgalom jelentőségét, amely a háború alatt világméretű mozgalommá vált, és nagy erőt adott számukra hazájuk védelmében.

Kádár jó érzéssel fogadta a vietnámiak köszönetét és megerősítette, hogy a magyar KISZ-nek, a magyar ifjúságnak ez tényleg egy nagyon sikeres, nagyszerű szolidaritási kezdeményezése volt, a világ sok országában csatlakoztak hozzá.

Amikor a hivatalos tárgyalást a saigoni vezetőkkel befejeztük, a polgármester azt mondta, hogy van hozzám egy különleges kérése. Kaphatna-e tíz magyar szőlőtőkét, szeretné ezen a tájon, hazájában meghonosítani a magyar szőlőt. Ismerte, látta és kóstolta a levét, amikor korábban Magyarországon járt.

Én persze miután hazajöttem küldtem Saigonba 20 tőkegyökeres magyar szőlőoltványt. Nem tudom ma léteznek-e még ezek a szőlőtőkék?

De ez alkalommal, nem is ez az érdekes, hanem az, ahogyan akkor ott a vietnámi emberek éltek. Egy hosszú és szörnyű háború végén vagyunk. Tulajdonképpen nem lehetett meglepő, amit ott láttam, tapasztaltam. Hiszen, ha a körülmények nem normálisak, törvényszerű, hogy megszűnnek a normális élet szabályai, feltételei is.

Miután Kádár, egészségemről és az ott szerzett tapasztalataimról érdeklődött, szóba került a *„szocializmus"*, mint társadalmi formáció, mint rendszer.

Hosszúra nyúlt beszélgetésünknek csak egyik gondolatát emelem ki. Nagyon megmaradt az emlékezetemben, amit akkor ő – láttam rajta – nagyon őszintén, meggyőződéssel mondott.

Idézek szavaiból: *„Én azt mondom magának, hogy számomra nem az a fontos, hogy egy ország társadalmi rendjét hogyan hívják, hogy tudományosan milyen jelzővel látják el. Számomra az a fontos, hogy benne az emberek, hogyan élnek, hogyan érzik magukat. Van-e munkájuk, amin dolgozhatnak, van-e lakásuk, ahol élhetnek, rendben van-e a családjuk. Hogy ne féljenek a háborútól, szóval, hogy nyugodtan éljenek, dolgozzanak és boldoguljanak. Nekem ez a felfogásom, nekem ez a magyar szocializmus."*

Amikor ezeket a gondolatokat elmondta, az volt a válaszom, hogy ezzel teljes mértékben egyetértek én is, hiszen az ember életében ezek a legfontosabb dolgok.

Később egyik alkalommal, egy összejövetelen Kádár nyilvánosan is kimondta: *„Nem azért építünk szocialista társadalmi rendszert, mert van marxizmus-leninizmus, és ezt előírja, hanem azért kell nekünk felépítenünk az új társadalmat, mert az biztosítja az emberek jobb életét."*

Kádár számára, az emberek jobb életét, az ország fejlődését elősegítő cél volt az elsődleges, neki ez volt az alapvető, szándékában, gondolkodásában ez volt a meghatározó. Nem ragaszkodott, sőt elvetette az olyan elméleteket, amely nem segítette e gyakorlati cél elérését. Számára az eredményes gyakorlat volt az elsődleges, az elmélet, az eszme a másodlagos. Mondotta az elmélet annyit ér amennyit, a gyakorlat igazol belőle.

Ez a gondolkodás jellemezte őt. Talán emlékeznek arra, hogy nyilvánosan is kifejezte nemtetszését, amikor kereskedelmünk kitüntette magát a szocialista jelzővel és közben az üzletekben áruhiány volt.

A Kádár korszakban létező és folyamatosan változó úgynevezett *„Kádár rendszer"* már a hatvanas, majd az

azt követő, időkben, egyre jobban eltért (amennyire lehetősége volt) a KGST országokban működő rendszerektől, mind az iparban, különösen a mezőgazdaságban, egyre jobban a társadalmi, politikai, tudományos, műszaki és kulturális életben. Talán ezért is mondhatták a nyugati világ részéről: *„Magyarország a szocialista láger, legvidámabb barakkja."*

Kádár mind az elméletben, mind a politikai gyakorlatban már réges-régen túllépett a proletárdiktatúra, a munkásosztály kizárólagos szerepe gondolatán, mítoszán. A valódi, tiszta baloldaliságtól nem látta idegennek a tényleges igazi jobboldaliságot, mert népben, nemzetben gondolkozott, mert az ország a haza előrelépését hitte, akarta.

Kádár János *„magyar szocializmusnak"* nevezte azt, ami nálunk akkor készült, és így nevezte abban az utolsó levelében is, amit 1989. május 10-én küldött a párt Központi Bizottságának.

Ebben a levelében, többek között a következőket mondja: *„Néhány sorban fel kell idéznem, azokkal a külföldi vezetőkkel folytatott tárgyalásokat, – Keletről és Nyugatról egyaránt – akikkel az elmúlt évtizedekben találkoztam. Hiszem, hogy barátainkban és eszmei ellenfeleinkben sok gyanakvást és előítéletet oltott ki, az emberközpontúnak szánt magyar szocializmus gondolata, belső állapotaink és külpolitikai lépéseink is, bizonyára hozzájárultak ahhoz, hogy hazánkról kedvező kép alakult ki a nagyvilágban, mindenekelőtt Európában. Sokszor, vitázva kíséreltünk meg, egy korszerűbb szocialista képet és gyakorlatot kialakítani.*

Sokan tanúim rá, hogy internacionalizmusomtól soha nem tudtam elválasztani, a magyar nép iránti felelősségemet. Minden tettemet a jó szándék vezetett, mindenek előtt a magyar nép érdekeit tartottam elsődlegesnek.

Úgy éreztem ezt kötelességem leírni, annál is inkább, mert nem tudom lesz-e még egyszer hozzá fizikai és lelki erőm." – fejezte be Kádár a levelét.

Kádár nem írt magyar történelmet, csak csinálta. Azt mondta mert tudta, hogy a történelmet a nép teremti meg, formálja. Az ember kötelessége és jussa, hogy az élet, az erkölcs a gazdaság, a politika dolgaihoz értsen, ezeket vitassa, a közügyeiben szavát hallassa.

Soha nem mérte magát más történelmi államférfiakhoz, Kossuthoz, Széchenyihez avagy Deákhoz még a gondolat is messze volt tőle. Egyszerűen, eszébe sem jutott, hogy ő történelmi szerepet visel. Mindenki, aki ismerte, tudta róla, hogy szerény ember. Ez a tulajdonsága úgy gondolom, hogy mindenek előtt, abból a körülményből volt eredendő, amibe beleszületett és élete végéig élt.

Egyik művész barátom mondta róla: Kádár falakat döntött le, és utakat épített a józan megegyezésre mindig kész megfontolásával.

Szociális piacgazdaságot akart, piaci társadalom nélkül. Lehetséges ez, elképzelhető, megvalósítható, vagy csak tépelődés, illúzió? A piacgazdaság nem jelentheti azt, hogy a piac irányítsa a társadalmat is, mert ez előbb-utóbb, de mindenképpen feszültségekhez vezet.

Talán igen, ha a *„szabad piac"* szabadsága, csak addig terjedhet, amikor még nem csorbítja, nem sérti a társadalomban élő, dolgozó állampolgárok szabadságát, szociális jogait. Hiszen az ember életében a munkához az emberi szabadsághoz, az élethez való jog, magasabb rendű emberi jog, amely felülírja a szabad gazdálkodás, a szabad piac jogát.

Mivel a piac, hatása jellegénél fogva is, az erőforrások elosztásának legagresszívebb módja, érvényesülésének korlátozását mindig rá kell kényszeríteni.

A szociális biztonságnak, ellátásnak, mint az oktatásnak, az egészségvédelemnek, a létfenntartásnak a társadalmi szolidaritás elvén és gyakorlatán kell működnie. Ha ez nem valósul meg, akkor nincs szociális piacgazdaság, akkor a vadkapitalizmus működik, és a dzsungel törvényei uralkodnak.

„Számomra a társadalmi formációk, a feudalizmus, a kapitalizmus, a szocializmus, a különböző társadalmi rendszerek tudományos megnevezése nem lehet meghatározó. A maga idejében és gyakorlatában mindegyik lehet jó és lehet rossz. Azt tartom alapkérdésnek, hogy az adott társadalomban az emberek sorsa, léte, milyen bizonytalanságban vagy biztonságban van, az egyéni képességükkel, szellemi és fizikai munkájukért cserébe megkapják-e az élet örömét, tudnak-e boldogulni." Ez volt Kádár egyik fontos, alapvető gondolata.

A szociálpolitika, nem csak a társadalmi bajok enyhítésére, tüneti kezelésére hivatott. Ha végig gondoljuk célját, ha ténylegesen és következetesen alkalmazzuk, alapvetően érinti a jövedelem megosztás arányait is.

A történelmi, társadalmi ismeretek tapasztalatok alapján, jogosan vetődik fel a nagy kérdés: van-e olyan társadalmi rend, demokrácia, népuralmi rendszer, melyben mindenki megtalálja helyét, amikor az emberek elégedettek és létükben boldogulnak?

Az örök érvényű kérdésre, ugyan úgy lehet igen választ adni, mint ahogy nemmel is lehet válaszolni. Az ismert válasz azt mondja: *„ha érvényesül a többség akarata, akkor a demokrácia jó."* De a válaszból jön az újabb kérdés: na és a kisebbség akaratával mi van?

Hiszen ők is a társadalomnak egy igen jelentős, fontos részét jelentik.

Kitől és miért kapott volna az egyik ember, embercsoport több jogot, lehetőséget az élethez mint a másik embertársa?

A filozófusokat a középkortól kezdve foglalkoztatja a társadalom fejlődése, a történelem ciklikusságának kérdésköre. Egymástól jelentősen eltérő nézetek alakultak ki, arról, hogy az egyes társadalmi formációkat, a konfliktusok vagy a harmónia jellemzik. A társadalom történetét megörökítő gyakorlati tapasztalatok mintha azt bizonyítanák, hogy kizárólag egyedül egyik sem, hanem mindkettő jelen van a társadalomban. Én azt hiszem, konfliktusok nélküli társadalom nem létezik. A formációknál mindkettő jelen van, a konfliktus és a harmónia is ciklikusan.

Azt gondolom e kérdés további kutatása és a végső konklúzió levonása, a szociálpolitika kategóriájába tartozik, ha egyértelműen e kérdésre adandó válasz valamikor is megfogalmazható.

A kérdést úgy is fel lehet tenni: Ezután elérhető vagy nem a történelem- és társadalomtudomány szintjén a valódi, elfogadható vagy nem elfogadható válasz? Ha van erre válasz. Erre az alapkérdésre keresett válasz, se nem kidolgozott, se nem befejezett.

A szociálpolitika mindig a hatalmi politika függvénye, annak egyik fontos ismérve.

Ha a szocializmusról van szó, tudnunk kell, hogy annak, egymástól eltérő szakaszai és formái voltak és vannak a különböző országokban is.

A kádári magyar szocializmus építésének időszaka és gyakorlata nem azonosítható, a sztálini korszak történetével, még a későbbi szovjet szocializmussal sem.

Nem lehet egyenlőségjelet tenni a Rákosi és Kádár időszak társadalmi rendszere közé, de még a Kádár korszak egyes időszakai közé sem – összemosva azokat – mondván *„a kommunizmus"* idejében, a puha diktatúrában.

Az elmélet szerint is a szocializmus és a kommunizmus egymástól alapvetően eltérő két különböző politikai filozófia és gyakorlat.

A szocialista rendszer a gazdaság elkülönült egységeiben, a termelés folyamatának fejlesztését teszi a középpontba, és a mindenkinek munkája szerinti elosztási elvet vallva, a társadalom gyarapodására az életszínvonal, a kultúra és erkölcs növelésre-fejlesztésére törekszik. A kommunizmus elméletének – mert valódi gyakorlata, megvalósulása még sehol sem volt a világon, ha hívtak is így torzulásokat, az nem létezett – mint társadalmi rendszernek pedig legjellemzőbb elve, az elosztásban a „mindenkinek szükséglete szerint".

A kommunizmusról mint elképzelt társadalmi formációról, Kádárral soha nem beszélgettünk. Azt hiszem Ő is megvalósíthatatlan elképzelésnek, illúziónak tartotta.

XXIX.

Kádár tudta, hogy hazánkban néha még a minimális szükségleteket sem tudjuk kielégíteni, s filozófiája az volt – tudom erről vele többször is beszélgettünk –, hogy egyre hatékonyabb szellemi és fizikai munkával, a megtermelt javak gyarapodásával jusson el az ember élete boldogulásához, a félelemtől és a kizsákmányolástól mentes társadalomba – ez szocialista felfogás, gondolkodás. Állandóan azon törte a fejét hogyan lehetne a mezőgazdaság (szövetkezet és háztáji) után az ipari fejlődést is meggyorsítani, az érdekeltségeket ehhez igazítani.

Persze a kommunista, a kommunizmus szó fogalma is többféle jelentést kapott a történelem során, és a viszonylagosság eltorzult eszközévé válva, ma nálunk előtérbe került annak politikai felhasználása. Gondoljunk csak arra, amikor ma egyesek egyenlőségjelet írnak Marx és Sztálin, Kádár és Rákosi, vagy a fasizmus és a *„kommunizmus"* elmélete, gyakorlata közé.

Az azonosító megítélés, olyan politikai állásfoglalás, amely nemcsak hamis, téves, hanem történelmietlen is.

Nem volt és nem azonos ma sem a szocializmust építő országok rendszere, működése sem. A kapitalizmusból a szocializmusba vezető utat nem lehet egy kaptafára húzni. Lásd Kínát, ahol nagy erővel folytatják az átfogó politikát és gazdasági reformokat, a szocialista demokrácia további kiterjeztését és erősítik tovább a

jogállamiságát. Építik tovább a modern szocialista társadalmat, a kínai kommunista párt vezetésével.

Ez az út épp olyan különböző, mint amilyen eltérő a feudális társadalmakból a kapitalizmusba vezető történelem. Mint ahogy mai kapitalista rendszerű országok sem egyformák. A történelmi, kulturális, mentális hagyományok, tradíciók, a geopolitikai és egyéb körülmények miatt, a dolgok egyik országban így, másik országban úgy történnek meg. A kapitalizmusnak jelenleg is többfélesége található meg, bár ezt fejlettségi foknak hívjuk. Van olyan, ahol nemcsak az egymás közötti öldöklő verseny működik, hanem az együttműködő közösség is létezik, ahol nemcsak a versenyképesség a fontos, hanem az életminőség is, ahol nemcsak a győztest ismerik, hanem a vesztest is látják.

Magyarországon például a feudalizmusból a kapitalizmusba való *„átmenet"* több mint 150 évig tartott, pontosan 1711-től 1867-ig, valójában a reális kompromisszum megkötéséig, a kiegyezésig, de maradványai 1948-ig léteztek (lásd földbirtokok), és történelmi eseményekben ez az időszak nagyon sokszínű volt.

Gyakran olvasni, vagy hallani az elmúlt 40–45 évről, még társadalom tudósoktól, politológusoktól, időnkét történészektől is, hogy mi volt, mi történt *„a kommunizmusban."*

Karl Marx (1818–1883) német filozófus, közgazdász szerint a felépült szocialista társadalmi rendszerben, a munka még megélhetési kényszer és a javak elosztása a végzett munka alapján történik.

A felépült kommunista társadalmi rendszerben (a szocializmus felső foka) a fejlődésnek azt a korszakát jelöli, amelyben a termelőerők magas fejlettsége szintjén, mindenki szükségletei szerint részesül az elosztásban. Megszűnik a megélhetési kényszerből végzett munka, önmegvalósító, alkotó tevékenységgé válik.

Tessék komolyan végiggondolni, hol volt itt *„kommunizmus"*? Talált-e, olvasott-e valaha is valaki olyan beszédet, nyilatkozatot, határozatot, szóval olyan hivatalos dokumentumot, amely arról szólna, hogy Magyarországon, épült vagy már felépült a *„kommunista"* társadalom. A dokumentumok arról szólnak, hogy létrejöttek azok, a gazdasági, társadalmi feltételek, alapok, amelyek lehetővé teszik egy szocialista jellegű társadalmi rend építését.

Azt kell hinnünk, hogy akik nem ismerik a társadalmi képződményeket, azok divatból, szokásból, akik ismerik, azok pedig tudatosan, politikai hangulatkeltés célból használják ezt a megnevezést.

Magyarországon a szocializmusnak nevezett időszaknak, csupán negatívumokkal bemutatott története egyoldalú, valójában nem lehet igaz. Egyre jobban tapasztalható, hogy a győzelemért, hatalomért folyó harc útja, nagyot mondásokkal, hazugságokkal van kikövezve. Működik a – ki tud nagyobbat mondani – verseny.

Bizonyos politikai erők, csoportok, elsősorban abban érdekeltek, hogy minél sötétebb, komiszabb képet mutassanak be a Kádár féle időszakról. A gyakori próbálkozás ellenére is, az elmúlt másfél évtizedben csak részben sikerült.

Tapasztaltam, tudom, hogy a retusált képeket szeretik a politikusok vagy egyes írók, történészek, de nekik a retus nélküli valóságot kell ismerniük. A történelmet nem lehet utólag javítgatni, korrigálni, kiigazítani.

Pontatlan gondolkodásra, valótlan értékelésre vall az olyan megközelítés, hogy minden bajnak az eredője

a rendszerváltás előtti időszak, a kádári népköztársaság, a kádári népi demokrácia. A dolog nem így áll. Aki akarja, az ezt pontosan tudja. Valamit rosszul tudni, rosszabb, mint nem tudni. Nem lehet a Kádár korszak utáni, társadalmi helyzetet, az előző időszak totális tagadásával legitimálni.

A szocializmus eszméje, gyakorlata – minden részének a tagadása, kiátkozása tragédia, az emberiség nagy tragédiája lenne. Az eszmét és a politikát meg lehet vetni, el lehet utasítani, de az érzelmeket, az indulatokat nem, mert akkor már nemcsak az ész jut szóhoz.

Mintha a primitivizmus legyőzné a műveltséget. Ilyenkor nem tudom, hogy érdemes-e – van-e értelme – történeti elemzésről, hitelességről beszélni. Ilyenkor az ember körülnéz és keresi az Istent. Azon elmélkedik, gondolkodik, vajon ő látja-e, tudja-e, hogy mi történik itt? Hogy mire képes az általa teremtett ember.

A kiabáló, veszekedő hangos politika, amelynek ma tanúi vagyunk – és akaratlanul néha részesei is –, nem kedvez Petőfi jóslatának, kívánságának: *„A magyar név megint szép lesz. Méltó régi nagy híréhez."* – ellenkezőleg rontja hírnevünket a világban. A társadalompolitika filozófiájának csak egy csipetnyi része a pártpolitika, az helyenként mégis uralja, maga alá igyekszik kényszeríteni az egész társadalompolitikát.

Német László író, orvos, Kossuth-díjas, a 'Galilei' szerzője írta 1956. november 2-án az akkori kaotikus körülmények közepette: *„Nem ismerek olyan magyar írót, vagy gondolkodót, aki a szocializmus ellensége lenne."*

Az egyoldalú vélekedés nem lenne hiba, ha ezek a vélekedések, úgy keletkeztek volna, hogy a korszakbéli állapotokat komolyan, tárgyilagosan, figyelmesen elemezték volna. Ámde ezek a minősítések nem így születtek, ezért nem lehetnek mások, mintegy divatos frázisra megírt változatok, amiknek nem igazán van közük az akkori valósághoz. Az ilyen fajta propagandának, valójában mi köze is van a tudományhoz.

Az ideologikus szocializmus ellenesség, azon vállfaja, amely a totaliter – teljes egészében, mindenestől elvető – felfogás, ma már a világ nagyobbik részében alkalmazhatatlan, hiteltelenné vált.

Emlékezzünk arra, hogy 1945-ben a második világháborúban a fasizmust csak a kapitalista nagyhatalmak és a szocialista elveket valló Szovjetunió összefogásával sikerült legyőzni.

Eric Hobsbaum napjaink talán legismertebb történész professzora az *„Érdekes idők"* című memoárjában a következőket írja: „Mind a liberális kapitalizmus, mind a szocializmus azonos gyökerekre nyúlik vissza: a felvilágosodás, a racionalizmus és az univerzalizmus eszméihez. A világ megváltoztatásában, megjavíthatóságában való hithez. Az intellektuális világban, ma is bőven ismerünk arra sok példát, hogy kommunistákkal és volt kommunistákkal tartunk fenn szoros kapcsolatot, de nem tartunk kapcsolatot volt fasisztákkal."

A szocializmus és a fasizmus, a szocializmus és a diktatúra teljes azonosítása hamis, idejét múlt nézet. Aktuálpolitikai, vagy ideológiai szándékkal, célzattal használva is, már csak helyenként, esetenként lehet célravezető, egyre kevésbé hasznos.

Akik a szocialista eszméket azonosítják a fasizmussal, azok nem értenek semmit a történelemből. Én nem a sztálini módszerekre, bűnökre gondolok. Hasonló tragédiák máshol is, azóta is megtörténtek, megtörténnek.

De az mindenki számára világos és egyértelmű legyen, hogy a második világháborúban az igazi harc az egymással teljesen szembenálló, egymást kizáró eszmék között zajlott a fasizmus ellen.

Személyes élettapasztalatomat említem meg, amikor 1945 március 24-én a szovjet katonai csapatok elől menekülő német katonatisztektől kérdeztük meg, mi akkor fiatal fiúk, mi lesz velünk, ha az orosz kommunista katonák ide érnek hozzánk és elfoglalnak bennünket?

Válaszuk: „nem kell félnetek, nem olyan az ördög, ahogy azt a falra festik", aztán az utcán felszálltak gépkocsijukra és elindultak, menekültek tovább haza Németország felé. 15 évesek voltunk.

Az elfogulatlan, alaposan és felelősen gondolkodó, dolgozó történészek, politikusok, ideológiakutatók azt pontosan tudják, hogy a kommunizmus és a fasizmus eszméje egymásnak halálos ellenfele volt és marad, mert egymást kizáró eszmék. A fasizmus és antikommunizmus pedig valószínű egy családból való ideológia.

A tudatlanság nagy hiba, bűn ezeket a politikai propagandában, a sajtóban vagy bárhol összekeverni.

Sem a harag, a gyűlölet, a rosszindulat, az ostobaság, sem a mindenáron való megfelelés nem lehet elfogadható alap arra, hogy rágalmazzunk, hazudjunk valótlanságokat mondjunk, írjunk.

Mint ahogy bármely társadalomnak, a szocializmusnak nevezett társadalmak történetét is csak történeti módszerekkel lehet hitelesen kutatni, elemezni. Ha gazdasági, társadalmi, és politikatörténeti, alapos kutató elemző munka nélkül mondunk véleményt egy társadalomról, például arról amit szocializmusnak nevezünk, akkor a történetírás annyira leegyszerűsödik, hogy már nem lehet valós a róla alkotott kép. A történelmet nem szabad szimplicista módon megítélni.

Úgy gondolom, hogy nem szabadna a magyar nép történetének egy hosszú időszakát, úgy bemutatni, mint ahogy azt az Andrási út 60. szám alatti, úgynevezett Terror Házában teszik. A bemutatott kép, amit az a nézőnek sugall, egyoldalú, kiegyensúlyozatlan, hamis.

Gondolni kellene arra is a sietős politikának, hogy mi lesz akkor, ha a valóban objektív történelmi kutatások, felismerések során kiderül például az, hogy lehetnek olyan *„hősök"* is, akik nem azért haltak meg, mert forradalmárok voltak.

Akkor majd korrigálunk, és ismét lebontjuk a szobrokat, emléktáblákat és igyekszünk elfelejteni a neveket? Hiszen már erre is van példa!

Példaként említeném meg, hogy a Rákoskeresztúri Új Köztemetőben a 298-as és a 301-es parcellába temetett „hősök" 40%-a közönséges bűnöző és háborús bűnös volt. Nekik is az emléktáblájukra az 56-os *„forradalmár és szabadságharcos"* feliratot vésték. Vajon ez hogy történhetett meg? Hiszen ezzel tönkretették az igazi hősök emlékét is.

Sokan teszik fel a kérdést: Vajon mi lehet az oka az ilyen hamis információnak? A hozzá nem értés, vagy tán a megtévesztés szándéka? Talán az érdek felülírja a valóságot?

Érthető, hogy a néző, amikor később rájön az igazság sokszínűségére, mennyire megdöbben, hogy a politikus, ideologikus történelem bemutatásával, mennyire félrevezették őt.

Természetes, hogy a társadalom különböző csoportjai, rétegei egymástól eltérő helyzete, eltérő érdekeket,

véleményeket fejez ki. A különböző érdekek pedig különböző nézetekben fogalmazódnak meg egy azon dologgal kapcsolatban. Ennek a törvényszerűségnek az alapján jönnek létre, különböző csoportok, társadalmi, politikai szerveződések. Ez természetes folyamat, a létezés, a változás, a fejlődés törvényszerűsége, a dialektika szabályai szerint is, amit semmiféle erőszakos beavatkozással nem szabad megállítani.

Valószínű, hogy egy adott társadalmi rendszerből egy másik rendszerbe történő békés, de bonyolult átmenet nem kedvez, nem alkalmas a megfontolt, felelős mentalitásoknak. Az érdekek nem engedik meg a valóság tényleges, bonyolult, sokszínű bemutatását. A valóság beismerésére jóval több időre és még inkább konszolidált viszonyokra lesz szükség. Úgy tűnik ehhez a szükségesnél is több idő kell, bár egyre érezhetőbbek, láthatóbbak ennek jelei.

XXX.

Axióma, hogy a történelmet nem szabad aktuálpolitikai szándékkal, elhallgatásokkal, még inkább hamisításokkal írni. Csak elfogulatlan, felkészült személyeknek, nagy-nagy felelősséggel szabad, ilyen vállalkozást teljesíteni. Akiktől az elfogultság, netán a tévedés távol áll. A szavakkal, vagy képekkel írt történeteknek nagyon pontosnak, igaznak, hitelesnek kell lenni, nem szabad sem véletlen, sem tudatosan tévedni, mert minden pontatlanság vagy tévedés, árthat, nemcsak a jelennek, hanem a jövőnek is. Mert az emberek úgy gondolkodnak, ha egy-egy fontos kérdésben rajtakapják a történészt, vagy a politikust, hogy nem mond igazat, akkor már mondhat amit akar, úgysem hisznek neki.

Ilyenek voltak a 3/3-as ügynökökről szóló híresztelések, aztán gyorsan elcsendesedtek, mert nem azok a személyek voltak a besúgok akikre gondoltak. Hazug híresztelés volt a *„guruló dollár"* akció is, ezért gyorsan elhallgattak róla.

Az *„ügyekhez"* hasonlóan Nagy Imre sorsa, szerepe, sok más kérdéssel együtt, szintén a politikai csatározások része lett. Születnek a találgatások, a valótlanságok és ezt is felhasználják, gyakran egymással szemben.

A történészek pedig általában hallgatnak, vagy egymásnak teljesen ellentmondó, úgynevezett késői „kutatásokat" hoznak nyilvánosságra.

Pozícióharcok és indulatok jellemzik a hazai közéletet, a pártok igyekeznek egymást lejáratni. Különös gőggel nevezi egyik párt erkölcstelennek, hazugnak a másikat. Gyűlölködnek, acsarkodnak, kis stílű gáncsoskodásba bocsátkoznak. Napi gyakorisággal keverik össze a demokráciát a diktatúrával, a szabadságot a szabadossággal. Egyesek az igazságosság letéteményeseinek tartják magukat. Az indulatos erőszak és gátlástalanság uralkodott el a hazai közéletben.

Elgondolkodtató, hogy egyes személyek mennyire feledékenyen ítélik meg a közelmúltunk közös történetét. Erre mondják azt, hogy óvakodjál azoktól akik ma másképp cselekednek, mint tegnap beszéltek, de azoktól is akik ma másképp beszélnek, mint tegnap cselekedtek.

Mód Aladár történelemtudós, professzor, az 1943-ban megjelent, *„Négy évszázad küzdelme az önálló Magyarországért"* című történelmi mű szerzője, mondta nekem egy baráti találkozás alkalmával *„Tudod, ahogy a társadalom történelmét emberek csinálják, jól vagy rosszul, úgy a történelmet is emberek írják le, ugyancsak jól vagy rosszul. Aztán az lesz a történelem amit egyesek, különösen politikusok, igyekeznek színesebbre vagy sötétebbre festeni, ahogy az érdekük kívánja. De ezt már történelemhamisításnak nevezzük."*

Mondom a történésznek; de ezért nem jár büntetés, ez nem olyan mint a pénzhamisítás. Az ilyen dolog az eltérő vélemények szabadsága kategóriájába tartozik. Aminek oka lehet a tévedés, az ismeretek hiánya, vagy a tudatos ferdítés szándéka is. A politikusok egy része valójában nem is ismeri a történelmet. Céljukat, nézeteiket ezért sem építhetik a történelemre. Helyette a pillanatnyi érdekeiknek, hatalmi helyzetüknek rendelik alá, használják fel a történelmet.

A történelem nem lehetne a politikum függvénye.

A Kádár korszaknak a szakmai, történeti értékelését el kell végezni, akkor lehet megállapítani, hogy miben van kontinuitás és miben nincs. Ez az egész társadalom a magyar nép számára, mélyen érintő kérdés. Hallgatni lehet, de megkerülni semmiképpen nem. Most még hiányzik a szándék, a bátorság a múlt tisztázására.

A mai magyar történelemtudásban, egyes történészek, politikusok körében elterjedt, gyakran jellemző gyakorlat, hogy akkor is mondják, írják, rendezik a történeteket ha valójában nem is ismerik, nem biztosak abban, hogy amit terjesztenek az megfelel-e a valóságnak.

Egyesek pedig hamis dolgokat hoznak nyilvánosságra, pedig tudják, hogy a történet a vélemény nem igaz.

Gyakran a hallottakat, vagy bizonyos manipulált dokumentumokat, kalózképeket használnak fel mondanivalójukhoz. Néha azaz érzésem, hogy vannak megélhetés könyvírók is, és nekik nem számít hogy mit írnak, csak jelenjen meg és fogyjon a könyv, jöjjön a pénz.

Bizony egyre elképesztőbb a felelőtlenség, egyes emberek részéről.

A történészt szakmai ismerete, tisztessége és felelőssége, arra kötelezi, hogy csak sokoldalú, alapos kutatások vizsgálódások alapján feltárt igazságokat, fogadjon el. Olyanokat, amelyek megfelelnek a valóságnak, még részleteiben is és nem sértik az igazság kritériumát. Mert, ha a valóság sérül, akkor nem hiszem, hogy érdemes lenne, lenne-e értelme, történeti elemzésről, hitelességről beszélni.

El kell oszlatni a mítoszokat, a legendákat, le kell leplezni a valótlan állításokat, a valótlanságokat, a hazugsá-

gokat. El kell választani a tényeket a fikcióktól, a történelmet a propagandától, akkor talán megszűnik a múltunkkal kapcsolatos zűrzavar. Az eseményeket, a történeteket történelmi kontextusban kell értelmezni. Igaz, hogy a manipulátoroknak szükségük van mítoszok, legendák gyártására, mert nélkülük nem lenne mivel manipulálni. A Kádár korszakról eddig megfogalmazott történetírást többségében a politika uralja, a kuruclabanc, csatározás. De a legendák és mítoszok, előbb vagy utóbb, de egyszer visszatérnek a földre és a kitalált történetek, mesék helyébe a valóság lép.

Egy élet vége a halál. A tapasztalatok szerint a halál bizonyos vélemények, mítoszok megszületésének a kezdete is. Ezekből pedig rendszerint nemcsak elismerés, tisztelet, eszményítés, hanem különböző vádak, gyanúk, is fakadnak, kelnek útra. Ezek egyik napról a másikra – különösen ha bizonyos körülmények ehhez kedveznek is – érdekekből ítéletté, számonkéréssé is válhatnak. Ilyenkor a vádak szaporodnak, erősödnek, szóban, írásban, előadásokban, függetlenül azok igazságosság tartalmától.

Különösen megfigyelhető ez a szokás akkor, ha olyan emberről, politikusról van szó, mint Kádár János. Elfeledkeznek arról, hogy ő is ember volt, aki szándékától függetlenül is követhetett el hibákat, hiszen ő maga is kapott bőven sebeket és osztott is, akinek tévedései is voltak, lehettek.

A Kádár-kornak és Kádár személyének leírása, bemutatása, súlyosan ellentmondásos. Egyes történészek szerint, is nem tartja be a kötelező szakmai szabályokat, másrészt figyelmen kívül hagyja az akkori időszak, pszichológiai, szociológiai és történelmi viszonyait.

A Kádári évtizedek részletes, hiteles történelmi elemzését, értékelését eddig még senki nem végezte, nem is végezhette el, mert ehhez történelmi távlat, sok idő és alapos munka kell. De úgy vélem, ezt a munkát nem a politikusoknak, hanem a történészeknek kell elvégezni.

A politika igyekszik a történészt is saját céljainak érdekében felhasználni. Ha ez sikerül, akkor a történész is a politikai propaganda eszközévé válik. Aki pedig történelmet hamisít, a nemzet ellen cselekszik.

A történész nem teheti azt, hogy a történelmi eseményeket, a történelmi kontextusból kiemelve értelmezze. Aki nem az elviség alapján cselekszik, az nem felel meg a történészi kritériumnak. A történész a tudomány embere, sajátos principális követelményei szerint mindenkinél inkább kötelezett a tárgyilagosságra, a kiegyensúlyozottságra és az igazmondásra. A történelmet utólag már korrigálni úgysem lehet, csak magyarázni lehet sokféleképpen, de a valóság már az marad, ami volt. A korábban megtörtént dolgokat utólag alakítani akarók, a jelent próbálják alakítani.

Semmi nem változatlan, csak a múlt. Úgy van az, ahogy Agathón, görög filozófus, (i.sz.e.: 447–401) mondja *„a múltat már az Isten sem tudja megváltoztatni."*

Azt gondolom, hogy azt a meglévő dokumentumokból, mindenki tudja, hogy a megtörtént eseményekből, cselekedetekből, idézetekből többféle Kádár-portré írható le, állítható össze. De a kép hiteles, valós csak akkor lehet, ha azt a történelmi összefüggések figyelembevételével, tények alapján és tárgyilagosan rajzoljuk meg.

Azt, hogy az utánunk élő generációk miként vélekednek a Kádár-korszakról, apáik, nagyapáik életéről,

azt hogyan értékelik, úgy gondolom, ma senki sem tudja megmondani, legfeljebb talán csak sejteni lehet.

Hiszem, hogy történelmünket vállalnunk kell. Teljes egészében kell vállalnunk, nem úgy hogy a magyar történelem az ördögök és angyalok állandó csatája háborúja, hanem úgy, hogy a magyarság hősiességének, bátorságának, sikereinek, küzdelmeinek és tévedéseinek színtere. Nem lehet benne szelektálni, valójában együtt kell vállalnunk az abból ránk háruló erkölcsi tanulságokkal együtt.

A történelem elől, nem lehet elmenekülni. Még máig nem tudtuk magunknak eldönteni, hogy mire érdemes emlékeznünk, és mit érdemes elfelejtenünk. Kevés volt az idő, hogy feldolgozzuk a XX. századi történelmünket.

Ki tudja hol végződik a múlt és hol kezdődik a jövő?

Ez az időszak a húszadik század olyan korszaka, amelyről azt hisszük, hogy ismerjük jól, pedig valójában, még nem ismerjük eléggé összefüggéseiben. A században a mítoszok, legendák, találgatások, és a valóság kevereg és gabalyodik olykor egymásba.

„A múlt soha sem lehet halott!" mondja Faulkner, *„Reqviem egy Apácáért"* című színdarabjában. A múlt maradandóbb a jelennél, hiszen a jelen elmúlik és nemsokára a múltba tűnik. A múlt jelentős mértékben meghatározza a jelent és jövőt is.

Kiben nem merül fel a gondolat, hogy a múlt nemcsak nem halott, de talán még nem is teljesen múlt.

A mögöttünk hagyott XX. század most ért véget. Meggyőződésem, hogy még több évtizeden, vagy évszázadokon át fogják kutatni, értékelni, vitatni, hogy valójában milyen is volt ez az időszak? Hogy mi is történt ebben a században, amikor a végéhez ért a második évezred is, és elkezdődött a harmadik?

Addig is hagyjuk meg az időszak egyik emlékének a korszakra népiesen kitalált, rosszalló kifejezést, hogy *„átkos"*. Hiszen előfordul, hogy a gyermekét szerető, féltő édesanya is mondja, vagy kérdezi fiától, *„mit tettél, te átkozott kölyök"* – miközben még jobban szereti őt.

Az *„átkos"* korszak alatt, nagy társadalmi mozgás indult el, egy félfeudális társadalom értelmiségei, parasztjai, munkásai előtt kinyílt a világ.

A vádaskodásokat, és egyoldalú ítéleteket, amelyek még ma gyakran tapasztalhatók, ideje, hogy felváltsa a civilizált emberi dialógus. Amikor mindegyik fél nyíltan elmondhatja tapasztalatait, véleményét és egymást meghallgatva igyekszik, ha nem is elfogadni, de megérteni a másik érveit. Ez lenne az a magatartás, ami sokkal kulturáltabb, termékenyebb társadalmat teremtene. Ma még gyakran elfelejtjük, hogy a vitának a beszélgetésnek a figyelmes hallgatás is része.

De jó lenne már ide eljutni.

XXXI.

1981-ben Kambodzsa fővárosába, Phnom Penh-be jártam. Kambodzsa Délkelet-Ázsiában az indokinai félsziget déli részén, a Sziámi-öböl partján fekszik. Az ország lakóinak száma a becslések alapján 4,5 és 6 millió fő között van. Területe kb. kétszer akkora mint hazánké. A fővárosának Phnom Penh-nek akkor kb. 200 000 lakója volt.

Az ország fő folyója a Mekong, amely a nyári monszunok idején nagy megművelt területeket áraszt el. Éghajlata trópusi, az éves középhőmérséklet 24–28 °C.

A Mekong folyó Laoszból érkezik Kambodzsába és ahogy a határon átfolyik nevet is változtat, itt Tomlé Thomnak mondják. A két partját mesebeli szubtrópusi erdők borítják. Laoszból érkezésekor a zuhatagoknál a folyó már kitombolja magát és sárgásbarna vize itt már megnyugszik. Kambodzsában áradások nélkül siet tovább, nyugodt vízét a Himalája nyáron megolvadt jege és a monszunesők táplálják tovább. A nyári éjszakában olyan a Tomlé Thom víztükre, hogy az égbolt tükre látható benne. Az állatok zavartalanul élnek a folyam partjainak rengetegeiben. Ez a majmok, a párducok, a krokodilok, a tigrisek, a vadelefántok, a madarak, bogarak, és halak birodalma. A csodálatos szépségű folyam sok-sok legendának adott témát az idők során.

Kambodzsa a világ egyik legnagyobb műkincs forrása. Itt találhatóak a IX–XV. századi Angkor birodalom épületei is.

Kambodzsába utazásom előtt felkeresett Kádár és többek között a következőket mondta:

„Nagyon vigyázzon magára. Kambodzsa ma még veszélyes ország. Egyrészt a Pol-Pot rendszer maradványai miatt, másrészt a különböző fertőzések, betegségek miatt. Ne egyen az ottani ételekből semmit."

Egy hetet töltöttem el az országban. Ez nem sok idő, de ez is soknak tűnt.

Ottlétem alatt többször találkoztam az ország új vezetőivel. Heng Samrinnal a Kambodzsai Népi Forradalmi Tanács elnökével, aki ez időben a Nemzeti Tanács – a kormány – elnöke is volt. Az országot, amely annyi szörnyűségen ment keresztül 1941-től Norodom Szihanuk király vezette 1970-ig, amikor egy Nol nevű tábornok vezetésével jobboldali erők puccsal megbuktatták őt. Szihanuk kínai emigrációba menekült. A nép elégedetlensége miatt 1976-ban Szihanuk király hazatér, de lemond államfői tisztségéről. Ezt követően lett Pol-Pot a kormány elnöke.

A Pol-Pot rendszer kíméletlen népirtást végzett az országban.

Különböző források szerint 1975 és 78 között, diktatúrája idején 2 és fél, 3 millió ember esett áldozatul. Újkori történelmünkben az egyik legszörnyűbb néppusztítás történt.

Heng Samrin és Hun Sen, aki látogatásomkor az ország külügyminisztere volt és ma miniszterelnöke, a következőket mondták nekem:

Pol Pot elhatározása volt, hogy az értelmiséget, aki írni és olvasni tud ki kell irtani, a szó-szoros értelmé-

ben meg kell ölni. Megszüntette a pénz használatát, ledöntötték a nemzeti bank épületét, bezáratta az iskolákat.

A csodálatos, pótolhatatlan kőszobrokat és Buddha szobrokat felrobbantották, a bronzból és rézből készült domborműveket beolvasztották és Pol Potot ábrázoló szobrokat készítettek belőlük.

Az Angkori irattárat, melyben a régészek rajzai és kéziratai voltak, felgyújtották. Kambodzsa nagy értékű nemzeti kincsei, részben elpusztultak, vagy tömegével Amerikába és Nyugat-Európába csempészték őket.

Heng Samrin Pol Poték rémtetteikről mondta el a következőket:

Pol Poték különböző hamis felszólításokkal összegyűjtötték az írni-olvasni tudó embereket és családjaikat Pnom Penhbe. A családokat szétválasztották, külön a férfiakat, külön az asszonyokat és a gyerekeket, azzal a hazugsággal, hogy a közeledő veszélytől akarják őket megmenteni.

A különválasztott férfiakkal hatalmas gödröket készítettek, ami később a sírjuk lett.

Megölésük pedig úgy történt, hogy vidékről erős, tudatlan, ezért megbízható férfiakat hoztak fel a fővárosba, akik a megásott gödrök szélén hátul összekötötték az áldozatok kezét, és megmarkolva fejükön a hajukat, szó szerint levágták az *„ellenség"* fejét, majd a gödörbe taszították őket. Ma ezt a helyet gyilkos mezőnek hívják.

Végül a Pol Pot katonái meggyilkolták azokat is akik ezeket a barbár gyilkosságokat elvégezték, azért, hogy ne tudják senkinek elmondani mi történt.

Kambodzsának az 1800-as években voltak bőven, ilyen szörnyű hagyományai. A királyt korlátlan hatalomnak, Istennek tekintették. Övé volt a föld, annak

minden termése, még az emberek is az ő tulajdonában voltak, tetszés szerint megsemmisíthette őket. Tombolt a szörnyű erőszak.

A főváros közelében nekem is megmutattak egy olyan tömegsírt, ahol több ezer legyilkolt ember volt a gödörbe temetve. Megmutattak egy, múzeumot, ahol a kivégzettek koponyái, hosszú sorokban, deszkára rakva voltak kiállítva – mindkét látvány, borzasztó volt.

Arra kérdésemre, hogy Pol Pot hogyan találta ki, és miért csinálta, ezeket az állati szörnyűségeket a mai napig senki nem tudott igazán válaszolni.

Tudni kell, hogy Pol Pot 1949–1952 közötti években Saloth Sar néven Franciaországban tanult. Pol Pot egy jó megjelenésű ember volt. Akik ismerték – még maga Norodon Sihanuk is – azt mondták róla, hogy egy karizmatikus személyiség. Kedves, barátságos embernek, jó pedagógusnak ismerték.

A személyisége alakult át gyilkos fanatikussá? Vagy a hatalom körülményei tették ezt az embert alkalmassá a rendkívüli embertelenségre? – ki tudja.

Úgy látszik a hatalomnak ilyen hatása is lehet bizonyos személyekre.

Pol Potot persze – mint minden diktátort – elérte a végzete, de elég sokára. Azt mondják 1998. április 15-én a kambodzsai dzsungelben ölték meg. Állítólag saját hívei, harcostársai ítélték halálra, mert *„nagyszámú honfitársát küldte a halálba."*

Kambodzsában találkoztam Le Duánnal, a vietnami miniszterelnökkel, pártfőtitkárral, akitől azt kérdeztem: Pol Pot embertelenségét miért hagyták, miért nem akadályozták meg, ha tudtak róla. Kérdésemre ő azt válaszolta, hogy ők erről nem tudtak sokáig, Pol Potot ők is más embernek gondolták és nem avatkoztak be.

Ők azoktól az emberektől is tudhattak mindenről akik akkor Vietnamba és Kínába menekültek, hogy életben maradjanak.

Mondta, hogy igen hallottak erről a menekültektől, de ők először azt hitték, hogy a menekültek Pol Pot emberei, akiket Vietnámba akarnak ügynökként beszivárogtatni. Ezért megtörtént az is, hogy a menekültek közül sokakat visszaküldtek Kambodzsába.

Tudnivaló, hogy ebben az időben Vietnam és Kambodzsa között igen erős volt a konfrontáció.

Amikor 1979-ben Pol Pot ellen lázadás tört ki már vietnami fegyveresek is segítették a harcot, és a győzelem után jelentős segítséget adtak Kambodzsának.

Amikor hazaértem Kambodzsából és Kádárnak a fentieknél is részletesebben beszéltem az ott történtekről, ő megdöbbenve hallgatott.

Azt mondta: amit maga látott és elmondott az annál is borzasztóbb, amit eddig hallottunk és tudtunk. Én soha nem láttam ezt a Pol Potot. Ez nem is ember, hanem... A XX. század vége felé járunk és milyen megdöbbentő dolgok, történnek a világban. Mennyi mindent nem ismerünk, nem tudunk, azt sem tudjuk miért történt ez meg.

Mondtam neki: ami Kambodzsában történt azt a világ is csak mostanában tudta meg, még a közvetlen szomszéd Vietnám sem hitte el sokáig, hogy mindez megtörténhetett.

Miután ezen a beszélgetésünkön ezt a témát lezártuk – amire persze később még többször visszatértünk – kérdezte tőlem Kádár, hogy milyen volt az utazás, nem történt-e valami bajom?

Mondtam neki, megfogadtam és betartottam az elinduláskor adott tanácsait. Ottani ételt nem ettem és folyadékot sem ittam. Étkezéskor a tányéromba rakott

ételt ide-oda rakosgattam, hogy úgy nézzem ki mintha én is ennék.

A magammal vitt hazait fogyasztottam, amíg el nem fogyott.

– Mondja, miért nem vitt többet?

Akkor meséltem el, hogy egyik alakalommal a különböző országokból ott lévők egy közös asztalnál együtt étkeztek. Szerencsére nem a pincérek szolgálták fel az ételt, ezért lehetőségem volt, hogy a tányéromba kevés ételt szedjek, vagy valamelyiket kihagyjam.

A harmadik napon odajött hozzám a Le Duànt kísérő orvosnő és megkérdezte tőlem: miért nem eszek, talán beteg vagyok, miben segíthet?

Ekkor kezdődött a baj.

Mondtam, köszönöm érdeklődését, nem vagyok beteg, semmi bajom nincsen. Kénytelen voltam megmondani az igazságot: a közös étkezések előtt, a szállásomon elővettem a hazait és ettem.

Ekkor derült ki, hogy nekem hazai, magyar ennivalóm van. Hogy elhiggyék, amit mondok, kénytelen voltam az otthonról hozott ennivalómat megosztani velük. Nem sajnáltam tőlük, de mindent megettek.

Kádár jó nagyot nevetett, amikor ezt a történetet elmeséltem és viccesen azt mondta: nem jól konspiráltam, jobban kellett volna vigyáznom, hogy ne járjak pórul.

Mondtam erre: tudja ez így is egy nagy élmény számomra.

Kambodzsai vendéglátóim, kísérőim elvittek egy Phon Phen melletti gyermekárvaházba. Itt olyan gyermekek laktak, tanultak, akinek elvesztek, vagy meghaltak a szülei.

Amikor az árvaházba érkeztünk a gyermekek egy csoportja várt bennünket a bejárati kapunál. A vezetők

és a gyerekek megmutatták a szobákat, ahol aludtak és egyben tanultak is. A szobák, benne a bútorok nagyon szegényesek voltak.

A kedves 6–10 éves kisgyermekek azzal kedveskedtek, hogy az udvaron egymás kezét fogva körbe álltak és eljátszottak, eltáncoltak és elénekeltek egy jelenetet. A tánc és énekjelenet arról szólt, hogy nekünk is voltak szüleink édesanyánk, édesapánk, de most már nincsenek. Szeretnénk, ha újra lennének szüleink, és akkor mi is boldogok lennénk.

Ezután a körbe álló gyermekek elengedték egymás kezét, felénk fordultak és egy fekete hajú, csillogó szemű kislány elibém lépett, letérdepelt, megfogta a kezem és a következőket mondta:

„Szépen kérlek, vigyél magaddal és legyél az én apukám."

Őszintén megvallom, szemembe könnyek jöttek, megpróbáltam nagyon erős lenni, hogy a gyerekek ezt ne vegyék észre. De gyenge voltam, ez nem sikerült. A hatéves csodálatos kislányt felvettem, megöleltem és megpusziltam.

A magammal vitt ajándékokat, játékokat átadtam a gyerekeknek. Úgy láttam mintha a gyerekek egy pillanatra boldogok lettek volna.

Elmondtam nekik, hogy mi kik vagyunk, és hol van a mi hazánk, Magyarország. Elmondtam azt is, hogy ide hozzájuk nagyon gyorsan magyar fiatalok jönnek, építenek és berendeznek részükre egy szép új épületet, amiben majd jobb lesz lakni, élni és tanulni és játszani is mert sok játék is lesz a házban.

A gyönyörű hatéves kislány, akit magyarul Napsugárnak hívtak, végig nem engedte el a kezemet.

Amikor elköszöntem az árvaház kis lakóitól a bejárati kapu előtt álló kocsihoz mentem, a kislány a kezemet fogva jött velem. Ismét az ölembe vettem, megpusziltam, hogy elköszönjek tőle, azután már nem tudtam mitévő legyek.

Az egyik fiatal nevelőnő látva az én tétovaságomat, hozzám lépett, átvette ölébe a kislányt és valamit súgott neki, amitől úgy láttam, hogy megnyugodott és integetett, amikor elindultunk.

Ez a találkozás és elbúcsúzás azt hiszem életem legmegdöbbentőbb, soha el nem felejthető története.

Hasonlóan nagy, de könnyen feledhető élményt, talán akkor éltem át, amikor a Kínai- és Vietnami-tenger országhatárán, a Leszálló Sárkány öbölben, egy motoros hajókomppal lötyögtünk a 20–30 méter magas, a tengerből kiemelkedő feketeszén sziklák között. Ezt a világ 9. csodájának is nevezik.

Vagy tán akkor volt nagyságban hasonló élményem, amikor Afrika keleti partján, nem messze a Kilimandzsáró 5892 méter magas, mindig hófödte csúcsait néztük, amit a ragyogás csúcsának emlegettek, a mindig zöld Zanzibár szigetről a 40 °C hőségben, ahol mindig süt a nap. Zanzibárban az a mondás járja, hogy *„itt mindig éjfélkor kel fel a nap"*, ami az ottaniaknak azt jelenti, hogy ott a szigeten mindig van valami csodálatos. *„Itt mindig kék az ég, széle leereszkedik és a tengerbe ér."* Zanzibár az Indiai-óceánból kiemelkedő sziget, 35 kilométerre a Kelet-Afrika partjaitól. Ernest Hemingway, Nobeldíjas író, *„A Kilimandzsáró hava"* című regényében írta le, az egyedülálló, vulkanikus tömbhegyet. A csodálatos szigetet görög tengerészek, kereskedők fedezték fel, időszámításunk második évszázadának elején Memithiász néven, később kapta a Zanzibár nevet.

De az én árvaházi feledhetetlenül szomorú történésem, a kis Napsugárral és gyermektársaival történt találkozásom az mindent felülmúlt, az egész más volt. Azt hihetnénk, hogy ilyen csak a mesékben van. Máig nem tudom elfelejteni.

Amikor Kádárnak elmeséltem, Napsugár történetét, nem csak én, ő is elérzékenyült. Azt mondta ő is, amit a feleségem, a családom: miért nem hoztam el magammal azt a kislányt.

Akkor nagyon sajnáltam, hosszú ideig az járt az eszembe, hogy miért is nem hoztam magammal. Azután azzal nyugtattam magam, talán az a jó, hogy nem ezt tettem, hátha mégis megtörtént az a csoda, hogy megtalálta igazi édesapját. Az akkori kislány ma már felnőtt ember, talán édesanya abban az országban, ahol ő született, Kambodzsában.

A gyermekeknek és a nevelőknek akkor ígért új árvaházat a magyar kormány segítségével, a magyar fiatalok hamarosan felépítették és berendezték. Sok-sok játékkal együtt adták át a kambodzsai gyerekeknek.

Eszembe jut egy legendába illő hitrege, mesés elbeszélés Kambodzsa keletkezéséről:

Nagyon régen, valamikor ez az ország egy hatalmas vízzel borított terület volt, ahol egy sárkánykirály volt az uralkodó. Egyszer egy indiai brahmin (tudós) Kauninya hajója tévedt a vidékre. A hajó utasa szerelmes lett a sárkány gyönyörű szép leányába.

A fenevad nem harapta szét az idegent, ellenkezőleg jó apósnak bizonyult, mert a hozománynak szánt területről felszippantotta a vizet. Ekkor jött létre a termékeny föld, amelyet az ifjú pár Kambodzsának nevezett el. Azóta több ezer esztendő múlt el, de ez a föld azóta is a Kambodzsa nevet viseli.

XXXII.

Amit jelen írásomban megpróbáltam elmondani, azt igyekeztem eredeti voltában megőrizni, a lényegen semmit nem változtatva. Az a gondolat vezetett, hogy a beszélgetéseim, a történéseim rávilágítanak Kádár János személyére és politikájára, aki a XX. századi történelmünk egyik központi személye, függetlenül attól, hogy különböző okok miatt ki-ki miként ítéli meg.

Nem tartottam feladatomnak, hogy Kádár gondolkodásában, elmondásaiban, elképzeléseiben, az igazságot, vagy féligazságot nyomozzam, hogy a mögötte létező vagy nem létező történelmi lehetőségeket elemezzem. Azt vállaltam, hogy mostani dolgom, Kádár gondolkodásának, elbeszéléseinek, nézeteinek követése, leírása lehet, úgy ahogy azt egy évtizeden át, tartó kötetlen beszélgetéseinken, nekem többször is elmondta.

Tapasztalati meggyőződésem, hogy Kádár politikája nemzeti, népi politika volt, az adott körülmények között, az emberi, polgári jogok és kötelességek méltányos és humánus kezelése. Kapcsolódott ehhez, egy benne mélyen meglévő, jobb világ iránti tántoríthatatlan hit és remény is. Európai léptékű politikus gondolkodóként kereste azt az utat, a szocializmusnak nevezett társadalom előrevezető útját, a torzulásoktól és a tévedésektől való megszabadítását.

Lehet, hogy a világban akkor egyetlen ember volt, Kádár Jánosnak hívták, aki 1964-ben nyilvánosan, nyo-

matékos hangsúllyal, szólt Hruscsovról, történelmi érdemeiről, akit puccsal eltávolítottak, leváltottak a párt éléről, aki a szovjet párt huszadik, korszakváltó kongresszusán 1956. februárjában feltárta és leleplezte a sztálini időszak törvénytelenségeit, szörnyűségeit.

A kádári Magyarország történései, a hatvanas évek végére jelentős változásokat hoztak. Az új körülmények, kedvező helyzetet teremtettek, az ipari munkásságnak és a szövetkezeti parasztságnak. Jó alap jött létre a műszaki, közgazdasági, és természettudományok számára. Kedvezőkké váltak a tudományos munka feltételei. Gyorsult a gazdasági növekedés üteme, a nagyüzemekben és a mezőgazdaságban. Ezt az időszakot a viszonylagos stabilitás és az életkörülmények javulása jellemezte.

Fokozatosan erősödött a termelőszövetkezetek termelése, nemcsak a saját ellátásra, hanem kisebb-nagyobb mértékben, az árutermelésre is. Létrejött a nagyüzem és háztáji integrációja, ami a mezőgazdaságban dolgozó emberek számára, a kiszámítható, biztos megélhetést, életet jelentette.

Magyarországon, a történészek által úgynevezett *„puhadiktatúrában"*, a demokrácia fejlődött, és a hatvanas évek közepétől a nyolcvanas évek közepéig erősen és tömegesen jelen volt az országban a polgárosodás folyamata. Viszonylag gyorsan és rohamosan gyarapodott – állami ösztönzéssel – a kistulajdonos, vállalkozói réteg is.

A „Spiegel" című hetilap 1982-ben, az egyik decemberi számban hat oldalon keresztül Magyarországgal foglalkozott. Az ország eredményeit elismeri, dicséri első mondatától kezdve. *„Bőséges áruajánlat, szabad gondolkodás és viszonylag magas életszínvonal. Magyarország számos más ország számára a polgárosodott paradicsom"* – írja.

Dehogy is volt *„paradicsom"*, mi tudjuk, a történelmi múlt és az adott környezet adottságai miatt, hogy is lehetett volna. De volt munkahely, munka, és volt létbiztonság. Aki akart dolgozni az talált munkát és boldogult. Összehasonlíthatatlanul olcsóbb volt az állam, kevesebb az apparátus, lényegesen kisebb költségekkel.

Több pénz jutott lakások, iskolák, óvodák építésére, az utak és közlekedés fejlesztésére.

De nem csak a Spiegel, hanem az Economi, a Neue Zürcher Zeitung, a Le Monde és még sok, mértékadó lap is, hasonló, dicsérő szavakkal írt, a *„szocialista"* Magyarországról, Kádár János *„titkairól"*, a *„nyílt társadalomról"*, *„a teljes foglalkoztatásról"*, a *„mezőgazdaság kiemelkedő sikereiről"*, a *„dogma nélküli politikáról"*, a *„szellemi szabadságról"*, a *„vállalkozói szellemről"*.

Szerintük eljutottunk Európába, európaiak lettünk, miközben nem fordítottunk hátat a szocialista országoknak sem, nem csaptuk be őket. – E lapok ezt írták olvasóiknak.

Igaz, teljesítettük szövetségesi kötelezettségeinket, a nemzetközi kapcsolatainkban a politikai realitásokat vettük figyelembe.

Kádár igyekezett, amennyire a belső és külső körülmények lehetővé tették, bekapcsolódni a világgazdaság fejlődésének áramkörébe. Ideológiai meggondolások, kötöttségek, nem korlátozták, a kölcsönös előnyökön alapuló együttműködésben.

Elfogadható, hogy a Kádár korszakkal szemben többeknek javíthatatlan ellenérzése van, de a történészek, a reálpolitikusok próbálják csak indulatok nélkül, higgadtan végiggondolni, hogy az akkori lehetőségek

között milyen is volt Magyarországon az élet. Nem a nosztalgiára, az elveszett, elmúlt dolgok utáni vágyakozásra gondolok, hanem az akkori és mostani tények, állapotok, körülmények tárgyszerű összevetésére.

Tény, hogy a magyar gazdaság az egymást követő reformok következtében a 70-es, 80-as években eljutott, az európai jellegű piacgazdaság közelébe. *„A magyar modell"* a KGST rendszerén belül elment az elfogadhatóság szélső határáig.

A kádári évtizedek az elmúlt évszázadok történetében Magyarország legnagyobb mértékű történelmi vállalkozásai voltak. Ekkor jutottunk el odáig, hogy évszázadok óta először, nem a sikertelenség, a bukás, hanem a nehezen kiküzdött siker, az elért eredmény, vitt el bennünket a nemzetközi élet, a világ elismeréséhez.

Nem lenne igazságos, nem lenne tisztességes, ha megtagadnánk ezeket az évtizedeket, mert akkor az ország dolgozóinak, munkásainak, parasztjainak, értelmiségeinek küzdelmes munkáját tagadnánk meg.

Ha közben hibáztunk, azt nem szándékosan csináltuk. Az út amelyen jöttünk, nem volt előttünk kitaposva, talán ismeretlen volt számunkra is, de a célt tudtuk, ismertük. Egy gazdagabb Magyarország, egy mindenki számára szép, boldogabb haza.

Magyarország politikailag is szabadabb és bátrabb volt a keleti országok közül. Ezt Kádár és Andropov kapcsolata is lehetővé tette. Jurij Andropov különleges rokonszenvet érzett Kádár iránt, látta és elismerte, Kádár jó kapcsolatait, a nyugati világ vezetőivel.

Az akkori szocialista országok közül, a legradikálisabb, hosszú távra szóló, eredményeket hozó gazdasági és politikai változásokat hajtotta végre, a kádári vezetés. Amikor Mihail Gorbacsov 1986 júniusi hivatalos magyarországi látogatása alkalmával, Kádár Jánossal folytatott tárgyalásokat a következőket mondta: *„A szocialista országok nem mondhatnak le a tőkés országokkal folytatott kapcsolatokról, de ezek további erősítése nem indokolt."* A kapcsolatokat a szocialista országoknak egymás között kell erősíteniük.

Kádár erre azt válaszolta: *„Magyarország nyugati kapcsolataival, a külkereskedelmi forgalom erősítése, szükséghelyzet eredménye, nem pedig politikai törekvés következménye."* Gorbacsov később így emlékezett Kádárra: *„Jóban voltunk, Kádár bölcs ember volt, értelmes."*

A magyar mezőgazdaság eredményei nemzetközi elismerést váltott ki. Kukorica termelésünk világelső volt és a magyar búza is gazdagon termett. Kukoricából az évi átlagtermés 1981–84 közötti időben évi 6 millió 800 ezer tonna volt. Ugyanebben az időszakban búzából az évi átlagtermés 5 millió 900 ezer tonna lett. Hektáronként 4,6 tonna búza és 6,1 tonna kukoricatermést adott a jó magyar föld, a kiváló ismeretekkel rendelkező, hozzáértő szövetkezeti szakemberek segítségével.

A nyolcvanas évek bátor külpolitikai lépései, kezdeményezései a gazdasági reformok különösen Magyarországra, irányították a nyugati országok figyelmét. A szovjet övezethez tartozó Magyarország, lépésről-lépésre tudta tágítani nemzetközi mozgásterét, kapcsolatait. Hazánk csatlakozott a Nemzetközi Valutaalaphoz, a Világbankhoz, felvette a kapcsolatot az Európai Gazdasági Közösséggel. 1984-ben a brit, az olasz, a német, a belga kormányfők jöttek Magyarországra. Látogatásuk azt jelezte, hogy a vezető nyugati államok hazánkat tekintették e térségben a Kelet és Nyugat közötti közvetítésre egyedül alkalmasnak,

akkor, amikor a hidegháború a visszatérésével fenyegetett.

Európa különböző tájain élő emberek számára, hazánk Magyarország már az 1989-es időszak előtt, úttörő szerepet vállalt a társadalmi, politikai kapcsolatokban, Kelet és Nyugat között.

Nem volt hazánk afféle, téli álomba merült, dermedt „kommunista" állam.

Magyarországon az átkosban, a Kádár korszakban, sok-sok kínlódással és még több munkával létrejöttek azok a nemzetközileg is korszerűnek mondott, agrárgazdálkodás méretei, hozzáértő, iparszerű, technikai és szakmai feltételek, amelyek elismertté tették a magyar termelőszövetkezeti mozgalmat. Hozzáértő vezetők és munkások jelentős gazdálkodási eredményeket értek el. Talán még vannak az agrárszakemberek között olyanok, akik emlékeznek arra, hogy az elmúlt rendszerben a magyar mezőgazdaság kultikus ágazata volt az országnak, a magyar tájnak. Kádár személyes ügyének is tartotta, megkülönböztetett figyelemmel kísérte, hogy mi van, mi történik a magyar falvakban.

Ma az országban 232 ezren tíz hektárnál, 670 ezren egy hektárnál kevesebb földből próbálnak megélni. A kevés földdel bírók a földtelenek, alkalmi munkások, szociális segélyekből tengődök, alacsony nyugdíjasok egymilliós tábora él a községekben, falvakban.

Azt kérdezik, hogyan jutottunk ide és miért?

Hiszen Magyarország mezőgazdasági adottságai, szakembergárdája kiválóak, az üzemi szövetkezeti, gazdaság a világon nemrég még sikerágazatnak számított. Az előállított termékek, a növény- és állatgazdálkodás összköltsége a nyugat-európainak ötven százaléka körül volt. Ma már meghaladja az ottanit.

Lehet, hogy a közelmúlt iránti gyűlölködés, az eredmények tagadása, tán a dilettantizmus és a politikai ostobaság vezetett oda, hogy idáig jutottunk.

Sajnálatos, hogy ez a hozzáértő, jól képzett agrárértelmiség, de legalább annak egy része a közös gazdaságok felbontásakor, az újabb földfoglaláskor, magára hagyta a kétkezi munkát végző parasztságot. Nem adtak segítséget, a teendőkhöz, ahhoz hogy mit tudjon kezdeni a kis földjeivel.

Magyarországon, az úgynevezett, *„puhadiktatúrában"*, a több demokrácia időszakában, a hetvenes-nyolcvanas években, egy polgárosodási folyamat vette kezdetét. Állami intézkedésekkel is támogatva, ösztönözve egy vállalkozói szellem, egy tulajdonosi réteg alakult ki, viszonylag gyorsan és rohamosan szaporodott. Ezek önként alakult, nem kényszer vállalkozások voltak.

Az állami vállalatoknál – keresve itt is a hatékonyság forrásait – létrejöttek a gazdasági munkaközösségek (GMK). A szükséges kiegészítő tevékenységükkel, többletmunkát végeztek, több kereseti lehetőséggel. Az állami tulajdonra épült magánvállalkozások lényegében elősegítették a magángazdaságok létrejöttét. 1987-ben 37 651 kisvállalkozásban már 411 780 ember dolgozott.

A hatvanas, hetvenes években Budapest főváros és a vidéki városok környékén a hétvégi hobbikertek tízezrei jöttek létre. Állami gazdaságok, termelőszövetkezetek és tanácsok, jelentős gyümölcs, szőlő és más földterületeket privatizáltak és viszonylag olcsón kerültek az érdeklődök tulajdonába. Ezekről a hétvégi kertekről mondta akkor Kádár, *„jobb ha férfiak a kertben vannak és nem az italboltban vagy a kocsmában. Így a családdal együtt tölthetik el a hétvégi pihenőnapokat és még haszonnal is jár."*

Ezekbe a körülbelül kétszáz négyszögöl nagyságú kertekbe azóta már állandó jellegű lakások épültek a városok környékén. Ez a Kádár féle privatizáció, azoknak juttatott tulajdont, akik ezt saját maguk a családdal együtt gondozták művelték.

A gazdaság irányításában, működésében, már a hatvanas évektől ésszerű alkalmazkodás kezdődött el, a hazai gazdaság adottságaihoz. Működni kezdett a piaci szabályozás és kontroll.

1980-as években a Magyarországnak már 31 multinacionális vállalattal volt közvetlen gazdasági, kereskedelmi kapcsolata. Köztük holland, angol, svéd, japán, olasz, amerikai, nyugatnémet, dél-koreai stb. cégekkel, a gépipar, az élelmiszeripar, a vegyipar, a gyógyszeripar, olajipar, és a kereskedelem területén.

Kádár-korabeli nyugati kapcsolatai, politikai és gazdasági téren is jó lehetőséget biztosítottak az akkori gazdasági fejlődésnek, de megalapozták a mai együttműködéseket is.

Kádár tudta, hogy csak az egymást követő reformok, változtatások útján lehet eljutni, a fejlettebb társadalomhoz. A szociálreformizmus a társadalmi rend alapjait nem alapvetően érintő, azt csak módosító reformok végrehajtásáért küzdő politikus volt. A szocializmus irányába tartó szocialisztikus elképzeléseit kívánta megvalósítani.

A szükséges gazdasági reformok fokozatos egymás utáni megvalósítása nála arra a meggyőződésre épült, hogy az általános fejlődést csak a lépésenkénti haladás teremti meg. Szerinte minden lépés gondos mérlegelést kíván – belső és külső okok miatt is –, hogy vele, a legjobb eredményt érhessük el, és ne okozzunk bizonytalanságot. *„Először gondolkodunk és utána cselekszünk"*-mondotta.

Kádár rendíthetetlen álláspontja volt, hogy csak a türelem és következetesség eredménye lehet a siker. A társadalmi haladás, fejlődés kérdésében a reformpolitika, a felülről irányított fontolva haladás elkötelezett híve volt.

Meggyőződése volt, hitte, hogy a gondokat, nehézségeket előbb-utóbb le lehet győzni, meg lehet oldani, kellő felkészültséggel, szorgalommal, hittel és bátorsággal, ezáltal a világ, az ország sorsa jobbá tehető.

Az 1968-ban vállalt és bevezetett gazdasági reformok, nemcsak a gyorsabb gazdaságos növekedést jelentették, hanem a gazdagabb emberi világot, a nagyobb szabadságot is az ország számára.

Tudta, hiszen többször mondta, hogy a rendszerben változások szükségesek, olyanok persze, amelyek a meghatározó alapokat nem érintik. A megoldásokról állandóan töprengett, konzultált, mert a változásokról nem voltak, nem lehettek teljesen kiforrott, befejezett elképzelései.

Úgy gondolta, hogy a szükséges változások, bizonyos szakaszokban és különböző területeken léphetők meg, mi által előre mozdulhat a fejlődés a gazdaság, a nemzeti lét. Azt nem mindig ismerte fel, vagy csak részben, hogy a reformpolitikának is szüksége van, bizonyos ellentmondásokra. Hogy ezek megfogalmazódjanak az ideológiai szférában és a politikában is, hogy eszmei, morális hatással is formálják az adott állapotokat, az emberi viszonyokat.

Emlékezzünk a reformokkal kapcsolatos évtizedes vitákra. Volt, aki vészharangot kongatott és temetni akarta az egész reformot, amikor bizonyos érdekek kiéleződtek, egymással, ütköztek, szembekerültek. Voltak, akik csak a reformban látták a jövőt és azt túl-

beszélve állandóan csak azt ismételgették, célnak és nem eszköznek tekintették a reformot.

A reform állandó ismételgetésével pedig úgy jártunk, mint az a mama, aki gyermekének már ki tudja hányadszor, akarja elmesélni a Piroska és a farkas című mesét. Gyermeke már az első mondat után azt mondja: *„Anyu, ezt ne mond tovább, ezt már sokszor elmondtad, ez már unalmas nem szeretem hallgatni."*

Kádár a külső erőktől szinte állandóan és nem kis mértékben visszafogva is, vállalta a haladást biztosító, bizonyos elkerülhetetlen lépéseket. Vállalta az engedményeket, a termelési viszonyok, a polgári liberális elemek változásában, fejlődésében, de a szocialista alapok megőrzésével.

Igyekezett fokozatosan kitörni a külső szorításokból, amiben amennyire lehetett elment a szélső határig. Céljait úgy akarta elérni, hogy politikáját, szándékát mások is elfogadják. Meggyőződése volt, hogy a magyar társadalom, csak úgy tud előrejutni, ha figyelembe veszi más népek érdekeit is.

Nem ismerte a gyávaságot, különösen akkor, ha az ország sorsáról volt szó, de jól ismerte a lehetőségek határait. Tudta, hogy a kompromisszum nem gyáva megalkuvást, nem meghátrálást jelent, ha elvi alapon jön létre, ha olyan engedményekkel járó megegyezés amely az ország javát érdekeit szolgálja. Ezt úgy mondta: *„ésszerű megállapodás a lehetőségek figyelembevételével, a fontosabb célok érdekében."*

XXXIII.

A kádári politikának nem voltak elmulasztott lehetőségei az ország határán kívül élő magyarság ügyében. Semmilyen belső, hazai problémák nem adhattak okot arra, hogy a nacionalizmus eszközeihez forduljon. Emlékezzünk az 1975-ös Helsinki tanácskozásra, amikor hazánk számára egy nagyon fájdalmas döntésről, a Trianoni szerződésről beszélt és akkor is azt a következetes álláspontot képviselte, hogy a szomszédainkkal való békés együttműködés segíti legjobban az ott élő magyarság helyzetét, érdekeit. Pedig – mondta – Magyarország fizeti a legnagyobb árat a status quért. Kádár 1964-ben *„rablótámadásnak"* nevezte a második világháború után, 1947-ben Párizsban született békehatározatot, amikor határozottan szót emelt a Romániában élő magyarokért.

1975. augusztus 1-én, amikor aláírta az Európai Biztonsági és Együttműködési értekezleten hazánk képviseletében a zárónyilatkozatot, felszólalásában többek között azt mondta: *„Századunkban, az első világháború súlyos, hiábavaló áldozatai után a vesztes Magyarország területe, a korábbinak egyharmadára csökkent. A második világháborúban a rossz oldalon vérezve, elvesztettük lakosságunknak nyolc százalékát és országunk romhalmazzá vált.*

Trianon a magyar nép, az ország számára, olyan történelmi esemény volt, amely akkora sokkot okozott, amit talán

soha nem lehet meggyógyítani. Darabokra osztottak egy országot, szétszórtak egy nemzetet. Ez történelmi igazságtalanság, de változtatni nem tudunk, mert nem lehet."

Tudom, mert gyakran beszélgettünk arról, hogy például a román vezetéssel való viszony meghatározza az ott élő magyarjaink sorsát is.

Egyik alkalommal mondtam neki, hogy a KGST-országok vezetőinek fénykép felvételén látom a román vezető Ceausescu mellett állt.

Mondja: *„Láttam, hogy senki nem akart mellette állni, gondoltam én vállalom, hátha ennek is lehet számunkra valami haszna, mármint az ott élő magyarok számára."* Ő személyesen is számtalan, talán akkor nehezen érthető lépést tett, amikor a nemzetközi helyzet olyan volt, hogy sem Keleten, sem Nyugaton nem ismerték el a kollektív biztonsági jogokat.

Jó viszonyra, békére és kompromisszumra törekedett, hogy Magyarország, a magyar nép érdekeit mentse és szolgálja. *„A múlt már megtörtént, azt megfordítani már nem tudjuk. Trianon megtörtént akaratunk ellenére. Ezt, nekünk, muszáj tudni, akkor is, ha ezen már változtatni nem tudunk."* Mondta egyik alkalommal. *„Most tegyük meg azt, amit lehet, amit tudunk"*

Próbálkozott, taktikázott, meggyőződésből, ahogy tudott, megtanult *„gúzsba kötve táncolni"*, mert felismerte, hogy az adott körülmények között ez az út csak így járható. Nem véletlenül találta ki, és mondta, hogy: *„Szovjet ellenes szocializmus nincs és nem is lehet."* Oszlatni igyekezett, a bizalmatlanságot, a kétkedést.

Objektív politikus volt, aki igyekezett másokat meggyőzni. Tudta, hogy egy ország politikai irányításához, realitásra az alapvető cél, a lényeg felismerésére van szükség. Különösen egy ilyen kis ország érdekében,

mint a mi hazánk, amely ország történelme során szinte mindig *„függő"* ország volt.

„A politika csak eszköz, az emberek jobb élete a cél" – mondta.

Jól ismerem Kádár gondolkodását, elképzeléseit. Elmondhatom, hogy nem volt elégedett a szocialista, a KGST-országok eredményeivel, de semmiképpen nem tekintette kielégítőnek a magyar társadalom és gazdaság fejlődését sem. Szeretett volna gyorsabban előrehaladni, de látta azt is, hogy ehhez a körülmények, a feltételek hiányoznak.

Kádár jól ismerte, hogyan működik a kapitalista rendszer, látta annak előnyeit és hátrányait, hiszen voltak személyes ismeretei, és tapasztalatai is. Kapott ismereteteket a kapitalista országok állami, politikai vezetőivel tartott tárgyalásain is.

Egyezett az álláspontja azokéval, akik attól óvták a világot, hogy a piac, a pénz, a gazdaság ne hogy legyőzze az emberi szolidaritást, az erkölcsöt. Látta, hogy a világ ketté felé szakad gazdagokra és szegényekre.

Úgy mondta: *„a gazdagság, is a szegénység is jelenthet nagy veszélyt."*

Kádár ezen álláspontját mindig kifejtette a kapitalista országok vezetőinek is. Ezt a gondolatát, álláspontját soha nem tudta feladni, ezt képviselte. Ez a gondolata gyakran vetődött fel beszélgetéseink során.

Kádár balról szolgálta a reformpolitikát. A társadalmi ellentétek közötti megegyezést, a közmegegyezést vallotta. Ezt a célt szolgálta az emlékezetes és hatásos mondása is *„aki nincs ellenünk, az velünk van."*

Az eltérő álláspontok, különbségek, lényege úgy fogalmazható meg, hogy Kádár óvatos, de nyílt nyugat-

kapcsolata, nyugat politikája nyitott volt a demokratikus mozgások irányába. Nemcsak híve volt, hanem harcosa is a demokratikus változásoknak, átalakulásnak.

Mindez részéről bátor tett volt, még akkor is, ha szándéka bizonyos sikerek ellenére, döntő módon nem valósulhatott meg.

Kádár János életpályája egy kivételes életút volt. Ez annál is inkább megrendítő, mert ő soha, nem akart kivételes lenni. Becsvágyból soha nem dolgozott, küzdött, csak vállalta a feladatokat, amit tett, ami belső énjéből, meggyőződéséből, következett.

Mintha tudta volna, hogyan kell túllátni a jelen pillanat eseményein és nem szabad, mert nem lehet, elbújni az elvégzendők elöl. Azt mondta: *„A párt ne uralkodjon, hanem szolgáljon, ne parancsoljon, hanem kérjen."* Felfogásában ez nem csupán munkastílust, hanem a párt létének, tevékenységének alapelvét, meghatározó tartalmát is jelentette. Hiszen ő maga is a saját vezetői munkáját nem hatalomnak, hanem szolgálatnak tekintette.

Ez a gondolkodásmód, magatartás, talán valóságérzetének egyszerű látásmódjára, empirikus józanságára vezethető vissza. Egész politikai működésének, jó értelemben vett mérsékelt voltára.

Ez nemcsak abból állt, hogy megértően vett tudomásul eltérő, ellenkező véleményeket, nézeteket, hanem abból is, hogy tudta méltányolni, megérteni azokat a szempontokat is, amelyek valamennyire is összeegyeztethetőek voltak az önmaga álláspontjával.

Valószínű ez is lehetett egyik oka annak, hogy ezt a józanságot látva, néha a túlsó partról is feléje, irányába tudtak áramlani, emelkedni, a különböző gondolatok, nézetek és érdekek.

Vajon nem jellemző-e magatartására, mértéktartására, ami nem külső indíttatásából hanem saját énjének belső szükségérzetéből adódott, fakadt, hogy amikor már az érdekeltek mind eldöntötték, hogy a csehszlovák szocializmusnak *„védelmére"* kelnek, ő még mindig csak egyeztetett, figyelmeztetett, mindkét oldalon. Talán az ő legmélyebb élet meghatározó élménye rejlett ebben a próbálkozásában is.

Eszembe jut, amikor 1999. őszén, 90 ezer magyar állampolgárt kérdeztek meg, hogy kik voltak véleményük szerint a magyar történelem legnagyobb személyiségei, a válaszok összegzésekor a következő sorrend alakult ki:

1. Szent István
2. Széchenyi István
3. Kádár János

Amikor 2000 januárjában, talán azért is, mert kételkedtek, az előző szavazás eredményében, szintén készült egy felmérés a Gallup Intézet által. Az újabb szavazás a következő sorrendet mutatta:

A statisztika szerint a magyar állampolgárok kétharmada, azt állította, hogy

1. Mátyás király
2. Szent István
3. Kádár János

Erre a felmérésre már az volt a reakció, hogy a magyarok nem ismerik saját történelmüket.

Azt gondolom, nem kell utólagos védőbeszéddel utalni arra – most halála után, kettő évtizeddel –, hogy a magyar emberek is ismerték és tudták róla, hogy józanságával, meggyőződésével mennyire az emberiség boldogulását, a világ és hazánk élhető, nyugodt, békés képét akarta megteremteni.

Ezért is mondják azt, hogy minden vádak közül is leginkább rosszhiszemű az, amely Kádárnak gyűlölködést, vagy gonoszságot mond a fejére.

Írta róla a nemzetközi sajtó, hogy: *„Kádár reformjai előfutárai voltak a Gorbacsovi reformpolitikának. 32 éven át elvitathatatlan vezetője volt Magyarországnak. Kiemelkedő történelmi személyiség."*

Gondolkozásában, elképzeléseiben, bármennyire is a létező alapokra épített, sok volt az eredeti. Eredeti abban az értelemben, hogy a hazai viszonyokra, lehetőségekre és igényekre építve, igyekezett megvalósítani koncepcióját.

Tudta és hitte, hogy a társadalom története során elkövetett politikai és gazdasági hibák súlyosan csorbították a demokratikus szabadságjogokat, de meggyőződéssel vallotta, hogy a hibák elkövetése nem a rendszerből, hanem annak eltorzításából, a vezetés, az irányítás hibáiból történtek.

Magyarországon a *„diktatórikus szocializmust"* nem Kádár hozta létre. A háború, majd a fordulat éve után az ország kényszerpályára került, és ennek következtében, más vállalható alternatíva, valószínűleg akkor nem volt. Kádár ezt jól tudta, időben felismerte és szüntelenül kereste, a szocializmuson belül, annak olyan változatát, amelyben egyre kevesebb a diktatúra és egyre több a demokrácia. Mondta *„nem lehet szocializmus, széleskörű demokrácia nélkül, de nem jó a kapitalizmus sem, ha az emberek egy része nyomorog, szegénységben él."*

Kádár kommunista volt, de nem abban az értelemben, ahogy manapság egyesek ezt a fogalmat elrettentő jelzőként használják. Marxista volt, mélyen baloldali, haladó gondolkodású, szolidáris, és sok tekintetben liberális ember, aki minden gondolatával, munkájával az

emberek békés életét, a szellemi és gazdasági boldogulását akarta. Bölcs és érzelmekben gazdag ember volt.

Kádárnak az alkotás az építés volt a szelleme, az embereknek jót és örömet okozó szándéka vezérelte. Nem tiltotta meg senkinek, hogy gondolkozzon, hogy templomba járjon, imádkozzon, és boldoguljon.

„Én marxista gondolkodású ember vagyok, annak vallom magam, de azt is megértem, ha valaki nem marxista, de van valami általános emberi eszméje, ami őt a cselekvésben vezeti, ami őt valamiképp a közösség szolgálatára készteti. A baloldaliak, a marxisták sem egyformák. A világnézet, az eszme nem egy sablon, amely minden embert egy kaptafára sajtól, de van egy közös vonása, személyes ügyeinken túltekintve élünk és cselekszünk" – gondolta Kádár.

Mondotta: *„A világ majd egyszer megnyugszik, az emberiség magára talál, véget ér az éjszaka, és eljön a nappal."* Ezek a gondolatok egy optimista, előretekintő, bölcs ember szavai voltak.

Sajnos a világ még mindig nem nyugodott meg, még sok a sötétség és kevés a fény.

Sajnos a világ még mindig nem ismerte fel, nem döbbent rá arra, hogy ha a földünkön élő emberiség egy jelentős részének, köztük több millió gyermeknek hiányzik az ennivalója, a betegség elleni gyógyszere, ha éheznek, nyomorognak és elpusztulnak ma már könnyen gyógyítható betegségekben, akkor a világ javaiból nekik is juttatni kell, hogy mindannyian életben maradhassunk. A földön egymilliárd, olyan gyerek és felnőtt él, akik még tiszta ivóvízhez sem jutnak hozzá.

Egymilliárd ember éhezik alultáplált és ennek a tömegnek közel húsz százaléka gyermek. Földünkön naponta 30 ezer, alig néhány évet megélt gyermek

pusztul el megelőzhető, többnyire az éhség okozta betegségben. Ők kihullottak a mából, ahogy Ady Endre mondotta vagy száz évvel előtte: *„Mert jaj annak, aki kihull a Mából."*

Az éhezés nem csak iszonyú tragédia, emberi szenvedés, hanem jóval rövidebb élet árnyékát is hordozza. Akik elegendő táplálék nélkül tengődnek, szenvednek nem képesek a tevékeny munkára sem, nem tudnak eredményesen dolgozni. Mivel közöttük a betegség gyakori, ezért egészségük visszanyeréséhez, betegségük gyógyítására még több pénzt kell fordítani.

A világon évente átlag 22 millió gyermek születik, 2,5 kilógrammos testsúly alatt. Például Indiában a világ egyik legszegényebb országában a csecsemők huszonkettő, Bangladesben harminc százaléka jön világra és él így. Ez az állapot kihat egész életükre. Láttam, tapasztaltam, a szegénységet, a betegséget, amikor Indiában, a Himalája hegyvonulat lábánál a Hindusztáni-alföldön keresztül a Gangesz folyó völgyében, Új-Delhitől elindulva, jutottam el, Agrába és Kaipuron, Varamasin, keresztül Patnába, majd Bhagálpurba.

Az ivóvíz és higiéniai feltételek hiánya miatt, évente négymilliárd vérhas jellegű betegség fordul elő a világban és ebből 2 millió végződik halállal. Az életüket elvesztők kilencven százaléka gyerek.

Az élelem és az ivóvíz hiánya, nem csak emberi tragédiákat, hanem kimutathatóan jelentős gazdasági veszteségeket is okoz.

XXXIV.

Eszembe jut amikor, 1960-ban találkoztam, beszélgettem Guevara de La Serna Ernestoval, ahogy világszerte ismerik Ernesto Che Guevarával, ismert latin-amerikai forradalmárral, orvossal.

1928. június 14-én született Argentínában, Rósaviolán. Ernesto Guevara 1951-ben társával együtt, motorkerékpárral végig utazta Dél-Amerikát, az argentinai Cordobától egészen északig, Argentinán, Chilén, Perun, Kolumbián és Venezuelán át. Az utazás során alaposan megismeri, a földrész hihetetlen nyomorát, a kizsákmányolást, az ott élők reménytelenségét, elmaradottságát. Erről a kalandos utazásáról mondta: *„amikor utaztam, előbb mint diák, később mint orvos, megismerhettem a szegénységet az éhezéssel a betegségekkel. Rájöttem, hogy a szegénység az éhezés, a betegség súlyosan sújtja Latin-Amerika népeit."* Utazásáról, részletesen ír *„A motoros naplójában"*.

Ő Kuba gazdaságügyi, majd ipari minisztere is volt.

Többek között azt mondta? *„Az emberiség, Kuba népe, is csak akkor kap igazán lehetőséget az elnyomásból, az éhezésből, a betegségből, a nyomorból való szabadulásra, ha megtanul írni, olvasni, ha megszüntetjük az analfabétizmust. Ezért, sok-sok iskolát kell létesíteni és még több könyvet kell írni."*

Ez volt az akkor alig 32 éves, fiatal orvos egyik legfontosabb gondolata, „Chenek", aki már 20 éves korában bejárta Latin-Amerikát és látta az ott élő népek sorsát.

„Chet" 1967. október 9-én, Bolíviában, mint lázadót kivégezték. Che Guevarát, La Higucsában 39 éves korában, egy bolíviai falu iskolájában, amikor a földön ült, egy CIA-tiszt utasítására agyonlőtték, kivégezték. Gyilkosaival szemben nem védekezett, csak annyit mondott, hogy *„ha agyonlőtök egy igaz embert fogtok megölni."* Akkor három gyermeke volt.

A parancsot végrehajtó katona remegett, amikor fegyverével agyonlőtte Guevarát. (A történetet a parancsot végrehajtó katona mondta el.)

Chet az elnyomottak, a szegények, a kisemmizettek szabadítójaként emlegették. Ikon, mítosz manapság is, nemcsak Latin-Amerikában, hanem Európa szerte is.

Che tudatosan és elszántan hitt és küzdött a szegény szenvedő társadalmak jobbításáért, az igazságosság megvalósításáért. Meggyőződése volt, hogy ez előbb-utóbb megvalósítható. „Sok igazságérzetre és emberségre van szükség, mert ebből a világban kevés van.

A latin-amerikai szegény népek, a nincstelenek, Krisztus példáját követő mártírnak tartják, második Krisztusukként tisztelik. Szent Ernestonak nevezik kubai mauzóleumát, amit II. János Pál pápa is megkoszorúzott, amikor Kubában tett látogatást.

Osztrák szomszédaink a napokban szobrot avattak a Bécsi Dunaparkban Che Guevara meggyilkolásának 41-ik évfordulójára. Tisztelik, hősnek tartják, nagyra értékelik, amit az elnyomottak, a népek szabadságáért tett. Az emlékszobrot Simon Bolivár, Salvador Allende és José Marti emlékszobrai között helyezték el, a bécsi polgármester avatta fel.

Ő határtalanul szerette az ifjúságot, a világ fiataljait. Budapesten is sok ezer fiatallal találkozott, amikor hazánkban járt.

Halálakor *„Che Guevara búcsúztatója"* című versében, Csóri Sándor költő így köszönt el a fiatal forradalmártól.

„Kuba lett a hazád, mert Kuba volt a forradalom. Én láttalak és irigyeltelek:

Vonult előtted a nyár, mint a tankhadosztály. Vászon katonazubbonyodban a szabadság verítékezett. A jövő izzadságszaga csapott orromba akkor, erősebb volt, mint a narancskerteké. Havanna boldog volt, mert ismert téged."

Che Guevarát a latin-amerikai történelem legjelentősebb alakjának tartják, aki nagyon hitt valamiben, és a hite szerint is élt.

Ma a Földünk egyik felén Ázsiában, Afrikában, Latin-Amerikában, Közel-Keleten az emberek és gyermekek, legalapvetőbb, az élethez való joga sérül meg, nap mint nap, jóvátehetetlenül. A kínzásokról, a gyilkosságokról, a törvénytelenségekről tudunk naponta. Ezek a jogsértések gyakran a kétarcúság alapján mennek végbe. Az emberi jogok hangoztatása közben folyik mindez, miközben, sok mindenről nem is értesül a világ.

Ma a világ 54 országa szegényebb, mint volt 1990-ben. 21 országban pedig több az éhező ember mint azelőtt. Pedig földünkön bőségesen terem, annyi minden hogy mindenki szájába jusson elegendő élelem, bolygónk a jelenleginél is több embert tudna eltartani.

Ha vigyázunk rá!

Tehát nem a földünkön múlik az éhezés, hiszen ő képes minden földi embernek enni adni. A hiba, a bűn, a javak elosztásában, a termelésben, a tulajdon viszonyokban van. Az éhezés, a nyomorúság, a betegségek mögött, meghatározó mértékben, politikai és társadalmi körülmények, bűnös mulasztások vannak.

A katolikus egyház feje mondta: *„Isten a földet az egész emberi nemnek adta, hogy valamennyi tagját éltesse, anélkül,*

hogy bárkit is kizárt volna belőle, vagy előnybe részesített volna." A világ a föld nem lehet a kevesek világa, földje, mert a föld, az minden ember lakójáé, ahogy Ady Endre mondta egyik 1905-ben leírt gondolatában.

Iszonyatosan igazságtalan az emberi lét, életfenntartásához szükséges javak aránytalan megoszlása a világban.

„Mélyült az egyenlőtlenség, az élelemhez való hozzájutás tekintetében Magyarországon is. Pedig a volt szocialista Magyarországon, csaknem teljesen felszámolták, a szegénység legkirívóbb formáit is." Ezt állapította meg az ENSZ gazdasági és szociális ügyekkel foglalkozó vezetése is, legutóbbi jelentésében. Ma hazánkban, 1987 óta kétszeresére emelkedett a szegények száma.

A munkanélküliek, állástalanok jelentős része, a rendszerváltás idején, a nagy összeomlást követően elveszítette a munkáját, munkahelyét és vele együtt otthonát, az üzemek, a vállalatok úgynevezett munkásszállását is.

A nagy lendülettel elindult átrendeződés, a megélhetésért, a munkalehetőségért, a gazdagodásért, a hatalomért folyó küzdelmet is hozta, az embereket, állampolgárokat egymással szembeállítva, gyakran egymás ellenségévé is tette.

Ma földünkön a leggazdagabbak kezében, akkora jövedelem összpontosul, amekkora a világ összes népessége ötvenhét százalékának együttvéve.

Az állampolgárok, a nép akaratának szükségét a demokráciában nem győzheti le a tőke, a piac egyedüli hatalma, diktatúrája. Ha pedig legyőzi, akkor nem lehet demokrácia a rendszer neve, többpárt állami politika, az állampolgárok akaratának, jogainak érvényesülése nélkül. A demokrácia helyett a pártokrácia működik.

A létező Magyar Köztársaság alapeszméje, *„mint minden Köztársaság alapvető lényege"*, az egyenlőség törvényének elve, a feudális kiváltságok megszüntetése, a közjog érvényesülése a társadalom minden polgára, tagja számára.

Miért ez az óriási őrületes különbség a szegények és a gazdagok között? Miért ez az aránytalanság?

Hiszen a szegények is igyekeznek megszabadulni a nélkülözéstől, az éhezéstől, a nyomortól és félelem nélkül szeretnének élni. Erről magam is személyesen győződtem meg Ázsiában és Afrikában is. Az édesanya próbálta rábeszélni idősebb fiait, leányait, hogy menjenek el katonának, légiósnak, *„terroristának"*, hogy a családnak is legyen miből élni.

Eszembe jut Michel Nostradamus orvos, természetkutató, fizikus, asztrológus jóslata, jövendölése amit a tizenötödik század elején a huszadik századra gondolt. Persze minden jövendölését nem kell komolyan venni, hiszen jóslata gyakran tévedett is, de van amit eltalált. Azt mondta: *„Egy új filozófiai szekta fog keletkezni, amelynek tagjai megvetik a halált, az aranyat, a tekintélyt és a gazdagságot. Nem fognak mindig a hegyek között maradni. Támogatókat és eszközöket fognak találni arra, hogy mások is kövessék őket"*.

A jövendölése nem hasonlít a ma al-Kaidáknak terroristáknak nevezett csoportokra?

Olyan asszimiláns emberekről, csoportokról jósol, akik önmagukat, saját személyüket is feláldozzák céljaik elérésére, megvalósítására.

Úgy tűnik Nostradamus huszadik századra vonatkozó, félezer évvel ezelőtt leírt jóslata bevált a valóságban is!

XXXV.

A harmadik évezred fordulóján, 2000-ben a *„Luganói jelentésben"* (Le Rapport Lugano, Páris, Fayard 2000.) megjelent hírhedt *„tanulmányban"*, néhány finánctőkés megbízása alapján, egy bizonyos *„szakembergárda"* a következő javaslatot fogalmazta meg. Egyes részleteket ismertetek belőlük: *„Nem szabad hagyni, hogy tért nyerjen az emberiség közös érdekeinek, együvé tartozásának gondolata, az egyetemes emberi jogok felismerése és érvényre juttatásának igénye. Ahhoz, hogy a tőkés globalizáció folytatódhasson, elejét kell venni annak, hogy megerősödhessen az emberek, a népek, a fajok, különféle vallási felekezetek közötti szolidaritás. Meg kell osztani az embereket etnikai, nyelvi, faji, vallási, nemi, sőt, foglalkozási alapon is. Minden szinten harcolni kell, az egyenlőség és a testvériség eszméje és gyakorlata ellen.*

Javasolták, hogy atomizálni kell a társadalmat, szét kell szabdalni a a társadalmi közösségeket és szembe kell állítani őket egymással. El kell hinteni köztük, a gyűlölet magvát, hogy egymással legyenek elfoglalva és ne lássák kik és milyen erők irányítják a sorsukat.

Feszültségeket, konfliktusokat, polgárháborút kell szítani köztük. Mivel a kapitalizmusnak nincs szüksége fizetésképtelenekre, akiktől nem jön haszon, gyakorlatilag meg kell semmisíteni a világ szegényeinek ezt a részét, mert nincs közük, ráhatásuk a piacra.

A szerzők, megbízóiknak azt is javasolják, hogy meg kell valósítani az anyagi alapon történő biológiai

kiválasztódást, és a hatmilliárdos emberiség létszámát, kétmilliárddal lehet csökkenteni. Mondják: *„hiszen a szegénység legmegfelelőbb megoldása, a szegények fizikai likvidálása."*

Nem tévedek, kedves olvasom, ha ezeknek a gondolatoknak alapján azt mondom, hogy Hitler fasizmusa sem volt ennél szörnyűbb, pedig míg ember lesz a földön, azt soha nem lehet elfelejteni.

Valami meghibásodott, valami elromlott, a világ szerkezetében.

Krónikus, tartós jelleget öltött a munkanélküliség a világban, a fejlett tőkés társadalmakban is. A tőke legelszántabb híres védelmezői is elismerik, hogy *„bekövetkezett a strukturális munkanélküliség."* A tőke fejlődésének növekvő szakaszában a termelés a foglalkoztatás tömeges emelkedését biztosította, napjainkban pedig a krónikus munkanélküliség, egyre veszedelmesebb iránya, trendje vált általánossá.

Tudjuk, ma már hogy a világ fejlődése csak úgy tartható fenn, ha az anyagi és szellemi javakat nem a pusztításra, nem a háborúkra használjuk fel, hanem az emberiség hasznára, léte fenntartására, a jövőjére. Ehhez viszont a felismerés és megértés után, az akarat a szándék is kell.

El kell kerülni, hogy a harmadik évezred, vagy tán már első százada, a szegénység, az éhség, a nyomorúság miatt, a szegények és gazdagok konfliktusának időszaka legyen. József Attila *„Hazám"* című verse jut eszembe:

„Retteg a szegénytől a gazdag
S a gazdagtól fél a szegény."

Willy Brandt Németország kancellárja írta 1985-ben: *„Ahol tömeges éhínség uralkodik ott nem, beszélhetünk békéről. Ha törvényen kívül akarjuk helyezni a háborút, száműzni kell a tömeges nyomort. Erkölcsi szempontból nincs semmiféle különbség a körül, hogy embereket háborúban ölnek-e meg, vagy éhhalálra kárhoztatják őket. Egybillió azaz ezermilliárd dollárt költenek fegyverkezésre. Különféle háborús célokra percenként ünnepen és hétköznapon egyaránt hatmillió márkát. Ugyanakkor percenként harminc, 5–6 éven aluli gyermek hal meg azért mert nem kap eleget enni, nem jut neki tiszta ivóvíz, és nem részesül semmiféle egészségügyi ellátásban."*

Mindezt két évtizeddel ezelőtt vetette papírra.

Kérdezem nem elviselhetetlenül iszonyatos igazságtalanság ez? Szabad így emberi jogokról, demokráciáról papolni?

Erről mondta Kádár *„a gazdagság és a szegénység is lehet egyaránt veszélyes"*. A jó Isten ezt nem látja vagy miért engedi meg ha látja? Ki tud erre a kérdésre elfogadható választ adni?

Váci Mihály, Kossuth díjas az annyira népszerű költőnk, *„ A föld tomporán"* című versében ezt írta:

„Amerre jártam, mindenütt,
két világ vicsorog egymásra,
két fajta ember él a Földön
a megváltó nevében is :
Mindenki fehér, aki jóllakott,
Mindenki fekete, aki nyomorult.
... a Földön két vadság üvölt:
a jóllakottak félelme az éhezőktől,
s az éhezők félelme a haláltól."

Afrikában és Ázsiában személyesen láttam, tapasztaltam a nyomort. Egy afrikai barátom mondta, hogy hazájában az a mondás járja *„az emberi jogok a reggelinél kezdődnek, amikor enni kellene de nincs mit."* Az éhezés, a nyomor elviselhetetlen kínjai, lázadásba torkollnak, terrort szülnek és háborús konfliktusokhoz vezetnek. Ahol ugyanis milliókat sújtó éhínség van ott a béke nincs biztonságban. Sehol sincs megírva, hogy az emberek ne lázadhassanak fel tömegesen, ahelyett, hogy csendben éhen halljanak. A tömeges méreteket öltő szegénység, nyomorúság igen is vezethet háborúhoz. Én nem hiszem, hogy a világ létében, a gazdagok nyugalomban élhetnek, hiszen az éhezők éhínsége, a jól lakottak jóllakottsága, talán ma a világ legnagyobb ellentmondása. Nem hiszem, hogy különleges képzelőerő kellene, annak belátásához, ahhoz, hogy akik önhibájukon kívül kénytelenek nélkülözni, nyomorogni azok egy részében a gyűlölet, az elkeseredés annyira felhalmozódhat, hogy előbb-utóbb konfliktusokhoz akár háborúkhoz is vezethet. Az éhezés lehet kegyetlenebb gyilkos, mint a fegyver.

Ha a remény megszűnik, hiányzik, akkor létrejönnek a reménytelenség mítoszai: az embertelenné vált, váló társadalmi valóságot vetítik az emberek bizonyos nagy csoportja elé.

Az ember életének, gondolkozásának eltorzulása a társadalmak körülményeinek szükségszerű velejárója, terméke. Ha pedig az öntudat, az indulat megrendül, a szellem, tévelygésbe kerül, a kiszolgáltatottság, az elkeseredettség gyűlöletté válik, a gyűlöletet pedig fegyverrel nem lehet legyőzni. Nem tudható, hogy a világ sorsa a jövőben miképpen alakul? Lehetséges az is, hogy az emberiség, sok-sok millióit sújtja az élelmiszerek, az ennivaló hiánya, aminek következtében rettenetes helyzet alakulhat ki a világban. Ez a súlyos körülmény, komoly politikai, biztonsági kockázatokat is okozhat.

Willy Brandt aki társaival együtt, ezt a helyzetet már a nyolcvanas években pontosan felismerte, nagy hangsúllyal hívta fel erre a kormányok és más intézmények figyelmét.

A szegénység és nyomorúság megoldásának kérdésében, ő a legnagyobb megértést, érdeklődést Magyarország első embere Kádár János részéről tapasztalta. *„Kádárnak akkor is az volt az álláspontja, hogy „az emberi jogot csak ott lehet érvényesíteni, ahol annak alapvető, legfontosabb része az élethez való jog érvényesül. Ezt a jogot a világban mindenek előtt, azok sértik meg, akik hagyják, hogy a gyermekeket és felnőtteket éhhalál pusztítsa el."* mondta Brandt.

A szegénység a társadalmi igazságtalanság legkritikusabb, legsúlyosabb jellemzője. A szociális elkötelezettség nem engedheti meg, az emberek, embercsoportok szegénységét és azt ami vele jár. Hiszen a szegénység nem más, mint a nélkülözést, a javaknak az esélyeknek, a lehetőségeknek, az ember szabadságának a hiányát jelenti. A társadalom fejlődésének alapvető, meghatározó alapja kétségtelen, a gazdaság fejlettsége. De nem csupán az, hanem szociális és az emberi környezet fejlettsége is. A demokrácia fejlettsége pedig egyszerre politikai, kulturális, szociális, gazdasági színvonalmutató is, és nem fogadhatja el, a kizsákmányolás fogalmát, gyakorlatát.

Az emberiség létének, fennmaradásának elsődleges kiinduló alapja, az Ember szabadság joga. **Ez az, axióma!**

Sajnálatos, hogy a világ jelentős részében, nem jut érvényre. Megvalósításának, biztosításának, az alapfeltétele, hogy az állam, államok a központosított jövedelmük, a bevételük, megfelelő hányadát, társadalompolitikai célok megvalósítására fordítsák, használják

fel. Ez az állami kötelezettség, amely feltételezi, hogy nagyságában és arányaiban is biztosítsa és javítsa az állami újraelosztás rendszerét. A társadalmi igazságosságot kell szolgálnia a mindenkori adópolitikának is, azon elvek alapján, hogy a nagyobb vagyon, a nagyobb jövedelem, nagyobb arányban vállaljon részt a társadalom közterheinek viseléséből.

Arisztotelész (Krisztus előtti ókori filozófus) Eudémoszi etikájában mondja: *„a javakban való részesedés ne legyen egyenlő, de legyen arányos, hogy az így létrejövő különbségek ne váljanak túlságosan jelentőssé."* Az arányos igazságosságról szólva hangsúlyozta, hogy *„arányos például az hogy akinek több van, akinek például nagy vagyona van, az sokkal járul hozzá valamihez, akinek meg kicsiny van, az kevéssel."*

A hatalmon lévő kormányoknak, a vezetésnek mindig tudnia kell – ha nem tudja, nem ismeri fel, akkor a legsúlyosabb politikai hibát követi el –, hogy demokráciában, a politika irányát, mindenkor a „nép" igényei, elvárásai, jelentik, jelölik ki, határozzák meg. Ennek így kell lennie még akkor is, ha vezető politikai elit, egy bizonyos része ezzel nem ért egyet, ezt ellenezné.

Ha a kormány, a vezetés a politika, nem ezt az alapvető elvet követi a gyakorlatban, súlyosan sérül a demokrácia. Ekkor pedig a párt a kormány ne számítson az elismerésre, támogatásra. Előbb-utóbb a támogatói, a szimpatizánsai is elfordulnak tőle, otthagyják, sőt szembekerülnek vele, a kormány a politikájával együtt megbukik.

A baloldalnak, az MSZP-nek az ország-világ előtt és különösen a magyar lakosság előtt, nyíltan kell megvallania, hogy a tőkés kapitalista piaci viszonyok ural-

mának, diktatúrájának hol van, hol lehet a végső határa, meddig lehet, meddig szabad elmenni meddig engedhető meg, hogy az ország lakossága, a nép a nemzet, ne a társadalmi összefogás, hanem a széthúzás, az egymással szembenállás állapotába kerüljön.

Természetes, hogy ennek felismerésére és vállalására a vezetésnek felkészült, tapasztalt elkötelezett és még inkább tiszta, nagy felelősséggel megáldott személyekre van szüksége.

„A politikának, a politikusoknak nem a hatalomért, hanem az ország népének jobb sorsáért kell dolgoznia, tennie."

Ez a felfogás, ez a meggyőződés volt Kádár János életének, munkájának, mindenki számára ismert filozófiája, a legnagyobb „titka".

Kádár olyan társadalmi rendszerben gondolkodott, ahol nincs korlátlan hatalom, nem egyes emberek, csoportok érdeke érvényesül, hanem az állampolgárok, az emberek akarata. Ez a fontos megállapítást, ezt a fontos kérdést ezért is mondom ki és írom le, mert beszélgetéseinken ezzel a felfogással gyakran esett szó köztünk a hatalomról, a demokráciáról.

Egyik alkalommal azt mondta nekem: *„Arra a következtetésre jutottam, jobb lett volna, ha akkor kezdetben nem a proletárdiktatúra, hanem a munkás demokrácia elnevezés került volna részünkről megfogalmazásra, pl. úgy mint a polgári demokrácia. Egy szocialista fordulatnak, esetleg forradalomnak, nem diktatúrát, hanem a tömegek demokráciáját kell megteremtenie."*

Talán a hatvanas-hetvenes évek időszakában e gondolkodás alapja volt annak, hogy elkezdődött a társadalmi, gazdasági reformok sorozata.

Ezért születhetett meg Magyarországon, különösen 1968-tól, egy egyedülálló vállalkozás, a szocializmus

demokratikus alternatívája. Hazánk, akkor egy olyan vállalkozásba kezdett, amelyet előtte még senki nem próbált. A szándék és a fejlődés kényszere is erre vezette Kádárt. 1989-ben az ország adóssága 20 milliárd dollár volt. A rendszert váltó politikai osztály az ország államadósságát is Kádár „bűnei" közé sorolta, *„Kádár eladósította az országot"* mondták. Ma a nemzetgazdaság nettó külső adóssága 47 milliárd euró, a magánszektoré 30, az államié 17 milliárd euró.

Vitathatatlan tény, hogy a nyolcvanas évek második felében, jelentősen romlott az ország helyzete, megtört a fejlődés. Megállt, sőt visszaesett, a korábban megszokott, életszínvonal növekedése. A társadalom egy bizonyos rétegének a fogyasztó vásárlóereje még növekedett, egy másik részének életszínvonala stagnált, és jelentős volt az a réteg, amelynek jövedelme csökkent. Éleződtek a szociális problémák. A fogyasztói árszint megugrott. Az infláció és társadalmi hatása megingatta a bizalmat, nem csak a gazdaságirányításban, a politikában is. Fokozatosan kezdtük elveszíteni, ami addig jó volt. Romlott a gazdaság teljesítőképessége, az ország eladósodott, feszültebbé vált a lakosság közérzete. Nőtt a bizonytalanság, veszélybe került a lakosság megszokott életformája.

XXXVI.

A vezetőktől az emberek nem kaptak megnyugtató, elfogadható, jó választ, a keletkezett bajokra, okokra és nem voltak ezekre megoldások.

Kádár és a körülötte lévő vezetőtársai felett eljárt az idő. Kádár elfáradt, megöregedett. Nem is az életkorára, hanem arra gondolok, hogy elfogytak szellemi és fizikai tartalékai. Már nem tudott megújulni. Nem tudta a rendszer kereteit tovább *„tágítani"*. Nem tudta követni a külső, belső változásokat.

A gazdaság, a politika helyzetéből adódó gondok mellett, elkezdődött felerősödött, a szocialista rendszer tudatos bomlasztása is. A pártban és azon kívül is elindult a harc a hatalomért. Előkerültek a hatalom nagyobb részét, vagy egészét maguknak megszerezni vágyó új csoportok és személyek is. A várvédők egy része is várostromlóvá vált.

Ahogy mondják, szövetségre léptek egymással a jobboldali bolsevikok és a baloldali kapitalisták. Megtörtént a megegyezés.

Ma nap, mint nap, mindennap jobban tudatosul az emberekben, hogy sem a kitalált mesék és mítoszok hirdetésével, sem a közelmúlt történetének, eseményeinek elferdítésével, leegyszerűsítésével nem lehet a sikerhez elérni. A vak hatalomvágy és az önös érdekek gátlástalan hajszolása pedig, tartósan nem vezetnek célba. Nem következett be hazánkban az ígért *„jóléti*

rendszerváltás." Eszembe jut, amikor a brit kormány a huszadik század harmincas éveiben, megbízta Williám Beveridge közgazdászt, hogy dolgozza ki a jóléti állam rendszerét, ők munkájukban olyan társadalmat tartottak kívánatosnak, amelyik polgárainak minden alapvető szükségletéről gondoskodik, a bölcsőtől a sírig. Ez lett volna a jóléti állam. Elképzelésüket a mai napig nem sikerült megvalósítani.

Két évtizeddel azelőtt, az úgynevezett rendszerváltás és hatalomváltás, a kiegyezés során a megállapodás arról szólt – ami sajnos egy hamis propagandára épült – hogy Magyarország számára ez azt jelenti, hogy szuverén ország leszünk, önállóak, függetlenek és elkezdődik a boldog kapitalizmus, a demokrácia, és az általános jólét, az ország lakóinak számára. *„Jóléti ország leszünk."*

Azt hiszem ma már mindenki tudja, nagyon sokan tudják, hogy ez az ígéret hamis volt, nem valósítható meg. Az előző nagyhatalomhoz tartozó függőségünket, egy másik, egy újabb függőség váltotta fel. Aki gondolkodott, már akkor ezt pontosan tudhatta. Ahogy Ady a tőkés rendszerről megírta, de ő már nem lehetett jelen a tárgyaló kerekasztalnál.

1988-ban, a párt országos értekezletére készülve, arról beszélgettünk Kádárral, fel kell készülni arra, hogy rövid időn belül hazánkban is több pártból álló rendszer fog létrejönni. Az MSZMP monopolhelyzete megváltozik, nem lesz egyedüli párt, a pártok között versenyhelyzet jön létre.

A többpártrendszer létrejötte pedig azt is jelenti, hogy az állampolgárok abba a pártba fognak belépni, azzal szimpatizálnak, és szavazataikkal azt a pártot támogatják, amelyikhez a legtöbb reményt fűzik, ame-

lyikben leginkább bíznak. Amelyik párt számukra a több szabadságot, a munkát, a megélhetést és gyarapodást, a biztonságot és a nyugalmat jelenti.

„Tapasztalataink arról győztek meg bennünket, hogy sem a szocializmusnak, sem a polgári demokráciáknak, nem az egy vagy több párt rendszer a kritériuma. Hazánkban volt többpártrendszer, a Horthy korszak idején, és ki meri azt állítani, hogy az demokratikus volt?

Nem elvi, hanem történelmi fejlődéstől függő, gyakorlati, politikai kérdés a pártok rendszere.

Soha nem állítottuk, hogy Magyarországon mindenki mivelünk egyetértene. Természetesnek tartjuk, hogy vannak, akik bizonyos kérdésekben nem, vagy csak részben értenek velünk egyet.

Külön véleménye bárkinek lehet egy feltétellel: Törvényeink az állampolgárokra kötelezőek, azokat mindenkinek tiszteletbe kell tartani. Meghallgatjuk, kérdezzük, kérjük az emberek véleményét, javaslatait és azokat politikai döntéseink során, messzemenően figyelembe vesszük" – mondta Kádár egyik interjúja alkalmával.

1985 márciusában a párt tizenharmadik kongresszusán Kádár ezzel kapcsolatban a következőket mondta: *„Ma egyes szocialista országokban többpártrendszer van. Úgy gondolom, hogy a szocialista fejlődés további szakaszában ez növekedni fog."* Az egy- vagy többpárt létezését, működését nem tartotta elvi kérdésnek. Kádár Magyarországon nem tudta ugyan kialakítani, bevezetni a többpártrendszert, – elsősorban külső okok miatt – de mindent megtett azért, hogy segítse a magyar piacgazdaság megteremtését.

Kádár számára ezek a várható változások nem voltak idegenek, ahogy ő mondta: *„erről már én is sokat gondolkodtam, akkor nekünk még többet és még jobban kell*

dolgozni, hogy az emberek elfogadjanak bennünket, a lényeg pedig az, hogy az a társadalom igazságos és az emberek számára jó legyen."

A beszélgetést megelőzően én éppen egy előadásra készültem a párt megújulásáról és a többpártrendszerről. Kádár gondolkodása e kérdésben engem nem lepett meg, hiszen jól ismertem már nézeteit. A gondja ezzel inkább az volt, hogy miként fogják ezt minősíteni, különösen a szocialista országok. Milyen lesz a reagálás?

Mondtam neki, hogy néhány nappal ezelőtt egyik megyében, ha jól emlékszem Baranyában, Pécsett részt vettem egy tanácskozáson, ahol a párt aktivistái részéről minden bajunk szóba került. Így a gazdaság helyzete, az életszínvonal alakulása, a pártban terjedő különböző nézetek, és még sok minden.

Többen szóvá tették azt is, hogy a televízióban, rádióban elszaporodtak a vallásos egyházi műsorok. Az aggódóknak én azt mondtam, hogy ettől félni nem kell, nem itt vannak a mi nagy gondjaink, bajaink. El fogunk jutni oda is, hogy az egyházaknak a TV-ben és rádióban önálló műsoruk, sőt önálló adójuk, csatornájuk is lesz.

Láttam az elhangzottak után a jelenlévők arcát, szemét és hallottam válaszom, szavaim után az elégedetlen morgást is többek részéről. Éreztem, hogy válaszom csalódást váltott ki, nem talált megértésre a jelenlévők részéről.

Erre mondta Kádár: *„Hála isten az egyházak és az állam, az egyházak és a párt viszonyát, kapcsolatát sikerült rendezni, ezzel nekünk nincsen semmi bajunk. Úgy látszik az emberek, főleg az aktivistáink közül még mindig sokan nem értik. Én az elvi alapon túl, személyes és jó emberi kapcsolat-*

ban voltam és vagyok jó néhány egyházi vezetővel." Sorolta a fontos egyházi személyek nevét. *„Ők is, mi is jót akarunk az embereknek, ők imával, mi munkával."*

Kádár így fogalmazott a vallásos és nem vallásos emberek egymás közti viszonyáról: „Van is különbség közöttünk, meg nincs is. A különbség közöttünk talán az, hogy az isten nevét egyikünk kisbetűkkel, másikunk nagybetűkkel írja. A közös az, hogy az Ember nevét mindnyájan nagybetűkkel írjuk.

Kádár egyre inkább beteg és fáradt ember lett. Elfogytak fizikai és szellemi tartalékai. A nyolcvanas évek közepétől a harc, a helyezkedés, a Kádár nélküli és utáni vezetésbe kerülésért folyt.

1988 végén Kádár és felesége aligán pihentek, az orvosok javaslatára. Karácsonykor, feleségemmel meglátogattuk őket. Kádárék örültek a találkozásnak, az érdeklődésünknek. Kádár feleségemnek hosszasan mesélte, hogy, hogyan érzi magát, és mit mondtak neki az orvosok. Én néhány lépéssel odább, feleségével beszélgettem. Láttam, hogy nagyon fáradt és elkeseredett. Amikor karácsony második napján feleségemmel megvacsoráztunk az ebédlőben, hozzájuk léptünk és elköszöntünk tőlük. Kérdezték, hogy már elmegyünk, mondtam holnap nekem már, dolgozni kell, azért megyünk most haza. Kádárék vacsora közben felálltak és kézfogással köszöntünk el egymástól. Az ebédlőben vacsorázók néztek ránk, hogy mi így köszönünk el Kádáréktól, hiszen néhány asztallal odébb a Grósz család fogyasztotta vacsoráját. Szóval számomra teljesen érthetetlen szituáció jött létre. Csodálkoztam, hogy azok, akik korábban örültek, ha Kádárral beszéltek, akik tisztelték és szerették most viselkednek és valamitől félnek.

Igaz volt Rétsági professzornak, kezelőorvosának az a felismerése, véleménye, hogy a beteg Kádár életét napról-napra fogyasztotta az is, hogy érezte, látta akik korábban vele voltak most eltávolodnak elfordulnak tőle.

Hazánkban a rendszerváltozás, döntően a világpolitikai helyzettől meghatározottan, de a belső helyzetből adódóan szervesen, békésen történt meg, és fizikai ellenállás nélkül következhetett be.

A kelet-európai régiót jóval megelőző magyarországi fejlődés, a piacgazdasági viszonyokat előkészítő gazdaságpolitikai gyakorlat, a társadalmi jogrendszerünk helyzete alapján, az 1980-as évek végén, a kilencvenes évek elejére – nagyon gyorsan – megtörtént hazánkban a változás, létrejött a kiegyezés.

Az ipari üzemek, vállalatok, termelőszövetkezetek és állami gazdaságok munkát, jövedelmet adtak, és létbiztonságot jelentettek az ott dolgozó emberek és családjuk számára.

A Magyar Népköztársaság előkelő és rendezett nemzetközi kapcsolataival (Világbank, Valutaalap, Izrael, USA, Nyugat-Európa, stb.) adhatta át helyét a Magyar Köztársaságnak. Az ezt megelőző több évtizedes polgárosodás, a jogalkotó, alkotmányos rend pedig jó alapja lehetett az új rendszernek, amit bizonyít a ma érvényben lévő alkotmány jogfolytonos és sok régi paragrafus ma is hatályos.

Talán a magyar szocializmusból, *„a legvidámabb barakkból"*, lehetett volna csinálni, egy sajátos magyar piacgazdaságot is. Talán nem kellett volna mindenestül megtagadni, elsöpörni, azt is ami valóban jó volt. Talán nem kellett volna, gépiesen lemásolni azt ami a nyugati társadalmakban volt. Hiszen ez az ország,

Közép-Európában van, egy úgynevezett szocialista társadalom építésének kísérlete után.

De jöttek hozzánk haza hívásra vagy hívás nélkül is azok, akik azt súgták, mondták, hogy a magyar kiváló szellemi elitnek, a magyar szakembereknek, nem kell gondolkodni, nem kell kitalálni semmit, hiszen ma már kialakult példa, gyakorlat van, azt kell lemásolni, azt kell kialakítani hazánkban is.

Ez a javaslat, felhívás hatásos volt. Azért is, mart a hazai hozzáértő szakemberek egy része nem azon gondolkodott, hogy hogyan miképpen alakuljon, milyen legyen a magyar rendszer változása után az ország sorsa, inkább azzal volt elfoglalva, hogy milyen lesz, milyen legyen az ő személyes jövője. Ezért is történhetett meg az, hogy a sietős, kapkodó átalakításban, megsemmisült, pusztult, az is ami használható lett volna, átalakítható, fejleszthető lett volna, országunk javára.

Talán az úgynevezett magyar szocializmusból, a *„legvidámabb barakkból"* lehetett volna, egy sajátos magyar piacgazdaságot is megkísérelni, formálni. Azt hiszem erre a próbálkozásra akkor lett volna lehetőség hazánkban. Sajnos a sietős politika akkor felülírta a józan gondolkodást, felismerést.

Eszembe jut, Rawls amerikai filozófusnak, a Harwald egyetem professzorának álláspontja, *„Az igazságosság elmélete"* című művéből: *„A szabadpiac nem egy meghatározott társadalmi rendszer sajátossága. Nincs lényeges kapcsolat a szabadpiac és a termelőerők magántulajdona között. Egy liberális szocialista rendszerben is érvényesülhet a szabadpiac."*

Hazánkban. Magyarországon hiányzik a hozzáértő reális rendszerkritika. Ezzel az ember nagyon ritkán találkozik, pedig nagyon kellene, erre minden államformában szükség van. Nem a politikai propagandáról beszélek, hanem a létező társadalmi rendszer berendezkedéséről, az állam működéséről.

Elhallgattak a korábban a demokratikus szocializmust hirdetők is pedig a változáskor ennek szükségességét hirdették, ezzel indokolták a változás szükségességét is. A politológusok a rendszertörténészek alig szólalnak meg, pedig az adott rendszer társadalmi, berendezkedési formáját müködő tartalmát is kellene lehetne bírálni, jó szándékkal, hogy jobb legyen.

Pierre Hassner közép-európai szakértő nyilatkozta a La´ Parisban „Ha kapitalizmus megvalósul, ha kialakul s verseny, akkor sem megy súlyos feszültségek nélkül. Azt hiszem, az a valószínű, hogy Közép- és Kelet-Európa országaiban a vadkapitalizmus valósul meg, annak minden kockázatával együtt.

A munkanélküliséggel az egyenlőtlenséggel, belátahatatlan feszültségekkel teli világban sokan hiszik és bizonyítják, hogy a ma létező kapitalizmusnak nevezett társadalmi rendszert, valamikor, de mindenképpen egy szociálisabb társadalmi formációnak kell váltani. A változásokat, annak szükségességét az eddig volt társadalmak egymást követő törvényszerűsége is bizonyítja. Hogy mikor, milyen áron következik be a váltás, azt valójában a társadalmi rendszerkritikusok sem tudhatják. De ahogy a természetnek megvannak a törvényszerűségei, úgy a társadalmak változásainak is.

Sajnos mindkettő változás történhet súlyosan katasztrófálisan is, de ez nem feltétlen szükségszerű s nem predesztináció. A Földön élő emberek életétől, sorsától, elhatározásuk akaratától is függ a társadalom fejlődése, változása, hogy hova megyünk és hova jutunk.

Talán nem is véletlen mondotta Kádár János halála előtt: *„szerettem volna tudni, hogy mi történik a világban és hazánkban."*

A magyar mezőgazdaság sajnos az utóbbi tíz egynéhány esztendő alatt, a rendszer változását követően eléggé szomorú helyzetbe került. Versenyképessége ez idő alatt elveszett, a hibás rossz agrárpolitika miatt a mélybe zuhant, leépült. Hazánk jó természeti és kiváló szakmai adottságai miatt, kivételes lehetőségekkel állt korábban a világ agrárgazdaságában. Ha az adott lehetőségekkel felelősen dolgoztunk volna, akkor teljesítményünk nem lenne ¼-e, az európai átlagnak, hanem legalább dupláját termelnénk a mostaninak.

Szóval nagy kára származik az országnak, abból hogy a jó adottságainkat eddig nem tudták jól kihasználni.

A lakosság fogyasztása pedig, szintén alatta marad az 1988 évinek, csak megközelíti azt.

A fogyasztás átlaga pedig, úgy oszlik meg, hogy a magyar lakosság 20%-a a fogyasztás egyharmadát használja el, míg az emberek 80%-a rosszabb helyzetben él, mint 1988-ban. A ránk szakadt rendszerváltozás óta eltelt másfél évtized alatt a szegények szegényebbek lettek, a lakosság egy kisebb hányada az állami és a szövetkezeti vagyon magánosítása során gazdagabb lett. Voltak, akik nagyon. Azt mondják, ők azok, akik jó időben, jó helyen voltak.

XXXVII.

Nem hiszem, hogy lenne olyan ember e hazában, aki ellene lenne a többpárti rendszernek, de ahogy immár másfél évtizede működik, sokak számára elrettentő, elkeserítő. Ahogy mondják, az eddig eltelt évek a hatalom megszerzéséért, megtartásáért, a vagyon gyarapításáért sokaknak a létfenntartásáért folyó küzdelem története volt. A nap mint nap folyó egymás lejáratása bemocskolása helyett, az ország, a lakosság nyugodtabb életéért, sorsáért kellene küzdeni, dolgozni. Nem kellett volna, kellene annyira nagy zajjal, acsarkodással letagadni elrontani azt, ami jó volt, ami ma is jól szolgálná a lakosság életét. Nem kellett volna a múltjukkal együtt, sokak kezéből a kenyeret is elvenni. Hiszen Magyarország nem a rabszolga vagy a feudális társadalomból lépett a kapitalizmusba, a második évezred végén.

Megtörtént az állami közös vagyon széthordása, a magántőke felhalmozása ellenőrzés nélkül, korrupció által, megvesztegetésekkel, romlott, züllött állapotok közepette.

Az eredeti tőkefelhalmozás nemzetközi történetét tekintve is, hazánkban csupán néhány esztendő kellett ahhoz, hogy egy maréknyi kisebbség, hihetetlenül meggazdagodott, míg a másik oldalon a milliós többség lett munkanélküli, alkalmi munkás, kisnyugdíjas, hajléktalan, reménytelenül elszegényedett, létbizonytalanság-

ban élő, a napi megélhetési gondokkal küszködő. Nincs rá példa, hogy ilyen rövid idő alatt, ilyen hatalmas méretű magánosítás ment volna végbe valahol.

Egyszerű emberek teszik fel azt a kérdést, hogyan miképpen történhetett ez meg, néhány esztendő alatt? Hogyan jöttek létre az égbekiáltó vagyoni, jövedelmi különbségek? Egyesek hatalmas tőkét, vagyont halmoztak fel, a szegényeknek pedig nem maradt más, mint saját munkaerejük, vagy sokaknak ez sem.

Az előző kilencven százalékos állami és szövetkezeti közös tulajdon, alig egy évtized alatt, többségében magántulajdon lett. Magántulajdonba kerültek az ország alapvető termelési eszközei, ennek következtében a foglalkoztatottak száma, öt és félmillióról jóval négymillió alá csökkent. Így történt meg az, hogy a nyilvántartott munkanélküli emberek száma, közel háromnegyed millióra nőtt. A munkanélküli emberek, munkások már saját munkaerejüket sem tudják eladni. Az állami ipari, üzemek, vállalatok magánosítása (privatizációja) a mezőgazdasági közös tulajdonú szövetkezetek megszüntetése, alapvető tulajdonformákat számolt fel, ami fontos társadalmi, politikai érdekeket, célokat is szolgált. Az üzemi, nagyüzemi munkásság és a szövetkezeti, mezőgazdasági dolgozok érdekvédelmi szervezetének, jogainak felszámolását is jelentette.

Létrejött az új tőkésosztály, az eredeti tőkefelhalmozás következtében, a volt munkásság több mint hetven százaléka pedig a magántőke felhalmozásának vesztese lett. Az aktív népesség közel hetven százaléka, hárommillió dolgozó, Magyarországon bérmunkás lett.

Úgy tűnik jogos volt Kádár víziója, félelme ettől, ahova a világ és ezen belül országunk most kezd elérni, vagy talán már el is jutott. A szegények és gazdagok

közötti különbség óriásira nőtt, a szolidaritás a minimumra csökkent és az erkölcs alárendelődött, a pénz, a hatalom kérdéseinek.

Adam Michnik *„Harag és szégyen"* című esszékötetében keserű merengéssel, elmélázva teszi fel, többek között önmagának a kérdést: „Ha ez van, akkor mi végre a szabadság, vagy ez lenne, ami van, a Kádári 'fogyasztói szocializmusnak' a javított, vagy rontott változata?"

A meglévő működő állami intézmények összességében a politika, még a baloldali politika sem – a kívánatos, szükséges és ígért igazságokat hozzák létre. Nem teremtik meg az igazságos lehetőségeket, körülményeket, hanem a meglévő igazságtalanságokat erősítik tovább és hoznak létre újabbakat. Azok a vívmányok pedig megszűntek (oktatás, egészségvédelem stb.) amelyek az előző szegényebb társadalmi rendszerben voltak, és ha nem is teljes tökéletességgel, de működtek. Nem szabadna a demokráciát úgy értelmezni, és úgy gyakorolni, ahogyan azt kinek-kinek az érdeke kívánja. Akkor csak a pénz, az elit demokráciája lesz, az emberek többségén pedig a kiszolgáltatottság, a kiábrándulás lesz úrrá. A demokrácia nem lehet más, mint a nép a nagy többség uralma, akarata. Nem csak a választások, szavazások napjaiban, hanem a napi életben is kell működnie állandóan és folyamatosan.

Egy baloldali pártnak (ha valóban baloldali) a társadalom érdekeit, az értéket teremtő dolgozó emberek, értelmiségiek és kétkezi dolgozók, idősek fiatalok érdekeit kell képviselni, akkor is ha az országban történetesen tőkés-kapitalista társadalmi rendszer épül. A baloldali párt programjának és tevékenységének, félreérthetetlenül mindenkinek tudtára kell adnia, hogy a

vagyonszerzésben, gyarapodásban, a jövedelemelosztásban, a részesedésben, a szociálpolitikában, a közterhek viselésében, a nevelésben, az oktatásban, milyen célt akar elérni, kit kíván képviselni.

Az MSZP-nek a korlátlan tőke helyett, azzal szemben a társadalom tagjainak alapvető érdekeit kell képviselnie. A lakosság ebben a hitben, reményben szavazott és ezt kérte, várta a rendszer változásakor is.

Azt régóta tudjuk, hogy a jobboldal soha nem volt és soha nem lesz baloldal. Csak egyes ide-oda helyezkedő, a hatalmat, a jövedelmet kereső emberei vándorolnak ide-oda. A tényleges baloldalnak nem lehet jobboldali baloldalnak, vagy baloldali jobboldalnak lenni, csak egyszerűen baloldalnak. Aki a hatalomért küzd, annak jól kell tudni azt is, hogy mit és kiket képvisel. Meg van az ideje az ígérgetéseknek, meg van az ideje azok megvalósításának is, mert előbb-utóbb eljön az ideje a számonkérésnek is. Az emberek nem ismernek tekintélyt, csak sikert eredményt, vagy kudarcot. Reménykednek, hogy mit hoz a holnap, azt már tudják mert tapasztalták, hogy mit adott a tegnap.

Az állami nagyvállalatokkal, nagyüzemekkel együtt eltűnt, elfelejtődött a munkásság is, vidéken a falvakban elkezdődött a feudális viszonyok újjászületése, nagy számban vannak értelmiségi, diplomás munkanélküliek is. Úgy tűnik a kapitalizmusnak, ez a vállfaja Magyarországon nem képes megvalósítani a félig jóléti társadalmat sem, a lakosság nagyobbik része számára. A társadalmi egyenlőtlenségek, rendre újratermelődnek a különbségek nem csökkenek, hanem tovább nőnek. Minimális, vagy nincs is esélyük azoknak, akik a társadalmi hierarchia alján élnek. Megindult a társadalmi „lecsúszás."

Nem az egyenlőségről, vagy az egyenlőtlenségről szólok, hanem ezek igazságtalan, elfogadhatatlan arányairól. Tehát az igazságtalanság az aránytalanságban van. Így van ez a világban, kell-e, hogy így legyen hazánkban is.

A gyermekek iskolai továbbtanulási lehetőségei, már az általános iskolában meghatározódik, szinte végzetszerűen. Egyetemeken, főiskolákon zömmel olyan fiatalok tanulnak, akiknek anyagi lehetőségei ezt lehetővé teszi. Minél alacsonyabb a szülők jövedelme, annál kevésbé van lehetőségük gyermekeiknek egyetemi diploma megszerzésére.

A piaci verseny nem gondolom, hogy az erkölcsöt erősítené, ellenkezőleg, úgy tűnik, mintha fogyasztaná, pusztítaná. Eddig azt tapasztaltam, hogy a morált, az etikát mindenek előtt a nevelés, a jó példa, a jó mintakép segíti kifejleszteni. Az erkölcs gyakorlásához, érvényesítéséhez kultúra kell. Ha az ember nem érez morális akarati készséget a jóra, jónak megnyilvánulására, oda lesz az egymással való törődés. Az egymás iránti jó érzés pedig aláássa, elsorvasztja a közösségeket is. Előtérbe került a magánboldogulásért folytatott szándék a közboldogulás háttérbe jutott. Győzött az aránytalanság.

Erősödik az egyéni mohóság, a szerzés, a hatalomvágy, terjed a nagyzási hóbort. Ez a magatartás nem erősíti, ellenkezőleg rombolja, gyengíti a demokráciát is.

A sietős, lármás, politika, túl könnyen és bátran rúgja fel a demokrácia alapszabályait is.

Kádár János szándékát, a 60-as évek közepétől kínlódva, gyötrődve, megtett óvatos lépéseit, sokan nem ismerték fel. Sem akkor, sem most utólag, sokan nem értik meg, vagy tán sokan nem is akarják. Pedig mint

államférfi, mint politikus és mint ember, napról-napra figyelemmel tudta kísérni, a Szovjetunióban, a Közel-Kelet-Európában, Nyugat-Európában történő eseményeket, mindig megfogalmazta azok várható következményeit, ezekkel számolva is mindenkor legfontosabbnak tartotta ezek hazánkra bekövetkezhető hatásait, az e területen lévő Magyarország létét, helyzetét.

Illyés Gyula, a nagy magyar író, Naplójegyzetében így írt erről, Kádárral való egyik baráti találkozása során:

Lent a fordulónál megáll a kocsi. Kádár lép ki belőle és jön felém integetve.

„Hova fordult a világ? S a nemzeti vetélkedés?" – teszi fel Illyés a nagy kérdést.

Kádár azt mondja: *„Megtesszük, amit lehet, s ahogy lehet."*

„Kádáréknál a közhangulat: a földön járnak, ahogy lehet" – mondja Illyés.

Úgy látszik, hogy Illyés Gyula felismerte az akkori helyzetet és pontosan értette Kádár szavait.

Demokritosz, görög filozófus (i.sz.e. 460–370) mondja: *„Az emberek inkább emlékeznek az elkövetett hibákra, mint a jól elvégzett dolgokra."*

Itt jut eszembe, Arisztotelész, (i.e. 384–322) görög filozófusnak egyik bölcs mondása is: *„Ha az ember tetteit értékeled, figyelembe kell venned, azt a kényszert, annak mértékét, ami rá nehezedik. Ha az ember enged az erőszaknak, az nem biztos, hogy jellemének jele. Lehet, hogy egy nagyobb bajt – netán nem is őt, fenyegető bajt – akar megelőzni."*

Kádár János elismert magyar és európai államférfiú volt. Jelentős szerepet játszott az ország 1956 utáni fejlődésében, európaiasodásában. Életműve tagadhatatlan.

Kádár János a párbeszéd megingathatatlan híve volt. Igyekezett, hogy az ország fejlődésének érdekében a társadalom minden rétege összefogjon. Vallotta mindenki alkotó energiájára, szükség van a társadalom építéséhez. Fontos volt számára, az ország számára az állam és egyház közötti jó viszony, a művészet alkotó szabadsága, *„Mindenkinek van helye ebben a hazában"* mondotta.

Kádár Jánost a hazai és a nemzetközi közvélemény, elismert politikusként tisztelte. Mondták róla, hogy elévülhetetlen érdemeket szerzett a kelet–nyugati párbeszéd kibontakozásában. Munkásságával olyan ügyet, politikát képviselt, szolgált, amely az ország érdekében összefűzni és nem elválasztani akarta az embereket. Az egyszerű dolgos embert, a munkást, a parasztot, a művészt, az értelmiséget, az ifjúságot, a magyar népet szolgálta.

Megemlítek, idézek néhány, a világ különböző sajtójában megjelent Kádár Jánosról, mint politikusról, személyéről, életéről, munkájáról szóló írásokból:

„Megajándékozott barátságával, nagyon mély benyomást tett rám, vezető államférfiként és emberként egyaránt. Szembeötlő volt tulajdonságai közül, tárgyi tudása, bölcsessége, mély felelősségtudata és egyszerű logikus gondolkodása. Találkozásunk után úgy éreztem mintha ajándékot kaptam volna tőle."

„Igazi embert ismertem meg benne. Mély benyomást tett rám szabadon papír nélkül mondott beszédével. Hallgatni őt felüdülés volt számomra. Sajátos stílusa a maga hangján szólt mindig, hogy az emberek megértsék gondolatait."

„Kádár az újkori történelem egyik kiemelkedő személyisége, aki következetesen síkra szállt a társadalmi, gazdasági reformokért."

„Kádár János olyan kiemelkedő vezető személyiség, akinek tevékenységéről a történelem pozitívan fog dönteni, mert a jelenkori történelem ritkán adhat róla megfelelő hiteles értékelést. Különösen az ilyen nagyformátumú személyekről."

„Személyes találkozásunk alapján is elmondhatom, hogy bölcs politikus, szívélyes ember, úgy emlékezem rá mint a nagy magyar hazafira."

„Magyarország, vezetésével a megújulás úttörője volt. Az 1970-es években, Kádár irányításával sok olyan reform elgondolás született, ami segítette az elmélet és a gyakorlat további folytatását. Elévülhetetlen érdeme a Helsinki enyhülési folyamatban vállalt munkássága. Becsületes, meggyőződéses emberként gondolkodott a világról, hazájáról."

„Nagyra értékeljük azt a munkáját, amit az európain feszültség enyhítése, az európai béke megteremtése érdekében tett. Magyarországot kivezette az egykori nehéz tragikus helyzetéből. Neki köszönhető Magyarország nemzetközi tekintélye is."

„Mindig nagyra értékeltük Kádár János munkásságát, azt a határozott törekvését, hogy Magyarországot minden szempontból a nyugati eszmék iránt is nyitottá tegye."

Egy fiatal magyar ifjú pár mondta róla: *„A mi gyerekkorunkban boldogan éltünk, tanultunk, játszottunk, úttörő táborokba jártunk. Nekünk ez a Kádár időszak felejthetetlen emléke. Sokat köszönhetünk neki. Kár, nagy kár, hogy ez lett belőle, ami most van. Szegénység, feszültség, bizonytalanság. Most azt akarják az emberekkel elhitetni, hogy mindennek Ő az oka, de ezt úgysem lehet, mert aki tudja az úgysem*

hiszi el. Ő a Magyar nép igazi, jó vezetője volt. Jó ember volt. Ma is nagy szükség lenne rá, bölcs emberségére. Személyesen adta át, a felépült csodálatos Zánkai úttörőtábort a gyerekeknek, akik ott kitünően érezték magukat. Köszönjük."

1982-ben az egyik jelentős francia lap, többek között a következőket írta: *„Kádár rendszere a szocialista magyar gazdaságban, példa nélkül álló fellendülést valósított meg, a mezőgazdaságban. Nyugati országok is sokan kíváncsian érdeklődtek ennek titkairól, eredményeiről."*

Rengeteg olyan dolog fűződik nevéhez, ami maradandó. Kádár a huszadik század második felének megkerülhetetlen magyar politikai és közéleti alakja.

Kopácsi Sándor társdalom tudós, professzor írja: *„a történésznek nem olyan gyóntató papnak kell lennie, aki csak a bűnöket méri, hanem a kérdésre is kellene válaszolni, ki lett volna Kádárnál jobb? Meggyőződéssel mondom a lehetséges jelöltek közül senki. A politikusok, de még a történészek sem akarják tudomásul venni, hogy 1956 után, minden más személyi megoldás rosszabb lett volna, mint Kádár János. Vagyis az ország nagy szerencséje, hogy ő a forradalom oldaláról, a baloldali ellenforradalomhoz állt át. Kádár reformkommunista maradt.*

Kádár Jánosnak azért lesz a történelem által kiállított bizonyítványa pozitív, mert az adott kor nagyon korlátozott körülményei között, nála senki nem lehetett volna ***hasznosabb****.*

Ahogy, Bethlen Gábornak megbocsájtotta az utókor, hogy a török szultán vazallusa volt, sőt ennek ellenére a legnagyobb Erdélyi fejedelemnek tartják, így fog tenni az utókor Kádár Jánossal is."

Elkötelezett híve volt a nyugati világ országaihoz fűződő szükségszerű magyar kapcsolatok kiépítésének, fejlesztésének. A nyugati államférfiakkal történt

találkozásain, tárgyalásain mindig ez volt számára a központi kérdés.

Az új nyugat politika megalapozásának, a társadalmi rendszerek együttműködésének olyan élharcosa volt, mint nyugaton Willy Brandt. Ezek az erőfeszítései elévülhetetlenek, ezek ma már evidenciák.

Mondhatom, állíthatom ezt azért is, mert bár itthon, hazájában ezt ma még elhallgatják, de külföldön ezt ma is elismerik.

Mondhatom ezt azért is, mert a vele történt beszélgetéseinken is meggyőződtem arról, hogy ezek az alapvető, nagyfontosságú kérdések belső meggyőződéséből eredtek és nagyon sokat foglalkoztatták őt.

XXXVIII.

Egyik utolsó beszélgetésem Kádárral akkor volt, amikor utoljára járt a „házban", a KB székházában.

1989. április 12-én, délután, Kádár részt vett és felszólalt az MSZMP KB ülésén.

Beszédét, néma csendben, nagy érdeklődéssel hallgatták.

A jelenlévők közül sokan, megdöbbenve, könnyező szemekkel figyelték a gyakran akadozó szavait.

Ekkor már súlyos beteg, de sem felesége, sem orvosai nem tudták lebeszélni a megjelenésről.

Felesége kérte tőlem, hogy beszéljek vele, beszéljem le a szándékáról. Mondjam neki, hogy mivel nagyon beteg, ne jöjjön el a Központi Bizottság ülésére, mert rosszul lehet és baj történhet!

Beszéltem vele, de láttam, éreztem, hogy számára ez nagyon fontos elhatározás, szándék. Nem tudtam, valójában nem is akartam Őt szándékairól lebeszélni.

Az ország sorsáról, életéről a történelemről beszélt és elköszönt szóban is a hazájától, a világtól.

Az volt az elhatározása, hogy a nyilvánosság előtt elmondja, azokat a gondolatait, amik választ adhatnak, azokra a kérdésekre, amelyekben az ő szerepét és felelősségét hangoztatták. Erről a szándékáról akkor már senki nem tudta lebeszélni, orvosai sem.

Az ülésen elhangzott beszéde, nyilvánosan is megjelent, ezért erről szólni részletesen nem kívánok.

Csupán egyetlen gondolatát idézem fel. *„Az a bajom, hogy bár tudom, hogy mit akarok mondani, de nem tudok beszélni, nem tudom magamat jól kifejezni, de amit most itt mondok azért felelősséget vállalok.*

Azt akarom, hogy a felelőségemet firtató kérdésekre pontos választ adjak. Elkövettem egy hibát, nem írtam le eddig, hogy mi történt, most meg már, nem tudom leírni azt ami volt."

Kádár akkor is ebben a halála előtti, utolsó beszédében megismételte a korábban már többször elmondott gondolatait: *„Én nem voltam szovjet ügynök, ezt teljes felelősséggel kijelentem Önöknek és ezt tudom is bizonyítani.*

Azt mondtam akkor is, hogy az események kaput nyitottak az ellenforradalomnak. Amikor akkor nyilatkoztam, akkor is azt mondtam egészen pontosan, ez le van írva meg lehet ma is nézni, hogy a békés diáktüntetés, fölkelés és nem minősítettem semmiféle ellenforradalomnak." Igaz, hogy ebből a Kádári megfogalmazásból a politikai köznyelvben az ellenforradalom vált elfogadottá.

Kádárnak erre a beszédére hivatkozva, egy ismert napilap a *„Kádárizmus végjátékának"* nevezte ezt a felszólalást.

Azt mondja e lap, a zavaros, követhetetlen mondatai mögött, egyetlen gondolata volt Kádárnak: *"Gyilkos vagyok, bűnös vagyok, de mindent az országért tettem, nem tehettem másként."*

Ez nem igaz, ez hazugság, az emberek becsapása! Kádár, az akkor elmondott, a valóban nehezen érthető szavait, nem szabadna így értelmezni. Különösen nem gondolatait!

Eszembe jut József Attila verse *„Ady emlékezete"*

„– Meghalt? Hát akkor miért ölik naponta
szóval, tettel és hallgatással is?"

Miért nem hagyjátok őt békében nyugodni? Hiszen csak az bánthatná, aki a huszadik században többet tett e hazáért, mint ő.

Ember, ha törvényt mondasz másik embertársad felett, százszor gondold meg, hogy tudjad mit cselekszel, mert nagy a te felelősséged.

A civilizált gondolkodó embernek mindig pontosnak kell lennie az ítéletalkotásban. Soha nem szabadna az embereket becsapni, megtéveszteni. Arra kell gondolni, ők mindig a valóságot, az igazságot akarják megismerni és nem az újságíró indulatait. A politikus beleléphet a hazugság mocsarába, az újságíró soha.

Mivel jelen voltam, hallottam a beszédet, és az ülés vége után is találkoztam, és hosszasan beszélgettem Kádárral, tudom, hogy egészen mást mondott. A tudósító a „nem" szavakat elfelejtette, elhagyta. Vajon miért?

Kádár így mondta: *„Gyilkos és bűnös, én nem vagyok. Azt tettem, amit tudtam, és amit lehetett. Most pedig beteg vagyok, nagyon. Mondhatnak rólam azt, amit akarnak, sajnos védekezni már nem tudok."*

Az ember arra gondolhat, hogy a valótlan, történelmileg is hamis és téves *„hírnek"*, minősítésnek, a felszínes ismeret, tán a divattá vált, *„bátorság"* is lehet az oka. De hiszen a bátorság politikai *„árfolyama,"* mai életünkben ugyancsak nagyon leértékelődött.

Szóval nem szabadna egy ember szavait kiforgatni. A ki nem mondott gondolatait pedig, nem kell, mert nem lehet magyarázni.

Kádár beszéde után elköszönt a jelenlévőktől és kiment a teremből. Úgy emlékszem Grósz Károly a párt akkori főtitkára kísérte ki.

Állapota, helyenként nehezen érthető, mondanivalója, engem nem lepett meg, hiszen nem sokkal előtte is talál-

koztam és beszélgettem vele. Gyógyíthatatlan betegségéről feleségétől és kezelőorvosától, dr. R. Gy. orvosprofesszortól is tudtam. Azokról a kérdésekről pedig, amikről az ülésen beszédében szólt, az utóbbi tíz év alatt mi több alkalommal is beszélgettünk, amikor még nem volt beteg.

A Központi Bizottság ülésének befejezése után, a dolgozószobámba mentem. Ott várt munkatársam Katona Györgyné, akivel már több mint húsz éve együtt dolgoztam. Nagyszerű munkatársam volt, öröm volt vele együtt dolgozni.

Átadta az üzeneteket, asztalomra tette a napi postát.

Kértem, őt hogy ne várjon tovább késő is volt, nyugodtan menjen haza.

A KB ülése után nem volt kedvem az összes anyagot végigolvasni, csak azokat néztem meg, amelyek külön csomagban sürgősek voltak. Rövid idő multán az anyagokat a szekrénybe zártam, összepakoltam és haza indultam.

Ahogy a ház kijáratának lépcsőjére értem, ott láttam Kádár Jánost, akire már nyitott kocsiajtóval vártak. Miután észrevette, hogy jövök ki, felém jött. Örömmel üdvözöltük egymást.

„Azt hittem, hogy már hazament – mondta, de a fiúk, mutatott a gépkocsivezetőjére és állandó kísérőjére – azt, mondták hogy szobájába még ég a villany."

Mondtam, visszamentem a szobámba, megnéztem a sürgősebb postámat, aztán elpakoltam és jöttem.

Mondja nekem, hogy *„Nyers elvtárssal találkoztam, beszélgettünk."*

Akkor is és most is arra gondoltam, hogy Nyers Rezső kitűnően felismerte, hogy egy nagyon beteg, feszültségben élő embernek, a Központi Bizottság ülésén elmondott beszéde után, nagyon szüksége van, a személyes beszélgetésre. Többet ért ez akkor Kádárnak, mint a leg-

hatásosabb gyógyszer. Ezt éreztem és láttam rajta, amikor akkor ott találkoztam és beszélgettem vele. Nyers Rezső szavait idézem: *„Ő olyan útitársa volt az életemnek, teljes mértékben elvtárs, félig barát, akivel együtt mentem az úton."*

Eszembe jut amit korábban nekem kezelőorvosa Rétsági professzor mondott. *„Állapota azért is vált gyorsan egyre súlyosabbá mert azt érezte, hogy saját volt emberei, egyes munkatársai is elhagyták őt, nem törődtek vele, más irányba orientálódtak. Nem tudom elégszer mondani, hogy ez a helyzet napról-napra fogyasztja az életét."*

Láttam, tapasztaltam, hogy Kádár János súlyosbodó betegsége idején végig gondolta életét, elveit, tetteit. Sajnos döbbenten kellett tapasztalnia a nagy csalódást, hogy miként fordítottak hátat egyesek a volt vezető munkatársai közül. A morális emberi magatartást is semmibe véve, megtagadva, a hatalomért vívott harcra fordították erejüket, figyelmüket. Egyes vezetőtársai pedig az áruló Júdásnál is csúnyábban viselkedtek. Eszembe jut Dosztojevszkijnek az embert meghatározó szavai: kétlábú és hálátlan élőlény.

Mennyire igaza van Rétsági orvosprofesszornak – aki Kádár halálig küzdött életéért, gyógyulásáért –, szóval azonnal észrevette, és többször felvetette nekem, ezt az eléggé el nem ítélhető magatartást. Rétságit és orvostársait az életéért küzdő, az élettől búcsúzó ember lelkiállapota is érdekelte és meglepődve, megdöbbenve látták, mi történik Kádár körül és ez mennyire hatással van az emberre.

Szóval, amikor a kijáratnál találkoztunk Kádárral akkor, ott láttam rajta, hogy valamit meg akar tudni tőlem.

Kereste a szavakat, és azt kérdezte:

„Nem mondtam valami butaságot a teremben? Mi a véleménye arról, amit mondtam?

Tudom, magának nem voltak ezek új gondolatok, hiszen ezekről mi már többször beszéltünk. El akartam mondani, hogy nem vagyok bűnös. Ne vádoljanak azért amit nem követtem el. Ne bántsanak, elég nekem a bajom."

Erősen nézett rám és várta válaszomat. Először azt mondtam, hogy csodálkozom, hogy még itt van, hiszen régen kijött már a teremből, és azt is tudom otthon nagyon várják.

Erősen a szemébe néztem és kérdésére azt válaszoltam: Nem mondott semmi butaságot, amit mondott lehetett érteni. Egy kissé hosszasan beszélt, bizonyára elfáradt.

„– El akartam mondani, hogy mindenki tudja, mi történt, mit csináltam, mi az én felelőségem" – mondta.

Láttam, hogy válaszomat kissé kétkedve, de megnyugvással fogadta.

Azután a következőket mondta: *„– Sajnos volt egy nagy baj az ülésen a teremben."*

– Kérdeztem mi volt az a nagy baj?

Mondja: *„– Maguk becsaptak, mert ott volt a tévé, és én nem készültem az előtt beszélni. Nem akartam, hogy lássák, milyen fáradt és beteg vagyok, és milyen nehezen tudok most beszélni. Nagy baj, hogy ott volt a tévé."*

Ismét erősen a szemébe néztem, jobb kezemmel megfogtam bal felső karját, hogy meggyőzzem őt arról, a televízió nem volt ott a teremben.

Megdöbbentem, amikor kabátja ujjában éreztem csont sovány, vékony karját.

Lassan tagoltan, megnyugtatásként mondtam, hogy nem volt itt a TV.

Erre ő kicsit bizonytalanul mondta, hogy látta a terem sarkában a TV-t.

Mondtam isten bizony nem volt ott a TV. Azt, amit látott, én is láttam, de az nem a TV volt, hanem a terem

hangosítását biztosító berendezések. Azok már régen ott voltak.

Láttam, hogy most már megnyugodott és megkönnyebbülve mondta:

„– Akkor rendben van, akkor jó."

Örültem, hogy elfogadta válaszomat tudván, hogy a nagyon beteg, megfáradt embert ebben a gondjában sikerült megnyugtatnom.

A ház előtt körülbelül még fél órát voltunk, nem akart elmenni. Éreztem, jól esik neki a beszélgetés.

Mivel tudtam, hogy beteg, fáradt, tapintatosan kértem, hogy most köszönjünk el egymástól, majd máskor beszélgetünk.

Mondtam, otthon nagyon várja a felesége, aggódik, hogy mi van vele, nem történt-e valami baja. A gépkocsira mutattam és mondtam, hogy már nyitott ajtó mellett várja kísérője és a gépkocsivezetője.

Kérésemet, nagyon komolyan fogadta, mindkét kezét nyújtotta felém és elköszöntünk egymástól. A gépkocsi ajtajáig kísértem és kísérőjével együtt segítettem, hogy beüljön megszokott helyére a kocsi hátsó jobb oldali ülésére.

Azután jobb kezét emelve intett és elindult haza.

Kádár János ekkor volt utoljára abban a „házban", a KB székházában, amely évtizedekig a munkahelye volt. Lehet, hogy ezt, ő maga is érezte!?

1989. május 8-án az MSZMP Központi Bizottsága ülésén (Kádár nem volt jelen) 5 KB-tag ellenszavazatával és 3 tartózkodással felmentette pártelnöki tisztségéből és a KB-tagságából, egészségi állapotára utalva, érdemei elismerésével Kádár Jánost.

Az MSZMP Központi Bizottságának levele Kádár Jánoshoz, így hangzott:

Kádár János Elvtársnak
Budapest

Tisztelt Kádár János Elvtárs!

A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottsága és pártunk tagjai megrendüléssel értesültek súlyosan megromlott egészségi állapotáról. Sajnáljuk, hogy emiatt az utobbi hónapokban már nem lehetett részese politikai életünknek. A Központi Bizottság mérlegelve az Ön egészségi állapotát, úgy döntött: mentesíti a Magyar Szocialista Munkáspárt elnöki tisztéből és a központi bizottság tagságából adódó terhek alól.

Ma még nem vállalkozhatunk egy fél évszázados, történelmi jelentőségű életút értékelésére, amely elválaszthatatlanul összefonódott a magyar nemzet ellentmondásoktól sem mentes felemelkedésével. Végső soron csak az utókor készítheti el annak a korszaknak a mérlegét, amely Kádár János nevéhez kötődik. Ön a társadalom jobbításáért, a haza felemelkedéséért, a szocializmusért küzdő kommunista emberként szerzett megbecsülést és elismerést.

A hazai és a nemzetközi közvélemény azt a politikust tiszteli az Ön személyében, aki elévülhetetlen érdemeket szerzett a helsinki folyamat elindításában és következetes képviseletében, a kelet-nyugati párbeszéd kibontakoztatásában.

A magyar kommunisták úgy tekintenek Kádár Jánosra, mint aki a nemzeti megbékélés érdekében mindenkor kész volt a megegyezésre. Nem feledkeznek meg a hatvanas – hetvenes évek Magyarországáról, amikor hazánkat-lehetőségeinkkel és korlátainkkal együtt is – a megújulás előfutáraként tartotta számon a honi és a nemzetközi közvélemény.

Sem eredményeinket nem becsülhetjük le, sem hibáinkat nem hallgathatjuk el. Tudatában vagyunk annak, hogy az elmúlt másfél évtized objektív nehézségeit, gazdasági és politikai bajainkat nemegyszer téves döntések is súlyosbították. Ezek következményeivel kell napjainkban népünknek és pártunknak szembenéznie.

Küzdelmes élete számunkra intelem is egyben: ismernünk kell történelmünket és tisztelnünk értékeinket, mert e nélkül nem őrizhetjük meg önbecsülésünket.

Kedves Kádár Elvtárs!

Megőrizzük munkásságának értékeit, következetesebben folytatjuk, a reformok útján járva, a nemzet további felemelkedéséért, a szocializmus megújításáért, az európai együttműködés elmélyítéséért kifejtett erőfeszítéseit.

A magyar kommunisták nevében őszintén köszönjük több évtizedes munkásságát, elvtársi üdvözletünket küldjük.

Budapest, 1989. Május 8.

A Magyar Szocialista Munkáspárt
Központi Bizottsága

Kádár János válaszlevele
Az MSZMP Központi Bizottságának
MSZMP Központi Bizottsága
Budapest

Tisztelt Központi Bizottság!

Hozzám intézett levelüket kézhez vettem. Emberileg bizonyára megértik, hogy nehezen fogtam tollat, de úgy éreztem: kötelességem válaszolni Önöknek. Annál is inkább, mert nem tudom, hogy lesz-e hozzá még egyszer fizikai és lelkierőm.

A testület döntését fegyelmezett kommunistaként is elfogadom, de mint Önök közül sokan tudják, jómagamat is hónapok óta foglalkoztatott a visszavonulás gondolata. November óta orvosaim csak minimális munkavégzést engedélyeztek, áprilistól pedig egészségi állapotom tovább romlott.

Ezúton szeretnék köszönetet mondani minden egykori munkatársamnak, elvtársamnak azért a támogatásért, amelyet munkámhoz kaptam tőlük az évtizedek során. Csaknem fél évszázadot dolgoztam a munkásmozgalomban. A politikai munkámban bizonyára követtem el hibákat is. De higgyék el, minden tettemet a jó szándék vezette: mindenekelőtt a magyar nép, a mozgalom, a párt érdekeit tartottam elsődlegesnek.

Köszönöm a bizalmat minden honfitársamnak, aki választópolgárként hitte és segítette a nemzeti megbékélésre és egy jobb, szebb Magyarország megteremtésére irányuló politikát. Ha voltak közösen elért eredményeink, akkor ezek összegzése majd mások feladata lesz. Engem mostanában inkább saját felelősségem gondolata foglalkoztat. Remélem, Önöknek lesz igazuk: a felnövekvő nemzedékek majd tárgyilagosabban ítélik meg az elmúlt három évtized eredményeit és hibáit.

Úgy érzem, köszönettel tartozom azoknak a külföldi elvtársaimnak is, akikkel a nemzetközi munkásmozgalomban együtt munkálkodva és sokszor vitázva kíséreltünk meg egy korszerűbb szocialimusképet és -gyakorlatot kialakítani. Sokan tanúim rá, hogy internacionalizmusomtól soha nem tudtam elválasztani a magyar nép iránti felelősségemet.

Néhány sor erejéig fel kell idéznem azokkal a külföldi politikusokkal folytatott tárgyalásaimat – keletről és nyugatról egyaránt –, akikkel az utóbbi évtizedekben találkoztam.

Hiszem, hogy barátainkban és eszmei ellenfeleinkben sok gyanakvást és előítéletet oltott ki az emberközpontúnak szánt magyar szocializmus gyakorlata. Belső állapotaink és külpolitikai lépéseink is bizonyára hozzájárultak ahhoz, hogy hazánkról kedvező kép alakult ki a nagyvilágban, mindenekelőtt Európában.

Tisztelt Központi Bizottság!

Befejezésül minden honfitársamnak, pártunk tagjainak és vezetésének sok sikert kívánok azoknak a nehéz feladatoknak a megoldásához, amelyek a magyar nemzet, a társadalom és az MSZMP előtt állnak.

Budapest, 1989. május 10.

Elvtársi üdvözlettel
KÁDÁR JÁNOS

XXXIX.

Halála előtt ezt követően még kétszer találkoztam vele.

Azt éreztem, hogy állapota kapcsán maguk az orvosok sem tudhatták pontosan értékelni betegsége okait, azokat a feszültségeket, gyötrődéseket, amelyeket Kádár élete során átélt.

Az ember szervezetében meglévő *„betegség-lehetőségek"* egy nehezebb, feszültebb időszakban inkább jelentkezhetnek, válhatnak végzetessé. Kádár halálát kiváltó okok talán éppen ebben rejlenek. Végsősoron – orvosi szempontból – tüdőgyulladás okozta a halálát.

Tény, hogy életének utolsó esztendejében, jobb kezében idegbénulás lépett fel, de bizonyára nem ez, hanem azok a néha emberfeletti feladatok és a történelem roppantották össze, amelyeket vállára, szívére vett.

Akkor is, amikor már egészsége megromlott, amíg a betegség teljesen le nem győzte, még mindig szüntelen érdeklődéssel figyelte, hogyan, miként alakul az ország sorsa.

Életét erre áldozta. Nagyságát majd eldönti az utókor ítélete.

Mint mondottam volt, most nem Kádár emberi gondolkodását, vagy részletes politikai portréját kívántam megrajzolni. Csupán személyes emlékeim, tapasztalataim alapján akartam kiegészíteni a róla szóló, a vele foglalkozó irodalmat.

Korábban már említettem, hogy Kádár és felesége életük találkozásának során megismerte feleségemet, Marikát, aki többször is találkozott velük és Kádár feleségével sokat beszélgettek az életről, a világról, a férjekről.

Láttam, észrevettem, hogy szeretik a feleségemet, szívesen beszélgetnek vele, ha erre alkalom adódik. Leginkább szabadságunk idején volt erre lehetőség a balatoni üdülések alkalmával, ahol üdülőszomszédok voltunk éveken át.

Aztán természetesen, a feleségemmel is sokat beszélgettünk Kádárék életéről, sorsáról.

Egyik, vagy több alkalommal is kérdeztem a feleségemet.

Édesanya, nem gondolod, nem tudod mi lehet az oka annak, hogy Kádárék szeretnek velünk lenni, velünk beszélgetni? Úgy látom ezt másokkal, nem teszik.

Feleségem mondja, hogy ezen én már sokat gondolkodtam, de valójában nem tudtam megfejteni, hogy ez miért van így. Többször is arra gondoltam, hogy volt egy nehéz küzdelmes életük. Lassan megöregszenek. Se testvéreik, se gyermekük nincsen. Ez most nekik nagyon hiányzik, ezt a felesége is elmondta. Szükségük van arra, hogy mindennapi munkájuk mellett, valakikkel kapcsolatuk legyen, akikkel tudnak beszélgetni, hiszen tudod hogy mennyi mondanivalójuk van eddigi életükről. Aztán, hogy már egyszer mi lettünk azok, akikkel ezt teszik, és jól esik nekik, ezt már nem tudom neked megmagyarázni.

Lehet véletlen, vagy a nyaralási szomszédság, vagy a KEB megítélése, de lehet a te személyed, a mi életünk, mert látják, tudják, hogy milyenek vagyunk, milyen a mi családunk. Szóval én csak ilyen dologra

tudok gondolni. Megmondom neked őszintén, hogy szívesen találkozok, beszélgetek velük, mert tudom, hogy erre szükségük van, jól esik nekik. Szívesen teszem, mert ez nekem is jó, sok mindent megismerek az életükből. Nincs nekik igazán más lehetőségük, vagy nagyon kevés. Nem tudok e kérdésre mást válaszolni. A mi életünk során ilyen is van és jó, hogy van.

* * *

Ez az írás, ez a könyv Kádár életének, életművének csupán egynéhány mozzanatát mondja el. Mégis hiszem, hogy az olvasó kialakíthatja belőle azokat a gondolatokat, amelyekből megalkotható ennek az embernek a hiteles képmása. S ha az olvasó saját ismeretén túl, a kortárs, a munkatárs, valós emlékezéseinek, történeteit is megismeri, bizonyára könnyebben tud eligazodni a második évezred utolsó évtizedeiben is.

Halála után, 20 évvel is, az emberek fejében, ismeretében, a tapasztalatok, a hallottak alapján sokszínű Kádár kép létezik egymás mellett.

Van, aki a szerény, puritán jóindulatú, a népért dolgozni tudó embert, van, aki az elnyomót, a diktátort a *„puhadiktátort"* látja benne. Van, aki a szovjetek helytartóját, van, aki az európai gondolkodót, nyugatbarátot, a legvidámabb barakk létrehozóját, vezetőjét látja benne. Van, aki a János bácsit, van, aki Kádár elvtársat ismer.

Sorolhatnám még, szóval sokféle a kép, sok a szín, sok a rossz elítélő és sok a jó, a dicsérő az elismerő vélemény.

A kép egyszer majdan letisztul és olyannak fogjuk tudni Kádárt, amilyen valójában volt. A halála óta eltelt 20 esztendő, úgy látszik még nem a történelmi mértékű idő.

Amit Kádárról elmondtam lehet talán szubjektív, de vállalom, mert ilyen történelmi személyiségről egy ember – különösen, aki nagyon is jól ismerte őt – nem tud másképpen írni.

Nem az én dolgom, kiváltképpen most, azt boncolgatni, hogy kinek ártott Kádár egyik, vagy másik hibája, rossz döntése. Hiszen biztosan ilyen is volt.

Abban azonban bizonyos vagyok, hogy a jók és a legjobbak mindig nagy tisztelettel fognak visszaemlékezni erre a nagyszerű emberre.

A vélemények sokszínűségéből végül is megszületik majd a másokért küzdő Kádár igazi történelmi alakja. Akkor, amikor az indulat és a harag kihullik a mérleg serpenyőjéből.

Kádár 1989. május 26-án, tehát még 10 nappal halála előtt is, sürgette (korábban már többször is) a Nagy Imre per felülvizsgálatának befejezését. Levelet küldött az MSZMP vezetésének, a Politikai Bizottságnak.

Kérte ismét a pártvezetést, hogy kezdeményezzék a Bíróság vizsgálja meg az Ő személyes felelőségét a Nagy Imre halálában, és ha a törvény bűnösnek állapítja meg, akkor azt a nyilvánosság előtt mondják ki.

„Ha nem vagyok bűnös, úgy kérem a pártvezetést, hasson oda, hogy szűnjenek meg a személyemet érintő inszinuációk, célozgatások."

Kádár azt mondta, hogy: *„a levélben az én nagyon fontos kérésem van megfogalmazva, de feleségem írta le a papírra, mert én a kezemmel már nem tudok írni."*

Kádár e levelében írt kérésére nem kapott hivatalos választ. Mivel levele Grósz Károlynál volt, megkérdeztem *„mi van Kádár kérésével, ki és mit intézkedik."* Azt mondta, még nem tudja mit lehet csinálni.

Néhány ember vitatkozott azon, hogy mi legyen a levél, a kérés sorsa, de végül is senki sem csinált semmit. Kádár kérését a Központi Bizottság sem ismerte meg, pedig a levél címzettje a KB volt. Féltek, hogy nyilvánosságra kerül a kérés, és nem lehet tudni, hogy mi történik utána, másrészt közeledett Nagy Imre újratemetésének ideje is.

Tudtam, hogy Kádár számára a levélben megfogalmazott kérés akkor élete legfontosabb kérdése volt. Sürgettem Grószt, hogy válaszoljanak Kádár levelére *„tudjátok súlyos beteg és számára az megnyugtató lehet. Értesítsétek őt, hogy levelét megkaptátok, kérését ismeritek, nyugodjon meg"*. Láttam Grószék idegesek voltak Kádár kérésétől. Azt mondta *„az inszinuációk, célozgatások ellen nem lehet védekezni."* De Kádár nem ezt kérte, hanem azt, hogy a bíróság vizsgálja felül Kádár szerepét, Nagy Imre kivégzése ügyében. *„Vizsgálják ki saját szerepemet, hogy beleszóltam-e Nagy Imre perének vizsgálatába, beleszóltam-e az ítéletbe. A bíróság rendelkezésére állok, és minden kérdésére őszintén válaszolok"* írta Kádár. Mivel nem láttam szándékot Kádár kérésével kapcsolatban, semmiféle intézkedésre, azt mondtam Kádárnak és feleségének, hogy kérésével foglalkoznak, nyugodjanak meg. Erre azt mondta Kádár: *„Maga tudja, magának megesküdtem, hogy Nagy Imre Bírósági eljárásába és ítéletébe én nem szóltam bele. Ezt a bíróságnak is tudnia kell."*

Kádár e fontos kérésének megfogalmazása és elküldése után 10 nap múlva már nem élt. Meghalt.

Kádárnak ezt az utolsó, számára életbevágóan fontos kérését, valakik, valamiért nem teljesítették sem ekkor, sem az óta. Pedig ez a történelmünk hitelessége miatt is fontos lenne. Ez ma sem lehetetlen, még mindig nem késő, nagyon meg kellene tenni.

És akkor talán megszülethet az igazi válasz arra, amit Kádár János élete utolsó pillanatában, halálakor mondott, kérdezett:

– *„Úgy látszik szembe fordult velem a világ. De miért?"*

Kádár tudta, inkább érezte, hogy súlyos betegségéből már kevés a remény a gyógyulásra. Feleségével, orvosaival együtt heorikus küzdelmet vívott az életért, a közeledő halállal szembe. De a halál az nem válogat, erre nincs felhatalmazása. Engesztelhetetlen módon, kegyesen vagy kegyetlenül elvégzi a dolgát, ilyenkor már legyőzi az életet.

Kádár János 1989. július 6-án, csütörtökön 9 óra 16 perckor, a Kútvölgyi úti kórházban elhunyt.

Július 14-én, pénteken 17 óra 30 perckor, a Mező Imre úti temetőben temettük el.

Temetésén, koporsója mellett, odajött hozzám, M. L., aki éveken keresztül Kádár személyes kísérője volt. Könnyes szemekkel a következőket mondta: *„Somogyi elvtárs, meggyilkolták a főnökömet. Karjaim között halt meg. Ölembe vettem és az ágyára fektettem. Már halott volt."*

„Laci, nem gyilkolták meg. Nagyon beteg volt és meghalt" válaszoltam neki.

Ravatalánál,
temetésén több százezer ember vett részt.

Kádár János és felesége Tamáska Mária síremléke 2008-ban

A korabeli krónikás így fejezi be a temetési szertartásról írott tudósítását: A koporsónál ki meghajol, ki keresztet vet, vagy csak némán megáll egy pillanatra. Koszorúk, csokrok, egy-egy szál virág a kezekben.

Még néhány perc, s a magyar föld befogadja Kádár Jánost.

A rögök dübörgése a Szózat hangjával keveredik:

„Bölcsőd az 's majdan sírod is,..."

Utószó

Az utóbbi időben elhangzott a meglepő kinyilatkoztatás: Kádár János életműve az ország akkori társadalmi, gazdasági fejlődése nem fér bele a mostani demokráciába, mondja az MSZP, a „baloldali párt" mostani vezetése.

Kádár János nem lehet a mostani baloldal előzménye. Az MSZP nem vállalja fel Kádár Jánost, ő ki van zárva, ki vagyon iktatva általuk, a baloldali mozgalom, a magyar társadalom történetéből.

Valakik elfelejtették volna, hogy az MSZMP tizennegyedik kongresszusán, 1989. október 6-án az MSZP az előző baloldali párt utódpártjaként jött létre. Az új párt létrejöttét a kongresszus is így dekralálta. Elfelejtették volna, hogy a társadalom jelentős részének biztonságot, nyugalmat és felemelkedést jelentett a kádári időszak?

Ha elfelejtették, az baj, nagy baj, ha tudatos hamisítás lenne, az pedig bűn a múlttal és a jelennel szemben is.

Most kik, és miért akarják az emberek akkori életének, munkájának megmaradt emlékét is kitörölni szívükből, lelkükből, gondolataikból?

Kinek, kiknek az érdeke lenne ez? Megtörtént a történelmileg is súlyos hiba, totál megtagadásra került az ország közelmúltja, mindenestől sikereivel, hibáival együtt, amelynek a mostani vezetők némelyike is részese volt.

Amikor Kádár 77 éves korában beteg lett, nem tudott már dolgozni, akkor is azon gondolkodott, arról

beszélt vajon milyen lesz hazájának sorsa, miképpen alakul majd a világ helyzete. Ezek a gondolatok jártak eszébe, ezek foglalkoztatták életének utolsó pillanataiban is.

Mégis csak jó, hogy a múltat megváltoztatni, letagadni már úgy sem lehet, csak magyarázni, értékelni lehet sokféleképpen, kinek-kinek érdeke szándéka szerint.

A valóság azonban ettől nem változik meg.

Azt mondják, a múltat már a jó Isten sem tudja megváltoztatni. Az már megtörtént, az már a múlt. Ha nem tudunk, vagy nem akarunk a múltunkkal tárgyilagosan, őszintén szembenézni, róla reálisan beszélni, akkor nem lehet a jelenről sem. Amíg nem tudjuk megnevezni belőle a jót és a rosszat, addig fenyeget bennünket a veszély, hogy elátkozott múltunkkal együtt, elveszíthetjük a jelent és a jövőt is.

Meggyőződésem, hogy ennek elvégzése, elkerülhetetlen, ezt előbb-utóbb meg kell tenni.

Ez olyan tartozásunk országunknak, önmagunknak, a „Kádár korszaknak", elődeinknek és utódainknak, amit nem lehet letagadni, elhallgatni.

Azon a napon, (2007. május 2-án) amikor e könyv nyers változatának írását befejeztem, aztán megtagadását követően jött a megdöbbentő hír, hogy a Fiumei úti temetőből ellopták Kádár János *„sírba zárt titkait"* és felesége Tamáska Mária sírba, urnába zárt hamvait.

Súlyos kegyelemsértés, vandál dolog történt.

A sír rongálásával, kifosztásával sem lehet elfojtani a Kádárra emlékezők körében meglévő emlékeket a nevével jelzett történelmi korszak mélyen bevésődött történetét.

Az hazánk, Magyarország történetének kitörölhetetlen részévé vált.

* * *

Kádár János, amikor már érezte és tudta, hogy gyógyíthatatlan, élete nemsokára befejeződik, utolsó találkozásunk alkalmával a következőt mondta nekem:

„Szerettem volna még élni és látni, tudni, hogy mi történik országunkban és a világban. A magam munkájáról számvetést készítettem, hogy mit csináltam jól és rosszul.

Szerettem volna elmondani az embereknek, hogy tudják, nem vagyok áruló, nem vagyok bűnös.

Amíg éltem csak dolgoztam, hogy jobb legyen a világ, jobb legyen az élet.

Ha módjában áll kérem, mondja el ezt az embereknek."

* * *

Kérésére megígértem, hogy elmondom. Ha életem engedi, akkor még elmondom azt is amit e könyvben nem tudtam, nem akartam elmondani.

X 87061

„ .... ahogy én tudom"

„Úgy látszik szembe fordult velem az egész világ?" Ez a kérdő mondat volt utolsó szava és elment.

Egy emberről készülök írni. Életéről, gondolkodásáról, munkájáról. Arról, akinek nevét Magyarországon egy korszak jelölésére használnak. Akit nem kevesen elítélnek, akinek emlékét is igyekeznek eltörölni, elhallgatni mintha nem is lett volna. Arról, akit sokan szerettek, tiszteltek, akit ma is sokan jó szívvel emlegetnek.

Túl vagyok már életem hetven esztendején. Túl vagyok sok mindenen, ami ez idő alatt történt, nemcsak velem, hanem a hazámban és a világban egyaránt.

Semmi nem kényszerít arra, hogy túlozzak, de arra sem, hogy emberi értékeket tagadjak.

Nem az a célom, hogy olyannak ismerjék meg Kádárt, amilyennek szeretnék, hanem az, hogy olyannak lássák, amilyen volt.

Éltem a jóban és éltem a nehéz, majdnem reménytelennek tűnő helyzetekben is. Nincs szükségem arra, hogy ami történt és amiről tudok, azt meghamisítsam vagy elhallgassam. Az ember, ha a történelem közelmúlt vagy a jelenkori eseményeiről akar írni, akkor mindenképpen gondoljon arra is, hogy támadások érhetik azért is amit mondott és azért is amit nem.

Barátaim, ismerőseim biztatására fogtam tollat, hogy leírjak néhány dolgot abból, amit tudok és úgy, ahogy én tudom.

Szándékom az, hogy ezzel is segítsem a múlt történetének hitelesebb és pontosabb megismerését.

Erre Magyarországnak, állampolgárainak szüksége van.

ISBN 978 963 502 892 4

XA 80698

SOMOGYI IMRE: KÁ titkai

SOMOGYI IMRE

KÁDÁR JÁNOS

sírba zárt titkai